

Oösel käisid nad väljas vaatamas, kuldas linn põles. Võimsad tulesambad viskusid taeva poole, kus omakorda ristlesid projektorite valgusvihud ja välgatas suur-tükituli. Linn podises nagu katel. Plahvatused, tume automaadiragin, tankimootorite kärin — kõik sulas ühte ja jõudis sila kaugesse äärelinnasoppi ühetoonilise sünge mürana.

Kui nad päeval uuesti tänavale astusid, peatas Jan tüdrukud.

«Kuulake!»

«Mida?»

«Vaikust.»

Ja tõepoolest — vaikus oli täielik. See oli lihtsalt uskumatu. Pideva sõjakäraga oldi harjunud ja kui polnud just karta, et pomm pähe kukub, jäadi õhtuti ruttu ning sügavasti magama. Pommirünnakud, suur-tükituli, lähenev lahingukära, mis neist möödus ja linna südamikku koondus — see kõik kuulus igapäevase elu juurde, oli selle paratamatu osa ja midagi muud ei suudetud enam ette kujutada. Ja nüüd äkki — vaikus, mida polnud pikka aega kuude kaupa minutitki olnud. See mõjus väga imelikult, tekkis tunne, justkui oleks midagi puudu, nagu oleks tegemist hoopis erakordse ja ebanormaalse nähtusega, mis kohe-kohe lõppema peab...

Ardi Liives

PASSIOON

Ardi Liives PASSIOON

Ardi Liives

PASSIOON

TALLINN «EESTI RAAMAT» 1986

I

Haraline puu

Ärev vaikus kestis juba ängistavalt kaua. Sekundid järgnesid sekunditele ja minutid minutitele, aga midagi ei juhtunud. Inimesed seisis tihedalt üksteise kõrval ega vahetanud ühtki sõna. Iga närv oli pingul, iga lihas kramplikult ootel.

Ja siis see tuli. Algul hakkas kaugelt-kaugelt kostma madal undav heli, mis paisus ja paisus ning peagi laiali valgus — nii, et seda võis kuulda eest ja tagant, paremalt ja vasakult, ja siis — äkki — oli kogu taevas valju kurjakuulutavat müra täis. Tööd alustasid õhutõrjepatareid. Inimesed tõmbusid kõssi, surusid pea õlgade vahele ja tardusid.

Nüüd jõudis undamine otse nende kohale. Kas kukub eemale või lähedale? mõtlesid inimesed. Esimesed pommiplahvatused kostsid kaugemal, järgmised veelgi kaugemalt, ja ehkki õhk oli täis müra ning tulistamise raginat, hingasid inimesed kergendatult: seekord ehk nendeni ei jõuta!

Sest seda, mis üleeile juhtus, ei tahaks keegi teist korda läbi elada. Lennukid pommitasid otse laagri ees asuvat äärelinnakvartalit, kaks mürsku kukkusid laagri territooriumile, üks varjend varises sisse, kuigi inimohvride õnneks ei olnud: kes ronis ise, kes kaevati mulla alt välja. Aga õudne oli see tunne, et nüüd-nüüd langeb pähe ja midagi teha ei saa. Ega saakski, sest tabamuse korral ei pakkunud varjendid mingisugust kaitset: need olid lihtsalt maasse kaevatud kraavid, oma viisteist meetrit pikad ja kolm-neli laiad, pealt kaetud paksu mullakihi. Laagris oli ainult üks betoonist varjend sügaval maa all — see kuulus juhtkonnale.

Pommitamine kord kaugemal, kord ligemal jätkus. Õhutõrjekahurite äge klähvimine segunes plahvatuste raske müraga. Taevas oli täis mootorite süngest mõirgamist, pikeerivate lennukite undamist, langevate pommide vilinat, ja maa võttis prustavaid lööke vappudes vastu.

Varjendites olid seinte ääres pikad pingid, aga keegi ei istunud, kõik seisis, näod väljapääsu poole, justkui oleks siit hauast veel pärast täistabamust võimalik välja tormata...

Kõikide varjendite peale kokku istus ainult üks inimene. See varjend asus laagrivärava ligidal ja istuja, umbes kahekümneaastane tõmmu tütarlaps, oli pugenud kaugele nurka, kus ta kõssitas, pea õlgade vahel ja peopesad vastu kõrvu. Ta näol oli kramplik ilme ja hambad olid tugevasti alahuules kinni. Iga plahvatus pani teda võpatama ja veelgi enam pingile kägarduma; võis arvata, et kui saaks, poeks ta sedamaid siit-samast pingi alt mutina sügavale-sügavale maa sisse.

Äkki inimesed erutusid ja vahetasid rahutuid pilke. Lennukite müra lähenes. Ja juba oligi pommide undamine nõnda vali, et iga järgnev tundus otse pähe sadavat. Mürsud õhus lennukite ümber plahvatasid otse laagri kohal. Nüüd kukkus mitu pommi laagriale. Kahes reas paiknevatest piklikest barakkidest lendas üks puruks ja plahvatas põlema. Pommid kukkusid varjendite kõrvale ja barakkide vahele, paisates üles kõrgeid mullasambaid, killud lendasid vingudes läbi barakkide puuseinte ja mullakamakaid sadas varjendite katustele, puistates liiva läbi laepragude kaela.

Pärast ühte kiledat kärgatust väravapoolse varjendi lähedal kostis nurgas kõssutaja kõrist summutatud karje. Ta kargas püsti ja trügis küünarnukkide abil teed tehes inimeste vahelt läbi väljapääsu poole. Tüdruku silmad läikisid palavikuliselt, huuled võbisesid, nägu oli erutusest punalaiguline, klaasistunud pilk nägi ainult ühte — ust.

«Ruth!» karjus talle ehmunult järele taga nurgas seisnud valgepäine tüdruk. «Kuhu sa lähed? Tule tagasi!»

Ruthiks hüütu ei kuulnud enam midagi. Ta jõudis trepini, komistas, vankus, sai tasakaalu tagasi, kiskus ukse lahti — sedamaid varises talle mulda kaela. Tüdruk ahhetas, oigas ja jooksis taarüdes välja.

«Ruth! Ruth!» kisendas valgepea ja püüdis talle järele trügida. Teda saatsid mitmekeelsed hüüded ja sõim, üsna ukse juures haarasid kellegi käed temast kinni ega lasknud enam rabelevat tüdrukut lahti. Samas tormas teda kõrvale tõugates üks mees trepist üles ja kadus välja.

Siin valitses põrgu. Praksudes ja sädemeid lennutades põles barakk, lumelõrtsine maapind oli täis suuri lehtreid, plahvatuse müra lõi kõrvad lukku, ümberringi vingusid killud, värava juures viskus taeva poole mullasammas.

Ilma midagi mõtlemata tormas tüdruk värava poole, uus prahvatus teisel pool väravat sundis teda ümber pöörduma, juba jooksis ta barakkide vahele, keeras sihitult siia ja sinna, pörkas tagasi, kukkus, ajas end püsti ja tuikus raskelt hingel-

dades ning oiates otse traataia äärde, kus teda uue plahvatuse surve maha paiskas.

Samal hetkel jõudis järelejooksnud mees tüdruku juurde, haaras temast kinni, kiskus jalgadele, raputas teda ja karjus talle midagi näkku. Ruth ahmis õhku, tema suust tuli valuline halin, ta ei saanud aru, mida mees talle ütles või temast tahtis, ta püüdis end lahti rebida ja tõukas kogu jõudu kokku võttes meest eemale. Too haaras temast veel kõvemini kinni, nii kõvasti, et tal pidi väga valus olema, kuid ta ei tundnud seda. Nad rabelesid mõttetult keset plahvatuste müra, Ruth röökis ja katsus ennast vabastada, mees sakutas teda ja karjus jällegi midagi, millest tüdruk sõnagi aru ei saanud. Äkki lõi mees talle vastu nägu. Ruth lõtvus, jättis rabelemise ja vahtis lõõjat tühjade silmadega.

«Kas te olete hull?» karjus mees, ja nüüd jõudsid need saaksakeelsed sõnad tüdrukuni. «Kas tahate ennast ära tappa? Mis teil arus on? Tulge ruttu, tulge!»

«Laske mind lahti,» oigas tüdruk, sest äkki tundis ta valu. Mehe käed lõtvusid, kuid tüdrukut ta lahti ei lasknud, ta haaras ühe käega ümber ta piha ja kiskus teda varjendi poole tagasi. Praegu kukkusid pommid laagri kõrvale metsatukka, puud murdusid raksudes, viskusid abitult taeva poole ja lendasid pilbastena laiali. Lennukid olid laagri kohalt kadunud, aga taevas oli veel täis nende ähvardavat kaugenevat müra ja valgeid aegamisi hajuvaid plahvatusepilvi.

Komistades ja mitu korda kukkudes jõudsid nad varjendi juurde, mees virutas jalaga ukse lahti ja tõukas tüdruku sisse. Ruth peaaegu kukkus trepist alla, pörkus vastu inimesumma, jäi hingeldades ja abitult, käed lõdvalt rippus, seisma.

«Ruth!» karjus valgepäine tüdruk ja haaras vabisedes tema ümbert kinni.

Mees sulges varjendi ukse ja astus nende juurde.

«Seekord jäime ellu,» ütles ta, hingas sügavalt ja tema näole ilmus nukker muie. «Eks?»

Ruth vaatas rääkijale otsa ega ütelnud midagi.

«Kas te saate aru, mis ma räägin?» küsis mees.

Ruth ei vastanud. Mees kordas oma küsimust.

«Jah,» ütles nüüd Ruth tasa.

«Ma ei ole teid varem näinud,» lausus mees. «Kas te olete uus?»

«Jah,» vastas Ruth.

«Kolmas päev,» lisas valgepea.

Mees noogutas.

«Sellega peab harjuma,» viipas ta peaga ülespoole.

«Jah,» ütles Ruth.

Ruth vaatas esimest korda mehele tähelepanelikult otsa.

Noor mees oli temast peajagu pikem, ta nägu oli kõhn ja kahvatu, hallid silmad asusid sügaval koobastes, huuled olid kitsad ja veretud; ta võis Ruthist paar-kolm aastat vanem olla. Peas oli tal pruun soni, seljas kantud sõdurisinel, jalas kalifeepüksid ja kulunud saapad pindedega.

Kes ta on? mõtles Ruth. Poolakas, itaallane, hollandlane, prantslane? Ta ei suutnud meenutada silpigi, mida mees talle traataia juures karjus. Oli see ikka saksa keeles?

«Minge istuma,» tõukas mees tüdrukuid kergelt.

Tüdrukud trügisid inimeste vahelt läbi nurga poole. Neid vaadati vaikides — kes uudishimulikult, kes imestunult, kes ükskõiksest. Enamik ei teinud neist üldse välja, ainult teed andes poriseti midagi. Ruth hoidis pilku maas, ta oli tuim ja tahtetu, lasi end vedada ja nurgas pingile suruda.

«Mis sinuga juhtus, issand jumal?» hädaldas valgepea. «Ma pidin ehmatusest lolliks minema!»

Ta istus Ruthi kõrvale, embas teda kergelt, silus käega üle tüdruku põse, kohendas tema peas olevat turbankübarat ja rapsis mantlilt lund ja pori.

«Mis sinuga juhtus?» küsis ta uuesti ja raputas Ruthi käisest.

«Ma ei tea, Titi,» vastas Ruth nõrgalt. «Mul oli äkki tunne, et ma... ma ei suuda enam. Peas oli ainuke mõte — ära, ära, ära...»

«Jumal, ma mõtlesin, et oled aru kaotanud!»

«See on nii õudne...»

Titiks nimetatu noogutas üsna ükskõiksest pead.

«Muidugi on õudne,» ütles ta. «Aga nad rääkisid, et see on iga päev nii. Ameeriklased tulevad järgmine kord õhtul kella kaheksa-üheksa paiku. Iga päev kolm korda. Kes siin kaua olnud, need on juba harjunud, vahi, seisavad tummade nägudega nagu põstid, keegi ei lõuga ega torma välja. Sa pead ennast kokku võtma, tüdruk!»

Kokku võtma? Pärast seda kõike, mis on selja taga? Kuidas? Ons see üldse veel võimalik —?!

«Ma ei taha elada!» prahvatas Ruth ja puhkes nutma.

Kas ei mõtelnud ta nõnda juba üksteist kuud tagasi, sel ööl, kui Tallinn põles? Või ei?

Nad seisavad keset põrandat, mis on klaasikilde täis. Katkiste akende ees ripuvad tekid. Pragude vahelt pressib koos kõrbehaisuga sisse põleva linna kuma. Väljas on väga tuuline. Tänaval tõttavad inimesed. Pärast kaheksat tundi kestnud õhurünnakut on taevaskõrgus vaikne.

See on tema kodu. Veel on see tema kodu.

«Ma ei oota enam midagi,» ütleb ta.

Tund aega tagasi jooksid nad varjendist tänavale, nägid paanikat, haavatuid, laipu ja verd, purustatud ja põlevaid maju. Tal oli tunne, et kõigega on igavesti-igavesti lõpp.

«Ma ei suuda enam,» ütleb ta, seistes värisedes Vahuri kõrval ja hoides kahe käega kramplikult poisi frentšivarrukast kinni.

Ma ei taha elada, mõtleb ta, aga valjusti ütelda ei julge. Ta küsib:

«Kas nad tulevad veel tagasi?»

«Ma ei tea,» vastab poiss.

Vahur võtab tema näo oma käte vahele. Kaua vaatavad nad sõnatult teineteisele otse silma. Vahur suudleb teda õrnalt. Tema põsed õhetavad, aga huuled on jahedad ja kuivad.

«Ma armastan sind,» ütleb ta.

«Ma armastan sind,» vastab Vahur.

Ta põimib oma paljad käsivarred ümber Vahuri kaela ja tunneb, kuidas Vahur teda tugevasti enda vastu surub. Toas on vilu, aga väljas on õhk kuum: teisel pool tänavat põlevad kivitrepikodadega puumajad.

Äkki hakkab tal soe, otsekui oleks leekide kuumus läbi sõduriteki kaetud akna sisse tunginud, läbi riiete ihuni jõudnud ja üle kogu keha laiali valgunud.

Ta seisab keset pimedat tuba, pea kuklas, silmad suletud, huuled poolavali — ja ootab.

Mis on veel elus järele jäänud? Kas Vahur teab ütelda, mida homne päev toob? Kes teab?

Täna on nad veel elus.

Kas seda pole isegi palju?

Ons see meeleheide, mis otsib väljapääsu?

Tänaval ta veel ei teadnud, milles peaks see olema, ta ei tulnud selle pealegi.

Nüüd pimedas toas ta teab.

Nüüd teab.

Täna on nende päev, nende päev.

«Ole minuga, kallid,» ütleb ta.

Vahuri käed puudutavad teda ja äkki läbib teda vabim. On see hirm läbielatust või erutus järgneva ees?

Ja selsamal hetkel kostab tänavalt inimeste kisa.

«Põleb! Läks põlema! Appi! Kas keegi on sees?»

Vahur tormab akna juurde, kisub teki eest, heidab pilgu välja ja karjub tema poole:

«Maja põleb! Ruttu!»

Nad pääsevad viimasel hetkel maja tagaukse kaudu õuele; kolmandal korrusel põleb sisse vanem abielupaar.

Uhel varahommikul, kui Ruth läbi paksu lumesaju kööki läks, kohtas ta laagri ainukese kivihoone — komandandimaja — juures võorast, kes talle varjendist järele oli jooksnud.

«Oo, tere hommikust!» hüüdis mees juba eemalt ja kergitas oma pruuni soni. «Kuhu te olete kadunud?» vaatas ta Ruthi juurde jõudes oma nukravõitu naeratusega tüdrukule otsa. «Ma pole teid meie idiootlikus kraavis enam kordagi näinud.»

Ruth teadis juba, et kraavideks hüüti siin noid hädavarjendeid.

«Me oleme teises,» viipas ta peaga oma baraki poole. «Kodule ja köögile ligemal.»

«Ah tookord lihtsalt sattusite meie juurde?»

«Jah, me olime just linna minemas...»

Nad vaikisid veidi aega. Siis ütles noormees:

«Ma nägin teid paar päeva tagasi läbi köögiluugi. Kas teie meisterdategi meile meie igapäevast hõrgutavat puljongit?»

Ilmselt oodati, et lõõp kutsub esile naeru, kuid Ruth jäi tõsiseks. Mis naerutavat selles siis nii ongi — tõgada lahjat kuuma kapsa, kaalika ja naeri leotist puljongiks? Ruth mõtles hoopis, et noormehe saksa keele oskus on tema omast märgatavalt parem, on sõnu, millest ta ei saa arugi. Tüdruk raputas vastuseks pead ja puhus ninale langenud lumeräitsaka minema.

«Ei,» ütles ta. «Ma küürin laudu, potte ja põrandaid.»

Mees noogutas mõistvalt.

«Selge, selge. Ega see meie ametist parem ole.»

Ruthil polnud tarvis pärida, mida too «meie amet» endast kujutab, ta teadis juba, et sel ajal, kui naised askeldasid köögis või ladudes, käisid mehed pommirünnakute järel tänavaid rusudest puhastamas ja raudteed parandamas.

«Aga kust teie olete?» uuris noormees äkki. «Poolast? Hollandist? Mina olen tšehh,» tutvustas ta ennast, «mu nimi on Jan Ležák. Jan Ležák,» kordas ta aeglaselt, justkui oleks hirmus tähtis, et tüdruk tema nime meelde jäta.

«Eestist,» ütles Ruth.

«Kust, kust?» ei saanud Jan aru.

«Eesti, Estonia,» selgitas Ruth veidi kärsitult. «Baltikum — Läti, Leedu, Eesti. Soome vastas.»

«Tean, tean!» noogutas noormees rõõmsalt. «Pealinn on Tallinn. Ilus linn.»

Ruth vaatas noormehele imestunult otsa.

Nendest möödusid mõned mehed, lumelabidad käes, üks väikesekasvuline vahetas Janiga paar tšehhikeelset lauset, seejärel kadusid nad barakkide vahele.

«Kust te teate, et ilus?» küsis Ruth ja mõtles samas: milleks oli mul seda küsida vaja?

Noormees naeratas jälle. Ruth pani tähele, et naeratades alavõttes noormehe nägu, põskedesse tekkisid väikesed lohukesed ja isegi veretud huuled oleksid nagu värvi juurde võtnud. Aga samas jäi tema naeratus ikkagi kurvaks.

«Onu rääkis,» seletas Jan. «Onu Vladislav käis enne sõda teie kodumaal — ta oli ajakirjanik. Tema rääkis. Aga kuidas teie nimi on?»

Ruth kehtas õlgu: mis tähtsus sellel siin veel on?

«Ruth Juhanson,» ütles ta veidi vastumeelselt.

«Saame tuttavaks,» rõõmustas tšehh ja sirutas oma kõhna pikkade peente sõrmedega käe välja. «Mina olen Prahast.»

Kõheldes võttis tüdruk käe vastu. Tšehh pigistas seda tugevasti. Ruth lausa võpatas: nii tugevat pigistust poleks ta sellelt käelt oodanudki. Ta vabastas ruttu oma käe, tšehh vaatas teda veidi imestunult, tüdruk kohmetus ja, püüdes seda mitte välja näidata, jäi nagu kedagi või midagi otsides ringi vahetama.

Aga vaadata polnud siin õieti midagi: kõik oli juba teada ja tuttav. Suur raudvärav tunnimeheputkaga, sümmeetriliselt paigutatud kümned ja kümned kitsaste piklike akendega puubarakid, juhtkonnale kuuluv kivihoone — seesama, mille ligi nad praegu lumesajus seisisid —, äärelinna hallid majad ja suitsevad varemed ees, metsatukk taga, paremal ja vasakul avarad lumeväljad. Teed barakkide vahel olid hoolikalt lumest roogitud ja pommilehtrid täidetud — laagris valitses kord.

Ja see siis on nüüd mu kodu, käis tüdrukul läbi pea ja ta tundis, kuidas temas jällegi masendus maad võttis.

Ilmselt märkas muudatust tüdrukus ka tšehh. Ta kummardus, haaras lund pihku ja hakkas lumepalli meisterdama.

«Ilm läheb sulale,» seletas ta. «Võime hakata lumesõda pidama. Või lumememme tegema.»

Ruth jäi öeldu suhtes ükskõikseks. Lumesõda? Kas seda päeva üldse kunagi tuleb, kunas ei pea meenutama sõna «sõda»? See pole võimalik, pole mõeldav... Aga millal viimati lumesõda peetud sai? Küllap Narvas, võib-olla algkooli viimases või gümnaasiumi esimeses klassis... Mis aastal see võis olla? Minevik on ähmane, justkui halli läbipaistmatu müüri taga, kunagi nii erksalt eristatavad päevad, kuud ja aastad olid otsekui kokku sulanud, moodustades ühe kauge terviku — lapsepõlve, kuhu tänasest päevast tagasi oli lausa lõpmatuna näiv pikk-pikk tee.

«Was ist hier los?»

Komandandimaja trepil seisis laagriülem, ühekäeline jassakas keskealine mees, nagu tursunud, silmad hägused, säärikutes jalad harkis.

Ruth ei jõudnud veel õieti reageerida ja Jan suudki avada, kui ohvitser edasi karjus:

«Mis te siin vahite? Kas siin on teile kohtumispaik?! Mis kuradi kuramaaž siin käib?! Tööle! Kähku! Marss, marss!»

Ohvitseri käsi viskus käskivalt välja. Jan noogutas Ruthile põgusalt, pilgutas silma, muigas oma nukrat naeratust ja kadus lumerookijatele järele. Ruth ei jõudnud veel tigatede silmadega ja ajamata habemega tugevasti purjus sakslaselt pilku ära pöörata — ta polnud laagriülemat veel kordagi nii ligidalt näinud — kui see lausa mõirgama pani:

«Mis sa jõllitad?» Komandant astus ähvardavalt trepist alla. «Ma lasen su kuradi maha! Neetud välismaalane! Lits! Marss minema!»

Ruth põrkus ehmunult tagasi, nutt nõoris kurku, ta pidi libedal teel peaaegu tasakaalu kaotama, tal hakkas hirm, ruttu tõttas ta komandandimajast eemale.

«Mis on juhtunud?» uudishimutses kokk Stefan, kui Ruth hingeldades kööki sisse tormas.

Peaaegu nuuksudes jutustas tüdruk vahejuhtumist. Ta rääkis vene keeles, sest Stefan oli poolakas ja saksa keelt ei osanud. Stefan, pikk kiilaspäine vanem mees, keerutas kulpi käes ja rahustas veidravõitu poola-vene segakeeles Ruthi:

«Ärge tehke temast välja. Härra Krause on hull. Ta jättis oma mehise germaanlase-käe idarindele ja nüüd on vihast loliks läinud. Härra Krause vihkab kõiki välismaalasi nagu katku. Kõige vähem sallib ta naisi, sest tema armuline frau lasi tema juurest pagan teab kellega jalga — arvatavasti Šveitsi. Ärge laske end temast segada. Kui talle ameerika pomm just pähe ei kuku, siis lakub ta end lähemal ajal surnuks niikuinii.»

Kas Tallinn on ilus linn või mitte — oli ta kordagi elus sellele mõtelnud —?

Ilus linn on Narva.

Kitsad tänavad, valge paekiviga kaetud kõnniteed, laternad majauste kohal, vanade majade põnevad portaalid, teravaharjalised tellisekatused.

Jaanilinn. Hermannii kindlus. Ja Pimeaed. Ja jõgi. Ja kosk. Ja nüüd viib rong teda sellest kõigest jäädavalt eemale.

Ta istub koos noorema venna Leoga ja isaga vagunis. Aknast jooksevad mööda metsatukad, põllulapid, talumajad ning raudteevahiputkad. Ta ei näe neid, nagu peaaegu ei kuule ka vagunirataste monotoonsset müra: ta on endas ja vihane.

Ta oli kuuene, kui nende perekond Tallinnast ära kolis. Isa, ohvitser kapteni aukraadis, Narvas sündinud ja seal oma nooruse veetnud, viidi Narva garnisoni üle. Üksteist aastat! See tähendab ju kõik! Mis sellest, et paaril korral sai Tallinna vanaisal, endisel Krulli vabriku töölisel külas käidud! Vanaisa on juba teist aastat mulla all ja nüüd on tal tunne, et läheb sinna jumalavõõrasse linna, millest pole mingeid hinge puudutavaid mälestusi ja kus pole ühtki omaealist tuttavatki.

«Tobe,» ütles talle paar päeva tagasi Leo. «Mis see Narva siis nii ära ei ole? Tallinn on ikka... Tallinn! Ja küll sa koolis omale uued sõbrannad leiad.»

Seda usub ta siin vagunis tuimalt loksudes kõige vähem. Polnud tal Narvaski sõpru jalaga segada. Kui algkoolis võis mängukaaslasid veel kahe käe sõrmedel üles lugeda — neid oli nii oma koolist kui ka vaksali tagant kodutänavast —, siis gümnaasiumipäevil leidis tema silmis armu ainult paar tüdrukut, kellega teda aeg-ajalt koos võis näha.

Ta on kinnine, endassetõmbunud, omaette — ta teab seda.

«Sinust tuleb külm naine,» noris Leo. «Ilmselt jääd sa vana-tüdrukus. Krimpsus, kuivetanud, õel — jube mõelda!»

Leo jutt tuli sellest, et poistega ei sõbrustanud Ruth üldse. Mis tal poistest? Tantsusammud õpetas selgeks pinginaaber Aino, kuid koolipidudel käis ta imeharva ja kui läkski, siis istus saali nurgas orkestri lähedal, kuulas muusikat ja vahtis tantsijaid ning jagas häbematu rahuga paremale ja vasakule korve.

«Mis sul häda on?» laiutas Leo käsi. «Kükitad kogu õhtu nurgas nagu Yukatani puujumal! Passi peale, ükspäev keera- vad poisid sulle nii et mäletad — ära siis mind appi hüüa! Ja üldse — mida sa õige ootad?»

Mida ta tookord vennale vastas?

«Ma olen... uinuv kaunitar!» lõõpis.

Leo pani karjuma.

«Või uinuv kaunitar! Issand jumal, kas sa pead ennast jube ilusaks, ütle mulle, õnnetu?! Endal ümmargune nägu peas nagu tordikarp!»

Ta ei jäänud vastust võlgu.

«Missugune ta sul endal on — justkui tiringukaas! Kõrvad nagu sangad! Heldus, kui sa hommikul pool tundi peegli ees ennast kammid ja lipsu sätid, kas ise naerma ei hakka?!»

Nii nad alailma ärplesid, vend ja õde, üks keevalisem, teine tasakaalukam, tülitseid ja leppisid ning muidugi tülitseid ja leppisid jälle.

Aga täna vagunis ei räägi nad sõnagi. Ja mida neil ongi rääkida, kui pööre elus tuli nõnda järsku ja kõik on juba räägitud!

Tegelikult ei tulnudki järsku: algus sündis oma aasta tagasi.

Ühel päeval koolist tulles teatas Leo isale, et too peab minema direktori jutule, miks, seda Leo ei teadnud. Isa tuli koolist jahmatava uudisega: direktor oli ähvardanud poisi koolist välja visata, sest on juhtunud ennekuulmatu asi — Eesti Vabariigi ohvitseri poeg on ühenduses... piiritaguste elementidega! Nüüd oli asi selge: vennas, kes oli tänaval ammugi vene keele selgeks saanud ja valdas seda temast tükk maad paremini, oli paaril viimasel aastal hakanud Moskva raadiot püüdma. Ja kui koolis vahetundide ajal hakati päevasündmusi arutama, siis sellele kõigele, mida loeti oma ajalehtedest, oli Leol mõnelgi korral hoopis vastupidist lisada. Nõnda nüüd Leo seda isale seletas.

Ruth ootas, et isa teeb vennale kõva peapesu, kuid isa oli hämmastavalt rahulik, isegi muigas, kui rääkis, et oli direktorile lubanud poisi korrale kutsuda. «Pagan, ma tuleks sealt homnepäev ära, kui oleks kuhugi minna!» «Kuhu sa siis minna tahaksid?» päris isa. «Tallinna! Mul on Narvast kõrini — provints!» «Arvad, et seal on parem?» silmitses isa mõtlikult poega.

Ta kuulas seda jutuajamist murelikult. Ta ei suutnud ette kujutada, et peab kunagi Narvast lahkuma. Aga vaevalt aasta hiljem tuligi isa koju sõnumiga, et teda viiakse Tallinna üle. Kas see oli ka kuidagi Leo raadiokuulamistega seotud, sellest isa ei rääkinud.

Leo oli rõõmust hull.

Tema oli õnnetu.

Tema elus polnud veel midagi kurvemat olnud kui oma asjade kohvritesse pakkimine ja viimane pilk tühjadele kõledatele kõmavatele tubadele.

Ja nüüd istub ta vagunis, mis viib teda Narvast kaugemale ja Tallinnale lähemale, vastu võõrale, tundmatule elule, nutt kipub peale, ta hoiab end tagasi — ei, jonnist pärast ta ei näita vennale ega isale, kui vastukarva talle see minek on.

Ja ta vannub endale, et hakkab igal aastal vähemalt kordki Narvas käima, vannub tõsiselt ega aimagi, et see ei saa teoks kunagi — nagu palju muudki, millest seitsmeteistkümnesealt veel salamisi lootusrikkalt unistatakse.

«Sul on närvid täitsa nässus,» ütles Titi, kelle tegelik nimi oli Diana, kui Ruth talle õhtul vahejuhtumist komandandiga jutustas. Ruth hoidis vaevu pisaraid tagasi. Ta polnud homikusest ehmatusest päriselt siiani toibunud ning Titil, sellel priskevõitu jämedasäärelisel Hiiumaalt pärit linalakal, kelle sinisilmad alatasa rahutult ringi vilasid, ei jäänud muud üle kui ohates õlgu kehitada. «Iga sita asja pärast... oh jumal!»

Tüdrukud istusid Ruthi voodi serval ja ootasid õhtust õhuhäiret.

Nurgas raudahjus põlesid söed, ahju ümber istus grupp poolatäre, seal oli soojem. Pikliku ruumi seinte ääres olid reas kahekordsed raudvoodid, vooditel õlekotid, tekk ja padi. Keset barakki asus kitsas laud pinkidega, seal istus paar belglannat, hõljatas katelokist õhtust kuuma porganditeed ja näsis homikusoõgist kõrvale pandud õhukese margariinikorruga kaetud leivatükki. Ukse kõrval seinal rippus valjuhääldaja, kust varsti võis oodata õhuhäire eelteadet Ameerika lennukite jõudmisest Hannoveri kohale; pärast lühikest vaikust teatas diktoriga lennukite lähenemisest Berliinile — kõik see oli teada. Meesdiktoriga raiuv, iga silpi teravalt rõhutav kalgikõlaline hääli oli tüütavalt tuttav nagu peatselt üle linna kõlama hakkav hoiatav, Ruthile alati külmavärinaid peale ajav undaminegi.

«Nii ei saa elada,» seletas Titi elutargalt. «Kogu aeg on sul pabin peal. Vaata ennast, mismoodi sa välja näed! Jumala eest, ära vajunud nagu vana lõõts!»

Titi otsis jaki taskust väikese ümmarguse peegli, mida ta alati kaasas kandis.

«Vahi, vahi,» nõudis ta ja torkas peegli Ruthile pihku.

Ruth vaatas.

Peeglist vaatas vastu ümaravõitu tugevate põsenukkidega nägu, mida raamisid paksud tumepruunid juuksed; otsmikul oli mitu halvasti korrastatud rulli. Kõrge laup ja kitsad sügavpruunid silmad kaarjate tumedate kulmude all, kusjuures kulmud kerkisid kõrvade pool ivake ülespidi, andes näole mõneti imestav-uudistava ilme. Silmad olid tuhmid ja läiketa, põsed kahvatud ja lõdvad; nösunina, üsna suur kahvatuhuulne suu ja lohuke lõua otsas — niisugune nägu talle vastu vaataski.

Kuskil teises või kolmandas klassis hakati teda Neeguseks hüüdma; kes selle nime lendu lasi, seda ei teadnud keegi. Tüdruk oli algul üsna õnnetu, arvas, et see on midagi neegri-taolist, piiras ema pärimistega ja peeglit piidlemisega: ons ta tõepoolest mustanahalise moodi? Ema rahustavad vastused ja peeglist vastu vaatav nägu ei suutnud väikest Ruthi veenda, talle jäigi arvamus, et temaga pole kõik korras; sellest tundes vabanes ta neljateistkümnesealt, kui kuulis Pimeajas ühte poissi teisele ütlevat: «Vahi, kui ilus tüdruk.» Pärast seda suurt uudist seisis Ruth iga päev mitu korda peegli ees, uudistas ja imestas: ons ta ikka tõesti ilus? Vanemaks saades too enesevaimustus haihtus ja ajapikku ta lihtsalt leppis oma näo veidi mongoliidse vormiga — mida muud siis üle jäigi.

«Hale, mis?» noris Titi. «Naine ei tohi ennast üheski olukorras käest ära lasta. Keera rullid korralikult sisse, näe, ma annan, pane huultele natuke vööpa, issake, sulle kuluks põse-

puna ka ära, ainult kust seda, pagana pihta, võtta? Ma peaksin Güntheri kallale minema, äkki nõiub kuskilt välja?»

Günther, täpsemini Günther Jödden oli laagri pesulao juhataja, lonkur kerekas sõjainvaliid, kellel seljataga rasked lahingud Aafrikas; peale lao korrashoiu oli tema tähtsamaks tegevuseks laagritüdrukute ümber mehkeldamine. Ruthile see hobusenäoline koljat ei meeldinud põrmugi, kuid Titi, kes pesulaos töötas, oli Güntheri pärast — Güntheriks kutsus Titi teda muidugi ainult Ruthi ees, laojuhataja juuresolekul oli Titil peaaegu iga lause alguses ja lõpus «Herr Jödden» — vaata et lausa arust ära. Mida Titi temas leidis, sellest ei saanud Ruth aru, kord ta isegi küsis seda Titilt, kuid viimane ainult naeris ja pilgutas silma.

«Ma ei taha,» raputas Ruth pead ja ulatas peegli tagasi.

«Midagi sa ei taha,» põlastas Titi. «Mis sa siia üldse tulid — surema või?»

Ruth ei vastanud. Jah, kui teda Titiga võrrelda, siis võiks vist endast küll kahju hakata — sellest sai tüdruk isegi aru. Titi oskas enda eest lausa väsimatult hoolt kanda. Igal hommikul lattu minnes valis ta kohvritest uusi hilpe, vahetas kaelakeesid ja kõrvarõngaid; hommikune *make-up*, mida Titi itsitades nimme täht-tähelt hääldas, võttis tal ilmatu aja. Isegi enne varjendikraavi jooksmist ei unustanud Titi peeglis pilku heitmast ja end siit-sealt üles löömast. Algul vaatas Ruth seda õlgu kehitades pealt, hiljem harjus ja nüüd ei pööranud ta sellele enam mingisugust tähelepanu.

Kahte nii erinevat tüüpi on vist üpris raske kokku panna, mõtles Ruth mõnelgi korral. Väliselt olid nad nagu päev ja öö — üks täidlane, hele ja särtsuv, teine kõhnake, hall ja tuhm. Erinevad olid ka nende rõõmud ja mured, arusaamad ja hoiakud — mis ühe meelest tühi asi, paistis teisele hingematva probleemina, mida üks võttis naljana, seda elas teine traagiliselt läbi, mille pärast üks ilmaski südant ei valutnud, see mõjus teisele vapustava löögina.

Ma pole ju alati niisugune olnud, ütles Ruth endale, ei, ma polnud varem niisugune, niisuguseks on mind teinud viimane aasta.

Ütles küll, aga ega see lohutust pakkunud, otse vastupidi, too teadmine masendas veelgi ja täna polnud kaugeltki esimene kord, kus Ruthi jällegi valdas lohutamatu väljapääsmatuse tunne.

Võib-olla sellepärast ta talubki Titit, arutles ta kord omaette. Ilma Titi ettevõtlikkuse ja pealehakkamiseta oleks ta tõenäoliselt üsna abitu... Päriselt ta seda muidugi endale tunnistada ei tahtnud, aga end petta oli ka mõttetu: Titi oli eestvedaja ja taganttõukaja, tema, Ruth, veetav ja tõugatav.

Ja ometi ei käinud nad omal ajal üldse läbi, kuigi istusid ühes gümnaasiumiklassis! Neil kummalgi oli oma maailm, mis nad ümbritses ja mida nad endas kandsid. Kui tunnis oli Titi vabatahtlikult vastama viimane, siis koolipidudel, tantsupöörand oli ta esimene, Ruthiga oli vastupidi. Pärast gümnaasiumi lõpetamist jõudsid Ruthini mõnedki kahemõttelised kuulujutud 1941. tormilistest seiklustest Saksa ohvitseridega, Ruth põlastas seda ja Titit tänavanurgal kohates püüdis temast võimalikult lahtu lahti saada. Ja äkki järgnes nende ootamatu lähene mine, mis viis Ruthi isegi Titi juurde elama, viis nad kokku ja jättiski kokku... Kui kauaks veel? Sellele küsimusele oli Ruth võimetu vastama.

«Mulle pani põntsu Vahuri äraminek,» arutles Titi ja asus oma pikki roosasid küüsi hoolikalt viilima. «Ära pirise vastu, ma pole näinud ühtki mõistusega inimest, kes oleks nii lollilt asja võetud kui sina. Sa olid ta järele lausa ogar! Ühe mehe järele nii ogar olla on ülim lollus, sellega võib terve elu nahka panna. Mina pole ühegi poisi pärast pead kaotanud, taevale länu. Sinu tobe viga on see, et sa oled hullupööra hingeline. Ausõna, sul on viimane aeg sellest lahti saada, muidu pole sinust varsti järel muud kui tühi hing, luitunud nahk ja klõbisevad kondid. Oleks tuhat korda parem olnud, kui sa poleks teda kunagi kohanud! Siis oleks sul kõik teisiti läinud, usu mind. No-noh, ära vahi mulle midagi niisukese hirmsa näoga otsa! See oli lihtsalt su saatus, vaene laps. Aga passi peale, et sa selle pärast päriselt kokku ei vajut! Lollike, ära ole Titi peale pahane, mul on ju sinust lihtsalt kahju!»

Valjuhääldajast kostis tuttav pröksatus ja barakis vaikis jutukömin nagu lõigatult.

«Achtung! Achtung!»

«Läheb lahti,» pistis Titi tülpinult ohates viili käekotti ja ajas end haigutades voodiservalt püsti. «Jumal küll, kuidas tahaks magada! Ma ei jõua seda ilusat päeva ära oodata, mil-lal saaks ometi lõpmatus vaikuses ja rahus sooja teki alla keerata!»

«Ei meie silmad seda...» pomises Ruth, mõeldes hirmuga sellele, mis väljas varsti järgneb, ja kahetses kohe öeldut: Titi müksas teda valusalt küünarnukiga, tõukas järsult ukse poole, kust juba ülejäänud kümmekond tüdrukut välja ruttasid, ning turtasatas:

«Ära halise, tobu! Vean kihla, et meie elu on alles ees.»

Kas see oleks tõesti parem olnud, kui nad Vahuriga poleks kunagi kohtunud —?

Päeval, kui nad vennaga läbi lörtsi Nõmme jaamast Ralfi maja poole vantsivad, on sula ja neil jääb ainult ilmade muutlikkuse üle imestada: alles viis päeva tagasi, esimesel uue aasta koolipäeval, näitas kraadiklaas kakskümmend viis alla nulli — ja nüüd? Mis saab nõnda homsele plaanitud suusatomisest Mustamäel?

Algul oli ta kategooriliselt Ralfi sünnipäevale mineku vastu. Nad olid Tallinnas alles teist kuud, ta ei tundnud veel ühtki Leo klassivenda, miks pidi ta end üksnes sellepärast jumalavõõrasse seltskonda vedada laskma, et Ralfi käsu kohaselt pidi iga poiss ühe tüdruku kaasa tooma?

«Ma ei hakka ometi sellepärast tuttavatele plikadele Narva järele sõitma!» seletas Leo naerdes. «Keegi ei tea, et sa mu õde oled. Pealegi nutad sa kogu aeg, et pole sõpru ega tuttavaid...»

Ruth lasi end tüki aega veenda, lõpuks, kui Leo pealekäimine hakkas juba tüütama, ohkas ta demonstratiivselt ja küsis tülpimusega hääles:

«Kes see su Ralf üldse on?»

«Kes?» muutus Leo elavaks, ju taipas vennas, et õde laseb endale siiski augu pähe rääkida. «Ma olen ju sulle temast rääkinud! Ralf on see, kes mind sinna loodusteaduseringi —»

«Ah see kivimite otsija!» meenus Ruthile.

«Seesama jah. Muuseas, ma olen tähele pannud, et tal on kummaline nõrkus mündrite ja sõjaväemuusika vastu. Miks, ma ei tea. Muuseas, tema isal on A/S «O. Kresson ja Poeg».»

«Ja mis on A/S «O. Kresson ja Poeg?» küsis Ruth.

«Klaas. Portselan. Teras. Reklaam iga lehe esimesel või viimasel leheküljel. O. Kresson on Ralfi lugupeetud papa ja poeg on Ralfi vanem vend. Paari aasta pärast peavad tõenäoliselt uue sildi tegema — «... ja Pojad».»

«Kas sa, oled varem tema juures käinud?» uuris Ruth ja mõtles, mida selga panna. Kas volditud hall seelik valge pluusiga? Või beež printsesslõikega kleit? Ei, see oleks vist liiga pidulik... Küllap sametroheline villane pitskraega kleit — pole väga range ega eriti pidulik... Ja ette võiks panna ema kamee.

«Ei ole,» vastas Leo. «Neil on Nõmmel maja. Klaver, grammofoon, palju plaate. Papad-mammad on sõitnud Rootsi ja vend pidi olema Pärnus. Hiired võivad pidu pidada et aitab! Lähme nalja pärast, eks? Mul on tunne, et seal võib mõndagi huvitavat näha.»

Ja tõepoolest — kui kuskil Nõmme jaama taga künkal laiutavat kahekorruselist üpris moodsat terrasside ja rõdudega elamut huvitavaks pidada, siis seda ta ju ongi, eriti kui veel arvestada seda luksust, kulda ja karda, vaipu, rasket nahk-

meenut ja pidulikke kroonlühtheid, mida sees leida võis. Aga kõige huvitavam on Ralfi tuba, kus juba enne nende saabumist on kogu neli-viis poissi ja sama palju tüdrukuid.

Tuba on suur ja nurklik, ta võtab enda alla terve teise korra. Üks viib sisse keskelt ja pehme nurk klaveriga jääb paremale. Kõigepealt torkavad silma kallid paksud vaibad maas ja kühlaamides maastikumaalid seintel. Ja siis — toa vasak pool! Kušetti taga seinal ripuvad risti kaks sini-must-valget lippu, nende all on valgete tuttidega pikk mõök, mõögast veidi allpool paremal vana püstol ja vasakul laia teraga jahipuss. Kogu selle garnituuri lõpetavad otse päitsi kohal kaks ristuvat laaki — üks pikk ja peenike, teine lühike ja lame justkui lauanuga. Ja vähe sellest: kahel pool kušetti seisavad otsekui tennismehed kaks suurt tühja mürsukesta. «Ralfile meeldivad mündrid ja sõjaväemuusika,» meenub Ruthile. Aga see pole veel kõik. Kirjutuslaua ja akna kõrval nurgas on teine pühamu: suur foto ohvitserimundris pikast vurrudega mehest dekoratiivse metsamaastiku taustal, selle all padrunid, seejärel reas mitmed aumärgid — küll ümmargused, küll tähekujulised, suured ja väikesed.

«See on mu onu,» ütleb Ralf hooletusega, milles Ruth tabab halvasti varjatud uhkusetunde. «Ta on kangelane, kapten Aleksander Kresson. Ta langes üheksateistkümnendal aastal. Ordenid on tema omad, aga mõök kuulus teisele onule ilma sõja ajast. Aga need kestad hankis mulle kolmas onu, kolonel Huutra, ta on kindralstaabis, küllap olete kuulnud.»

Ralf on sihvakas ja tõmmu, tema paksud juuksed on kammitud üle pea, sirges suujoones on midagi ülbet, prillid lisavad näole tõsidust ning teevad ta aasta-paar vanemaks.

Esikus oli Leo Ruthi Ralfile ainult eesnime pidi tutvustanud, jättes ütlemata, et see on tema õde — nõnda olid nad omavahel kokku leppinud.

«Saage tuttavaks, mu daamid ja härrad,» pöördus nüüd Ralf ülejäänud seltskonna poole. «Klassivend ja loodusteaduseringi uus energiline liige Leo Juhanson — kõik kohal viibivad härrased tunnevad teda, daamid esialgu veel mitte — ja tema lugupeetud partner preili Ruth.»

Kolm poissi ja neli tüdrukut silmitsevad Ruthi varjamatu uudishimuga. Ruth noogutab ja tunneb end seitsme paari hindavate pilkude ees ebamugavalt. Nüüd pakub Ralf talle oma käsivart ja juhib teda ühe juurest teise juurde, kommenteerides ülima tõsidusega:

«See ilus preili siin klaveri taga on Silvia — vabandust, Sy, tal on kohutav nõrkus võõrtähtede vastu ja tema palve on, et kui te kunagi tema peale mõtlete, nagu teeb seda hommikust õhtuni see nälgiv poeet seal —» Ralf viipab akna all seisvale

kõhnale kikilipsuga poisile — «muuseas, tulevase suurkirjaniku nimi, palun seda mitte kunagi unustada, tuleb päev, kus seda hardumusega hääles meenutame — on Hinrek Peetus — poeediks nimetatu mühatab demonstratiivse põlglikkusega — «tähendab, kui te Sy-le mõtlete, siis ikka ja alati igrekiga, taeva pärast mitte lihtlabase i-ga, seda ei elaks keegi meist, tema sügavatest austajatest, üle —» neiu tiibklaveri taga muigab blaseerunult ja ütleb ohtes: «Ralf, Ralf!» — «need kaks graatsiat on Hulda ja Ester, esimene armastab hästi süüa, mida võib järeldada tema tervest jumest ja ammendamast, meid kõiki, aga eriti kurvameelset klassivenda Juhan Allat toitvast —» viibe morntõsise ilmega priskele kräsupäisele poisile — «kadestamapanevast elurõõmust (Hulda vahelehuue: «Häbematul!») — ja teine armastab kohutavalt magada — (Estri karjatus: «Ralf, jäta») — palun, preili, mind mitte katkestada, ma olen sünnipäevalaps ja võin täna suust igasugu jama välja ajada, — niisiis, kohutavalt magada, kusjuures temale on see endastmõistetav nauding, mulle aga piin, sest kõigile pühapäevahommikustele kohtumistele jääb ta regulaarselt hiljaks ning, arvestades eriti käesoleva talve erakordselt madalaid temperatuure, olen lumistel tänavanurkadel külmetamisest pidevas influentsas... Nõndaks, edasi, palun väga, meie armas nukuke Bibi, juhtumisi minu täditütar, ta oskab soome keelt paremini kui eesti keelt, sest elas tervelt kaks pikka aastat Helsingis (tema lugupeetud härra isa esindas sealses saatkonnas Eesti Vabariiki), temasse on kõik «reaali» ja «komme» poisid nõrkemiseni armunud, tema pärast on toimunud veriseid duelle, dramaatilisi enesetapukatseid ning jälestatama panevad mõrvu — («Oh jumal, et sa ka midagi uut ei leiuta!» vangutab Bibi naeru kihistades pead) — ja selle seltskonna viimase lülina — seda momendil, kui üks härra on veel saabumata — viimase lülina lubage tutvustada tulevast Kambi mõisahärrat Ülo Iglast... temas, nagu näete, pole midagi parunlikku, temast kiirgab meile kõigile vastu eeskujulik lihtsus ja sügavalt demokraatlik hingestatus — ah, üldse, aitab lobast, lubage tõsta esimene klaas sünnipäevalapse terviseks, ta elagu!»

Ruth kuulab Ralfi lobisemist, naeratab viisakalt ja mõtleb, kas Ralf tõesti improviseeris oma lausekeerukusi praegu koha peal või käis see hoolega läbimõeldud stsenaariumi järgi?

Pool tundi hiljem on pidu täies hoos. Ralf vahetab grammofooniplaate ja üks tantsulugu järgneb teisele. Tüdrukud, kes näivad üksteist hästi tundvat, istuvad kobaras diivanil, sädistavad ja kilkavad naerda. Poisid kummutavad rootsi laua ümber seistes klaase põhjani ja arutavad valjuhäälselt päevasündmusi. Ruth leiab endale koha akna alla tugitooli, ta limp-

sib laiaast kristallklaasist magusat veini ja püüab hästi garneeritud singivõileivast jagu saada.

«Kas seda teate, et täna hommikul pörutas viimane aurik Hakaamaale?» küsib poeedina tutvustatu. «Laevale topiti 20 vangit, 67 hullu ja 2 hoolealust.»

«Kust sa seda nii täpselt tead?»

«Ma olin hommikul sadamas.»

«Aa, sellepärast sa kooli ei jõudnudki!»

«Ma tahtsin olla selle ajaloolise hetke juures, kui viimased saksa rassi esindajad Eestimaa tolmu jalgadelt pühivad.»

«Kas sa kavatsed neile hüvastijätuluuletuse pühendada?»

«Poeemi, mu härrased, poeemi.»

«Kas tõesti pole Eestis enam mitte ühtki sakslast? Imelik mõelda...»

«Üks on kindlasti, see olevat nii loll, et jäeti Seevaldi edasi.»

«Nii-öelda seemneks — ha-ha-ha!»

«Ralf!» hõikab Hulda diivanilt. «Ütle, kaua sula kestab. Ma tahan väga- väga suusatama minna.»

«Sula?» Ralf pöördub galantselt tüdrukute poole. «Sula, armuline preili, kestab seni, kuni on läänetuuled. Kui hakkavad puhuma põhja- või maapoolsed tuuled, on sula kadunud.»

«Miks siis?!» kilkab Ester.

«Sellepärast, et Atlandist üle Skandinaavia tulid soojad õhuvoolud ja levisid lõuna poole, see tähendab — meile.»

«Issand, kui tark,» ohkab Bibi.

«Aga viis päeva tagasi oli Petseris olnud 39 kraadi,» kuulutab Silvia ehk igrekiga Sy, «mõelge, linnud olevat surnuks külmunud, muudkui kukkunud pats! ja pats! puude pealt alla, issand, kui jube, ah?»

Tulevane mõisaomanik Ülo Iglas jookseb ringi ja valab usinasti klaase täis, Ruth paneb tähele, et ta hoiab end kogu aeg Ralfi ligi ja reageerib püüdlikult igale sünnipäevalapse soovile.

«Mis te arvate, kas soomlased hakkavad Eestit pommitama?» viib tõsiilmeline Juhan Alla jutu uuele teemale.

«Mine metsa — soomlased nüüd meid!»

«Mitte meid, vaid baase.»

«Ei usu,» ütleb Ralf ja uurib vastu valget oma likööriklaasi alust. «Helsingi raadio teatas —» ta teeb žesti Bibi poole, mille peale see, käsi südamel, tänulikult kummardab, «— mu armas täditütar oli oma kõrvaga kuulnud, et kuna neil ei ole võimalik venelasi ilma Eestile kahju tegemata pommitada ja kuna Soome ei taha meie erapooletust rikkuda, siis nad seda ei tee.»

«Jumal tänatud!»

«Minul isiklikult,» lisab Ralf, «poleks tegelikult midagi selle

vastu, kui näiteks Paldiskis paar pōrakat käiks. See võiks isegi lõbus olla, mu härrad.»

Ruth vaatab venna poole. Leo kisub sigaretti — kodus isa juuresolekul ta ei tee seda kunagi — ja manab ette näo, nagu kuulaks muusikat.

«Poisid, ütelge,» küsitakse diivanilt, «kas tuleb sõda või ei? Minu isa ütleb, et tuleb kindlasti.» Rääkija on Ester.

«Peabki tulema,» arvab Ralf. «Ega Saksamaa ei lase vene lastel siin igavesti laiutada.»

«Aga mis meist siis saab?» hüüab Hulda.

«Meie läheme sõtta nagu üks mees,» bravuuritseb Hinrek.

«Ja teie tulete meie veriseid haavu siduma,» lisab Juhan.

«Issand, mina ei või verd näha!» kisab Ester.

Samas heliseb all uksekell. Miskipärast tunneb Ruth äkki erutust. Ta ei suuda aru saada, miks.

Ralf tuleb koos uue külalisega sisse.

«Saage tuttavaks, kes ei tunne,» sõnab Ralf. «Härra Vahur Eljen.»

Ruth tunnistab võõrast.

Poiss on pikk ja tumedate lokkis juustega, tal on silmatorkavalt paksud kulmud, pingul põselihased ja tugev lõug, temas on midagi enesekindlat, mida Ruth on juba Ralfi juures märganud. Kui noormees jääb tantsivaid paare vahtima, võtab tema nägu üleoleva ja iroonilise ilme.

Uhke ja ennast täis, arutab Ruth, kindlasti suur tantsulõvi ja plikade lemmik. Ja miskipärast tunneb ta äkki uue külalise vastu vimma.

Äkki ei meeldi talle siin enam midagi — ei Leo vindised poisikesed, klassivennad, ei flirtivad, oma daamilikkusega edvistavad, kindlasti temast aasta-paar nooremad tüdrukud, ei lärmakas muusika ega roogadega ja kristalliga üle koormatud laud; Ruth mõtleb oma väikese toakese ja kušeti peale ning tunneb, et ta ei jõua ära oodata, millal siit ükskord minema saab.

Ja nagu kiuste palub nüüd Ralf teda tantsima.

Tantsinud veidi aega sõnatult, hakkab poiss pärima, millises gümnaasiumis ja mis klassis Ruth käib. Ralf on tõsiselt üllatunud, kui kuuleb, et Ruth lõpetab juba järgmisel kevadel kooli.

«Meie Leoga lõpetame alles kolme aasta pärast,» vangutab Ralf pead.

«Oh, ma olen hirmus vana, sellepärast,» ütleb Ruth kuivalt.

«Kui vana? Oo — pardo...»

«Seitseteist.»

«Mina olen kuusteist, Leo ju ka.»

«Ma tean,» muigab Ruth. «Tegelikult on asi selles, et ma läksin väga noorelt kooli.»

«Imelapsa?»

«Jah, Nelja-aastaselt oli lugemine, viieselt kirjutamine selge.»

«Lõbus imel!» langetab Ralf Ruthi ees koomilise tõsisusega pea. «Mina veerisin veel teises klassiski, armsad vanemad pidasid mind debiilikuks. Hirmuga tegin endale asja kassika,» Ralf lähendab oma näo tüdruku omale ja ütleb: «Ma märkan kahetseva mõistmatusega, et Leo ei pööra talle küllaldast ja väärivat tähelepanu. Ma peaksin talle märkuse tegema.»

«Oh, pole vaja,» keelab Ruth ruttu. «Me oleme lihtsalt perekonnatuttavad.»

«Mõistan.»

Kuidas Ralf seda mõistab, selgub kohe: ta surub tüdruku tugevamini enda vastu. Ruth tõmbub veidi krampi, tahab midagi teravat ütelda, kuid samas lõpeb muusika ning poiss peab ta tugitooli juurde tagasi saatma.

Ruth istub mossitades ja heidab venna poole tagedaid pilke. Miks Leo teda kordagi tantsima ei vii? Leo teab muidugi, et siin väikeses seltskonnas ei hakka õde oma kurikuulsaid korve paremale ja vasakule pilduma. Aga nõnda võibki temast kui «Leo tüdrukust» veidravõitu mulje jääda... Aga miks see mulje talle äkki nii tähtis on? Ja üldse — kaua ta peab siin naeratavat seltskonnategelast mängima? Kui Ralf teda veel kord tantsima kutsub, jumala eest, ta ütleb ära ja teeb Leole ettepaneku minema hakata. Kell on juba isegi palju...

Uhest väikesest vahejuhtumist ei pääse Ruth sel õhtul veel.

Enamuse rõõmukisa saatel alustatakse Ruthi arvates ühte maailma totramat mängu — «postiljoni». Käiakse ükshaaval ukse taga, toas lepivad teised kokku, mis on kellegi värv, tagasitulijaga areneb tobedavõitu dialoog («Teile tuli kiri.» «Mitme pitsatiga?» jne.), mille tulemusena selgub, mitu kõrva-küüli või suudlust oodata, nüüd jääb veel selgeks teha, mis värvi on ümbrik — ja vastavat värvi kandev poiss või tüdruk läheb koos postiljoniga ukse taha; mis seal tegelikult toimub, jääb teistele põnevaks saladuseks, ilmudes võetakse neid suure kära, naeru ja kahemõtteliste lõõplausetega vastu.

Ruth mõtleb algul mängust keelduda, aga siiski ei tee seda: on vaja kohe endale ülearust tähelepanu tõmmata? Küllap kannatab ta sellegi välja... Aga veerand tundi pärast mängu algust, kui Ruth seisab koos viimase külalise Vahur Eljeniga ukse taga ja vastavalt mängu käigule on poisil õigus kolmele suudlusele, kirub Ruth oma otsustusvõimetust ning tunneb end teda irooniliselt silmitseva poisi ees üpris sandisti. Kas ta tõesti julgeb? mõtleb Ruth. No siis saab ta mu käest kah...

«Noh, ja mida me siis nüüd siin teeme?» küsib poiss ja, seis-

tes üsna Ruthi ligi, toetab käega vastu uksepiita, sulgedes sellega tüdrukul vaba eemalepääsu.

«See huvitab mind ka,» ütleb Ruth jahedalt. Kas ta tõesti julgeb?

«Mängureegleid tuleb austada,» muigab poiss ja lähendab oma näo Ruthi näole.

Ruth vaatab Vahurile otse silma. Poisi sinised silmad on naeru täis. Ruth ajab end sirgu. Poiss saab sellest ilmselt valesti aru, ta haarab kahe käega tüdruku ümbert kinni ja surub oma huuled tema suule. Ruth jõuab pea veidi kõrvale pöörata, mistõttu poisi huuled lähevad rohkem vastu põske. Järsu liigutusega tõukab Ruth poisi eemale. Vahur jääb teda veidi jahmunult vaatama.

«Vabandage, ma olen siin ainult selleks, et viisakusest mitte seltskonnast eralduda, mind teie lastemängude sisuline külg ei huvita ja ma palun mind ka sellest koormast vabastada.»

See tuli ühe hingetõmbega.

Poisi silmad paksude kulmupuhmade all tõmbuvad pilukile, ta muutub tõsiseks ja jäigaks, ilmselt on solvunud. Paras, mõtleb Ruth. Samas tõmbab Vahur ukse lahti ja teeb teise käega laia žesti:

«Palun, armuline preili.»

«Oo-oo-oo!» kisendatakse neile toas vastu.

Ruth heidab vennale hävitava pilgu ja pöörab silmad abipaluvalt üles. Küll sa mu käest koduteel saad, mõtleb Ruth.

Mängust tüdinetakse varsti. Keegi pakub välja idee alustada tikumängu. Ruth mühatab põlglikult. Ah nõnda — ah nüüd hakka nende poisikestega pimedas toas huulte vahelt tule tikku edasi andma, püha taevast, see veel puudub! Ja ta teeb Leole üsna resoluutse häälega ettepaneku minema hakata. Teiste pealekäimistele jääb ta kurdiks.

«Ma olen tuhvialune,» teadustab Leo kurvalt ohates, kõik naeravad, Ruth lausa vihkab oma venda.

Ralf tuleb neid välja saatma.

Toast lahkudes noogutavad nad kõikide poole, Ruthile tundub, et neid, eriti teda, vahitakse muigamisi, ja viimane, mis Ruthile meelde jääb ning häirivalt veel enne uinumist silme ees seisab, on teistest eemal akna all seisva Ralfi pinginaabri Vahur Eljeni uuriv ja ülbe pilk, suunurgas küllap vist peegli ees harjutatud irooniline muie.

Sel aastal oli kevad varajane ja juba märtsis olid sirelitel väikesed õrnsinised pungad. Kuid Ruth ei osanud looduse tärkamisest nagu kunagi aastaid tagasi rõõmu tunda. Päevad möödusid köögis padade, pottide ja pannide küürimises ning põranda pesemises, sest kord oli vali ja kontroll puhtuse

üle range. Kaks korda päevas peituti varjendikraavi ja samuti oli igal öösel kõige magusama une pealt sinna joosta. Köök, barakk ja varjend olid kolmnurk, mis täitis kogu elu hommi-kust õhtuni. Paaril korral võtsid nad Titiga linnaloa, sõitsid metrooga tsentrumisse, hulkusid varemete vahel või otsisid paikkildudest puretud kivimürakate allkorrustelt väikesi kohvikuid, kus võis tassitäie musta kohvi lõrvida. Sest toit, mida laagris anti, oli parajasti niisugune, et hoidis hinge sees: hommikuti pruun ersatskohv, tükk leiba koos margariinikillu ja teinekord isevärki maitsega maksavorstiga, millest osa tuli tasutaöögikski jätta, lõunaks kapsast, kaalikatest ja naeristest keedetud soe supilurr ja õhtuti lihtsalt katelokitäis kuuma pruunjat vett, mida teeks nimetati...

«Tõlgi mulle,» ütles Titi Ruthile.

Raadios algas järjekordne Goebbelsi kõne.

Titi oskas saksa keelt Ruthist kehvemini, lihtsama jutuga sai ta hakkama, aga kiirkõnest ei suutnud suurt midagi taibata.

Ruth tõlkis.

«V1 võib vabalt võrrelda kaugelt juhitava piloodita väike-lennukiga, mille üheainsa mürsu toime on tohutu. Selle ime-lva rakendamisel ei mängi atmosfääritingimused mingisugust osa. Saksa rahvas teadku, et peale V1 ootab veel teisi relvi, mis ületavad kaugelt kõik selle, mida vaenlane seni on V1-ga kogenud. Sõja pöördepunkt on lähema tuleviku küsimus. Berliin jääb sakslastele!»

«Ei mina seda jama usu,» lõi Titi ükskõikselts käega. «Miks nad neid uusi imeasju siis käiku ei lase? Kaugel need ameerik-lased ja venelased Berliinist enam on...»

Ruth ei teadnud, kui kaugel, ja ausalt öeldes see teda ei huvitanudki. Titi võis teda sadu kordi apaatsuses süüdistada, kuid Ruth ei saanud ju oma nahast välja hüpata! Mis parata, kui teda rindeteated ükskõikseks jätsid? Mis teha, kui ta ei tahtnud Titiga õhtutunniti isegi Günther Jöddenist lobiseda? Kõige parema meelega, mõtles Ruth, oleks ta ihuüksi kuskil kõrgel mägedes ja kaugel inimestest, elaks imepisikeses onni-kehes, ei käiks kuskil ega teeks midagi, lihtsalt vahiks lakke ja ootaks, millega ükskord hullunud maailm oma mõttetused lõpetab. Aga paraku seda ei saanud, sest pageda polnud kuhugi, ja nõnda jäidki tema väikesesse ringi barakk, köök, varjend ja Titi; nendest oli küll, neist piisas kuhjaga, kõik, mis väljaspool seda, oli ülearune ja segav.

Paaril korral pärast kohtumist komandandimaja juures oli Ruth Jani näinud. Ühel õhtul ütles Titi talle:

«Tead, ma nägin täna su elupäästjat. Ütles mulle «guten mor-gen» ja küsis, kuidas käivad mu «freundini» käbarad. Vasta-sin, et «alles gut» ja «leben wohl». Saatis sulle «herzliche

Grüsse». Ta on sul päris kena poisu, sihuke nukker ja kuidagi lüürihine. Ei tea, kas tal toidukaarte ka on? Temaga oleks kasulik linna peale kolama minna, saaks midagi põnevat hamba alla.»

Järgmisel hommikul ilmuski Jan köögibarakki, kui Ruth seal parajasti kükakil, kõrval veeämber, suure lapiga põrandalaudu nühkis. Jan tervitas ja soovis jõudu, Ruth noogutas, Jan tuli tema juurde ja küsis tasa:

«Mis te täna pärast lõunat teete?»

Ruth kehtas nõutult õlgu.

«Võtame õhtuni loa ja läheme linna. Pärast pommitamist muidugi.»

Viimasel ajal olid lennukid nende laagri ja selle lähema ümbruse rahule jätnud.

Ruth ei osanud äkki midagi vastata. Talle tuli Titi jutumeelde. Ega ometi Titi selle idee tšehhile pähe torganud? Ruth tahtis juba pead raputada ja mõtles, mida ettekäändeks tuua, kuid noormees kükitas ta kõrvale ja ütles:

«Ärge ütelge «ei». Lähme. Jalutame. See kulub selle tuima elu juures väga ära, kas pole?»

Ruth vaatas Janile otsa ja pidi mõtlema Titi sõnadele — jah, tema silmad olid tõesti kurvad. Justkui tahaks kohe nutma hakata, käis tüdrukul peast läbi.

«Ma võtsin endale juba loa välja. Komandant on täna usumatult kaine. Ta ei mäleta ilmselt midagi. Ma ootan teid kell neli värava taga.»

«Hästi,» pomises Ruth.

Kui Jan oli läinud, kahetses Ruth oma nõusolekut. Milleks on tal vaja selle nukranäolise tšehhiga linna minna? Jumalavõõra inimesega tundide kaupa lobiseda? Mõttetus, lihtsalt piin... Aga kas üksi barakis on parem? Titi tuleb laost alles õhtul, barakikaaslastega Ruth ei seltsinud, ons targem kogu õhtupooliku, käed pea all, voodis lesida ja tundide kaupa Titi voodi põhja vahtida?

Pärast lõunasööki käiski Ruth komandandimajas ja võttis linnaloa. Laagriülemat ennast ta ei kohanudki. Aga linna ta ei taha, selle tegi ta kohe värava taga tšehhile selgeks ja Jani pärimisele, kuhu siis, sirutas Ruth käe huupi laagri taha — metsa poole.

«Jalutame metsani ja tagasi.»

Jan vaatas tüdrukule imestunult otsa, ei lausunud midagi ja noogutas nõustuvalt.

Tegelikult oli Ruth juba ammu selle metsa peale mõtelnud. Ta polnud seal veel kordagi käinud, sest Titi arvates polnud sellel mingisugust mõtet, aga üksi minna polnud tänini ka tihanud. Ruthile mets meeldis. Metsa õppis ta armastama ja

siis seal koduselt tundma Alutagusel, kus ta oma teise vanaema talus paljud suvised koolivaheajad veetis. Ta hulkus küla ümbruses metsas tundide kaupa ja uuris peaaegu iga puud; mida jahtikum ja veidrakujulisem see oli, seda rohkem huvi pakkis. Ruth suhtus neisse nagu elus olendesse, katsus käega, süüas, ajas nendega juttu, imestades ühtede kiduruse ja teiste sirgkuse üle. Ja mõnikord kellelegi ütlemata hiilis ta salaja metsa soo servani. Seal kus jala all soomättad vetrusid ja puude vahel kollakas-pruunjas vesi tardunult seisis, oli pime ja veidi õudnegi. Ta seisis seal kaua liikumatult ja vahetas ette soohaua poole. Soo mõjus kummaliselt, salapäraselt, salamatud mulksatused ehmatasidki...

Laagritagune mets oli kaugemal kui silmale paistis. Nad pidid mööduma viimastest äärelinna elamutest — need ühe- ja kahekorrukselised majad aedade keskel olid veel terved — ja jõudma laia magistraalini, ning nüüd, astudes edasi ja jättes laagri selja taha, hakkas kevadiselt rohetav mets aegamisi lahutama.

Tükk aega läksid nad vaikides. Ruth oli Janile tänulik, et ta ei tükkinud lobisema ega igasugu pärimistega tüütama. Nõnda olidki justkui üksi oma mõtetega, ja kuigi tal mingisuguseid erilisi mõtteid peas polnudki — Ruth oli juba ammu talle pannud, et tükil ajal polnud; mis tulidki, kadusid kiiresti, olid kuidagi katkendlikud ja haprad — ikkagi oli nõnda vaikides hea minna.

Linna poole vuras neist mööda autokolonn. Kõige ees oli must kinnine sõidumasin, kus istusid ohvitserid, sellele järgnes kümnekond veoautot. Kastides istusid kiivrites soldatid, automaadid jalgade vahel, nad olid liikumatud nagu tinasõdurid. Ruth ja Jan jäid seisma ning jälgisid vaikides mööduvaid autosid. Kahel pool maanteekraavides oli veel sulamata lumeleike, mille vahel juba rohetas, märkas tüdruk.

Kui nad uuesti edasi astuma hakkasid, katkestas tšehh äkki vaikuse:

«Ütelge, kuidas te üldse siia sattusite?»

«Siia?» kordas Ruth ja vaatas korra noormehele näkku. «Laagrisse?»

«Jah.»

Ruth ei vastanud kohe.

«Meid toodi laevaga Kieli...» ütles ta mõne aja pärast. Siis Schwerini, läbi Lübecki Potzdami... Seal öeldi, et kui tahate peavarju ja süüa, siis on kõige õigem astuda organisatsioon «Todt» teenistusse. Nii meid siia toodigi.»

Ruthile meenus, kuidas Titi sellele algul käte ja jalgadega vastu sõdis. «Nein, nein,» raputas ta ägedalt pead ja sakslased

jaotuspunktis ei saanud kuidagi aru, mis tal asja vastu oli. «Miks sa ei taha?» küsis Ruth sosinal. «Issand jumal, nad teevad ju tapavad...» «Tapavad?» ei taibanud Ruth. «Kes? Keda? Alles pärast pikka seletamist selgus kõik: Titi polnud midagi kuulnud organisatsioonist «Todt», seevastu ta teadis, et «der Tod» tähendab «surma». Pärast naeris Titi end peaaegu oimetuks ja jällegi ei taibanud sakslased, mille üle too eesti tüdruk nii itsitab.

«See siin on ka üks tema *Reichsautobahne*,» ütles Jan pärast Ruthi juttu ning viipas käega magistraalile, mille ääres nad käisid.

«Kelle?» ei taibanud mõtetega mujal olev Ruth kohe.

«Fritz Todti.»

«Ah jaa. Muidugi.»

Ruth tundis muret, et Jan hakkab pärima, kuidas ja miks ta üldse Saksamaale sattus. Kuidas oskaks ta seda mõne lausega seletada? Ei, ma ei ütle talle midagi, otsustas Ruth, kuid seda polnud vajagi, sest Jan ei esitanud enam ühtki küsimust, vastupidi, ta hakkas hoopis endast rääkima, ja veel enne, kui nad metsani jõudsid, sai Ruth teada, et Jan on konservatooriumi kolmanda kursuse üliõpilane ning õpib dirigeerimist, et kord ühes Praha kohvikus rääkis ta midagi liiga valjusti sakslaste kohta ja arreteeriti, et tema ülekuulajaks osutus endine Müncheni muusikaõpetaja, kes jumaldas nagu Jangi Bachi ja Beethovenit ning tänu sellele sõimati ta lihtsalt korralikult läbi, topiti vagunisse ja saadeti koos paljude teistega töölaagrisse Berliini.

«Ma pean muusikale tänulik olema,» muigas Jan. «Muidu oleksin vangilaagris või lihtsalt ex... Halastasid, sead.»

Nad jõudsid metsa servale ja seisatasid. Kõrged sihvakad männid sirutusid taeva poole. Mets polnud ligidalt pooltki nii suur ja tihe kui laagrist paistis.

«Kas lähme tagasi?» küsis noormees ja vaatas ootavalt tüdrukut poole. Kui ta poleks nõnda küsinud, oleks Ruth üsnä varsti selle ettepaneku ise teinud, nüüd aga viipas ta hoopis käega ette ja ütles:

«Vaadake, sealt läheb tee... Lähme natuke edasi, eks?»

Mets oli puhas ja puutumatu, justkui poleks tal midagi pistmist sõjaga, milles elas kilomeetri-kahe kaugusel suitsu matunud suurlinn.

Teerada oli sirge ja hargnes aeg-ajalt korrapäraselt paremale ja vasakule, jäi petlik mulje, nagu oleks siin alles asja korrastustööd tehtud, sest teedel peaaegu polnudki risu ja prahti, ka polnud ühtki murdunud puud ega sasisid põõsa puhma näha. Park, mitte mets, oli Ruth pettunud. Midagi siin ei meenutanud Narva metsi ega Alutagust ja tüdruk imestas,

kui ta seda üldse lootis. Hetkel, kui ta tahtis teha ettepaneku tagasi pöörata, jäi ta pilk äkki kuhugi peatuma. Tüdruk võpatis kergelt, hingas sügavalt, ütles Janile tasa «üks hetk» ja astus teest kümme sammu kõrvale metsa.

Sirgete mastipuude keskel seisis veider mänd. Maast kasvas ta välja otse nagu teisedki, aga kuskil neljanda meetri kõrgusest hargnes tüvi kaheks haruks, millest üks veidi kõrgemal uuesti nagu emmates ümber teise keerdus, et tipus jällegi teineteisest eemale viskuda, moodustades ülal kaks täpselt üksteisest latva. Puu oli kummaline ja sihvakate männide keskele nagu ära eksinud.

Ruth lähenes puule aeglaselt, ettevaatlikult, justkui kardaks ta selle rahu rikkuda. Tüdruk jäi puust paari meetri kaugusele seisma ja libistas pilgu alt üles ladvani välja. Avatud suu tahtis ta üksteise ümber keerdunud tüvesid. Ümberringi oli väga vaikne. Kuskil siristasid linnud. Haraline puu seisis üksikult nagu suur üksiklane. Ja tema juures tüdruk, kes oli siin ja ühtlasi kuskil kaugel-kaugel.

Ruth ei kuulnud, kui Jan tema kõrvale jõudis, ta ei pööranud pead, ainult tajus, et ta pole enam üksik. Pinge andis järele, ta lõtvus, aga pilk püsis puu küljes edasi.

«Huvitav puu,» jõudis temani nagu kuskilt kaugel Jani hääl.

«Ma olen seda puud näinud,» ütles Ruth.

«Jah? Siin?»

«Ei.»

Jan vaikis, ta ei pärinud midagi, ta ootas.

Nüüd pöördus tüdruk kogu kehaga poisi poole, tema silmad olid hämmastusest suured ja kummalise läikega.

«Ühes teises kohas.»

«Kamasugust?» imestas Jan.

«Kamasugust,» noogutas Ruth ja vaatas siira imestusega Janile otsa. «Kuidas see on võimalik?» Jan ei vastanud. Ruth küsis uuesti, ta hääl värises kergelt: «Kuidas on see võimalik, mu jumal?»

Ruth vaatas Janile otsa, aga viimasel oli tunne, et tüdruk ei näe teda, vaid hoopis midagi muud või kedagi teist. Ruth ei oodanudki tšehhilt oma küsimusele vastust, ta pöördus uuesti puu poole, läks päris selle juurde, pani käed vastu krobelist tüve ja ajas pea kuklasse. Sellesse asendisse jäi ta tukiks ajaks.

Ma ei saa sellele tšehhile midagi rääkida, mõtles tüdruk, mitte midagi, mitte midagi, mitte midagi. Ma oleksin pidanud siia üksi tulema. Ei, siiski, sellest pole ühtigi, et ta seisab mu selja taga, las ta olla, ta ei sega mind, võib-olla on isegi parem, et ta pole siin selle puuga kahekesi, vaid et on ka

keegi kolmas, keegi võõras, keegi väga-väga võõras, aga siiski keegi.

«Ta on nagu inimene,» kuulis Ruth Jani häält.

Inimene? Miks inimene? «Ta on nagu kaks, kes on saanud üheks.» Kust ta selle lause praegu võttis? Kas ta ütles seda kunagi ise? Või ütles... Vahur?

«Ta on nagu elu.»

Elu? Mis elu? Kelle elu? Minu, sinu, tema? «Ta on nagu kaks, kes hoiavad teineteist ja on üheks saanud.» Jah, too-kord ütlesin ma vist ise nõnda, mitte Vahur, ma ise...

Ruthi käed vajusid lõdvalt alla ja tšehhile pilku heitmata hakkas ta vaikides tee poole tagasi minema. Jan järgnes talle kümnekonna sammu kaugusel. Metsateel jäi tüdruk seisma, hingas sügavalt, jälgis pilguga talle järele jõudvat noormeest ja ütles tuhmilt:

«Ma tahan koju.»

«Lähme,» noogutas Jan, taipamata Ruthi lause tähendust. Sest koduks hüüdsid nad kõik siin laagrit.

Kogu tagasitee jäksid nad lausetki vahetamata. Ruth astus, pilk maas, ja talle oli ükskõik, kas too, kes tema kõrval käis, küsib või ütleb midagi — praegu ta niikuinii ei vastaks; tal lihtsalt polnud kellegi jaoks ühtki ülearust sõna.

Kui laagrivärvani, kus lonkis edasi-tagasi, käed taskus, relvata belglasest valvur, oli jäänud sadakond meetrit, puudutas Jan tüdruku käsivart. Ta tegi seda küll ettevaatlikult, kuid tüdruk võpatas ja vaatas talle otsa näoga, nagu näeks teda esimest korda.

«Ütelge,» küsis Jan tasa, justkui võiks keegi neid kuulda, «miks te üldse siin olete?»

«Kus?»

«Siin, Saksamaal.»

«Ma ei tea isegi,» vastas tüdruk hetke pärast.

«Jah?» imestati.

«Kas pole praegusel ajal ükskõik, kus keegi on? Kui paljud pole seal, kus nad peaksid olema.»

Jan noogutas:

«Võib-olla.»

Jan järgnes Ruthile värvani, nad näitasid valvurile oma load ette ja läksid vaikides barakkide poole. Viienda baraki ees jäi Ruth seisma.

«Suur tänu,» ulatas ta käe. «Nägemiseni.»

Jan surus Ruthi kätt, tema käepigistus oli tugev, julgustav.

«Nägemiseni. Te olete... kummaline tüdruk.»

«Miks?»

Jan kõhkles hetke ja ütles siis:

«Ma ei ole teid kordagi naeratamas näinud.»

«Jah?»

«Jah.»

Nad vaikisid. Ruth kehtas õlgu, vaatas noormehele otsa ja ütles uuesti:

«Nägemiseni.»

Õösel oli Ruth voodis kaua ärkvel, talle ei tulnud ega tulnud-und, barakis kostis magajate tasast hingamist, keegi norskas, Ruthi silmade ees seisis haraline puu ja ta tahtis nutta, aga kartis, et Titi võib seda kuulda ja ärgata, ning huuli kramplikult kokku pigistades surus ta näo tugevasti vastu kõva patja.

«Ta on nagu kaks, kes on saanud üheks.»

Kumb seda ütles? Miks ta seda enam ei mäleta, miks?

Väikese lossi varemed seisavad mäeveeärel mahajäetuna.

Ajahammas on selle kallal oma väsimatut tööd teinud: kunagisest omapärasest nurklikust torni ja terrasside ning võlvialustega hoonest on järel vare täis prahti, mustust ja umbrohtu. Abituna seisab ta sihvaka männimetsa serval, ümber ringi puhasvalge lumevaip, viimase tõttu mõjuvad tema mustendavad niisked müürid veel eriti räämastena ja nukralt.

Mustamäe ja Glehni park — männikut hüüti kunagise veidrikust lossiomani nime järgi — on kohad, kuhu talvepäeval, kui külm liiga ei tee (kohati kippus ta seda juba teist aastat tegema), koguneb hulganisti noori. Metsaalune on täis suusajälgi ja laste poolt meisterdatud lumememmesid ning kindlusi.

Sel päikesepaistelisel pühapäeval, mil lumi sätendab lausa nõnda, et silmadel valus hakkab, leiavad end siit ka Leo ja Ruth. «Lähme homme suusatama,» ütles Leo eelmisel päeval ootamatult õele. Ruth jäi venda imestunult vahtima. Viimase poole aasta jooksul polnud Leol kodu, veel vähem tema jaoks kübetki aega. Sündmusterohke suvi ja sügis kiskusid selle heledapäise ümaranäolise nooruki, kes niigi oli alati liikvel ja otse pakatas teotsemistahtest, endaga kaasa. Augusti algul astus Leo komsomoli ja esimesel sügisesel koolipäeval pidi Ruth end kangeks ehmatama, kui avatunnil sisenes koos kooliinspektoriga nende klassi kolmekümne tüdruku ette tema vend. Inspektor nimetas Leo nime ja palus klassi kuulata, mida linnakomitee esindajal öelda on. Leo ei teinud Ruthi nägemagi ja tüdruku ehmatusest punaseks värvunud nagu võttis aegamisi normaalse ilme tagasi. Tegelikult pärast Ruth ei mäletanudki, millest Leo rääkis, ta jälgis hullupööra närveerides seda, kuidas vend üles astus, küsimustele vastas ja vahelehuüetele reageeris. Viimaste puudust kurta ei saanud. Juuni- ja juulisündmused löid õpilaspere nagu sipelgapesa

kihama. Juba esimeste koolipäevade jooksul lõhenesid endised pealtnäha üksmeelsed klassid varjatult või isegi varjamatult vaenulikkudeks gruppideks. Natsionaliseeritud tekstiilivabriku omaniku tütar Virve, klassi kõige ilusam tüdruk, kandis demonstratiivselt sinist pluusi, musta vööd ja valget seelikut; ta pommitas Leod väsimatult, alates rahvusküsimusest ja lõpetades omariikluse probleemiga. Leol oli tegemist, et mitte alla jääda, seda enam, et tüdrukute enamik oli õelalt südi ja iga Leoga vaidleja repliik võeti vastu lärmaka poolehoiuga. Ruth tundis end üpris räbalasti, ühelt poolt oli ta tige klassiõdedele, kes nautisid Leo takerdumisi, teiselt poolt oli tal hing venna peale täis: pidi ta just nende klassi kukkuma! Kuid Leo ei taganenud kaua, varsti asus ta vasturünnakule, ja kui ta hakkas analüüsima Ruthi klassi sotsiaalset koosseisu (seda oli ta viimastel nädalatel justkui muuseas õe käest välja pinninud), tuues hulganisti konkreetseid näiteid sotsiaalsest ebavõrdsusest paljude Ruthi kooliõdede vanemate vahel, siis tekkis klassis piinlikke vaikusehetki ja isegi trikoloorivärvides kaunitar sattus paaril korral segadusse, mis Ruthile muidugi varjamatut heameelt tegi. Sellest hoolimata hingas ta kergendatult, kui vend klassist lahkus, ja õhtul kodus võttis ta Leo korralikult läbi. Miks ta talle seda varem ei ütelnud? «Sellepärast,» vastas Leo naerdes, «et sa ette pabistama ei hakkaks.»

Leo külaskäik põhjustas Ruthil esimese konflikti tollesama Virvega. Kohe pärast esimest tundi tuli Virve Ruthi pingi juurde ja küsis hästi valjusti, nõnda, et terve klass pidi seda kuulma: «Selle agitaatori nimi oli Leo Juhanson. Kas sugulane või?» Ruth vaatas rahulikult Virve pilkavatesse silmadesse ja ütles: «Vend.» Virve ajas silmad suureks. «Vend!» kordas ta vapustatult. «Tüdrukud, kas kuulete!» pöördus ta valjuhäälselt kogu klassi poole. «See kommupoiss on meie Ruthi lihane vend!» Klass jäi silmapilk vaikseks ja Ruth tundis, et ta peab midagi ütlema. «Mis siis?» küsis Ruth. Virve mõõtis klassiõde ülevalt alla ja laiutas tüdrukute poole käsi: «Nii kena suurte kõrvadega poiss ja punane, oi kui kahju!» Tüdrukud ümber ringi kriiskasid naerda. Ruth tundis, kuidas talle veri näkku tõusis ja ta nähvas: «Nii kena kõverate jalgadega tüdruk — ja valge!» Virvel olid tõesti kõverad jalad ja ta armastas kanda pikemaid kleite ning seelikuid, kui moes oli. Virve nägu läks vihast laiguliseks, Ruth arvas, et tüdruk lööb talle küüned näkku — naer saatis ka Ruthi lauset —, kuid Virve suutis end vaos hoida ja ütles ülbelt: «Ma poleks uskunud, et Eesti ohvitseri tütar võib nii labane olla.» Pööras selja ja marsis minema. Sellest päevast peale ei vahetanud nad enam ühtki sõna. Kui paar nädalat hiljem loodi koolis komsomolirakuke

ja kaks töölis perekonnast pärit klassiõde komsomoli astusid (Ruth ei astunud, ehkki talle tehti ettepanek), jättis Virve ohvitseritütre päris rahule ning leidis ajaviidet vaimukuste pildumises «punaste plikade» üle. Kuid sellest päevast peale suhtus üle poole klassi Ruthisse jahedamalt, temast hoiduti kõrvale ning niigi üksik Ruth tundis end sageli veelgi üksikumana, kuigi see sisendas ainult trotsi ja tõtt-öelda miskipärast isegi meeldis.

Kui Ruth sellest kõigest vennale jutustas, lõi Leo ainult käega. «Ära tee välja,» ütles ta. «Meil on palju hullem.» Leo oli oma koolis üks sekretäri kahest asetäitjast, nende neljasajaliikmelisest kooliperest läks komsomoli ligi viiskümmend õpilast ning Leol olid käed-jalad tegemist täis. Nad organiseerisid partei ajaloo õpiringi, korraldasid male- ja spordivõistlusi, andsid välja seinalehte ja valmistusid juba kümme aastat ilmunud kooliajakirja uuesti välja andma, kõigele lisaks oli lumerohke talve tõttu tema ülesandeks tänavate rookimise abiväge organiseerida. Leod jätkus kõikjale ja Ruthil jäi ainult imestada seni üsna vaikse võitu ja napolisõnalise venna ammendamatu energia üle. «Kuidas sa nüüd Ralfiga läbi saad?» küsis Ruth ükskord, Leo kehtas õlgu ja ütles: «Me istume eraldi paatides.» Ruth tahtis uudishimust pärida, kummas paadis istub Ralfi pinginaaber Vahur Eljen, aga ta ei teinud seda, vist pelgas, et vennas võib sellest vale järelduse teha. Ja milleks seda küsidagi, mis on tal üldse asja Ralfi pinginaabriga, taevast halasta!

Pärast Ralfi sünnipäeva on Ruth Vahur Eljenit ainult ühel korral kohanud, see oli sügisel tütarlastegümnaasiumi muusikaõhtul; nüüd pole nad juba paar kuud teineteist näinud. Mis tal Vahuriga pärast pidu kodu ukse ees juhtus, sellest Ruth, kartes Leo pila, vennale ei hinganud, ausalt öeldes ei tahtnud ta sellele ise ka mõelda, kuigi too oli üpris raske, sest alati, kui ta maja välistrepile astus, tuli kõik meelde, ajas punastama, ärgitades viha ja tuska. Ja ka praegu, kui nad siinsamas lossivaremete juures Vahuriga vastakuti satuvad, meenub Ruthile silmapilk sügisõhtu koduukse ees, ta läheb üleni kuumaks ning on pahur nii enda, Vahuri kui ka Leo ja vist terve maailma pärast.

Vahur ei ole üksik. Tema kõrval suusatab umbes neli-viis aastat noorem erksate sinihallide silmadega poisike. Mõlemal on peas Soome talvesõja paiku moodi läinud tumehall suusamüts, seljas ühesugused kootud pruunid kampsunid, kaelas musta- ja punasekirjud sallid ning jalas sinised suusapüksid. Vist noorem vend, mõtleb Ruth ja nõnda ongi. «Vennas Asso,» viipab Vahur pärast teretust kaaslase poole, kes neid varjamatu uudishimuga silmitseb.

Ruth on korduvalt mõtelnud, kuidas peaks ta käituma, kui kunagi Vahurit uuesti kohtub, ta on isegi parajaid iroonilise varjundiga lauseid kokku nuputanud, aga praegu, seistes vastamisi, kaovad peast nii läbi mõeldud käitumisviis kui ka vastavad fraasid. Ruth heidab abiotsiva pilgu venna poole, sellest, kuidas Leo endisesse klassikaaslasesse suhtub, loodab tüdruk saada tuge, et võtta õige hoiak. Sest Ruthil pole ju aimugi, mida Leo praegu Vahurist arvab ja Ruth sõitleb end mõttes, et ta siiski polnud varem pinda sondeerinud — siis oleks nüüd märksa lihtsam, poleks vaja ebaleda ja hirmsasti pingutada, et kohmetust varjata.

«Noh, kuidas läheb?» küsib Leo Vahurilt ja tema hääl ei ütle õele midagi, võimatu lausa aru saada, oli see tühipaljas viisakuseavaldus või siiski sõbralik huvi endise klassivenna käekäigu vastu.

«Tasapisi, tasapisi,» naeratab Vahur Eljen ja vaatab uurivalt Ruthile otsa. Ruth pöörab pilgu oma suuskadele ja kükitab jalarihma sättima, ehkki seal midagi sättida polegi.

«Mis te olete — meist ees või taga?» küsib Leo.

Kah asi, mille vastu huvi tunda, tusatseb kükkis Ruth, tõmbab kordamööda saapapaelad lahti, puhastab lumest ja seob uuesti sõlme.

«Taga ja ees,» lööb Vahur hooletult käega. «Ma uurisin Hinreku käest... Teie võtate juulimonarhiat, aga meie jamame alles Prantsuse revolutsiooni kallal. Vene keeles on enam-vähem sama. Geos näiteks... jälle taga. Meie ajame sisse kaldproportsiooni, teie kuuldavasti ruumala.»

«Aga joonistamises?»

Ruth teritab kõrvu. Miks see Leod huvitab? Tüdrukule tuleb meelde, mida see talle kunagi Vahurist kui heast joonistajast rääkis: «too tegevät alatihi koolivendade eest koduseid töid valmis. — viisteist senti tükk. Ruth muigas põlglikult ja ütles: «Ärimees.»

«Tušijoonistamine käib täie hooga,» ütleb Vahur ja toetab teenistusvalmilt Ruthi käsivart, sest end püsti upitades hakkab tüdruku parem suusk tagasi libisema ja ta kaotab peaaegu tasakaalu. Ruth saab ruttu sirgu, tõmbab oma käe eemale ega lausu sõnagi. Ei tea, kas oleks pidanud «täna» ütlema? käib peast läbi. Aga hetk hiljem on seda juba hilja teha, sest Leo hakkab Vahuri venna käest uurima, kui kange suusataja see õieti on.

«Kas sa vaatetorni juurest mäest alla lased?» küsib poiss Leo käest vastu. Lagunev vaatetorn, mille veidrik parun oli kunagi mäeserva juurde tähtede uurimiseks ehitanud, paistis mändide vahelt nendeni.

«Kas sina lased?» imestab Leo.

«Muidugi,» kiidab väike Asso.

«Kiidukukk.»

«Ise oled.»

«Ja ei karda?»

«Häh! Sina kardad, ah?»

«No, kurat,» tõstab Leo naerdes häält. «Vaatame, kes meist elu jääb!»

«Minugi poolest,» vastab poiss rahulikult.

«Oodake meid siin!» ütleb Leo Ruthile ja juba rühivadki nad teineteise võidu vaatetorni poole.

Ruthil on hing venna peale täis. Mis pagana pärast ta nad alla kahekesi jättis?! Justkui meelega tehtud! Ruth teeb üks-kõikse näo pähe ja vahib otsivalt ringi, nagu püüaks ümber-ringi suusatajate hulgast tuttavaid leida. Ja miks Leol üldse oli vaja Vahuriga õiendama hakata... ja veel selle noorema vennaga ärplema!

See oli novembri lõpus, seega umbes kaks kuud tagasi, kui ühel päeval koolist koju tulles teatas Leo uudise, et nende gümnaasiumi kolm viimast klassi löödi laiali. Mitte täielikult, vaid igast klassist suunati umbes kümme-viisteist poissi mõnda teise gümnaasiumi, viimastest omakorda osa õpilastest neile. See «puhastus» (nii hüüdsid väljavahetamist poisid ise) viidi läbi ülevaltpoolt tulnud korralduse põhjal. «Miks?» ei saanud Ruth kohe aru, kuid pärast Leo asjalikku selgitust ei jäänud tal muud üle kui noogutada. Üheks põhjuseks oli Leo klassi enamuse demonstratiivne käitumine Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva tähistamise aktusel ja järgmisel päeval paraadil. Laulutunnis karjus õpetaja Õunapuu (keda hüüti «libedaks kalaks») klassi ees: «Kaevate endale hauda!», mille peale suurem grupp ainult irvitas, samal päeval aeti kõik aulasse, kus direktor poisid võimatu ülalpidamise eest aktusel ja rongkäigus läbi võttis. Kui teade osa õpilaste ümbervahetamisest kooli jõudis, olivat Ralf Kresson Õunapuu käest küsinud: «Noh, ja mis te nüüd sellega saite?» Õunapuud tegelikult koolis eriti ei sallitud, sest tema täispööre hurraapatrioodist nõukogude võimu üliusinaks teenijaks oli kõikide, isegi komnoorte silmis liiga silmatorkav, Ralfi küsimusele aga vastas ta tagedalt, kahjurõõm hääles: «Ja mida teie saite?» Järgmisel päeval ilmusid teistesse koolidesse saadetud laulutunni ajal vanasse kooli ja tegid ukse taga ilmatumat mürglit, et Õunapuu pidi direktori ja inspektori välja kutsuma, poisid muidugi kadusid enne seda nagu tuul. «Kes siis minema löödi?» küsis Ruth. «Kas ma neid ka tunnen? Muidugi Ralf?» «Jah,» noogutas Leo; ta nimetas veel Vahur Eljenit, Juhan Allat, Ülo Iglast ja teisigi, keda Ruth ei teadnud. Neil päevil oli Leo sõnaaher, tõsine, isegi morn, Ruthile tundus, et vend siiski

vist ei pidanud tehtut õigeks, kuid välja ta seda ei ütelnud, vaikis. Kas niisugune asi üldse aitab? juurdles Ruth endamisi ja rahunes alles siis, kui isa rääkis talle ümberkorraldustest sõjaväes: sealgi vabastati terve rida kõrgemaid sõjaväelasi kohtadelt ja asendati teistega. «Aga sina?» küsis tütar ärevalt. «Minult küsiti, kas ma tahan uues nõukogude armees edasi teenida.» «Ja sina?» küsis Ruth. Isa hakkas naerma ja viipas oma mundrile: «Nagu näed, teenin.»

...Vaikus Ruthi ja Vahuri vahel venib juba narrilt pikale. Ruthigi hakkab mõttetu ringivahtimine tüütama ja ta mõtleb pingsalt, kas ütelda midagi (taevas küll, kes ütleks, mida?!), või hakata lihtsalt vaatetorni poole teistele järele minema. Õnneks lõpetab pausi Vahur, ta ütleb:

«Kas lähme proovime ka, mis?»

«Minu mägi on, näete, see,» viipab Ruth vasakule madala künka poole. «Ma olen kehv sõitja,» lisab ta ja kahetseb kohe oma puhtsüdamlikku ülestunnistust. Milleks mul oli vaja talle seda ütelda, armuline jumal? Mis see tema asi on! Ta heidab Vahurile kiire pilgu, otsides poisi näost tuttavat iroonilist ilmet, kuid Vahur noogutab mõistvalt ja ütleb:

«Lähme teeme proovi.»

Nad suusatavad vaikides künka poole. Vahuri tõuge on tugev, tema suusad libisevad hästi ja varsti on tal oma kümne-meetriline edu. Ruthil libiseb mitu korda parem suusk tagasi, tüdruk kirub Leod, kes hommikul tema suuski määris, ja vahib pahuralt Vahur Eljeni selga, pidades mõttes põialt, et too tagasi ei vahiks ja tema koperdamisest lõbu ei saaks.

Vahur jääb seisma ja ootab Ruthi järele. Kui tüdruk temani jõuab, viipab Vahur suusakepiga otse ette.

«Vaadake, mihuke huvitav puu. Kas olete varem märganud?»

«Ei,» raputab Ruth pead ja sirutab uudistades kaela.

Mänd on isesugune. Tõuseb lumest nagu iga teinegi, sirge ja sihvakas, siis äkki, kuskil kolme-nelja meetri kõrgusel viskub ootamatult kahte harru, millest üks veidi kõrgemal otsekui armunult emmates ümber teise kaardub, et seejärel uuesti kohe iseseisva ja uhke ladvana lahku lüüa.

Ruth silmitseb puud ja heidab poisile küsiva pilgu.

«Ta on siin ainuke niisukene,» seletab Vahur. «Kõik teised, näete, on sirged nagu tikud. Alati, kui ma siia tulen, käin teda vaatamas.»

«Kas sellepärast, et ta on teistsugune kui teised?» küsib tüdruk.

Vahur noogutab.

«Teile meeldib, kui midagi on teistsugune?» uurib tüdruk edasi.

«Ta on nagu mõni inimene — kaheks lõhestunud ja keerus,» ütleb poiss veidi aja pärast. Keda ta niisuguse all mõtles, seda Ruth ei taipu.

«Ta on nagu kaks inimest, kes hoiavad teineteist...» ütleb tüdruk ja lisab mõttes: ja on üheks saanud. Viimast ta Vahurile ei ütle. Aga sellest hoolimata tunneb ta äkki oma sõnade pärast häbi, ta tahab ennast parandama hakata, kuid juba lausub Vahur:

«Jah, algavad ühest, aga lõpuks jooksevad ikkagi kahele poole laiali.»

«Nagu tihti eluski,» lisab Ruth.

Sellega on nende jutt inimesest ja elust otsas, kuid Ruth seda puud ja jutuaajamist ei unusta, esimestel nädalatel meenub see sageli, hiljem harvemini, päriselt aga ei kao kuhugi. Ja alati, kui ta järgmistel aastatel siia satub ja haralisele puule pilgu heidab, meenub talle nende kõnelus ja ta peab tõmbama võrdlusjooni puu ning Vahuri ja tema vahele, oskama siiski endale täpselt seletada, kas peamisena peaks nägema kaheks lõhestumist, kokkuhoidmist või hoopis eri teid pidi minekut, aga ühte neist kindlasti, võib-olla kahtegi; hiljem kutsuvad nad seda «meie puuks», ja mis meie puu see siis on, kui tal meie elule mingisugust salajast tähendust pole!

Pärast ootab Ruth, et Vahur teeb juttu sügisest muusikaõhtust ja sellele järgnenust, kuid sealtpoolt ei tule sõnagi. Tüdrukule tundub, et Vahur püüab üldse nõnda käituda, nagu poleks toda õhtut olnudki ja nagu poleks üldse nende vahel midagi juhtunud, mida maksaks kas või poole lausegagi meenutada. Võib-olla on nõnda isegi parem, otsustab Ruth, aga just nüüd, kui tema veidi pingutatud olek ja tõrksus Vahuri vastu hakkab järele andma, on nagu kiuste lõpp: nende juurde jõuavad lund täis Leo ja Asso, kes hakkavad teineteise võidu õhinal jutustama, kuidas nad «lendasid». Ruth rapsib Leod ja Vahur Assot lumest puhtaks, naerdakse ja lõõbitakse, Ruth tunneb ennast äkki kummaliselt kergelt ja vabalt, sealsamas küsib Vahur:

«Kas käite siin igal pühapäeval?»

«Ei,» raputab Leo pead. «Pole aega.»

«Võiks ikka,» vaatab Vahur Ruthi poole.

Nüüd hakkab Asso peale käima, et nad edasi läheksid. Kui Vahur küsib, kuhu Ruth ja Leo mõtleavad minna ja esimene ütleb: «Paremale», hõikab Asso kohe otsa: «Aga meie paremale!». Ja hakkabki vanemat venda vasakule nügima. Vahur ütleb, et targem peab järele andma, vaatab Ruthile tähendusriikka pilguga otsa ja lausub: «Nägemiseni tuleval pühapäeval!»

Talvised päevad pole ju pikad, aga parasjagu nii pikad küll, et Ruth saab lausa tüütuseni Rodus, koolis või ükskõik kus,

isegi kinos, arutada: minna pühapäeval või ei? See on hirmus keeruline küsimus. Kui läheb, siis oleks nagu kohe poisi vihje peale jooksnud. Aga kui ei lähe, siis kas poleks rumal terve ilusa pühapäeva — Ruth peab miskipärast loomulikuks, et järgmine pühapäev on ka ilus — kodus konutada ja pärast võib-olla koledasti kahetseda? Ja edasi: kui ikkagi minna, siis kuidas olla? Kas teha nagu, et nende kohtumine on tühipaljas pime juhus, jätta mulje, et kutses ei mäletata midagi — ehk isegi selle unustamise üle ükskõikselt imestada? Et poleks põhjust järeldada, nagu oleks ta teadlikult kohtamist otsinud... Või üldse mitte mingisugust nagu teha ega midagi mõista anda? Mõtelgu, mis tahab... Aga nii jätab ta vist iseenda teatud mõttes relvituks... Nõnda Ruth mõtleb ja arutab ning on õnnetu, et niisuguseid keerulisi küsimusi peab inimene üksi lahendama ja abi pole kuskilt võtta: ei saa ju selle jutuga ei isa ega Leo juurde minna, ja isegi pinginaaber Ilma, kes on ainuke tüdruk klassis, kellega ta sõbrustab, pole see õige, kellele sedasorti õrnu küsimusi usaldada.

Nii ta maadleb nende muredega terve nädala ja kummaline: mitte kordagi ei anna ta endale aru, miks see üldse talle nii tähtis on. Vastupidi, Ruth sisendab endale pidevalt, et siin pole üldse midagi olulist ja nõnda pikalt selle küsimusega tegelemine on naeruväärne lollus. Miks ta aga seda lollust peast välja visata ei suuda, miks on see isegi öösiti juhuslikult ärgates esimene mõte — seda ei mõista ta isegi. Sest mis on tal Vahur Eljenist, venna endisest koolivennast, keda on elus ainult kolmel korral näinud, kusjuures kaks esimest ei jätnud pealegi miskit head muljet? Aga küllap siin midagi on, mida endale kas ei osata või ei taheta tunnistada, sest pühapäeval on Ruth Mustamäel, sedapuhku üksi, sest Leo on agitaatorina valimistega seotud. Kuid too pühapäev rikub tüdruku tuju nii ära, et takkajärgi on tal veel mitu nädalat halb olla. Nimelt lõpuks, kui ta on oma tunni üksi suusatanud ja vähemasti paar korda haralisest puust mööda läinud, näeb ta korraga Vahurit. Seekord aga ei ole Vahur noorema vennaga, vaid Ralf Kressoniga, nad suusatavad temast kaugemalt mööda, Vahur noogutab tervituseks ning — kujuta ette! ei tulegi tema juurde, vaid suusatab koos Ralfiga rahumeeli edasi. Ruth ei pane tähele, kas ka Ralf teda nägi või ei, ta ei vaata neile järele, hulgub veel paarkümmend minutit rahunult ringi ja sõidab siis norutujus koju tagasi. «Argpüks,» mõtleb Ruth põlglikult, «kardab Ralfi, vastik argpüks.» Ruth teab, mida Ralf temast ja eriti Leost arvab, seda on vend talle rääkinud, Ruth ei salli Ralfi, seda klaasi, portselani ja terase pojukest mitte üks raas.

Sel talvel ei lähe Ruth enam kordagi Mustamäele, kuigi Leo teda mitu korda kaasa kutsub.

Ehkki öösiti tuli veel mõnigi kord halla maha, läksid päevad järjest soojemaks, aprilli keskpaiku oli südapäeviti väljas ligi kakskümmend kraadi; ammuilma olid viimased lumelaigud kadunud ja loodus rohetas. Inimestel aga, paistis, polnud sellest kevadest midagi, inimestel justkui polnudki enam puude, pöösaste ja muru jaoks silmi ega parkides ja puisteedel kõlava linnulaulu jaoks kõrvu. Pommilehtreid ja murdunud puid ning risu täis pargid olid inimtühjad ja tänavatelgi oli rahvast vähe, kõigil näis olevat kiire, kõik tõttasid kuskilt kuhugi, paistis, et ilma kindla sihita ei liikunud ükski — olgu need siis kalgistunud, vaevatud nägudega noored ja vanad saksa naised või erariietes, sageli paguniteta sinelites noorepoolsed või keskealised mehed; viimased olid kas hollandlased, itaallased või taevas teab kes, keda sõjakeeris oli siia kokku ajanud. Ruth vaatas trammiaknast välja ja mõtles, et kummaline: sõjaväelasi ei hakka üldse silma, nagu polekski sõda või nagu ei asuks nad üldse linnas, mille ümber ringi päevaga koomale tõmbub.

«Sõja lõpp on nädalate küsimus,» ütles Jan lõuna ajal supisabas Ruthile, ta oli seda ühe Saksa ohvitseri käest kuulnud; tegelikult polnudki selles põhjust kahelda, seda kuulutas ka kaugel kahurimürin, mis iga päevaga lähemale tuli.

Täna läksid nad Jani ettepanekul laagrist välja linna hulkuma. Sest päevade hall üksluisus mõjus nüüd juba lausa nüristavalt. Barakist kööki, köögist varjendikraavi, sealt uuesti kööki ja jällegi barakki — ja nõnda hommikust õhtuni, päevast päeva, nädalast nädalasse. Titi sokutas enda kaasa, sest, nagu selgus, olid Janil tõepoolest toidukaardid ning talongide eest võis ehk mõnest kohvikust midagi teisemat hamba alla saada. Metroost väljusid nad varsti ja istusid trammi, sest südalinna minna oli tee liiga pikk ja Jani jutu järgi leidus lähedal asuva linnaosa kirikuplatsil mitu kohvikut; seesama peatänav, mida mööda trammivagun edasi logises, viiski sinna.

Ruth märkas imestusega, et varemeid siin peaaegu polnudki. Siiski — nüüd sõitsid nad mööda ühest suurest hoonest, millest pool oli nagu noaga ära lõigatud ja rusuhunnikuna vastu maad paisatud; see on vist koolimaja, arvas Ruth ja ütles seda ka Titile. Aga seda poleks tohtinud ta teha, vähemasti eesti keeles mitte. Mitmete sõitjate pead pöördusid nagu nõelatult nende poole ja neid hakati varjamatu põlgusega põrnitsema.

«Issake, mis asja nad jõllitavad?» hüüatas Titi. «Kas oleksime pidanud aaria tõule istet pakkuma?» Nad istusid tõesti kõik kolm ja nende ümber seisis sakslannad.

«Ausländer — heraus!» röögatas korraga vihaselt kuivetanud, kriitkavatu keskealine sakslanna. «Heraus!» sirutas ta

käe käskivalt ukse poole, otsekui peaksid nad sedamaid sõidu pealt välja hüppama. Titi ja Ruth vahetasid nõrdinud pilgu. Nõrdinud polnud nad mitte sellepärast, et nendega nõnda käituti, vaid hoopis sellepärast, et nad olid mõtlematult vahele jäänud: juba laagri esimestel päevadel hoiatati neid, et nad linnas kõva häälega teist keelt peale saksa keele ei räägiks, sest sakslased välismaalasi ei kannatanud: neile räägiti mitmest juhtumist, kus belglasi, prantslasi ja poolakaid oli kohvikutest välja visatud või ei lastud metrooksest sisse. Nüüd said nad siis seda omal nahal tunda! «Me lähme kohe peatuses maha,» ütles Jan rahustavalt vihast puhkivale sakslannale, aga kas ärritas viimast Jani hea keeleoskus või midagi muud, aga ta pistis täiest kõrist üle vaguni kriiskama, trügis trammijuhi, turjaka blondiini juurde, seletas midagi ägedalt — ja pidurite kriginal jäigi tramm sadakond meetrit enne peatust seisma. «Tempoga,» ütles Titi Ruthile tasa ja kõik kolm tõttasid trammist välja. Nende selja taga kostsid hüüded, ähvardused ja sõim — kahvatunäolisele energilisele naisele oli lisandunud teisigi.

«Miks nad meid nii hirmsasti vihkavad?» küsis Ruth, kui nad olid sündmuse mõju all tükk aega vaikides mööda tänavat edasi läinud.

«Nad arvavad, et kõigis nende hädades on süüdi teised, mitte nad ise,» ütles Jan ja lisas: «Sead.»

Ruth kuulis seda sõna juba teist korda. Talle tundus, et tolle lüürilise ja nukrailmelise tšehhi suhu ei sobi see väljend kohe mitte üks põrm... Või siiski?

Tänav lõppes väikese väljaku ääres. Põiki üle kandilistest kividest tänavasillutise oli suurte tähtedega ja pruuni värviga maalitud: «*Berlin bleibt deutsch*». Tšehh ja kaks eestlannat ei pööranud sellele mingisugust tähelepanu, seda Goebbelsi kinnitust olid nad juba korduvalt lugenud — küll plankudelt, majaseintelt, müüridelt, küll nagu siingi otse tänavakividelt või asfaldilt. Isegi mööduvad sakslased, paistis, ei heitnud kirjale pilkugi — võib-olla sellepärast, et see oli neile juba pähe kulunud, aga võib-olla ka sellepärast, et nad ei tahtnud selles kahelda, aga kahtlema pidi igaüks, kes polnud kurt: kahurimürin kõneles üpris ühemõtteliselt vastupidist.

Jan juhatas tüdrukud väikesesse kohvikusse, kus neid võttis vastu hubasus, puhtus ja kord, laudade taga istus vähe rahvast, siin-seal mõned naised ja paar välismaalasest noormeest, puhveteleil mängis grammofon tuttavaid šlaagreid, ettekandjad, noorukesed saksa plikad, mõjusid oma lillelistes kleitides kevadiselt, ja kui kohvikuaknad poleks olnud paberiribasid täis kleebitud ning riigimarkade eest poleks antud ainult lahjat

mõru kohvi, oleks peaaegu võinud arvata, et sõda on kas kuskil päris kaugel või pole üldse olemaski.

«Kuidas te toidukaardid saite?» imestas Titi, kui lauale ilmusid talongide eest kuus isuäratavat — vähemalt pealtnäha isuäratavat — sepikukuklit.

«Suur pettus,» muigas Jan ja seletas häält tasandades: «Käisin meie linnajao toidukaartide osakonnas ühe sõbra dokumentidega, fotot neil polnud, ütlesin, et olen sõjapõgenik, teist paberit pole, kohvrid varastatud, toidukaardid otsas, nälg kallal — imelikul kombel mind välja ei visatudki, andsid. Muidugi «Totdist» ma ei hinganudki.»

Nad näsisid vaikides kuklit ja kuulasid Zarah Leanderi laulu. Grammofon oli ilmselt vana, kahises, lauljatori hääl mõjus väsinuna.

«Tuleks ometi sõja lõpp, saaks kõht,» ütles Jan ja otsis taskust sigaretipaki.

«Issand, kui rikas inimene,» oli Titi vapustatud. «Kust te need veel saite?»

«Vahetasin oma kella vastu ühte ja teist... Armas härra Dering meie kantseleist oli nii lahke ja talle meeldis mu kell väga. Soovite?»

Titi nikutas rõõmsa innukusega pead ja varsti pahvis ta mõnuga härra Deringu sigaretti. Jan pakkus Ruthilegi, kuid Ruth ütles ära: ta ei suitseta.

«Ah teie siis saate kohe koju tagasi minna?» küsis Titi.

«Millal kohe?»

«Kui sõda lõpeb.»

«Muidugi saan,» noogutas Jan ja lasi paar suitsurõngast õhku.

«Õnnelik inimene,» ohkas Titi.

«Kas teie siis ei saa?» imestas tšehh.

«Ei ilmaski,» raputas Titi traagilist nägu tehes pead. «Kommunistid poovad mu kohe üles.»

«Miks?» imestas Jan ja vaatas kohvitassi põrnitseva vaikiva Ruthi poole, kes paistis jällegi kuskil hoopis kaugel olevat.

«Mu jumal — või miks!» hüüatas Titi. «Ma olin kutsekogudes tööl. «Puhkuse ja Elurõõmu» osakonnas sekretär.»

«Kas see on siis nii suur kuritegu?»

Titi noogutas.

«Oksa tõmbavad, kindel,» väitis ta rahuliku endastmõistetavusega, leebelt, justkui oleks tal hea meel ja põhjust uhkegi olla, et kommunistid teda esimesel võimalusel oksa tõmbaksid.

«Aga teie?» püüdis Jan Ruthi mõtetest äratada.

«Mind vist oksa ei tõmmata,» ütles Ruth ja tema hääles oli nõrk iroonia. Ta oli siiski lauakaaslaste juttu kuulnud.

«Sind nüüd oksa!» lõi Titi hooletult käega ja seletas Janile

õhinal, aeg-ajalt Ruthi käest sõnu juurde küsides: «Ta on ise peaaegu kommunist. No-noh, vend igatahes oli küll. Ja kui sakslased Eestisse sisse tulid, istus ta vangis. Meie Ruthi ei tõmba seal keegi oksa,» õhkas Titi ja raske oli aru saada, kas ta lõõpis või oli tema sõnade taga koguni etteheide.

«Aga miks te siis siin olete?» imestas Jan.

«Te juba kord küsisite seda,» põikles Ruth.

«Ma ei saanud vastust.»

Vastust ei saanud Jan nüüdki. Ruth vaikis ja rüüpas kohvi. Titi vangutas Jani poole pead, mis pidi vist seda tähendama, et mis sa temaga teed, näe, niisugune ta on...

Mõne aja pärast ütles Jan, vahtides tüdrukutest mööda kuhugi nähtamatusse punkti:

«Mind veeti vägisi kodumaalt ära. Ma ei jõua ära oodata, millal tagasi saan. Mitte protektoraati, vaid oma riiki.»

«Jah,» õhkas Titi, kes ei osanud selle jutu peale midagi tarka lisada. Ruth vaikis endiselt.

«Kas teil on mingi põhjus oma kodumaad mitte armastada?» küsis äkki tšehh.

Tüdrukud vahetasid pilgu.

«Ei, kus seda...» venitas Titi ja raputas tuhka, «aga mis see armastus aitab, kui sinna nina pista ei või!»

«Ja tema ka ei või?» viipas Jan Ruthi poole.

Titi ootas, kas Ruth vastab, kuid see vaikis endiselt, pilk kohvitassi küljes.

«Tema võib.»

«Aga ei armasta?»

«Mida?» ei saanud Titi aru.

«Oma isamaad.»

Titi oli nüüd üpris nõutu näoga, sest tal polnud sõbratariga kunagi juttu olnud, armastab see oma isamaad või ei. Titi müksas Ruthi ja ütles eesti keeles:

«Vasta ise.»

«Jäta.»

Ruthi hääli oli terav, selles kõlas koguni mingi valuline noot ja teised kaks vaikisid ning vahtisid lauale. Puhvetipidaja vahetas plaati. Willy Forst alustas väsimatult oma «Bel ami'd»...

Kui vaikus liiga pikale kippus venima, ütles Titi sõnu otsides:

«Vaadake, meie Ruth on nagu... nagu kapp.»

«Mis asi?» imestas Jan.

«Kapp, noh. Lukku keeratud — tema sisse ei näe.»

«Ole ometi vait, palun,» ütles Ruth jällegi eesti keeles.

Titi tõmbus solvunult mossi. Ka Jan ei pärinud enam. Nad rüüpasid sõnagi vahetamata kohvi. Peagi hakkas Titi kord

noormehe, kord sõbranna poole uurivaid pilke heitma, lõi järsku üleni särama ja pöördus Ruthi poole:

«Ruth, tule taevas appi, ta on ju sinusse armunud!»

«Kes?» jahmus Ruth.

«Kes, kes! See, kes praegu su vastas istub — vahi ise!»

Tahtmatult heitis Ruth Janile kiire pilgu. Jan vaatas teda üksisilmi juba tükk aega, nagu tahaks ära mõistatada, mida too tüdruk siis ikkagi ja miks luku taga varjul hoiab. Noormehe silmades oli soe helk ja kitsastel huultel leebe naeratus, otsekui tunneks ta suurt heameelt, et niisugune lukkus tüdruk siin tibatillukeses saksa kohvikus tema vastas istub.

«Ah, ole vait,» ütles Ruth kärsitult.

«Äkki küsis tšehh temalt:

«Ütelge, palun... Mis on teie lemmikvärv?»

«Mis asi?» ei taibanud Ruth.

«Lemmikvärv,» kordas Jan.

«Miks?» kergitas Ruth imestunult kulme.

«Lihtsalt niisama... tahaksin teada.»

Kui Ruth arupidavalt vait jäi, küsis Jan mõne hetke pärast ise:

«Sinine?»

«Miks te seda arvate?» küsis Ruth.

«Teil on helesinine pluus ja tumesinine seelik.»

«See on juhus... Pruun on.»

«Pruun?» löid Jani silmad särama, nagu oleks teda millegi hästi meeldivaga üllatatud. «Kas tõesti pruun?»

«Pruun, pruun,» kinnitas Titi. «Ma tean ka.»

«Hea, hea...» noogutas Jan ja vahtis Ruthile otsa.

«Kas teil on ka pruun?» päris Titi, et mehe ülevoolava rea-geeringu ja pruuni värvi vahel mingisugust seost leida.

«Ei, ei,» raputas Jan pead. «Mul on hall.»

«Huvitav,» pöördus Titi eesti keeles Ruthi poole, «miks ta siis su pruunist nii pöörasesse vaimustusse sattus, ah? Ei, noh, selge — armunud, läbi mis läbi.»

«Ära räägi eesti keeles, see pole viisakas,» nähvas Ruth pahaselt ja tegi ettepaneku lahkuda.

Jan nõustus vastumeelselt, paistis, ta oleks tahtnud veel tükk aega nõnda istuda ja tüdrukut vahtida. Torisedes tõusis ka Titi.

Pärast pommirünnakut, kui nad magama heitsid, ei saanud Titi rahu, ta kummardus üle oma voodi serva ja ütles teki all kerra tõmbunud Ruthile:

«Usu mind, see tšehh on sinusse armunud nagu vasikas. Täitsa tõsi, löö mind või maha, mina tean neid asju. Kas sa nägid, kui kurvad silmad tal on? Armunutel on alati igatsevad ja kurvad silmad.» Kui alt ühtki sõna vastuseks ei tulnud,

jätkas Titi: «Minu — pähh, mis minu, tal endal naine ja neli last — Günther Jöddeni silmad pole üldse kurvad, tal kilavad silmad peas nagu isakassil.» Titi ohkas. «Aga ega ma talle vist enam kaua vastu punnida saa, ta andis mulle kaks karpi liha-konserve ja suure purgi herneid.»

«Mis lollusi sa räägid?» ühmas Ruth teki serva alt.

«Ma ei räägi midagi lollusi,» vaidles Titi tuliselt vastu ja itsitas naerda. «Sõja aeg, tead isegi, kaup käib kauba vastu. Inimese hind on praegu väike, hernepurk ja konservid on kõva kink, ega ta briljante ja sõrmuseid pakkuma hakka, tal, tühjal, vist polegi neid. Üks kord ta hakkas mulle raha pak-kuma, ütles, et kingituseks, ise pilgutas oma vesiseid silmi, naerma ajas. Mis ma nende paberitega peale hakkan? Kui eel-mine kord linnas käisin ja häda peale tuli, läksin varemete vahele, paberit polnud kaasas, võtsin taskust kümnemargase ja tõmbasin tagumiku puhtaks. Talle ma seda muidugi ei rääkinud. Söögikraam on igal juhul etem, eks me näe, kaua me seda kassi-hiire mängu mängime, nalja saab.»

Alt ei vastatud Titi jutuvoolule ivagi. Titi aga ei saanud ikka veel magama jääda, ta tahtis, et Ruth midagi ütleks, kas vaidleks vastu või kiidaks takka, peaasi, et tema suurele avas-tusele reageeritaks.

«Tahad, veame kihla, su tšehh on sinust jube tõsiselt sisse võetud. Küll sa näed, varsti avaldab ta sulle armastust. Issand, kuidas ta sind üksisilmi jõllitas... mul hakkas päris imelik kohel!»

«Jäta lollused,» ütles Ruth tülinult.

Ahaa, rõõmustas Titi, võeti vedu, ei jäädud ükskõikseks, nüüd, kus teisel suu lukust lahti läks, võiks seda huvitavat asja veidi pikemalt arutada.

«Lollusi pole kuskil,» ütles Titi. «Tead, ta vahtis sulle nii-sukese näoga otsa, nagu tahaks su kohemaid ära süüa. Enne kohvi ja kuklid, siis sinu.»

«Söö oma herneid ja ole vait.»

«Ega sellest pole midagi, et tahab ära süüa. Armunud mees tahabki naist terves tükis alla kugistada, usu mind.»

«Lase magada.»

«Pea meeles: armunud inimesele on kõik lubatud ja ta ka teeb kõik, mida tema käest tahetakse. Ja ära unusta, et tal on toidukaardid ning sepikukuklitel polnud väga vigagi.»

Ruth ei vastanud. Titi proovis veel siit ja sealt, lõpuks tüdi-nes ja keeras magama.

Ruth oli veel tükk aega unetu, ta pidi ikka ja jälle Titi jutu ja Jani pilgu peale mõtlema, teda häiris nii üks kui teine, ta mõtles, kui arutud on praegusel ajal niisugused jutud ja asjad, mõtles, kas poleks üldse targem Janiga edasisi kokkusaamisi

vältida, äkki tundis ta suus kuklite maitset ja oli Titile vihane, justkui oleks too need teinud ja talle vägisi sisse toppinud; äkki meenus talle üks ammune kuklite söömine koolipeo ajal einelauas ja tänase päeva sündmused hajusid, — kuid ka nood uued mõtted ja mälestused ei andnud rahu ega lasknud veel tükil ajal magama jääda.

«Neljast maailmakaarest.

lõõtsus meid tuul.

Olime murdunud üksikuks saareks —

päeval piiras meid meri, öiti uinutas kuu.

Korraga lõhkend on kest, tungid paiskuvad üles,

paljud ärkavad täna — uue maailmaga süles...»

Jah, kas Ruth ei oota seda oktoobrikuu esimese laupäeva kooli muusikaõhtut suure erutusega?

Ei-tea-kust oli teada saadud, et ta olla juba Narvas kooli-pidudel luuletusi lugenud ja talle tehti ettepanek eeskavas kaasa lüüa. Tal polnud selle vastu midagi, ta oli isegi kergelt meelitatud. Ta kaalus kaua, mida lugeda. Muusikaline osa, mis enne ja pärast tema esinemist pidi tulema, oli teada: koori-laulud, tüdrukute oktet, duett «Padaemandast», klaveri-, tšello- ja viiulisoolo, akordionilt läbilõige nõukogude laulu-dest. Ruth tuhnis luuletuskogudes ja oleks vist veel kauaks tuhnima jäänud, kui ükskord vahetunni ajal, kui lähenevast peost juttu tuli, suskas Virve: «Peole peab ilmtingimata minema, meie Ruth loeb seal peast terve «Internatsionaali» maha, vaadake, kui tubli ta meil on, mina pole neid idioot-likke sõnu siamaani pähe saanud.» Ruth kihvatas, tõi kooli-raamatukogust ajakirja «Viisnurk» numbraid ja pärast tunni-ajalist tööd võis ta peokomisjonile deklareerida, et esitab katkendi Juhan Sütiste värssmontaažist «Maakera pöördub itta». Mõned komisjoniliikmed — nii õpetajad kui vanemate klasside tüdrukud — vahetasid tähendusrikkaid pilke, kuid komsomo-lid toetasid Ruthi mõtet ja nõnda see deklamatsioon pärast Sarasate mustlasviise ja enne akordionipopurriid kavva pai-gutatigi. Ruth tegi luuletuse kallal kaks nädalat tõsist tööd ja kutsus siis isa ning venna peaproovi, nende kiidusõnad mõju-sid küll kenasti, kuid ta ei saanud rahutusest lahti ei peo eel ega peo ajal. Pealegi tõi too pidu tema ellu veel midagi uut, mille peale poleks osanud varem paremalgi tahtmisel tulla.

Ja nüüd istubki see Virve esimeses pingis, sosistab sõbrata-ridega ning muigab väljakutsuvalt, Ruthi esinemise ajal jälgib teda iroonilisel ilmel, kõhatab valjusti, pärast lõppu ei plak-süta kordagi, vaid vahib tähendusrikkalt kulme kergitades ja õlgu kehitades paremale ja vasakule. Kõike seda Ruth näeb.

Kui tuleb vaheaeg ja Ruth teiste keskel puhveteleti ääres limonaadi joob ning magusat kuklit näsib, ilmub tema juurde bravuurselt Virve ja kuulutab üle klassi, mis on einelauaruumiks muudetud:

«Oo, Ruth, kullake, kuidas sa lugesid! Vör-ra-tu! Enne-olema-tu! Missugune hää! Missugune diktsioon! Missugune hingestatus!»

Virve pöördub pateetiliselt teiste poole:

«Kas nägite, mihukese kunstilise kergusega meie Ruth terve maakera itta keeras — sa jeerum küll, lihtsalt vapustav! Ütle, miks te koos oma poeediga ka päikest ei tahtnud ainult ida kohale helendama panna? Miks ta vaeseke peab ikka veel idas tõusma ja läänes loojuma?»

Ruthi silmad tõmbuvad kissi ja ta muutub valvsaks. Midagi on veel tulemas. Käes poolik kukkel ja limonaadiklaas, vaatab ta, keha pingul, klassikaaslasele otsa. Umberringi on tekkinud vaikus, kõik puhvetis olevad pidulised vahivad põnevil kahte tüdrukut, kes teineteist vaenulikult põrnitsevad: üks heleblond ja filmitäheleliku iluga, teine tõmmu ja omapäraste näojoontega, ühepikkused, sihvakad ja saledad nagu kaks sõjajalal gaselli.

Kuna Ruth ei ütle ühtki sõna, saab Virve hoogu juurde, lööb käed puusa ja muigab Ruthile põlglikult näkku:

«Ma ei suuda mõista, Ruth, miks sa oma suurte kõrvadega venna eeskujul komsomolkaks ei hakka? Rakuke ei jõua sind ära oodata! Mis sobiks veel paremini eesti ohvitseri tütrele, kelle papake hakkab kommude sabarakuks!»

Virve kiljatab: limonaadiklaasi sisu lendab lärtsatades vastu blondiini õrnalt ja maitsekalt jumestatud nägu. Puhvetis kõlab otsekui kooris: «Ooh-h-h!!!» Kõik ootavad põnevusega, mis edasi saab, trügitakse lähemale ja moodustatakse kahe tüdruku ümber sõõr. Virve kriisatab ja tema pikkade küüntega sõrmed tahavad Ruthi juustest kinni kahmata. Ruth haarab Virvel kätest, see püüab neid vabastada, viskleb, kisab ja väänleb, aga Ruth hoiab kõvasti, Ruth on tugevam. Kumbki ei räägi sõnagi, einelauas valitseb täielik vaikus, kostab ainult kahe rähkleva tüdruku hingeldamist.

Äkki tormab keegi poiss vahele ja lahutab kaklevad tüdrukud, tõugates nad teineteisest eemale. Ruth ei pane enne tähele, kes nende arveteõiendamise segaja on, kui Virve sellele käreatab:

«Vahur, mis sina ennast siia vahele topid! Käi eemale! Ma alles näitan sellele punasele plikale!»

Einelauas viibijate kiljatuste saatel haarab Virve puhvetiletilt limonaadipudeli ja virutab Ruthi suunas. Ruth hüppab kõrvale ja pudel lendab klirinal nurka puruks. Nüüd tõstab

ka einelauapidaja kisa. Samas on Vahur Virve juures, haarab õlgadest ja raputab teda nagu kotti.

«Kas sa oled lolliks läinud? Oienda omavahel, kui midagi õelda on, mis sa pidu rikud!»

«Ah mina rikun?» hüüab Virve täis tigidust. «Ja see seal... kaunistab, jah? Lase lahti, sa idioot!» karjub ta ikka veel teda kinni hoidvale Vahurile.

Vahur laseb tüdruku nõnda järsku lahti, et see peaaegu tasakaalu kaotab.

«Närakas!» karjub Virve poisile näkku.

«Ise oled närakas,» ütleb Vahur ärritatult vastu. «Ma kuulsin küll, mis sa suust välja ajasid. Sinu mõtlemine on sama kõver kui su jalad.»

Ruth vahib Vahurit jahmunult. Taevast küll, kust tema Virve jalgu teab? Umberringi käib summutatud naerupahvak, Virve nägu värvub üleni punaseks, hetkeks on tunne, et kohe tormab ta, küüned püsti, poisile kallale, kuid ei, ta suudab end taltsutada, lööb pea püsti, muigab üleolevalt ja ütleb aegamisi ringi vahtides:

«Ega solvamine vaimset üleolekut küll ei näita.» Ja lisab, minnes pikkamisi, lausa majesteetlikult ukse poole — kõik valguvad kahte leeri, moodustades otsetee välja: «Pidage oma punast pidu edasi — mind, eestlast, see ei tõmba.»

Järgmisena lahkub Ruth.

«Aga kes pudeli kinni maksab?» karjub einelauapidaja järele. «Ma lähen räägin direktorile ära!»

Hetkel näib Ruthile, nagu tahaks Vahur Eljen teda peatada või talle midagi ütelda, kuid ta ei tee kumbagi ja laseb tüdrukul väljuda. Ruth tõttab laiast trepist alla riietehoiu poole. Ta on kindlalt otsustanud kohe koju minna.

«Kuhu sa tormad?!»

Ruth seisab Leoga vastamisi.

Ootamatu kohtumine vennaga murrab tüdrukus midagi, tema huuled hakkavad vabisema, pisarad tükivad silma ja ta hoiab end vaevu tagasi, et mitte Leo rinnale kukkuda ja lahinal nutma hakata.

«Nonoh, mis on lahti? Mis on juhtunud?»

Kui Leo õe eemale aknalauale istuma viib, jutustab see talle kõik. Kuuldes seda, mida Vahur Eljen ütles, vangutab Leo limestunult pead:

«Nad peavad vanad tuttavad olema... ega, kuramus, muidu ikka nõnda uhkelt ei põrutaks — kõigi ees!»

Ruth kehitab õlgu. Teda ei huvita praegu, on nad vanad tuttavad või ei, tema, Ruth, on endast täiesti väljas, ta ei saa rahu, peotuju on läinud ja tal on ainult üks soov: koju!

Leol võtab õe rahustamine tükk aega.

«Su Virve jooksis juba minema, kui nüüd sina ka, siis jääbki kõigile mulje, et kaks parajat kana kaklesid omavahel. Ei, sina tuled saali, istud nähtavale kohale, tantsid ja teed näo, nagu poleks midagi juhtunud. Siis oled sina võitja.»

Võitja ei tunne sisimas küll vähimatki võidurõõmu, kuid ta taipab, et vennal on õigus. Ta kuivatab silmi ja korrastab soengut, ja juba lähevadki nad trepist üles saali. Enne üle läve astumist pilgutab Leo õele silma, ajab rinna ette ja pea püsti, see mõjub koomiliselt, Ruth turtsatab naerda, ajab samuti hetkeks rinna ette ja ninaotsa üles, nüüd naerab Leo — ja nõnda nad saali astuvad, leides kaugemal akna all kaks tühja tooli.

Kui Leo on õega paar tantsu tantsinud, ilmub kolmanda tantsuloo avataktide ajal justkui maa alt Ruthi ette Vahur Eljen ja kummardub. Ruthi pilk peatub hetkeks poisi lokiis tumedatel juustel ja tema pead läbib mõte, et nende juuksed on peaaegu ühte värvi. Samas teeb Vahur küsival ilmel kummarduse Leo poole. Leo noogutab armulikult, surudes parema käe südamele ning Ruth lähebki tantsima oma esimest tantsu võõra poisiga koolisaalis.

Mängitakse tangot. Tangot oskavad nende kooli tüdruku- test vähesed hästi tantsida ja paistab, et külalised, kelledest suurem osa on poisid teistest koolidest, pelgavad samuti tango keerukaid samme — põrand on pooltühi. Seda mõnusam on siin olla. Ega Ruthki oma tantsuoskusega eriti hüpata saa, aga Vahur juhib õnneks nii kindlalt ja täpselt, et esimene pabin kaob peagi ja varsti tunneb tüdruk sellest isegi väikest naudingut, kui märkab istujate või saaliukse juures kobaras seisjate pilke.

Kuna Vahur ei ütle ühtki sõna, otsekui polekski neil kahel ühist vahejuhtumit selja taga, otsekui poleks tal, Vahuril, midagi pistmist ei postiljoni-mänguga Ralfi sünnipäeval ega skandaaliga koolipuhvetis, siis tantsu teisel poolel ei pea Ruth enam vastu ja ütleb veidi häiritult:

«Arvatavasti ma pean teid tänama teie rüütelliku väljaastumise eest?»

Sinised silmad paksude kulmupuhmade alt vaatavad talle imestunult otsa.

«Ei, milleks? Ma pidin ometi oma sugulase teie nupuvõttest päästma. Kes siis veel? Kõik teised vahtisid ümberringi nagu oinakari.»

«Virve on teie sugulane?»

«Jah, meie vanaemad on õed.»

«Ah sool!»

«Andke andeks, aga mina selles küll süüdi ei ole.»

Ruth hakkab naerma. Ta ütleb:

«Mis te nüüd! Virve on meie klassi kõige markantsem kuju. Mina pole talle midagi teinud, aga nagu kiuste jään talle kogu aeg ette.»

«Oh, temale jäävad alati kõik ette,» ütleb poiss. «Tal on kohe niisugune iseloom. Kui väikesed olime, mängisime tihti koos, oh jumal, siis oli temaga igavene häda — alati tahtis ta mängida just nende mänguasjadega, millega teised mängisid, ja kui talle ei antud — seda kisa siis!»

«Ahaa!» hüüatab Ruth.

«Mille peale see nüüd käis?» küsib Vahur.

«Nüüd saan ma aru, kust te tema jalgade figuuriga nii kuris olete!»

«Ega nii vist ikka ilus öelda pole, eks?» uurib Vahur iroonilise muigega. «Tütarlapsele teiste ees...»

«Olge mureta, ta on seda korra juba teiste ees kuulnud.»

«Kus?»

«Meie klassis.»

«Kes ütles?»

«Mina.»

«Teie?!»

Mõlemad pahvatavad naerma ja Ruth peabki toonase vahejuhtumi ära jutustama. Vahuril teeb see suurt lõbu.

«Ma ei tea, kuidas teiega,» ütleb poiss Ruthi tagasi kohale saates, «aga minuga on ta nüüd nugade peal. Igatahes limonaadipudelit ei maksa ta mulle eladeski välja.»

«Kas teie maksite selle kinni?»

«Kes siis? Sugulase asi või nii... Puhvetimutt lubas pärast pikka klanimist direle mitte kaebama minna. Nii et selle eest olete mulle küll aitähi võlgu.»

«Võib-olla ka pudeliraha?»

«Oh ei! Teie olite ju ohver ja ohvreid ei koorita.»

«Ja mis nendega siis tehakse?»

«Neile lihtsalt tuntakse südamest kaasa.»

Nad vahetavad naeratava pilgu, Vahur kummardub ja läheb, Ruth istub, silub käega üle juuste, naeratab endamisi, vahib jalgade ette maha, kordab mõttes poisi viimast lauset ja otse võpatab, kui kuuleb kõrva ääres venna vaikset häält:

«Ainult lollakad pidid omaette naeratama ja huuli muigutama.»

Ruth ajab solvunud mängides huuled torru, ütleb: «Kes teie ütleb, see ise on,» turtsatab naerda ja vahib poolpiilumisi ukse poole: kas see pikk seal vähemate keskel pole mitte Vahur Eljen?

Algab foks. Ruth ei tihka saaliukse poole vaadata, kuid ta tunneb, et ollakse teel. Sealsamas aga tõuseb Leo ja teeb õe ees sügava kummarduse.

«Kas tohin paluda?»

Ruth heidab vennale häiritud pilgu, märkab kümne sammu kaugusel seisatanud Vahurit, saadab talle vabandava naeratuse ning läheb tuseselt Leoga tantsima.

«Miks sa äkki nii tujust ära oled?» imestab Leo süütult.

«Käi põrgusse.»

«Miks, sa taevas?»

«Küll sa ise tead.»

«Mina? Mida?»

«Ära mängi tola.»

«Ausõna, ei mängi.»

«Siis sa seda lihtsalt oled. Loomupäraselt.»

Pärast kohalejõudmist sosistab Ruth, silmad täis tighedust, vennale:

«Kui sa peaksid mind järgmisele tantsule ka paluma, siis...»

«Mis siis juhtub?» teeskleb vend erutust.

«Saad korvi.»

«Suurem õnnetus! Aga kas see mõnele silma ei torka? Kõik arvavad ikka veel, et me käime koos... Vaata.» Leo viipab tükse poole.

Seal seisab salgake Ralfi sünnipäevalt — Ralf ise, igrekiga Sy, poeet Peetus, Hulda, Juhan Alla, Bibi ja Ulo Iglas.

«Aga ütle, õeke, miks Vahur Eljen ei tohi teada, et ma su vend olen? Ons ta nii ko-hu-ta-valt ohtlik?»

«Loll.»

«Ja võib loota, et minu kavalerioreool aitab mul sind tema metsikust haardest päästa?»

«Käi potilaadale.»

Kas murest korvi saamisega silma torgata või leebusest, iga tahes Leo enam Ruthi ja Vahuri tantsimisele takistusi ei tee. Kui nad on kaks tantsu ära tantsinud ja alustavad kolmandat, ütleb Vahur nukralt (või on see nukrus liialdatud?):

«Enam ma vist ei tohi teid küll paluma tulla...»

«Miks?» ajab Ruth oma niigi imestavad kulmud veelgi enam üles.

«Äkki Leo saab pahaseks.»

Ruth peidab muiet.

«Miks?»

«Ei saa aru?»

«Ei saa.»

«Küll te saate.»

«Ausõna, ei saa.»

Nõnda loobivad nad lühikesi lauseid tükk aega, vaidlevad ja jonnivad, kuni lõpuks ütleb Vahur otse välja:

«No te olete ju tema tüdruk.»

Seda Ruth oodanud ongi. Ta pahvatab nõnda valjult ja

rõõmsalt naerma, et lähemad paarid jäävad neid uudistades vahtima.

«Mis asja te naerate?»

Ruth naerab. Nad mööduvad ukse lähedalt, Ruthi pilk kohatab Ralfi oma, viimane kummardub kerge elegantsiga ta poole ja langetab austuse rõhutamiseks pea — kõiges selles on midagi teatraalset ja iroonilist, aga Ruthi see praegu ei puuduta, ta tahab lihtsalt naerda, talle valmistab lõbu Vahuri kimbatus ja tal on hea olla.

Ja jälle algab uus duell:

«Miks te ei ütle, miks te naerate?»

«Ei ütle.»

«Ütelge ikka.»

«Ei.»

«Miks?»

«Ei taha.»

«Miks?»

«Ei ütle.»

«Kas kunagi hiljem ütlete?»

«Võib-olla.»

«Millal?»

«Ei tea.»

«Kes teab?»

«Keegi ei tea.»

Ja nõnda näksivad nad tükk aega, see on mäng, mis valmistab mõlemale lõbu. Aga kui pärast vaheaega, mille ta Leo ja pinginaaber Ilma seltsis mööda saadab, Vahur Eljen enam ei tule ning võtab mitu korda järjest ühe paralleelklassi poisipea tantsima, kaob Ruthi mängumeeleolu, ta on veidi riivatud.

«Kas sa nüüd ka mulle korvi annad?» norib Leo, kui algab valss.

«Kaks,» nähvab Ruth ja lisab: «Ma lähen korraks välja, palav on.»

«Seda muidugi,» nõustub Leo ja teeb õele grimassi.

«Kui siin teisi ei oleks, paneks sulle millegagi pähe,» ütleb Ruth võimalikult tasa ning sammub piki tantsupõranda serva saalist välja. Otse ukse taga leiab ta jälle Ilma ja nad hakkavad tühjast-tühjast lobisema. Aeg-ajalt otsekui muuseas heidab Ruth saaliukse poole pilke ja tantsu lõppedes näeb, kuidas Vahur Ralfi juurde läheb.

Imelik, kuidas mõte võib eluga kokku minna? imestab Ruth, kui — vaevu jõudnud mõelda, et kui nüüd peaks järgnema daamide valik, on siis temast Vahuri juurde trügijat? — hõigataksegi orkestrist: «Daamide valik!», ja juba pressibki ta lausa jõuga ukse juurest kõõluvast poistepuntrast läbi, ilmub Vahuri ette, ise veidi hingeldav ja roosatav.

«Palun?»

Ruth tunneb, et Vahuril on hea meel, ehkki poiss seda eriti välja ei näita. Tantsu ajal surub ta korraks Ruthi endale tugevamini vastu ja kui tants lõpeb, pigistab hellalt käsivart ja küsib:

«Kuhu tohib teid saata?»

«Ma istuksin kuskil...» vaatab Ruth otsivalt ringi.

Kas Vahur taipab midagi või on päris ohmu? Igatahes ei saada ta Ruthi Leo juurde, vaid juhib ukse lähedale ainuke-sele vabale toolile. Ise jääb ta pärast kummardamist üsna lähedele seisma, nagu tahaks nüüdsest peale tüdrukul kogu aeg silma peal hoida. Ja hoiabki. Kuni peo lõpuni tantsivad nad kõik tantsud koos ja kui teel riiekehoidu teeb Vahur ettepaneku Ruthi koju saata, on tüdruk nõus: tegelikult oli ta ju seda oodanudki.

Oktoobriöö on vilu, linn on peaaegu inimtühi, mõni üksik auto segab suurt vaikust. Ruthil ei ole pikk tee minna — tema kodu asub Tartu maanteel.

«Kuidas teile täna meeldis?» küsib Vahur, kõndides, käed taskus, Ruthi kõrval. «Kui see puhvetikino muidugi välja arvata...»

«Hästi,» noogutab Ruth. «Aga teile?»

«Jah,» ütleb poiss. «Kontsert oli kah üsna hea. Ja te lugesite täitsa vahvasti.»

«Sütiste luuletus on väga raske,» kaebab Ruth rohkem mööda pärast.

«Ega ma ausalt öeldes suurt sõnu kuulnudki.»

«Mida siis?» imestab tüdruk.

«Teie häält.»

«Minu häält!» hüüatab Ruth. «Ei tea mis seal kuulata on!»

«Ju siis oli.»

On pime ja Ruth ei näe poisi nägu. Ega ta äkki ei muiga? Too irooniline muie mängib tema suunurgas tihti, tõsi, vaevalt ta seda peegli ees harjutanud on, nagu Ruth toona mõtles, aga omajagu maneer on see kindlasti — olla üle... ükskõik kellest või millest!

«Ja lihtsalt vaatasin,» jätkas Vahur, «kuidas te esinete ja missugune olete.»

Ruth ei tihka küsida, missugune ta oli, ja ütleb hoopis:

«Ja luuletuse sisu ei jõudnud teieni mitte üks raas? Issand, siis ma lugesin küll väga halvasti!»

«Jõudis küll,» rahustab poiss Ruthi; nende vestlusel on poolnaljatav alatoon. «Mulle jäi isegi midagi meelde...»

«Mis jäi?» elavneb tüdruk.

«Katsuge mõista, katsuge mõelda, peate leppima tuleva tööga...» tsiteerib Vahur poolpidulikult.

«See on luuletuse seisukohalt väga oluline koht, üks keskmmaid mõtteid,» seletab Ruth tõsiselt.

«Väga võimalik,» on Vahur päri ja rohkem nad sel teemal enam ei räägi.

Maja, kus Ruth koos isa ja vennaga elab, on kolmekordne kivikojaga puuehitus, nende neljatoaline korter asub teisel korrusel; ülejäänud korterid on kõik kahetoalised, aga selle oli majaperemees ekstra enda perele teha lasknud. 1939. aastal kolis peremees oma uude Kadriorus äsja valminud majja ning üüris korteri Narvast saabunud ohvitseri perele välja. Neil oli alin nüüd rohkem ruumi laiutada kui Narvas — seal tuli leppida kahetoalisega, kus kuni ema surmani verehaigusesse elati neljakesi; praegu on igaühel omaette tuba pluss ühine söögituba; kino asub üsna lähedal teisel pool tänavat, kesklinn on ligi ja Kadriorgi pole kaugel.

Ruth vaatab üles: aknad on pimedad. Ilmselt isa magab juba ja Leo pole veel jõudnud: äratulek läks nii ruttu, et Ruthil polnud aega vända üles otsida ja talle midagi öelda; küllap pani ta kõike ise tähele ja oskas vajalikud järeldused teha!

Nad seisavad pimedate akendega maja ees ja justkui ootavad midagi.

«Ega teil külm ei ole?» küsib poiss.

«Ei,» raputab Ruth pead. «Veel ei ole.» Ja lisab: «Aga varsti võib-olla hakkab. Kas te elate kaugel?» küsib ta rohkem viisakusest kui uudishimust.

«Kalamaja kandis,» vastab Vahur ja lisab: «Laupäeval on Gustis pidu... kas lähete ka?»

«Oh, ma ei ole selle peale mõtelnud.»

«Tulge ikka.»

«Teie lähete?»

«Mis sa muud ikka teha oskad.»

«Me mõtlesime vennaga laupäeval «Estoniasse» minna.»

«Teil on vend ka?»

«On ikka,» muigab Ruth.

«Noorem või vanem?»

«Tsutike noorem.»

«Kus koolis ta käib?»

Ruth kõhkleb hetke. Ja ütleb siis:

«Seal, kus teie enne.»

«Ah soo? Mitmendas klassis?»

«Sealsamas, kus teie enne.»

«Ärge tehke nalja!» hüüab poiss.

«Ei tee.»

«Mis ta nimi on?»

«Endine,» naerab Ruth. «Leo Juhanson.»

Vahur vahib pärani silmi tüdrukule otsa. Tükk aega on ta keeletu.

«Leo Juhanson on teie vend? Ausõna?»

«Ausõna. Kui ei usu ja vilu ei hakka, ootame, ta peaks varsti järele jõudma, kui ma ei eksi.»

Nüüd jätkub Vahuril imestamist tükiks ajaks. Kas siis Ralf ka ei teadnud? Ja keegi teine ka —? Muidugi mitte, sest ega Leo teda õena ning liignime pidi tutvustanud!

«Ja kohe päris vend... ja mitte midagi muud?» imestab Vahur ikka edasi ja teeb sellega tüdrukule palju nalja. Ah jaa, muidugi on tal vend — seda ütles ju puhvetis Virvegil!

«Ütles,» noogutab Ruth. «Ütles, et suurte kõrvadega vend.»

«No ega need Leo kõrvad nüüd nii suured ka ole,» püüab Vahur midagi halva sugulase eest heaks teha.

«Mul on ka suured kõrvad,» tunnistab tüdruk, «aga need ei paista juuste alt välja.»

«Mu vennal on ka suured kõrvad,» avastab äkki Vahurgi.

Nad räägivad veel tükk aega vendadest ja suurtest kõrvadest, äkki küsib Vahur:

«Ja teie ei ole komsomoli astunud?»

«Miks te seda küsite?»

«No kui Leo...»

«Leo on Leo ja mina olen mina.»

Poiss tajub, et Ruth on veidi häiritud, ja ütleb:

«Minu vend astus paar nädalat tagasi pioneeriks. Teda ja tema sõpra huvitavad purilennukid, neil pidi seal niisuke ring olema.» Sellega on jälle jutt otsas. Nad vaikivad jällegi nagu millegi ootel ja siis ütleb Vahur:

«Ma ei tea, aga mulle tundub, et te olete teistsugune kui teised tüdrukud.»

«Kes teised!» imestab Ruth ja püüab hoolega oma head meelt varjata. Nõnda pole talle veel keegi ütelnud, nojah, Leo küll, aga tema suust tuleb see kui etteheide.

«Noh... kõik teised,» jääb poiss nõutuks.

«Kas te tunnete siis nii paljusid?» muigab Ruth.

Maja välisukse kohal oleva lambi valgel näeb tüdruk Vahuri tuttavat iroonilist muiet.

«Väheke iki,» sõnab poiss.

Ja nüüd juhtub see, mida Ruth kõige vähem ootas. Vahur sirutab käe, Ruth mõtleb, et poiss tahab nägemiseni jätta ja ulatab enda oma vastu, poiss haarab sellest kinni ja tõmbab ta järsu liigutusega enda vastu ning surub huuled ta suule. Ruth ehmub hingetuks ja läheb mitu sekundit, enne kui ta taipab rabelema hakata ja end poisi haardest lahti kisub.

«Mis... mis te endale lubate!» käreleb Ruth vihaselt. See

viha pole tehtud, see on ehtne, sellest saab Vahurgi aru ja ruttab vabandavalt ning poolnaljatamisi selgitama:

«Ärge pange pahaks... Postiljoni-mängu võla tasumine jäi ju pooleli...»

«Või veel!» on tüdruk turris. «Mina pole kellelegi midagi võlgu!» Ruth lööb pea uhkelt püsti ja tahab uksest sisse astuda.

«Üks hetk!» hüüab Vahur nii käskivalt, et Ruth jääb tahtmatult seisma ja vaatab tagasi. Samas tõmmatakse ta uuesti embusesse ja jällegi tunneb Ruth oma suul Vahuri niiskeid ja jahedaid huuli. Ruth on marus, ta püüab pead kõrvale käämata, rapsib ja rabeleb, lõpuks saab end vabaks, sisistab: «Lollpea!» ja jookseb trepikotta.

Ma oleksin pidanud talle vastu vahtimist andma, mõtleb Ruth trepist üles tõtates. Kelleks ta mind peab! Ei, noh — esimene mulje Ralfi juures oli ikka õige! Vaat kus mul naistekütt!

Oleks Ruthil rohkem ettevõtlikkust, läheks ta kohemaid tänavale tagasi ja ütleks sellele tüübile näkku kõik, mis ta temast arvab. Aga seda Ruth siiski ei tee, selle asemel ruttab ta kööki, keerab kraani lahti ja peseb tükk aega suud. Tüdrukul on tunne, nagu oleks teda alandatud või temalt midagi ära võetud, ta ei kannata vägivalda.

Ikka veel vihasena ronib ta teki alla, kustutab lambi, vahib paar minutit pimedusse, seejärel tõuseb, läheb kikiarvul akna juurde ja piilub kardina vahelt alla tänavale. Seal pole kedagi.

Ma ei räägi temaga elus enam ühtki sõna, vannub tüdruk, võtab voodi kõrvalt väikeselt kapilt pruuni plüüskaru, mille oma talle kuuendaks sünnipäevaks kinkis, ja pistab selle enda kõrvale teki alla.

Rahunenuna oma uhkest otsusest ta lõpuks uinubki.

Ühel aprillikuu alguspäeval, kohe pärast lõunast õhurünna-kut Berliinile ilmus Jan kööki ja, pistes pea köögiluugist sisse, otsis pilguga Ruthi.

Ruth küüris kraani all potti.

«Ruth!» viipas tšehh.

Ruth heitis Stefanile pilgu. Kokk vaatas kord Ruthi, kord Jani poole ning pööras neile selja rõhutatud delikaatsusega, milles ei puudunud ka oma koomika.

«Mis on?» küsis Ruth.

«Vaadake, mis mul on!»

Noormehe käes olid mingisugused piletid.

«Kontserdipiletid! Ülehomseks! Juhtumisi sattus pilk reklaamile, täna läksingi ja otsisin kassa üles, palun väga, üks teile ja teine teie sõbratarile!»

Ruth ei teadnud, mida ütelda.

«Aga... mis kontsert see on?»

«Sümfooniakontsert. Mängitakse Beethovenit. Neljandat sümfooniat. Algu on kell neli pärast lõunat. Tulete, jah?»

Kontserdisaal pidi asuma üsna südalinnas, sinna pääseb metrooga ja saalis ei tule mandleid seljast ära võtta — kõike seda oli Jan juba välja uurinud. Märgates Ruthi kõhklusit, seletas ta:

«Me kaupleme juba homme linnalood välja. Sakslane on muusika koha pealt sentimentaalne. Ma olen isegi purjus härra Krauset näinud, silmad pisarais, Wagnerit kuulamas. Raadiost muidugi.»

Seda Ruth küll ei uskunud, et komandant tšehhile oma härdameelsust näitas, kuid ta ei ütelnud midagi.

«Ja kella kaheksaks on kontsert ammugi läbi, me jõuame igal juhul enne pommitamist tagasi.»

Ja oligi Jani pea luugi tagant kadunud.

Miks mitte? mõtles Ruth. Enne sõda oli ta tihti nii Narvas kui Narva-Jõesuu kuursaalis populaarse muusika kontsertidel käinud. See oli nagu hea toon — võtta osa suvemuusikaõhtust. Sõja ajal polnud Ruth ühtki kontserti külastanud, ta isegi ei jälginud afišse ega teadnud, kui palju kontserte «Estonia» kontserdisaalis toimus ja kas neid üldse toimus. Muusika polnud Ruthile kirg ega harrastus, muusika oli tema jaoks midagi endastmõistetavat, mida ta vastavalt olukorrale tarbis sama meeeldi ja pretensioonitult nagu õhku ja söökigi.

«Ei tule välja,» lükkas Titi pakutud pileti tagasi. «Ülehomme pärast pomme on mul väike klunker.»

Kui Ruth talle arusaamatuses otsa vaatas, selgitas Titi, et just täna hommikul oli Günther Jödden osutanud talle seda au ja palunud teda ülehomseks õhtuks sõbra korterisse väike-sele koosviibimisele.

Sinna pidid tulema mõned Güntheri Aafrika-päevade relvavennad (arvatavasti lombakad, täpsustas Titi), muuhulgas ka mingisugune ungarlanna... tont teab kust välja ilmunud! «Huvitav näha,» ütles Titi, «ja ma tahaks uskuda, et seal vähemalt korralik kõhutäis ees ootab.»

«Tead, see sinu Jödden...» alustas Ruth pead vangutades, kuid Titi katkestas teda kohe:

«Tea, tea, minu Jödden hakkab kohe laua alt põlve mudima. Las mudib, kui sellest õnnelikuks saab, minult see tükki küljest ära ei võta. Ta lubas mulle välismaa lihakonserve hankida, kui ma olen nõus tulema. Kas sulle lihakonservid ei maitse, mu pisike nukker preili?»

Ruth nohises.

«Kui need mudimised ainult mudimistega lõpeksid!»

«Mis asja siin arutada, kuidas midagi lõpeb!» ärritus Titi. «Kuidas sõda lõpeb? Kumb jõuab enne Berliini — kas ameeriklane või venelane? Võib arvata, mis siin viimasel juhul lahti läheb! Ja kas nad ei tee Berliini juba enne sissemarssimist nii maatasa, et ka sinust ja minust pole märga plekkigi?! Millal see juhtub? Nädala või kahe, kolme pärast? Me ei tea midagi. Me ei oska midagi arvata. Mitte midagi. Nii et — nagu ütles meie ladina keele Freiberg: «Carpe diem!»»

Ruth vaikis. Ta ei osanud Titiga vaielda. Titi sirgjoonelisus asjade mõistmisel oli Ruthile arusaamatu ja võõras, Ruthi arvates oli praeguses maailmas kõik palju-palju keerulisem, kui see kergelt läbi elu trallitavale Titile näis. Titi lihtsustas asju ja olukordi, leidis Ruth, ehkki ta ei saanud salata, et tänu sellele oligi vist Titil kergem elada kui temal: seal, kus tema valutas südant ja kaapis hinge, panti Titi enda jaoks asjad üks-kaks-kolm paika, küsimused, mis teda hommikust õhtuni häirisid, olid Titi jaoks ülearune tühi-tähi; Ruth mõtles, et kui ühel päeval peaksid nad tajuma kindlalt lähenevat surma, siis tema vist küll hullub, Titi võtab aga sellegi kui millegi asja juurde kuuluva üpris ükskõiksest, võib-olla isegi vilistades vastu.

Ja nõnda nad ülejärgmisel päeval lahku läksid — üks, peas riidest turban, seljas tumepruun kostüüm ja mantel, astus koos Janiga laagrivärvast välja, teine aga jäi barakinurgas avatud kohvri ette aru pidama, mida õhtul selga tõmmata, et Günther Jöddeni ja lihakonservide tähelepanu äratada.

Sõit südalinna läks alguses trammiga, siis metrooga. Vastavalt kokkuleppele vaikisid nad kogu tee. Ka vaikimine oleks võinud silma torgata, kui sõit oleks toimunud teistsuguses olukorras — praegu vaikisid vagunis kõik, istuti mornilt, väsinud nägudega, pilk endas, keegi ei huvitunud kaassõitjatest, isegi ei vaevutud üksteist silmitsema. Peatus, ühed kobisid maha, teised ronisid sisse, kõik käis vaikselt, kätatult — Ruthile tundus see kummaline ja veidi õudnegi, nagu polekski elavate inimestega tegemist, nagu oleksid need mingisugused masinlikud tummad kehad, kes saatuse tahtel lihtsalt peavad veel eksisteerima.

«Mitmes sümfoonia see oli?» küsis Ruth, kui nad olid allmaaraudteejaamast väljunud ja läksid edasi mööda varemetes tänavat, mida parajasti grupp sõjavange automaatidega soldatite valve all risust puhastas.

«Neljas. Kas te teate seda?»

Ruth pidi tunnistama, et ta ei tea Beethoveni sümfooniatest midagi.

«Kas te viiendat ka ei tunne?» küsis Jan. «Saatusesüm-

foonia». Algab nii...» Jan laulis: ««Ta-ta-ta-taa...» Tuttav muidugi saksa ringvaadetest, eks?»

Jah, sealt küll, sest Ruth polnud tõepoolest veel ühtki sümfooniast algusest lõpuni kuulnud. Need palad, mida suvekõlakodades mängiti, olid lühemad ja lihtsad, neist mitmeid teadis ta hästi — nii Griegi süiti «Peer Gyntist», Sibeliuse «Kurba valssi», Elleri «Koitu», Lüdi «Jaaniööd», Lehári ja Kálmáni operetiviise...

Janile Ruth seda kõike rääkima ei hakanud, ta ütles:

«Rääkige, palun, mulle midagi sellest... neljandast sümfooniast.»

Ja Jan rääkis:

«Neljandat kirjutas Beethoven samal ajal, kui lõi viiendat. Kas pole kummaline? Nad on nii kontrastsed — neljas on kerge, õrn, mänglev, viies raske saatusedraama. Asi oli aga selles, et Beethoven kihlus oma armastatu Therese von Brunswickiga ja oli väga õnnelik. Ta pidigi oma õhulised ja helged meeleolud helidesse valama. On teada, et ta kirjutas selle sümfoonia ühe hooga ja sellest pole isegi ühtki visandit säilinud, ehkki ta muidu armastas neid teha. Romain Rolland on ütelnud, et neljas sümfoonia on nagu puhas õis...»

«Kas nad said õnnelikuks?» küsis Ruth vaikselt.

«Oh ei! Seda ei teata tänapäevani, mis seda takistas. Rolland räägib varanduse puudumisest, aga ka Beethoveni raskest iseloomust... Mine võta kinni. Aga neljandas sümfoonias on väga eredalt, terviklikult ja kaunilt väljendatud inimese õnnelik ja muretu hingeseisund.»

«Õnnelik ja muretu hingeseisund...» kordas Ruth mõtlikult.

«Nüüd paremale,» juhatas Jan ja nad läksid edasi. Ka see kvartal oli täielikult purustatud, tänav oli kohati varemeterisu täis ja Jan pidi Ruthile kae ulatama, et teda üle kivi-hunnikute aidata.

«Ja sakslased mängivad seda... praegu?» imestas Ruth, turnides kivil. «Muretu hingeseisundit... Kui kõik on hoopis vastupidi!»

«Küllap sellepärast mängivadki, et vastupidi. Inimesed vajavad midagi elujaatavat, helget, hinge puhastavat...»

«Kui pommid kukuvad? Kui täna ei tea, mis homme saab? Kui kogu maailm on katastroofi äärel? Kui nad ise seisavad oma lõpu ees? Kui ümberringi on ainult surm?» Ruth hingas sügavalt. «Ma ei usu, et siin saab veel muusika aidata!»

«Võib-olla ei saagi,» oli Jan leplik. «Aga see on ikkagi parem kui mitte midagi. Ma isiklikult tahan uskuda, et siisugune muusika viib mind pommidest ja surmast eemale... mõneks ajakski.» Ja küsis: «Kas te surma väga kardate?»

«Ma ei tea isegi, mida ma kardan või ei,» lausus Ruth.

«Kindlasti kardan. Ma ei oska sedagi ütelda, kumba ma rohkem kardan — surma või elu.»

«Teie kardate elu?!» hüüatas Jan hämmastunult. «Mis te räägite! Nüüd, kus sõja lõpp on käega katsuda...»

«Kust te teate, et meie käed seda katsuvad?» küsis Ruth.

«Lootma peab...» alustas Jan, kuid Ruth katkestas teda:

«Lootma! Neli aastat pole midagi muud kui — lootma peab, lootma peab! Inimesed surevad, majad varisevad kokku, maailm põleb — ja ikka: lootma peab! Kust peaksid inimesed pärast seda kõike, mida sõda on nendega teinud, selleks jõudu võtma?»

«Nad saavad selle jõu.» Jani hääles kõlas veendumus. «See jõud tuleb. See jõud tuleb koos päevaga, millal sõda lõpeb. Küll te näete. Pool maailma on löödud puruks ja põrmuks, aga ta ajab esimesel rahupäeval pea püsti ja tõuseb jalule. Küll näete. Nii nagu iga inimese jõuvärud on ammendamatud, nii on ka inimkonnal. Sest inimkond tahab edasi elada. Tahab elada, töötada, armastada, luua muusikat...»

«Kust te teate kogu inimkonna nimel rääkida?» imestas Ruth.

«Ma räägin sellepärast kogu inimkonna nimel, et ma ise mõtlen nii... ja tunnen nii. Ma usun, et see on üsna normaalne ja vägagi realistlik lähenemine, see tuleb inimloomusest, inimese sisemisest vajadusest, inimese psüühikast. Inimene ei ole ju loodud vägivaldse surma, alandamise, jalgade alla trampimise, tooruse jaoks. Inimene tahab sellest vabaks saada ja varsti ongi käes see päev, kus tal selleks võimalus avaneb. Ja siis te näete, missugusteks imedeks on inimene võimeline!»

«Kui me näeme.»

«Me peame nägema. Elus on ainult suur kolmainus: elu — armastus — surm. Surma on maailmas viimasel ajal liiga palju olnud. Inimkond vajab armastust ja elu nagu janune vett, inimene tahab elada ja ta kisendab armastuse järele. Ma usun, et ta saab seda kõike.»

«Te olete optimist.»

«Ma ei ole optimist, optimist pole ma sellest päevast peale, kui mu kodumaast protektoraat tehti. Aga minust tuleb optimist, küll näete! Ma usun sellesse päeva, millal astun frakis dirigendipulti ja juhatan — oma diplomitööna... ma tean, mida. See päev tuleb!»

«Noh, siisuguses meeleolus on Beethoveni neljandat lihtsalt lust kuulama minnal!»

Ruth ei saanud parata, et tema hääles kõlas pilge.

Jan solvus veidi ja kehtas õlgu.

Edasi läksid nad vaikides.

Jani jutt häiris Ruthi üsna tõsiselt. Kas polnud see ülevoolav targutamine naeruväärne? Isegi teatraalne? Õigem oleks vist olnud siia mitte tulla mingisugust tottrat optimismilaengut

otsima! Aga juba oli hilja, juba märkasid nad rahvasumma suure hoone ees, mis ainukesena ümbruskonnas oli terve. Jah, kummaline, nii kaugele kui silm haaras — ainult varemed, varemed, varemed. Aga kontserdihoone oma sammastega seisis trotslikult, lausa majesteetlikult püsti, tõsi, majanurgad olid kildudest puretud, mõned aknad olid katki ja tuul puhus sisse, enamik aknaavasid oli mingite riidetükkidega kaetud, osa oli isegi terveid: ilmselt väga tihedasti kleebitud paberiribad aitasidki klaasidel vapralt vastu pidada.

Ruth ja Jan sisenesisid koos teistega saali. Nad olid kokku leppinud, et ei räägi omavahel ühtki sõna või kui, siis hästi sosinal ja ainult saksa keeles.

Kütmata saal oli avar, kipsfiguure täis kõrge lae ja sammastega, rõdu võttis enda alla kõik kolm külge. Ruum täitus inimestega ruttu, justkui oleks neil kuhugi kiire.

Ruthi ja Jani kohad asusid vahekaigu ääres üsna saali keskel. Titi koht jäi tühjaks.

Ruth silmitses publikut. Siin võis ligi tuhat inimest olla. Kõik olid mantlites, enamik olid naised, väga palju oli emasid suurte ja väikeste tütardega. Aga ka mehi leidis — sõjaväelasi, sinelites invaliide, erarõivais vanureid, siin-seal torkasid suure erandina silma üksikud tsiviilriietuses noorepoolsed ja keskealised mehed.

Ruth vaatas ringi ja talle tundus äkki, et hoolimata erinevast soost ja erinevatest riietest oli kogu saalitäiel midagi ühist. Esimesel hetkel ta ei taibanud, mis see oli. Ja äkki sai aru: kõik vaikisid ja kõik olid väga tõsiste nägudega. Justkui hauas, mõtles Ruth ja tahtis Jani käest küsida, kas see tõesti usub, et neile kannatavatele inimestele, kes ei tea, kas nad homme üldse veel elus on, suudab see muusika midagi pakuda? Muidugi ta ei teinud seda.

Orkestrandid ilmusid poodiumile samuti äärmiselt tasa, justkui kikivarvul. Nad olid pintsakutes. Algas pillide häälestamine ja suur saal täitus helidest.

Tuli dirigent. Ainukesena kandis ta frakki. Ta oli paksude hallide juustega jämedavõitu mees nagu pakk. Talle aplodeeriti märgatava poolehoiuga, ilmselt teda tunti.

«Heinrich Ditter,» kuulis Ruth oma kõrva juures Jani sosinat.

Ruthile ei ütelnud see nimi midagi.

Sümfoonia esimesi helisid võttis Ruth vastu üsna reserveeritult, Jani jutt oli tal veel kõrvus ja tekitas pakutava suhtes vastupanu. Tükil ajal ei suutnud Ruth keskenduda, tema pilk uitas mööda eesistujate kuklaid ja kipskujudega täidetud lage — seal olid mingisugused inglid või faunid pasunatega ja voltis kleitides kivistunud nägudega naised kanneldega. Tajudes,

kuidas Jan talle hetkeks pilgu heitis, sundis Ruth end rahule ja püüdis muusikat kuulata. Tammepakuna mõjunud dirigent oli nagu ümber sündinud: ta juhatas graatsiliselt, pehmete löökidega, peaaegu et tantsiskledes; Ruth mõtles Jani iseloomustusele sümfoonia kohta ja talle tundus see muusika siin katkiste akendega saalis kurnatud, tummade, lausa tardunud ilmetega inimeste ees sobimatuna.

Äkki tungis sellesse kergesse, heatujulisse ja lihtsasse motiivistikku midagi ootamatut, jõulist, see käis nagu puhang läbi, mõjudes otsekui hoiatusena üleliigse muretuse pärast — et siis jälle haihtuda ning anda ruumi ülevoolavat õnne väljendavatele helidele.

Siit peale jäi Ruth tähelepanelikult kuulama. Tolles järsku tulnud ning sama äkki kadunud jõupurskes oli midagi, mis puudutas Ruthi hinge, tal oli tunne, nagu väljenduks selles midagi tema hingeseisundist, tema kartustest, hirmudest ja ahastustest. Otsekui oleks helilooja keset õnneaega kõhklema löönud, otsekui tungiks temasse mure ja kartus homse päeva pärast, mida ta aga uues õnnepalangus endast kiiresti kaugele tõrjuda püüdis.

Teise osa lõppedes oli Ruth muusika võimuses. Ta vaatas Jani poole, nende pilgud kohtusid, Ruthi silmis oli tänulikkus, noormees ilmselt mõistis teda, noogutas ja naeratas.

Kontserdi lõpul hakkasid Ruthi käed ja jalad külmetama. Ta pani tähele, kuidas vanem prillidega mees tema kõrval käed sügavale mantlitaskutesse toppis ja tema ees plikahtu tütarlaps salli tihedamini ümber kaela mässis. Ruth püüdis tähelepanu äratamata käsi hõõrudes sooja saada, Jan vaatas tema poole, Ruth pelgas, et tema tegevus segab teisi, ja jättis käed rahule. Samas aga võttis noormees tüdruku käed oma pihkudesse, viimane tahtis käed vabastada, kuid võõra ihu ligidus mõjus tõepoolest soojendavalt, ta leppis ja nad hoidsid oma käsi endi külgede vahel; nõnda jäid nad kuni sümfoonia lõpuni.

Aplaus oli vali ja tunnustav, dirigent käis mitu korda kummardamas, ta viipas orkestrile ja orkestrandid tõusid nagu üks mees püsti. Aplaus vaibus sama äkki kui oli alanud ning sama vaikselt, peaaegu hääletult nagu saali tulleski lahkuti siit kiirustades. Ruth vaatas inimeste nägusid, püüdis neilt midagi välja lugeda, aga see oli lootusetu: kui muusika oligi hingi puudutanud, siis jäi ta kuhugi sisemusse, näod ei väljendanud midagi, Ruthile tundus, nagu oleks publik otse vastu muusika olemusele veelgi enam tõsinenud ja endasse kapseldunud, justkui oleks muusika kergus, värskus ja lõbusus kõigile süngestavalt mõjunud ning tänase päeva traagikat veelgi valulisemalt rõhutanud.

Enda kohta Ruth seda öelda ei saanud. Tal on tunne, nagu oleks ta tõepoolest mingist puhastustulest läbi käinud, imelik, kas polnud isegi seletamatu südamerahu temani teed leidnud? Jan vist ei eksinud, kui ütles, et see muusika paneb mõneks ajaks pomme ja surma unustama.

Kui nad olid rahvasummast, mis ruttu igale poole mööda tänavaid laiali hajus, eemaldunud ja vaikides lähema metroojaama poole jalutasid, ütles Ruth:

«Ma poleks uskunud, et midagi niisugust on veel maailmas üldse olemas.»

Jan naeratas tänulikult. Ta vaatas kella.

«Meil on veel aega,» ütles ta. «Lähme jala. Mõne jaama vahegi. Rongis ei saa niikuinii midagi rääkida.»

Ruth oli nõus, ütles ainult, et ta ei tunne teed, Jan lohutas, et tema tunneb: ta on siin ennegi hulkunud.

Nad läksid mööda varematega palistatud tänavaid, suurematel magistraalidel voorisid sõjaväemasinad ja mustad limusiinid ning kolisesid trammid, Jan juhtis teda mööda vaiksemaid kõrvaltänavaid edasi. Peagi jõudsid nad rajooni, kus oli terve kvartal peaaegu purustamata maju — siin, südalinna lähistel, tundus see imena.

«Jan,» ütles Ruth ja heitus hetkeks: esimest korda nimetas ta tšehhi eesnime pidi.

«Jah?» vaatas noormees talle otsa ega näinudki oma nime tarvitamise üle imestuvat.

«Te rääkisite, et unistate päevast, kui lõpetate konservatooriumi ja astute dirigendipulti... Ütlesite, et te teate, mida te siis juhatada tahate. Kas Neljandat sümfooniast?»

Ruth ei teadnud isegi, miks ta seda küsis. Võib-olla sellepärast, et enne kontserti öeldut leevendada, võib-olla sellepärast, et kaaslasele lihtsalt heameelt teha, aga ehk hoopis sellepärast, et ta oli ikka veel muusika mõju all ja tahtiski muusikast rääkida.

«Ei,» ütles Jan. ««Matteuse passiooni.»»

«Jah?» küsis Ruth aralt. Ta polnud sellest eluski midagi kuulnud.

«Bach,» seletas Jan. «Bach on mu lemmikhelilooja. Ma jumaldan Bachi. Kas teate, kes avastas maailmale Bachi kui helilooja? Mendelssohn. Sellest praegu muidugi ei räägita.»

«Miks?» küsis Ruth.

«Mendelssohn oli juut.»

Ruth noogutas ja ootas, et teine veel midagi räägiks.

Ja Jan ei lasknudki end paluda. Ilmselt oli asi talle väga südamelähedane. Ta rääkis, et «Matteuse passioon» on üks maailma vokaalliteratuuri tugevamaid teoseid, ta on kirjutatud orelile, kahele orkestrile ja kahele koorile, kestab üle viie

tunni ja kujutab endast Lunastaja kannatuse lugu; ette kantakse teda tavaliselt lühendatult, lühendatud variandist on Janil kodus Prahast isegi mitu plaati, need asuvad tema plaadikogu riiulil paremalt esimestena. Ja muuseas, Mendelssohn juhataski siinsamas Berliinis sada kuusteist aastat tagasi seda sama teost ja sellest algaski üldine huvi Bachi muusika vastu. Ja teos ise on kirjutatud täpselt sada aastat varem — 1729. aastal...

Jan rääkis ja Ruth kuulas, segamata kordagi vahele. Ega Ruth poleks osanudki midagi pärida või lisada. Aga nõnda oli hea minna, kanda endas Beethovenit ja kuulata kellegi jumalavõõra tšehhi suust, kes alles tund aega tagasi tema käsi külmas saalis soojendanud oli, loengut Bachist ja tema muusikast.

Nüüd pidid nad siiski metroojaama trepist alla laskuma ja äärelinna lähistele sõitma hakkama. Ühtlasi tähendas see pikeemat vaikimist. Aga just nüüd oli Ruthi üks küsimus vaevama hakanud ja ta ei jõudnud ära oodata, millal nad metroost välja saavad ja uuesti kahekesi tänaval on. Trammipeatus ei olnud kaugel ja Ruth aeglustas nimme sammu.

«Jan,» ütles Ruth jälle ja imestas, miks tal täna see nimi nii kergesti üle huulte lipsab, «ütelge, mis asi on «passioon»?»

Ruthi oli see kogu metroosõidu ajal üha rohkem ja rohkem vaevama hakanud. Algul mõtles ta, et ei julgegi küsida — mida võib küll konservatooriumi üliõpilane temast arvata! Aga siis arutas edasi: arvaku, mida tahab, kui ma juba kuulasin Beethovenit ja tean ühte-teist Bachist, miks ma ei võiks siis teada, mida passioon tähendab? Seda enam, et sellel sõnal oli Ruthile mingi kummaline mõju, tal oli tunne, et selles mõistes on midagi üpris olulist ja tähendusrikast, mille jälile peab ta tingimata veel täna saama.

Jan ei imestanud tüdruku küsimuse üle põrmugi ja hakkas märgatava õhinaga seletama:

«Passioon... see sõna on ladina keelest — passio. Ja tal on kaks, ei, võiks öelda, et isegi kolm tähendust. Ta tähendab kannatust — kirge — ja armastust. Matteuse passioon ongi apostel Matteuse evangeeliumi alusel loodud Jeesuse kannatustelugu... Aga passioon võib ka ilmalike tunnete väljendus olla — sisaldades kõiki kolme: kannatust, kirge ja armastust.»

Ruth noogutas ja oli rahul. Kannatus, kirg ja armastus... Kuidas Jan enne ütleski? Valitseb suur kolmainus — elu, armastus, surm... Kas inimese elugi ei või nimetada passiooniks? Ta tahtis sedagi Jani käest küsida, kuid nad jõudsid trammipeatuseni, kus seisid paar eakat sakslannat, ja jäid wait.

Trammis märkas Ruth, kuidas Jan teda paar korda vaatas, nende pilgud kohtusid, Ruth vaatas maha. Ruth pidas aru, mida võiks küll see nukravõitu silmadega tšehh mõelda; kui

nad trammist väljusid ja pikka sirget tänavat pidi kevadiste aedadega ümbritsetud tervetest väikeelamutest möödusid, lausus Jan äkki, justkui oleks ta Ruthi ennistisi mõtteid elust ja passioonist mõistnud:

«Armastus õilistab, kannatus puhastab, kirg annab jõudu.»

Ruth kuulas vaikides.

Jan lisas:

«Aga ka — armastus piinab, kannatus muserdab, kirg hävitab.»

Ruth hüüatas arusaamatuses:

«Aga kumba ta siis teeb?»

«Ta teeb mõlemat,» ütles Jan, ohkas ja muigas nukralt. «Õilistab ja piinab, puhastab ja muserdab, annab jõudu ja hävitab.»

«Aga see on ju vastuolus!» imestas Ruth.

«Nagu elugi, Ruth.»

Jani hääletoonis oli midagi kurba, otsekui oleks tal kahju, et see tõesti nõnda on.

Nüüd tundis Ruth äkki vastupandamatut tahet sellest kõigest pikemalt rääkida, vastugi vaielda, sest kui armastus õilistab, miks peab ta piinama, kui kannatus puhastab, kuidas siis ta muserdada võib, ja kui kirg annab jõudu, miks ta siis hävitama peab? Aga just nüüd algas häire, üle linnaosa kajasid sireenide masendavad kaebed ja nad kiirendasid sammu: laagrivärv juba paistis.

Ja nii jäigi nende jutuaajamine kannatusest, armastusest ja kirest pooleli ning nad ei teadnud, et kuni nende viimase kohtumiseni see jääbki nõnda: nii nagu nüüd, nii edaspidigi ei saanud Ruth iialgi kuulda kõike, mida Jan oleks talle passionist rääkida tahtnud, ikka ja alati tuli midagi vahele, mis jutu katkestas, justkui pidigi see nii olema, et Jani mõtted oma suurest unistusest jäid ja jäidki igavesti lõpuni välja ütlemata.

II

Rõõmuallikas

Beethoveni mõju ei jätkunud Ruthile kauaks.

Laagrielu tuim argipäevanus, lakkamatu üha lähenev suur-tükimürin ja järjest ägedamaks muutuvad pommirünnakud kustutasid helgest muusikast saadud elamuse ja uuesti võttis Ruthis maad apaatsus. Köögis töötas ta tuimalt ega vaevunud kokk Stefani naljadele reageerima, õhtuti lesis tundide kaupa voodis ja vahtis Titi voodi põhja; Titi katsed pikemaid jutu-puhumisi alustada läksid nurja, Ruth ütles, et on väga väsi-nud ja tal pole tahtmist lobiseda, ta sulges silmad ega vasta-nud Titile silpigi.

Sööklas pistis Jan iga päev pea läbi köögiluugi ja hõikas Ruthile tere. Ruth noogutas põgusalt ja kadus kaugemale. Kui Titi ühel päeval Jani kohtas ja talle Ruthi meeleolutsemisi kurtis, tuli noormees õhtul nende barakki, ajas juttu, kutsus Ruthi linna või linnast välja jalutama, kuid Ruth, kaevates peavalu ja väsimuse üle, keeldus. Jan käis veel mitu korda, kuid Ruth jäi endistviisi kaugeks ja kinniseks; Titi ja Jan vahetasid õlgu kehitades pilke, kumbki ei taibanud, mis oli Ruthi käitumise tegelik põhjus.

Aga tegelik põhjus oli lihtne. Juba laagrisse saabumise päevast peale oli Ruth endas märganud ühte kummalist joont: kõigest ümbritsevast, nii inimestest, esemetest kui loodusest kippus ta ettekavatsematult otsima midagi, mis oleks sarnane olnule ja meenutaks minevikku. Ruthi alateadvus vajas nagu ümbritsevast impulssi, et minevik temas edasi elada saaks, sest minevik oligi tema jaoks veel see ainus, mis jäägitult tema oma oli ja mis teda nagu väsimatu reisikaaslane pidevalt saa-tis — olevikul polnud selle kõrval vähimatki väärtust, sisu, mõtet ega perspektiivi.

Kas too haraline puu linna taga metsatukas oligi täpselt sarnane sellega, mis kõverdus Glehni pargis? mõtles Ruth

hiljem korduvalt. Aga midagi temas oli, üks puu meenutas teist ja elustas tükikese minevikku. Ruthil jooksis peaaegu kõrvust mööda, et Jani onu meelest on Tallinn ilus linn, aga ometi jäi midagi öeldust temasse helisema ning viis tagasi Narvast lahkumise valulistesse mälestustesse. Kohvikus polnud rohkem kui pilku kuklitele vaja ja juba oli ta uuesti kooli muusikaõhtul puhvetis, käes kukkel ja limonaadiklaas. Kui Jan püüis Ruthi lemmikvärvi üle ja arvas selle sinise olevat ning imestas, miks tüdruk seejärel nii kidakeelseks jäi, siis ei saanud Ruth jällegi teisiti, kui kõndis mõttes koos Vahuriga ühel sompus kevadpäeval mööda Tallinna kauplusi, et Vahurile sünnipäevaks sinist salli kinkida — sest sinine oli Vahuri lemmikvärv...

Ja praegune Ruthi suletus oli otseselt ühenduses Beethoveni kontserdiga, õigemini sellega, mida üks rääkis ja teine mõtles passionist, vähe sellest — alles laagrisse jõudes mõistis Ruth, miks teda jutud kannatustest, armastusest ja kirest erutasid, alles siis sai talle selgeks, kuhu teda käte soojendamise külmas kontserdisaalis viis: kuskil kaugel oli möödunud aasta jaanuar ja Tartu haigla ja härmatises puu Toomemäel, mille all Vahur tema käsi oma kätes hoidis ning neile sooja hingeauru peale puhus.

Kas pärast niisugust mälestuspilti sai Ruth veel huvituda Titi lobast või Jani kutsetest? See oleks nagu pühaduse rüvetamine! Ma olen üldse selle tšehhi endale liiga ligi lasknud, mõtles tüdruk murelikult ja tundis end Vahuri ees süüdi. Sest Vahur elas temas ja temaga edasi. Eriti tugevasti saatis Vahur teda esimestel kuudel. Hiljem märkas ta häiritult, et läks päevi, kus ta Vahurile üldse ei mõtelnud. Nüüd, kus nende viimastest kohtumisest oli juba ligi üheksa kuud möödas, tundis Ruth vahel otse süümepeina, et Vahur kaugenema kippus, ta sundis end temale mõtlema, ta püüdis seda tihti teha, aga imelik: Vahurile mõeldes ei saanud ta kuigi kaua üksnes Vahuriga tegelda, otsekui käsu peale ilmusid Vahuri kõrvale teised, ning ühed mälestuspildid põimusid teistega, nagu kipuksid need kõik tema eelmises elus võrdset tähendust ja kohta tahtma.

Jah, eelmine elu — nõnda ütles Ruth möödaläinu kohta. See oli elu, milles oli — jah, tõepoolest oli kannatusi, armastust ja kirge. Muidugi oli kuskil maailmas palju suuremaid kannatusi, veel sügavamad armastust ja jõulisemaid kirgi kui Ruth neid tunda sai, kuid mis puutusid temasse võõrad kannatused, võõras armastus ja kirg? Temal oli enda omadega küll ja küll tegemist, sest need käisid temast läbi ja puudutasid maailmas ainuüksi teda, saates ja kujundades tema elu päevani, millal ta Eestist lahkus.

Sellest päevast peale algas Ruthi teine elu, mida ta tõeliseks

eluks tunnistada ei tahtnudki: see oli nagu nukker väevaline lärmäng möödunule, hääbuv finaali. Nõnda vähemasti arvas ta ise.

Ja nii ta pärast Beethovenit endasse kapselduski, vaagis minevikku ja valutas südant, viibides justkui üksinda pihil.

Ühel hommikul aprillikuu teise poole hakul aeti kogu laager väljakule kokku ja härra komandant Krause, kes oli seekord hämmastavalt kaine, pidas kõne. Oli Hitleri sünnipäev. Härra Krause meenutas füüreri suuri teeneid, rõhutas hoolitsust, millega väikerahvad lausa üle külvatakse, kutsus sõjapõgenikke tänulikkusele üles, ülistas uut relva, mis sõjas peatselt pöörde toob ja lõpetas oma etteaste rõõgatusena: «*Berlin bleibt deutsch! Heil Hitler!*» Kõigile soovijatele anti linnaluba õhtuni, justkui täna poleks päevast pommirünnakut kartagi.

«Füüreri sünnipäeva puhul lubatakse pommiga pähe saada kas või Brandenburgi värava all,» sosistas Titi Ruthile ja hakkas peale käima, et see koos temaga linna tuleks. Titi oli miskipärast veendunud, et Hitleri sünnipäeva puhul on kohvikutes ja õllebaarides markade eest head ja paremat saada — pagana pihta, mis sünnipäev see siis muidu on? «Looda jah,» vastas Ruth, «et täna antakse igal pool klimbisuppi ja karbonaadi, ehk tahad puuviljakompottigi?»

Ruth linna ei kippunud, aga nähes, kuidas Jan eemalt nende poole kiikas, oli päri: parem juba Titiga kahekesi. Seni oli Ruth tšehhiga teadlikult suuremat distantssi pidanud, viimane oli sellest ilmselt arugi saanud, sest ta ei ilmutanud pealelöökkivust; ainult kui nad teineteisest teretades möödusid, märkas tüdruk Jani pilgus küsimust ning kahjutunnet. Ruth tegi südame kõvaks.

Berliini kesklinn põles. Suured aplad tuleleegid söötsid taeva poole, taevaallane on mustjashall, ümberringi levis kõrbehaisu, tuulehood lennutasid õhus tahmatükke ja paberiprahti.

Nad ei tükkinud sinna, vaid hoidusid kaugematesse kavartalitesse, kus neid põlenud majade kokkuvarisenud seinad ja üle tänavate ulatuvad tankitõrjepostid vastu võtsid.

«Vaata, vaata ometi!» hüüatas äkki Titi. «Vaata seda maja ja lippu!»

Tänavanurgal seisis neljakorruselise massiivse kivimüraka vare. Maja üks pool oli nagu maha lõigatud ja selle asemel oli suur hunnik kive, armatuuri, purunenud mööblit ja muud kola. Teisel poolel oli kahel ülemisel korrusel sein nagu eest ära kistud, toad oma hämmastavalt korralikult asetseva mööbliga mõjusid teatraalselt nagu lavapildid.

«Nukutoad,» ütles Ruth, libistades pilgu ühelt toalt teisele. Kui ta sai viieaastaseks, kinkis ema talle ilusa suure nukutoa. See oli nagu needki siin kolme seinaga, eest avatud, ja Ruth

võis oma käega nukumööblit nõnda paigutada, nagu talle meeldis.

«Mis nukutoad!» lõi Titi käega. «No vahi, maja pole ollagi, aga lipp peab ikkagi ukse kõrval lotendama! Neid sakslasi küll! Olgu või ainult korstnajalg, füüreri sünnipäeva auks torgatakse haakrist ikka kuhugi püsti!»

«Mis sa sellepärast ärritud,» lausus Ruth.

Talle mõjusid need nukutoad imelikult. Alles elasid siin inimesed, alles istuti selle ümmarguse laua taga ja söödi täpsetel kellaaegadel hommikust, lõunat ja õhtust, alles käidi nende kappide kallal ja poeti voodisse paksu pehme teki alla. Nüüd seisid toad ja asjad inimesteta, kõikide pilkudele avatuna, otsekui alasti; Ruthi läbis kerge värin: nende avalikkuse ette kistud kodude abitus meenutas Ruthile ta enda kodutust ja pitsitas hinge. Aga Titile ta sellest rääkima ei hakanud, sest Titi poleks teda mõistnud, või kui olekski, siis leiaks ta kindlasti mõne lihtlabase seletuse ja õigustuse, mis tegelikult üldse ei lohuta, vaid paisutab troostitust hoopis suuremaks.

Kõrvalkvartalis olid hooned nagu kindla arvestuse järgi purustatud: üks, muidugi kildudest puretud, terve, teine varemeis või maatas, jälle säilinud maja, jälle vare. Iga vähegi püsti seisva hoone küljes rippus riigilipp. Barakikaaslaste seletusest nad teadsid, et siin on peaaegu igas teises majas kohvik või õllebaar, neile soovitatigi mitte otsida terveid maju — paljude purustatud hoonete keldrikorrustel tegutsesid õllebaarid ja kohvikud visalt edasi.

Nõnda oligi. Titi ees, Ruth kannul läksid nad mööda kivitreppi alla varemetes maja keldribaari. Titi tahtis ilmtingimata baari, sest ta oli ühe poolatari käest kuulnud, et kui kohvikust ei saa ilma toidukaardita midagi — seda teadsid nad juba ka oma kogemustest —, siis baarides võidi imekombel markade eest veel midagi pakkuda. Miks see nii oli, seda ei osanud keegi seletada.

Õllebaar kujutas endast kolme väikest võlvlaega saali. Esimeses asus lett, selle taga seisis paks punetavate põskedega ja aukartust äratava õllekõhuga vanem mees. Huvitav, kuidas tal on õnnestunud totaalsest mobilisatsioonist pääseda? mõtles Ruth. Leti ees olid mõned baaripukid, kus paar näitsikut, õllekannud ees, istusid. Igas saalikeses oli ainult neli-viis lauda, pooled neist olid tühjad; Ruth jõudis märgata üksikut suitsu tõmbavat karguga sõjainvaliidi, paari erariides välismaalast, arvatavasti itaallast, ja kolme vaikselt omavahel sosistavat vanemat sakslannat; kes viimases saalisopis istusid, seda ei näinud.

Nad istusid keskmisse saali, madal kaarjas paberiribasid täiskleebitud keldriaken jäi nende peade kohale. Otse vastas-

seinas oli suur ornamentidega ilustatud gooti kirjas plakat, millel seisis mingi salm. Ruth jõudis enne ettekandja tulekut selle läbi lugeda. Salm oli järgmine:

*Der größte Feind, ich weiß es wohl,
das ist der böse Alkohol.
Doch in der Bibel stehts geschrieben,
Du sollst auch deine Feinde lieben.*

«Täitsa maru luuletus,» kiitis Titi itsitades. «Selle peaks pähe õppima.» Ja ta asuski seda täie innuga tegema.

Tuli kiitsakas lumivalge näoga neiu, ees väike põll, ja küsis, kas preilid soovivad heledat või tumedat õlut. Preilid soovisid heledat. Titi pärimisele, kas midagi raha eest süüa ka on, vastas ettekandja, kes Titi saksa keelest tundis, et tegemist on välismaalastega, hapult ja moka otsast:

«Seened ja keedetud kartulid.»

Titi tellis kaks portsjonit.

«Aga talongide eest?» tundis Titi veel huvi.

«Kas teil on toidukaardid?» küsis kiitsakas vastu.

Titi raputas pead.

«Noh, siis...» kehtas ettekandja õlgu ja lahkus ükskõiksel ilmel.

«Vahi, kui uhke,» vihastas Titi. «Vaatame, kaua sa siin veel hüppad! Oleks pidanud ütleva, et passi peale, kohe on venelased platsis ja tõmbavad su jalgupidi oksa, uhkusta, paljas tagumik upakil, siis veel! Vana aaria lits.»

Kui tüdrukutel taldrikud ja õllekannud ees olid, hakkas Titi, kahvel käes, seeni lähemalt uurima.

«Muidugi tatikad!» hüüdis ta põlglikult. «Kurat, et ka juhi sünnipäeval paremat ei anta!»

«Ootasid puravikke või?» pilkas Ruth.

«Kartulid on ka libedad — oh sa mu meiel!»

«Söö ja täna sünnipäevalast.»

Nad rääkisid küll eesti keeles, kuid hästi tasa.

Mõne aja pärast astus baari keskealine veidi räpakalt rietatud ja üsna lamedalt värvitud naine, vahtis otsivalt ringi, läks algul välismaalaste, siis invaliidi juurde ja näitas neile midagi, nood vaatasid, hakkasid naerma ja raputasid päid.

«Mis asja ta müüb?» läks Titi põlema. «Äkki toidukaarte, ah?» Kui naine nende poole pilgu heitis, viipas Titi talle, enne kui Ruth jõudis keelata: Ruth oli juba taibanud, milles on asi.

«Mis teil müüa on?» päris Titi naiselt, kes neid läikivate silmadega, irve suunurgas, jõllitas.

Müüa pakuti pornograafilisi fotosid. Neid oli kümme konda. Titi jõudis ainult ühele pilgu heita, röögatas ja hakkas kahe

käega tõrjuvalt vehkima. Naine eemaldus ja kadus viimasesse ruumi.

«Ma sain kohe aru, mis need on,» ütles Ruth.

«Miks sa siis mulle ei ütelnud! Ja kuidas sa nii tark olid?»

«Ma nägin, kuidas mehed naersid... Ja ma ei jõudnud, sul oli kutsumisega nii kibekiire.»

«Issand, kas neid nüüd mõni ostab ka veel?!» imestas Titi. «Ei noh, maailm on ikka peast pörunud.»

Baaripukkidel istusid nüüd kolm naist. Titi vaatas neid, ohkas ja ütles:

«Minu tulevik — kui hing sisse jääb.»

«Ära jama,» ütles Ruth.

Üks kolmest istus poolprofiilis nende poole, kaks olid seljaga. Küljega istuja oli hästi võõbatud mustade silmaalustega ja aukus põskedega šataän, ta näis peaaegu keskealisena, aga kindlasti oli noorem, tema ameti jäljed peegeldusid kurnatud näos ja loius pilgus; ta oli purjus.

«Küll sa näed,» ütles Titi, «kui me varsti üldse enam midagi näeme.»

Ruth vaikis mornilt.

Talle meenus, mida Titi järgmisel hommikul pärast kontserti oma klunkrist rääkinud oli. Toitudest lookas laua kirjeldus pani Ruthi suu vett jooksuma. Titi rääkis itsitades, kuidas Günther ja ta sõbrad purju jäid ning klaase vastu seina puruks pilduma hakkasid, muust aga Titi vaikis, ta ei kippunud isegi põlve mudimisest jahvatama. Paar päeva hiljem tuli ta viie lihakonserviga, konservid olid Itaalia omad ja päris maitsvad, nad sõid need koos ära; mida Titi nende eest vastu andma pidi, sellest ta ei kõssanud, ja Ruth pelgas küsida. Jah, mõtles Ruth, ongi parem, kui ma midagi ei tea. Ta silmade ette ilmus lonkur Jöddeni hobusenägu, ta kujutles teda Titiga voodis ja teda läbis külm värin. Aga lihakonservid olid tõesti head, mõtles Ruth veel hiljemgi veidi kibestunult; miks ta kibestust tundis, seda ei mõistnud ta isegi endale seletada.

Äkki seisis nende laua juures keegi. Umbes kolmekümnene poolpurjus, ühe jalaga mees, kark kaenla all, vajus luba küsimata nende laua taha kolmandale toolile istuma.

«Mida siis see peaks tähendama?» esitas Titi talle rahulikult oma saksakeelse lemmiklause.

«Andke andeks, armulised preilid,» noogutas mees mõlemale ja naeratas, «kui inimene on viis päeva tagasi laatsaretist välja tulnud ja äkki on tal kahe jala asemel üks, siis on tal kolm võimalust: kas puua end üles, juua täis või otsida inimeste seltsi. Teist olen ma, andke andeks, juba teinud, kolmandat üritan praegu, esimesega on selle päevani aega, mil venelased Berliini vallutavad.»

Viimased sõnad ütles ta häält tasandades, näis, et siingi oli põhjust keelt hammaste taga hoida — nagu igal pool mujalgi.

«Kas ma tohin teid õllega kostitada, armulised preilid? Palun ärge ajage mind ära!»

Purjus mehe hääles oli nii siiras ja halemeelne palve, et Titi ohkas, heitis Ruthile rahustava pilgu ja ütles:

«Ei aja, palun-palun, ärge ainult liiga pealetükkivaks muutuge. Meie ei ole sakslannad, meie maal on teistsugused kombad.»

Ruth heitis Titile hoiatava pilgu. Milleks oli tal seda vaja ütelda? Aga invaliid ei teinud öeldust mingisugust probleemi, kutsus ettekandja, pärinud viisakalt, kas preilid soovivad tumedat või heledat õlut, andis tellimuse ning pöördus taas tüdrukute poole:

«Ma arvasin kohe, et te pole sakslased. Ausalt öeldes sellepärast ma tulingi. Mul on sakslastest ja eriti saksa naistest kõrini. Ma ise olen sakslane, jaa. Aga linn kubiseb ju naistest, näete, siingi on pooled naised. Ja kõik nad käivad ringi nägudega, et ime on tulemas. Venelane on varsti linna väravate taga, aga kõik nad valetavad iseendale ja teesklevad teiste ees. Lõpp on käega katsuda, aga ikka ei julge keegi midagi rääkida. Mitte keegi!»

«Oo,» ütles Titi ja pilgutas Ruthile silma, «kas teie siis uut relva ei usu?»

«Bluff!» lõi invaliid käega. «Ei ole faud sõjas miskit pööret teinud. Hunnik Inglismaa maju on sodid ja kari tsiviilelanikke surnud — ja kõik!» Mees vaatas tüdrukutele kordamööda otsa. «Kui see imerelv on olemas, nagu doktor Goebbels kuulutab, miks seda siis käiku ei anta? Kas härra Goebbels ei kuule seda, mis väljas mitte enam väga kaugelt kostab? Aga kas tänane päev poleks suurepäraselt sobiv uue relva demonstreerimiseks, ah?»

Tüdrukud vaikisid. Polnud põhjust arvata, et tegemist on provokatsiooniga, aga targem oli siiski oma arvamus enda teada jätta.

Mees ohkas, haaras oma kannu, koksas sellega vastu tüdrukute omi ning jõi ühe sõõmuga pool kannu tühjaks. Pühkides huultelt vahtu, küsis ta:

«Kust kaugelt preilid on, kui küsida tohib?»

«Baltikumist,» vastas Titi. Ruthile tundus, nagu oleks Titi hääles uhkustki olnud.

«Aa!» noogutas mees. «Riga, Reval... Ja tulite nii kaugele? Seal on ju sõda läbi, siin on lõpp alles ees.»

«Me jooksume sõja eest ära,» seletas Titi ja vedas märga sõrme mööda kannuserva: veider huilgav heli kostis üle väi-

kese saali. See oli justkui viril pirin, kaeblik ja hädine. Üsna sobiv taust praegusele vestlusele, mõtles Ruth.

«Aga sõda, näete, jookseb teile ikkagi järele,» ütles mees, «ja enam pole teil, kallid preilid, kuhugi joosta.»

«Ega teil kah,» ütles Titi.

«Kuhu mina enam jooksen?» viipas mees oma kargule. «Minu jooksud on joostud. Nüüd pole muud kui käed püsti ja...» Ta ei lõpetanud lauset, vaid pilgutas tüdrukutele vandeseltslaslikult silma ja muigas. «Aga ma ütlen teile, armulised... Hoidke ennast. Kõige raskemad nädalad on ees. Siis on lõpp. Siis on vaikus. Kas teate, kust see lause pärit on? «Hamletist». Shakespeare. Muuseas, ma olen näitleja. Endine näitleja. Oodake, preilid, see päev pole kaugel, kus märkate absoluutset vaikust — ja mõtelge siis minu peale: teile on see imeelik, harjumata, isegi kohutav. Aga sellest tuleb üle saada... sellest maksab üle saada... kui on usku, et pärast lõppu võib veel uus algus olla.»

Ruth vaatas vaikides väsinud silmadega habetunud meest ja ta meeleolu langes. Siis libistas hajukil pilgu üle ruumi. Õllekõhuga baarimees ajas pukkidel istujatega juttu, itaallased arutasid ägedalt, pead koos, millegi üle, saksa daamid istusid vaikides, seljad sirged, justkui millegi ootel; kedagi ei väljunud ega sisenenud, tekkis tunne, nagu oleksidki nad siia kitsasse keldrimaailma suletud, nagu oleks see siin viimane punker, kus lootusetud ja väsinud, kõigesse usu kaotanud inimesed varjupaiga leidnud on. Ruthil hakkas äkki endast nõnda kahju, et oleks tahtnud nutta.

Invaliid pöördus baarimehe poole ja ütles:

«Peremees, ma mängin klaverit.»

«Palun,» kostis leti tagant.

«Mida preilid soovivad?» pöördus mees Ruthi ja Titi poole. «Nii-öelda mälestuseks tee kaasa...»

Tüdrukud vahetasid pilgu ja kehtasid nõutult õlgu.

«Eesti ja Läti muusikat ma ei tunne, kahjuks... Ma mängin teile oma ema lemmiklaulu.»

«Ega sakslane ilma sentimentaalsuseta saa,» lausus Titi, kui invaliid oli klaveri juurde läinud. «Ema lemmiklaulu... hääl! Mulle ta mutteri lemmiklaulu vajal!»

Mees mängis hästi. Tüdrukud polnud seda pala eladeski kuulnud. Küllap mõni klassik, arvas Ruth ja mõtles miskipärast Jani peale. Muusika oli nukravõitu, unistav, Ruth mõtles, et just niisugune muusika siia kõigele muule lisaks sobibki. Pukkidel istujatele aga see klaveril eleegitsemine ilmselt ei meeldinud, nad sosistasid midagi omavahel, vahtisid invaliidi poole ja naersid. Nende naer oli väljakutsuv, kriiskav, segav.

Ruthil käis peast läbi mõte, et ta ei ela enam kaua, ja ta masendus.

Akki Ruth jahmus. Vahepeal olid ka kaks teist naist oma näod nende poole pööranud ja Ruthi pilk jäi hämmastunult ühel pidama. Too oli umbes tema vanune või natuke vanem ümaranäoline väljakutsuva pilguga blondiin, ta hoidis kätt puusas ja kõigutas üle põlve visatud puukingas jalga. Ega ometi —?! käis Ruthil peast läbi ja ta tundis, et veri valgus talle näkku. Blondiin jäi tedagi vahtima, ütles oma kaaslastele midagi ja kõik kolm piidlesid kahte tütarlast seinäärses lauas. Ruth ei suutnud oma pilku blondiinilt ära pöörata, tal oli tunne, et kohe-kohe ajab see end pukilt püsti ja tuleb tuttavlikult tema juurde. See pole võimalik, mõtles Ruth, see on võimatu, mulle jällegi ainult tundub nii, ütles ta endale ja muutus rahutuks. Titi vahtis imestunult Ruthiga toimunud muudatust, ta ei saanud aru, mis sõbratariga lahti on. Ja just siis, kui Titi tahtis seda küsida, ajas — ei, mitte blondiin, vaid too vanem, võõbatud, mustade silmaalustega ja aukus põske-dega šataän end pukilt maha ja jalutas väljakutsuva hoiakuga nende poole.

«Mis see veel tahab?» krimpsutas Titi nägu.

Šataän jõudis nende laua juurde ja küsis madala aldiga:

«Mis asja sa vahid?»

Ruth heitis Titi poole abitu pilgu. Titi vaatas naisele otsa ja kehtas õlgu: ta ei saanud küsimuse mõttest aru, sest ta polnud märganud, kui Ruth pukkide poole vahtima jäi.

«Ma küsin, mis asja sa vahid?» kordas sakslanna.

«Mitte midagi,» pomises Ruth segaduses.

Aga juba sellest kahest sõnast taipas naine, et tüdrukud polnud sakslased.

«Välismaalased, jah?» jäi ta neid arupidavalt silmitsema. «Mis teid, vaesekesi, vaevab? Kes te olete? Poolakad? Tšehid? Ungarlased? Ah? Miks te ei vasta?»

«Ostlandist,» ütles Titi vastumeelselt. Seekord polnud tema hääles uhkusenooti, pigem tajus Ruth siin varjatud pinget.

«Ah soo!» hüüatas šataän ja pööras korraks pea oma kahe kaaslase poole. «Venelase alt, jah? Baltikum oli ju punaste käes, mis? Kes te olete? Mis te Saksamaalt otsite?» Ta pöördus baarileti poole ja ütles valjusti: «Kuulge, siin istuvad kaks Balti kommunisti.»

Titi ja Ruth jahmusid.

«Ei, ei,» ütles Titi ruttu, «meie oleme sõjapõgenikud.»

«Sõjapõgenikud!» hakkas naine naerma. «Teame neid sõjapõgenikke! Berliin kubiseb välismaa spioonidest. Alles eile võeti siinsamas üks Inglise spioon kinni.» Ta hõikas baari-

mehele: «Heinz! Kutsu politsei, vaatame, mis linnukesed need siin on!»

Titi ja Ruth tõusid ehmunult püsti.

«Palun arve!» hüüdis Ruth ettekandja poole, kes oli uudishimulikuna lauale lähenenud. Ruth otsis kergelt vabisevate sõrmedega kotist raha ja maksis arve.

«Heinz!» karjus naine käskivalt.

Invaliid lõpetas mängu ja vaatas üle öla nende poole. Ta tõusis ja, kark kaenla all, tuli paari üllatavalt kiire sammuga nende juurde.

«Mis on lahti?» küsis ta tüdrukutelt.

«Need on kommunistid, Vene spioonid,» räuskas šataän. «Nad tuleb politsei kätte anda.»

«Ei, meie oleme —» tahtis Ruth erutatult seletama hakata, kuid invaliid katkestas teda:

«Martha, jäta nad rahule.»

Marthaks kutsutu heitis mehele põlgliku pilgu.

«Kas nad on sinu kallimad? Kumb? Või mõlemad? Kuidas sa nendega hakkama saad, vaene soldat?»

«Vait!» käreatas mees nõnda valjusti ja ootamatult, et šataän tõmbus sammu võrra tagasi. «Minge, minge ruttu ära,» ütles invaliid tüdrukutele.

Ruth ei jõudnud veel mõteldagi, kui juba Titi tal käest kinni haaras ja ta välja vedas. Nad kuulsid, kuidas selja taga hakati midagi kõrgendatud häälega seletama.

«Jookseme,» ütles Titi tänavale jõudes, «ega neid idioote tea, hakka veel õiendama, see veel puudub!»

Titi ees, Ruth kannul, tõttasid nad pooljoostes ümber tänavanurga, tormasid ühe terve maja võlvialuse alt läbi, jõudsid mingisse murdunud pärnadega hoovi, ronisid ümberkukkunud plangust üle, jõudsid mööda varemehunnikuid ukerdades kõrvaltänavasse, kus polnud ühtki hingelist.

Titi jäi seisma ja vaatas Ruthile otsa.

«No on loll,» siunas ta, «rikkus ilusa vedelemise ära.» Ja hakkas äkki naerma. «Ja veel füüreri sünnipäeval, issake! Mul jäi vähemalt kolm tatikat sisse ajamata!»

Ruthil polnud naerutuju. Ruth mõtles blondiinile baaripukil. Oli too seal lihtsalt kellegagi sarnane? Kas jällegi tahtis ta midagi tuttavlikku näha ja sellepärast nägigi —?

«Mis sul on?» küsis Titi, märgates, et Ruth oli mõtetega kaugel.

«Ei midagi,» ütles Ruth ja väristas õlgu, otsekui oleks tal külm. Aga ilm oli soe, päike lõunataevas, hommikul oli raadio ütelnud, et täna on 18 kuni 22 kraadi sooja.

«Mis sul on, räagi,» käis Titi peale.

«Ah, midagi, lähme,» ütles Ruth napilt.

Ta ei tahtnud Titile oma kummalisest nägemusest rääkida, paugupealt oleks Titi selle ümber targutama hakanud ja sellega võtnud Ruthilt võimaluse segamatult oma mälestuste maale minna. Aga sinna pidi Ruth minema ja sinna ta läkski, ehkki alles õhtul voodis lebedes, kui barakis oli vaikne ja pime ning öise häireni veel mitu tundi aega.

«Vaata, see seal on Erika.»

Nad istuvad ühel laupäevaõhtul restoranis, on veebruar, kaks nädalat tagasi tuli Vahur Tartu haiglast ja on puhkusel. Vahuril on seljas tumesinine ülikond, valge särk ja siniste täppidega lips — mundri on ta koju kappi jätnud, sest ta teab, et Ruth ei taha veermahti soldatiga avalikes kohtades liikuda. Muidugi on see teatud risk, sest dokumentide kontrollimisel võidaks talle erariiete kandmise eest rängalt peale hüpata, kuid Vahuril on tagavaraks primitiivne valē: ta on äsja tulnud Novgorodi alt rindelt (mis tegelikult polegi vale, ainult tänu haigusele sai ta sealt tulema enne, kui Punaarmee suur pealetung algas), on puhkusel, munder kasimata ja must, ema peseb kodus ja teeb korda... Õnneks pole tal seda valet appi võtta vaja.

Ruthil on seljas kena tumepruun kostüüm, ka ta ise on kena ja õhetav, ta loodab tänaselt õhtult palju. Kõik ebakindel ja häiriv on seljataga; väga tähtsaks osutus neile kohtumine Tartu haiglas, jalutuskäik mööda talvist ülikoolilinna. Võib-olla alles seal hakkas Ruth Vahurit lõplikult usaldama ja armastama — vist oli see tõesti nii.

Ruth vaatab oma loksipäist paksude kulmupuhmadega sõpra, ta leiab uuesti — seda märkas ta juba Tartus —, et talve jooksul on Vahur mehistunud, vist isegi muutunud, sest ega ausalt öeldes Ruth mäletagi, millal viimati Vahuri omal ajal nii kuulsat iroonilist ilmet nähtud sai; poiss on tõsisemaks jäänud. Rindeelu koha pealt on ta isegi äärmiselt sõnakehv, pärimiste peale lööb ta käega, piirdub mõne üldise lausega ja teeb teist juttu; Ruth mõistab, et Vahur kannab mundrit nagu koormat: kui vähegi saab, heidab kohe kõrvale — nagu tänagi, kusjuures siin tagalas püüab ta kõik muugi, mis selle selga sunnitud mundriga kaasas käis, veel kaugemale heita.

Restoran on rahvast täis. Siin on tsiviilisikuid ja Saksa ohvitseri, noori ja vanu. Ühe pika laua taga lärmitseb kümme-kond noorukit, nende lausekatkendeist, lauluüritustest ja hoiakust võib arvata, et tegemist on mobilisatsioonikutse kättesaanutega. Kaheksameheline orkester mängib madala saali kohta ülearu valjusti, Ruth täna õnne, et nende laud jääb orkestri vastasseina. Tantsimine on loomulikult keelatud, kuid kõik teavad, et pärast seda, kui sõjaväepatrull on oma kontrollkäigu

teinud, läheb kohe tants lahti. Pidu katku ajal, ütles kord taolisel puhul Vahur.

Restorani sattusid nad lihtsalt sellepärast, et kusagil olla väljas oli üpris külm. Enda juurde Vahur Ruthi kutsuda ei saanud, sest tema ema, kuigi samuti äsja haiglast välja lastud, on väga vilets. Ka Ruth ei tahtnud Vahurit enda juurde viia, seda enam, et just eile oli Ruthi tädi koos mehe ja kahe lapsega tulnud linna asju ajama ning end Ruthi tuppa sisse seadnud; Ruth teab, et seal ei saaks nad Vahuriga sekunditki segamatult olla, pealetükkiv ja viinamaias tädimees kipub tingimata sõjasündmustest ja poliitikast rääkima ja rikub terve õhtu ära. Ja nii nad siia jõuavadki, aimamata, mis neid ees ootab, teadmata, et õhtu ja tuju rikkumine saab alguse just siit — ja võib-olla jätab see, mis juhtub, edasiseks mõlemale sügavama jälje, kui esialgu arvata võikski.

«Vaata, see seal on Erika.»

Ruth vaatab Vahurile otsa. Erika? Ja taipab kohe, kellest on jutt. Ta heidab pilgu sinnapoole, kuhu Vahur silmadega viitab. Kolm-neli lauda neist edasi istuvad kolme nooreohtu Saksa ohvitseri seltskonnas kaks noort naist, üks tumeda, teine heledapäine, üks veidi täidlane, teine sale, peaaegu klee-
nuke.

Ruthil pole vaja mõistatada, kumb naistest on Erika: sellest pole ju palju möödas, kui suurel usaldusetunnil Tartu jaamas Vahur talle Erikast kõik ära rääkis. Vahur jutustas sellise põhjalikkuse ja üksikasjalikkusega, otsekui tahaks detailide üliküllusega tüdrukut ikka ja jälle veenda, et kõik oli tõepoolest täpselt nõnda, nagu ta räägib, ja ei maksa selle veidra loo tagant muid märke või tagamaid otsima hakata; korduvalt rõhutas Vahur, et kohtumised Erikaga toimusid pärast seda, kui nad Ruthiga Rocca al Mare jalutuskäigu järel teineteisest kaugesid. Nüüd teab Ruth Erikast sama palju kui Vahur.

Ruth vaatas kitsaste õlgadega ja ahtate puusadega, temast ilmselt kolm-neli aastat vanemat tüdrukut tähelepanelikult. Tüdruk on vaieldamatult ilus, kuid mõjub kuidagi lohakalt, võib-olla loob selle mulje rohkem tema käitumine kui kostüüm või soeng, millel pole midagi häda. Ta vehib alatasa kätega, pahvib žestikalt sigareti sigareti otsa, vahib väljakutsuvalt ringi, naerab valjusti. Ruth saab aru, et Erika on purjus, ja märkab rahuldusega, et Vahur nihutab oma tooli nõnda, et seljaga sinnapoole jääda.

See juhtus kaks aastat tagasi kevadtalvel. Uhel õhtul oli Vahur vantsinud pärast koolivenna külastamist Lillekülas mööda inimtühja Paldiski maanteed üles — keelutund oli peagi algamas —, et Balti jaama taha oma koju jõuda. Hakates raudteeviadukti alt läbi minema, kuulis ta äkki pea kohal ahasta-

vat nuttu. See polnudki nagu inimese nutt, pigem ulumine ja nutsumine. Vahur seisatas ja jäi kuulama. Hää tuli ülevalt raudteelt. Mõni äraeksinud laps, arvas Vahur ja ronis mööda raudteetammi lumelörtsist külge üles viaduktile. Kui ta hingelades otse roobaste kõrvale seisma jäi ja kuulatas, oli esialgu ümberringi kõik vaikne. Aga mõnekümne sekundi pärast kostis üsna ligidalt uus kaeblik oie. Vahur tõttas liipritele komistades sinnapoole ja sattuski ühele otse raudteel kükitavale kühmus kogule.

«Mis teil on? Mis te siin teete?» hüüdis Vahur.

Nüüd sai Vahur aru, et kükitaja oli naine, õigemini tütarlaps. Ta nuttis hüsteeriliselt, võdistas õlgu, värises üle kere.

«Minge ära, minge minema,» halas ta.

«Miks? Mis on juhtunud?» küsis Vahur kärsitult ja püüdis tüdrukut puudutada.

Tüdruk tõukas teda kahe käega eemale.

«Minge ära, ma ütlesin teile!»

Rongimüriin lähenes. Vahur heitis pilgu ette ja nägi liginevaid veduritulesid. Roopaid oli siin oma neli-viis rida, Vahuril polnud loomulikult aimu ja pimeduses oli nii kaugelt võimalu arvatagi, millist teed mööda rong tuleb, ta haaras kahe käega tüdruku ümbert kinni ja hakkas teda kogu jõudu kokku võttes roobastelt ära vedama. Tüdruk punnis vastu, rabeles, karjus, lõi teda jalaga, aga Vahur suutis ta siiski vastu viadukti rauast kaitseaeda litsuda ja seal nii kaua kinni hoida, kuni rong mööda kihutas. Nüüd hakkas tüdruk teda sõimama, lõi talle mitu korda vastu nägu, Vahur arvas juba, et tegemist on hullumeelsega. Samal ajal äratas nende mäsu kahe all mööduva politseiniku tähelepanu, need ronisid üles, arvasid, et polss tahab tüdrukut kas vägistada või röövida ning viisid mõlemad Toompuiestee nurgal asuvasse jaoskonda. Vahuril oli tükk tegemist, et asjasse selgust tuua, tüdruk hüsteeritses edasi ja pärast seda, kui esmaabiauto oli välja helistatud, viidi tüdruk minema. Aga protokolli koostamisel jäi Vahurile meelde tüdruku nimi — Erika Lang. «Kuhu te ta viisite?» päris Vahur. «Paldiski maanteele, mitte kaugele,» vastati.

Oli see nüüd inimlik uudishimu või tegi ta seda lihtsalt ajavilteks, kuid paar päeva hiljem läks Vahur, lilled näpus, haiglasse, sai teada, kus palatis Erika Lang on ja et tal on parem: raske depressioonihoog olevat möödas. «Ta tahtis ennast tappa,» ütles Vahur ühele valges kitlis mehele. «Me teame,» noogutas too. «Kas te olete tema hea tuttav?» päris valvetoaõde. «Ei,» ütles Vahur, «mina olen see, kes ta rongi eest ära tiris.» «Aa!» ütlesid mõlemad ja jäid teda tähelepanelikult silmitsema. Vahur naeratas kohmetult, pani tuhvliid jalga ja läks piki koridori palatit nr. 7 otsima.

See oli üheinimesepalat. Uksel võttis Vahurit vastu kibe suitsuhais. Erika Lang istus voodil, selg vastu patja, jalad krõnksus ja suitsetas sigaretti.

«Kas siin lubatakse suitsetada?» küsis Vahur pärast teretamist ja ulatas tüdrukule selja taga peidus olnud lillekimbu. Erika ajas oma suured rohelise läikega silmad veel suuremaks.

«Mis puhul?»

«Noh, ütleme, et paranemise puhul...»

Erika nuusutas lilli, vaatas otsivalt ringi, pani kimbu kapile ja ütles:

«Kui pärast öde tuleb, toob mõne veeklaasi.» Erika vaatas veidi ebalevale poisile otsa ja lisas: «Kui te poleks mind segama tulnud, oleks mu hauale palju rohkem lilli toodud. Mul on terve rodu sugulasi ja tuttavaid. Kõik oleks toonud. Nüüd nad veel ei teagi, et ma siin olen.»

Vahur ei osanud selle peale midagi ütelda.

«Istu,» sinatas tüdruk teda.

Vahur istus vaikides voodi kõrvale taburetile.

«Mis sa mind vaatad?» puuris tüdruk oma pilgu poisi näkku ja naeratas äkki. Tal olid ilusad valged hambad, naeratades tekkisid põske lohukesed. Ta nägu oli piklik ja ilus, ta oli väga kõhn ja mõjus haprana. «Kas ma meeldin sulle, poisu?» Vahur kohmetus: niisugust rünnakut polnud ta oodanud. «Ära vasta, ma näen isegi, et meeldin, ega sa muidu poleks tulnud. See on tore, et meeldin. Ma meeldin paljudele, ära häbene midagi. Võib-olla peaksin ma sulle, poisu, suur tänu ütlema — ikkagi elupäästja või nii. Aga ma ei tahtnud enam elada. Ja ma ei tea, kas ma praegugi veel tahan. Kuigi — ole mureta — teist korda ma enam viaduktile ei roni. Sa ei kujuta ette, mis ma seal üleval läbi tegin. Seda korrata oleks hullem kui otsemaid põrgusse minna. Kes sa oled?» küsis ta äkki ja sirutas nimetissõrme mänglevalt Vahuri poole.

Vahur ütles, kes ta on: gümnaasiumi eelviimase klassi õpilane.

«Oo,» ütles Erika. «Sa näed vanem välja. Arva, kui vana mina olen?»

Vahur, kellel olid küll selja taga väikesed süütud seiklused, kohtumised ja kojusaatmised ning suudlused õueväravas, tundis end esimest korda kohmetuna. Ta kehtas nõutult õlgu.

«Juba 21. Mõtle, poisu!» ütles tüdruk.

Mida siin mõelda oli, jäi Vahurile taipamata.

Tüdruk vahtis oma tekki, näppis seda sõrmedega. Vahur märkas, et tal olid väikesed peente sõrmedega käed; mõnede küünte all oli mustust. Vahur tõusis ja tahtis lahkuda, kuid Erika haaras äkki ta käest kinni ja surus poisi uuesti istuma. Erika leidis, et ta on Vahurile seletuse võlgu ja hakkas jutus-

tama. See oli kurvavõitu lugu maalt linna pagenud tüdrukust, kes siin kaks aastat tagasi abiellus, keda viinavõtja mees alataasa nüpeldas, kes leidis omale teise, kelle juurde läiski elama; mehed kähmlesid tema pärast, kuni mees armukese pussitamise pärast kinni pandi, varsti leidis uus elukaaslane endale teise ja ta visati uksest välja — just nüüd, kus ta nädal tagasi teada sai, et on rase. Ja oligi kogu lugu.

Vahur kuulas vaikides ja kui Erika lõpetas, küsis:

«Aga mida te nüüd...»

«Räägime sina,» nõudis tüdruk.

«Aga mida sa peale hakkad, kui välja saad? Lähed maale tagasi?»

«Eladeski!» hüüdis tüdruk. «Isa lööb mu maha. Ta on juba mitu korda ähvardanud mind maha lüüa,» ütles Erika, uhkuse- noot hääles, otsekui oleks see asi, millega maksab kiidelda. Vahur muigas tahtmatult.

«Ära naera midagi, poisu, ausõna, maha lööb,» seletas tüdruk. «Eks ma vaata kuhugi... midagi leiab ikka.»

«Aga kus sa elad?» küsis Vahur ja kahetses seda kohe.

«Tahad külla tulla või?» naeris Erika. «Ma ei tea veel isegi. Uks vanatädi on kuskil Lasnamäe all, ma olen seal väiksena üks kord käinud... äkki roningi tema külje alla.»

Uksest tulid sisse kolm valges kitlis inimest, kaks meest ja üks naine, ning Vahur pidi lahkuma. Kui ta paar päeva hiljem uuesti tuli — miks, seda ei osanud ta isegi seletada, küllap niisama —, oli Erika välja lastud. Kuhu ta läks, seda ei teatud öelda. Mingisuguse aadressi oli ta jätnud, kuid valve- öde arvas, et see on vale ja küllap on tema jälgi õigem maalt vanemate juurest otsida — ka nende aadress oli olemas. Vahur jättis tüdruku otsimise sinnapaika ja unustas ta varsti hoo- piski.

Uus kohtumine toimus ligi aasta hiljem päise päeva ajal linnatänaval. Nad kohtusid juhuslikult. Erika oli üsna rõhuta- tult värvitud, kuid Vahuri arvates tegi see tüdruku veelgi võluvamaks. Ta oli hästi riides, kandis hõberebasekraega tumedat talvemantlit ja pikki musti säärikuid; ta ei paistnudki enam nõnda kleenuke kui varem. Erika jutustas, kuidas ta tükk aega oli tööd otsinud, enne kui jalad alla sai. «Nüüd pole mul häda midagi,» naeris Erika ja näitas poisile oma keni val- geid hambaid. «Kus sa elad ja tööl käid?» päris Vahur, kuid tüdruk, heitnud talle muigel pilgu, jättis vastuse võlgu. Miks ta seda tegi, selgus mõne aja pärast, kui Erika, pärinud, kas Vahuril on kuhugi kiire, teda end saatma kutsus ning Roosi- krantsi tänavale jõudes külla kutsus: tal pidavat kodus põne- vaid välismaa napse olema. Samal hetkel peatus poisi pilk otse nende selja taga maja küljes asuval väikesel klaasvitriinil kol-

lase lilleõie ja aadressiga. Vahur nagu paljud teisedki koolipoisid teadis, et see oli siinsamas veidi teiste majade varju jääva kolmekorruselises kivimajas asuva lõbumaja reklaam. Nii mõnelgi korral olid poisid teisel pool tänavat itsitades passinud, kuidas mõni ohvitser ukse taga kella helistas või mõni kaabut silmadele suruv mees sealt kiirustades väljus. Ükskord vedasid poisid kihla, kes riskib sisse minna, ühiselt klapiti viiskümmend marka kokku (keegi täpset hinda ei teadnud), mineja — kõige täiskasvanuma välimusega poiss nende klassist — jõudis küll ukseni, aga helistamine jäi ära: ta tuli tagasi, jagas igaühele tema raha pihku ja seletas: «Ah, mina ei taha minna lolli mängima, äkki viskavad veel välja.»

Ja nüüd seisid nad Erikaga selle suure kahe poolega nikerdatud ukse ees ja tüdruk, otsinud käekotist võtme, keeras luku lahti. Vahur oli nõnda jahmunud, et ei saanud tükil ajal sõna suust. Ta vaatas üllatunult tüdrukut, kuid too ei teinud poisi hämmeldust nägemagi. Erika viis ta läbi tühja esiku suuremasse eesruumi, kus oli väike laud tuhattoosiga ja mõned toolid, sealt viis suletud uks kuhugi, kust kostis muusikat, tüdruk ütles: «Ma lähen ees,» ja nad astusid trepist üles kolmandale korrusele. Teisel korrusel oli rida suletud uksi ja siin nagu kolmandalgi valitses suur vaikus. Kus see lõbu siis on? muigas Vahur tahtmatult, ehkki teda valdas kerge ärevus.

Ei, ega Vahur Erika ametist rabatud olnudki. Ta polnud ju tüdrukusse armunud. See oli üsna pretensioonitu suhtlemine, mida kumbki eriti tõsiselt ei võtnud; ühelt poolt oli siin midagi mängivat, teisalt vaata et kamraadlikkugi. Kui nad Erika tuppa jõudsid, mis oli kena ja puhas ning kus peale laia voodi oli tualettlaud, ümmargune lauake paari tooliga ja väike kõverate jalgadega baarikapp, tundis Vahur end õige pea üsna koduselt: pärast mütsi ja mantli nagisse heitmist seadis ta end mugavalt istuma, süütas tüdruku poolt pakutud sigareti, heitis jala hooletult üle põlve ning tundis end peaaegu saksa kinokomöödiates nähtud elumehena.

Sellele kolmandale kohtumisele ei tahtnud Ruth eriti mõelda ja ega Vahurgi edasise jutustamisel enam nõnda detailidesse kaldunud nagu algul. Tookord Tartus lasi ta Ruthil rohkem aimata, mis edasi toimus. Ja kuigi Erika oli kutsunud poissi tagasi, ei läinud Vahur enam kordagi.

Ruth uskus seda, tahtis uskuda ja nüüd, siin restoranis saab ta oma usule kinnitust, sest umbes tund pärast seda, kui Vahur talle Erikat näidanud oli, seisab too äkki nende laua juures ja hüüatab valjusti:

«Tere, poisul! Vahi, kus kohtume! Kuhu sa kadusid?»

Vahur heidab Ruthile andestust paluva pilgu ja tahab püsti

tõusta, kuid Erika lükkab teda kergelt käega tagasi istuma ja saab end kolmandale vabale toolile.

Nüüd näeb Ruth Erikat päris lähedalt. Otse silma all ei mõju tüdruk enam nõnda ilusana kui eemalt, tema värvitud nuku nagu on kuidagi lõtv, juuksed veidi korratud, silmaalused aukus. Erika pilk on hägune, ta vehib käega, sigaret sõrmede vahel, ta on purjus.

«Vaatan ja vaatan — kuidagi tuttavad lokid! Kas sa sõjaväes polegi, mis? Ole või ära ole, mis see minu asi on! Ah tõid oma tüdruku kõrtsi pääle? Ta on sinu tüdruk, jah? Mina olen Erika,» pöördub ta Ruthi poole. «Me oleme Vahuriga vanad tuttavad, ei maksa armukade olla, Vahur mind ei armasta. Eks ole, Vahur, sa ju ei armasta mind?»

«Ei,» raputab Vahur pead ja naeratab veidi piinlikult. Ruthile miskipärast Vahuri vastus ei meeldi, ta ei tea isegi, mis august vastust ta oleks oodanud.

Erika naerab laginal.

«Mis, teil polegi peale õlle midagi laual?» imestab Erika. «Tahad, ma toon? Härradel ohvitseridel on kaasas, soristavad kogu aeg klaasi, tahad?»

«Ei,» raputab Vahur pead.

Erika ajab end kätega lauale toetudes püsti.

«No-noh,» ütleb ta. «Ma ei sega teid rohkem... olge õndsad!»

Ruth hingab kergendatult, kui Erika oma lauda tagasi jõuab.

«Kas lähme ära?» küsib Vahur.

Ruth kehitab enesekindlust teeseldes õlgu: ta tahab asjast üle olla.

«Ei, milleks? Mida sa kardad?»

«Ma ei karda midagi,» pomiseb Vahur, aga Ruth saab aru, et poiss närveerib. Aga Ruth ei taha nüüd jonni pärast lahkuda. Nad jäävad.

See on viga. Kuigi Erika ei lubanud neid segada, tuleb ta tunni aja pärast, kui kogu kõrts on juba valju kära, naeru, kisa ja laulu täis, uuesti nende lauda. Nüüd on ta veel rohkem purjus, räägib pehme keelega, on noriv ning tige.

«Tead mis,» paneb ta oma käe Vahuri põlvele, «tead, mis ma tahan sulle ütelda? Sa oled, tead, üks suur tõbras. Jah, pane pahaks või ei. Ma olen sind tuhat korda taga vandunud. Arva, miks? Ah? Ei tea? Sellepärast, lollpea, et sa mind roobastelt ära kiskusid! Said aru? Miks sa kiskusid mind roobastelt ära? Mis see sinu asi oli, mis ma endaga teha tahtsin? Kinkisid mulle elu, jah? Suuremeelne poisul!» Erika haarab Vahuri õlleklaasi ja joob selle ühe sõõmuga tühjaks. Ta paneb klaasi lauale tagasi, klaas kukub ümber, veereb üle laua serva ja

puruneb põrandal kildudeks; üldises lärmis ei märka seda keegi. «Häh — elupäästja! Sa pole mitte elu päästja, vaid elu rikkuja, vaat kes sa oled, poisu! Miks sa, kurat, ei lasknud mul surra? Olen ma nüüd ilus? Olen ma nüüd huvitav? On mu elu nüüd tore? On sul väga hea meel, et ma nende sigadega voodis aelen?» Ta viipab üle öla oma laudkonna poole. «Mis sa vahid? Sul on oma plika ees plass, jah? Las laps õpib elu tundma. Kuradile! Tead, ma tahaksin sulle küüned näkku lüüa ja kriipida, kriipida, kriipida nii... et veri voolab ja sa karjud mul käes! Et sa saaksid aru, mis on sinu kingitus... ja minu elu! Sina, siga, oled selles kõiges süüdi!»

Vahur hüppab kahvatunult püsti ja valitseb end vaevu. Ruth haarab kohkunult oma käekoti ja tõuseb samuti.

«Panete jooksu, jah? Jookske... jookske jah — viaduktile! Vii oma plika viaduktile... päästa ta ära... ja vaata, mis tase saab!»

«Hea küll, hea küll,» surub Vahur hammaste vahelt. «Me peame minema. Ela —»

«Ela hästi, soovid mulle, jah? Ha-ha! Aga — ma — ei — taha — enam — elada! Mõistad? Ei ta-ha!! Ei hästi ega halvasti! Ja sinul ja sinul —» ta sihib sõrmega kord ühele, kord teisele, «ei lähe kah hästi, küll te näete! Ja siis ütlen ma: «Paras!»»

Üks ohvitser Erika lauast tõttab nende juurde, haarab tüdrukul õlgadest ja püüab teda püsti tõsta. Erika raputab end vihaselt lahti.

«Ära kisu, raisk!» karjub ta eesti keeles. Aga kaineneb kohe ja lisab end ise püsti ajades: «*Entschuldigen Sie... Herr Kurt... entschuldigen, entschuldigen...*» Erika naerab ja klammerdub tuikudes ohvitseri käevangu.

«Minge kus kurat,» viskab ta Vahuri ja Ruthi poole. «Aga mina ei taha, ei ta-ha! Ole sa neetud, poisu!»

Erika ajab keele suust välja, häälitseb, lööb nende poole käega ja laseb end ära vedada.

Ruth ja Vahur kiirustavad välja.

Mõlemad on häiritud ja lähevad läbi õrna lumesaju tükk maad vaikides.

«Nüüd olen siis mina süüdi,» lausub Vahur lõpuks nõrdinult. «Kena küll.»

Ruth ei vasta. Tal pole sõnu.

Tal on tunne, nagu oleks temagi millegi räpasega kokku puutunud — vist sama tunne, mis võis Vahurit tookord Roosikrantsi tänavalt tulles vallata.

Ta ei mõista Erikat, sest pole veel kordagi elu lootusetuse ja oma surma peale mõtelnud. Veel pole. Ja ta ei aima, et ei

lähe aastatki, kui ta selleni jõuab, otsekui oleks Erika needus temani jõudnud.

Head tuju, mida laagri juhtkonnas tekitasid teade president Roosevelti surmast ja Goebbelsi raadiokõne, kus ennustati uut sõjalist edu ja ülistati füüreri ettenägelikkust peatse pöörde suhtes, jätkus ainult paariks päevaks: lõppematu suurtükimürin, mis tundus lähenevat hukkumisele määratud linnale peaaegu igast küljest, tegi sakslased taas rahutuks ja tagedaks.

«Tahate venelaste tulevärki nautida?» urises Krause asetäitja, pikk kollaka näonahaga Rosler, kui Titi ja Ruth ühel pärastlõunal linnaluba mangusid.

«Oh ei,» edvistas Titi. «Minu kavalier elab Friedrichstrassel, me tahame teda rõõmustada.»

«Friedrichstrassel...» pomises Rosler. Ta polnud kaua südalinnas käinud ega teadnud, on seal veel mõni maja püsti või ei; tõtt-öelda see ei huvitanud teda põrmugi, Rosleri mõtted tegelesid põhiliselt sellega, kuidas koos perega võimalikult pea linnast kuhugi maale jalga lasta — enne kui on hilja.

Loa tüdrukud said.

Kummaline oli siit laagrivärvast linna poole vaadata. Linn oli üleni hall, linna kohal hõljuv paks suits varjas päikese, kaugelaskakahurid tulistasid üle linnaosa, kus laager asus. Titi ei pööranud tontlikule linnale ja kahuritulele mingisugust tähelepanu, justkui oleks see päris tavaline ja kuuluks endastmõistetavalt nende elu juurde. «Naljakas, kui ruttu inimene kõigea harjub,» imestas Titi, kui nad sel teemal rääkisid. Ruth ei jaganud Titi seisukohta. Tema ei harjunud. Ta ei suutnud harjuda. Titiga läks ta täna kaasa lihtsalt sellepärast, et mitte barakivoodile üksi konutama jääda, ehk sellepärastki, et Titi näagutamisi ja etteheiteid vältida.

Titile meeldis nende laagri ees asuv aedlinn, siinseil vaikselt tänavail armastas ta hulkuda ja sakslase korralikkusega hoolitsetud aedu ümber kenade värviliste, viilkatusega majade vahtida. «Peaaegu nagu Nõmmel,» ütles Titi, ta oli ju seal elanud. Nõmmega ei olnud Ruthi arvates siin küll midagi sarnast, aga ta ei hakanud vaidlema. Milleks? Mis tähtsust sellel on? Mis tähtsust üldse enam kõigel on?

Nad keerutasid kitsastel tänavatel haigutavatest mürsuaukudest mööda ja Titi lõi imestusest käsi kokku, et pommid polnud ühtki maja tabanud. «Veab paganatel,» pahandas Titi, nagu puudutaks see teda isiklikult, et äärelinn üldisest kaosest nõnda puhtalt välja tuli.

Südalinna poole nad ei kippunudki, sest trammid ei sõitnud juba mitu päeva. Metroojaamani oli pikk maa ning pealegi polnud kindel, kas seegi enam töötab. Ja mis sealt kesklin-

nast otsidagi — seal passi peale, et varemete vahel uidade millegagi ülevalt pähe ei saa!

Ligi tunni tiirutasid nad juba tuttavas eeslinnas. Kui nad möödusid viimastest majadest, mis asusid vaevalt poole kilo meetri kaugusel laagrist, astus äkki ühest väravast nende teele ette keegi mees. Tüdrukud jäid ehmunult seisma.

«Vabandage väga, et tülitän,» ütles väike kõhetu näpitsprillidega viiekümneandis aastais mees. Ta hõõrus rahutult peopesi ja tema hääl oli veidralt laulev ning pehme.

«Te olete «Todti» laagrist, eks ole? Välismaalased, eks ole? Ma olen teid oma maja aknast —» ta viipas selja taha mansardkorrusega kollase maja poole «— tihti näinud mööda minemas. Enamasti olete te ikka kahekesi, mõnikord on teiega ka üks pruuni soniga noormees, eks ole?»

Tüdrukud vahetasid imestunud pilgu: nad ei saanud aru, mida sakslane nende käest tahtis.

«Te ei saa minust aru? Saate? Ma räägin kohe, miks ma teid tülitän.»

Sakslane oli äärmiselt viisakas, tüdrukud tajusid seda ja tundsid endidki üle hulga aja inimestena: Titi pilgutas Ruthile silma ja ajas nina tähtsalt püsti.

«Mina ja mu perekond,» jätkas näpitsprill, «mu abikaasa Lotta, minu lapsed Karl ja Sophie ja minu abikaasa vana ema peame oma maja maha jätma ja maale sugulaste juurde minema. Praegu on viimane aeg. Veel saab Berliinist välja. Maal on ohutum. Aga ma ei tahaks oma maja päris üksi jätta. Ühel päeval, kui kõik... noh, hm, möödab on, tuleme me loomulikult tagasi. Ja sellega seoses oleks mul teile üks ettepanek ja palve. Kas te ei tahaks laagrist ära tulla ja minu majja elama asuda? Ainult nii kauaks, kuni see kõik... noh, hm, möödab on. Valvaksite maja, saaksite korralikult magada, pesta. Me jätaksime teile ka toiduaineid.»

Sakslane vaatas ootusrikkalt ühelt tüdrukult teisele.

«Aga miks... just meie?» imestas Titi siiralt.

«Vabandage väga, aga te tundusite minule ja mu perele korralike inimestena.»

«Täna!» siristas Titi ja tegi Ruthi poole naeratava grimassi.

«Ja ei ole kaugeltki halb, kui neil segastel aegadel elavad majas välismaalased, sõjapõgenikud... ma arvan, et see ei ole sugugi halb.»

«Aa!» hüüatas Titi. «Te kardate, et muidu hakatakse — Ruth, kuidas on saksa keeles «rüüstama?»»

Ruth ütles.

«Muidugi kardan,» noogutas mees kiiresti.

«Noh, mis me teeme?» pöördus Titi asjalikult Ruthi poole.

«Kas üürime selle villa? — Kas teil vann ka on?» päris ta mehelt.

«Aga loomulikult, kuidas siis!» ütles mees rõõmsalt, ilmselt uskudes, et vanniga suutis tüdrukud lõplikult ära võluda. Ta avas pidulikult aiavärava ja palus neil siseneda.

Majas oli viis tuba, kõik siin oli haruldaselt puhas ja pedantselt omal kohal, omal kohal oli ka elutoas diivanil ja tugitoolides istuv perekond, kes jälgis pereisa ning võõraid liikumatult, justkui oleks istmete külge naelutatud. Esikus oli terve rida suuremaid ja väiksemaid kohvreid ootevalmis.

«Aga varjend?» nõudis Titi.

Nüüd selgus, et varjendit majas pole.

«Mu jumal!» hüüdis Titi Ruthile eesti keeles. «Kui siia pomm sinu sajab, mis sinu, aitab aedagi, siis ei jää meist midagi järele! Kogu see krempel vajub kokku nagu tikutoos!» Ta pöördus kannatlikult ootava pereisa poole. «Ei, ei, mina võtan ainult niisuguse maja vastu, kus on korralik varjend.» Ruth muigas tahtmatult. «Teie lähete sõja eest maale, aga mina, vaene inimene, pean siia tule alla jääma. Ka mulle on elu armas, eks ole, papi?»

Titi pilgutas Ruthile silma, hõikas pettunud mehe ja neid külma kalapilguga vahtiva perekonna poole «Jällenagemisenil!» ning, tõugates Ruthi ees, hakkas minema. Ruth pani tähele, kuidas õnnetu näpitsprill trepil neile käsi muljades järele vahtis.

«Püha kurat,» siunas Titi, «ta mõtleb, et rabab mind oma pitskardinate, vedrumadratsite ja nipsasjadega! Otsigu lolle! Nojah, muidugi — kui venelased siin kannatavaid sõjapõgenikke, peaaegu ärakaranud vange eest leiavad, võib-olla, jah, jäetakse maja rahule ja prill saabki oma tipp-topp maailma ilusasti tagasi kolida... Eks vana sellega arvestabki! Ah, valvaku oma maja ise, mis ta lõdiseb!»

Järgmisel varahommikul ärkas Ruth valju mootorimürina peale. Esimesel hetkel käis peast läbi mõte: ega ometi laagrit evakueerima hakata? Jutud sellest olid juba nädalapäevad liikvel... Ruth tundis hirmu uute pagemiste, uute vaevade ja vintsutuste ees, ta mõtles, kas siiski poleks pidanud kollasesse majja kolima? Aga mis oleks saanud asjadest? Väravavalve poleks neid ilmaski kohvritega välja lasknud! Ruthi mõttelõng katkes, ta ronis narilt maha ja piilus aknast õue. Samas märkas ta, et ukse kõrval akna juures vahtisid ka mitu poolunist poolatari välja. Komandandimaja poolt sõitis värava suunas rida «Opeleid» — üks, must, oli Krause oma, seda Ruth tundis — ja paar suurt furgoonautot. Mida see tähendab? Ruth ajas ruttu Titi üles ja see tegi kohe järelduse: «Vist lasevad jalga.» Ta

lõi käega, ronis oma koikusse tagasi ja magas tasa nohisedes edasi.

Nõnda oligi. Sel hommikul äratuskella ei löödud. Kui barakidest välja ilmuti, märgati imestusega, et väravas polnud valvet ja komandandimaja uks ning aknad olid pärani lahti. Kuski polnud ühtki soldatit ega ohvitseri.

«Läksid, jah, läksid kõik,» seletas kokk Stefan, kes oma köögitoimkonnaga oli varem tõusnud, «härja Krause ja härra Rosler ja... kõik need teised lugupeetud härrad. Ladusid aga sumadanid autodesse ja — adjöö, Berliin! Ah kuhu nad läksid? Nad keerasid linnast välja, ise nägin... Tähendab, Berliin veel päris ümber piiratud pole, veel on kuhugi lipsata. Aga viimane minut on vist käes!»

«Ja meid jätsid siia!» hüüdis Titi. «Häbematus!»

Inimesed naersid. Kõiki oli haaranud mingi iselaadne elevus, lobiseti, naerdi valjusti, vaieldi, käratseti ja vehiti kätega. Kui komandandimaja ja kontoriruumid olid läbi uuritud ning oli selge, et peale mahajäetud mööbli polnud kuski midagi, valguti korratult, valjusti juttu ajades hommikust sööma. Kõik oli tuju hea. Juhtkonna põgenemine tähendas ainult ühte sõja lõpp on käega katsuda. Nüüd olid nad jäetud saatuse hooleks ja igaüks võis teha, mida tahtis.

«See on viimane söömaaeg!» hõikas Stefan üle söögisaali. «Mind enam sama hästi kui ei ole. Nüüd teeb igaüks seda mida heaks arvab!»

Kui inimesed hakkasid toidutagavarade jagamist nõudma, laiutas Stefan käsi, viis nad toidulattu, mille uks oli irtakil. Sees avanes tühjus. Ainult hunnik poolmädanenud kapsapäid vedelès nurgas.

«Kõik viisid ära,» seletas Stefan. «Ma lasin Roslerile ütelda, et inimesed tahavad ju süüa. See käratas midagi, millest ma ei saanud mõhkugi aru. Noh, kapsad on seal...»

Uudis tegi laagrirahva tõsiseks. Koonduti gruppidesse ja hakati arutama, mida ette võtta. Ja juba tunni-paari pärast võis näha, kuidas suuremates või väiksemates salkades, käes kompsud, kohvrid ja kandekotid, laagrist välja tõtati — kuhu seda ei teadnud õieti keegi.

«Mis meie teeme?» kõlgutas Titi oma koiku serval jalgu. Ta oli üsna nõrdinud: Günther Jödden oli nõnda jalga lasknud, et polnud talle isegi hüvasti ütelnud. «Ja ometi ta teadis juba eile, et nad täna hommikul lähevad! Mis sa sigu räägid! Oleks paar konservi visanud! Peaks talle põrgulisele pomm pähe kukkuma!»

Titi süütas sigareti — nüüd võis ju barakis avalikult suitsetada — ja pahvis mõnuga; sigaret oligi viimane konkreetne mälestus laojuhataja Günther Jöddenist.

«Kuhu nad lähevad?» vaatas Ruth värava poole. Nad olid barakis kahekesi.

«Igaale poole,» arvas Titi. «Keldritesse, tühjadesse korteritesse, varjenditesse... Vean kihla, et vähemalt pool linna on maale laiali jooksnud! Küllap meie näpitsprillgi oma perega. Huvitav, kas ta midagi toidukraami maha ka jättis?»

Avanes barakiuks ja sisse astus Jan.

«Teie veel siin!» hüüdis ta ilmse heameelega. «Ma juba kartsin, et olete ära läinud!»

«Me peamegi aru,» ütles Titi, «kas paremale või vasakule...»

«Tulge minuga kaasa.»

«Kuhu?» päris Titi rahulikult, justkui oleks tal palju valikuvalimusi.

Jan naeratas ja vaatas Ruthi poole, kes polnud veel sõnagi lausunud.

«Lasteaeda.»

«Kuhu, kuhu?» muutus Titi tähelepanelikuks.

«Siit ligi kilomeetri kaugusel asub lasteaed. Me poolakatega leidsime. Keldris on täitsa korralik varjend, elada saab. Osa meie rahvast juba kolis sinna. Muuseas, nii imelik kui see pole, aga elekter on sees ja kraanist tuleb vett. Ja köök on ja potid-pannid on ja pliit on. Ainult süüa pole midagi. Tulge, lähme sinna!»

«Ah?» Titi vahtis Ruthi poole. Viimane tõmbas sõnagi ütlema koiku alt oma kohvrit välja. «Selge,» järeldas Titi. «Lähme lasteaeda. Ma pole kunagi lasteaias käinud, teeme siis jana.»

Kui nad laagrivärvast välja jõudsid, ütles Jan:

«Seal on ka kari sakslasi — ümberkaudsete majade elanikud. Aga meie ei tee neist välja ja nemad meist ka mitte.»

Lasteaed osutus tõepoolest õnnelikuks leiuks. Esimesel korral oli terve hulk suuremaid ja vähemaidsid tühje tube, kuhu oldi juba rahvuste kaupa sisse seatud: ühes toas poolakad, teises bulgaarlased, kolmandas taanlased. Kõik seinad olid erkrohelise värvidega täis maalitud, siin olid Hans ja Grete, Lumivalgeke, Miki-Hiir ja palju igasugu loomi ja linde. Põrandale oli laotatud laagrist kaasa veetud magamiskotte, tekke ja patju. Kui pommirünnak algas, tulid ka esimese korruse elanikud alla varjendisse, kus oli ees juba paarkümmend sakslast — peamiselt naised lastega ja mõned vanakesed ning Titi, Ruth ja Jan koos viie poolakaga. Lastevaryend koosnes kolmest avarast võlvitud ja sammastatud ruumist, isegi mööbel oli sees — väikesed lastelauad ja toolikesed. Kolmandas ruumis oli täiskasvanutele sobiv sisustus, seal elasidki sakslased. Selle taga

asus kööginurk, siin oli väike pliit. «Kui midagi muud hamb
alla ei saa, siis sooja vett saame ikkagi,» seletas Jan.

Jan, Ruth ja Titi käisid mitu korda laagri vahet ja tassisid
oma nurka magamiskotte, patju ja tekke. Jan vedas varjen
disse mõned taburetid ja tõi laagri köögist, kus selleks ajaks
oli juba päris puhas töö tehtud, paar plekk-kruusi ning kulbi.

Ja algaski isevärki ootav elu. Kellel veel midagi oli, see
keetis või praadis pliidi ääres, kiivalt peale passides, et voo
rad tema poti või panni kallale ei tikuks. Sakslased olid kodu
dest kõikvõimalikke kuivaineid ja muudki kaasa toonud, nende
toidulaud oli rikkalikum — kui seda sõna siin üldse oli kohane
kasutada. Jan käis koos poolakatega korduvalt ümberkaudseid
kortereid revideerimas, kuid saak oli üpris kasin, ühel päeval
leidis Jan kuskilt sahvrist kümnekilose mannakoti — nüüd
keedeti veega midagi, mida tinglikult võis mannapudruku
nimetada; soola polnud, toit oli mage ja maitsetu, aga nälja
tundest saadi siiski lahti.

«Kaua see veel nii kestab?» küsis Ruth Janilt.

Jan naeratas ja ütles:

«Kolme tunni pärast vastan. Oodake.»

Ta läks välja ja kolme tunni pärast tagasi tulles kuulutas
saksa keeles valjusti üle varjendi:

«Berliin on täielikult ümber piiratud. Linnast enam välja ei
saa. Kuskil pidid juba lahingud linna sees käima.»

Uudis pani sakslased kihama. Nad sosistasid erutatult oma
vahel, keegi hakkas nutma, keegi vandus. Teiste hulgas oli ük
jalast haavatud sõdur, nooreohtu valgepea, miskipärast oli ta
särgiväel; kust ta siia sattus ja miks ta siin oli, jäi mõista
tuseks. Jan arvas, et on desertöör. Ilmselt tegi jalg suurt valu
ta oigas ühtelugu, paar saksa naist püüdsid teda aidata, vaheta
sid sidemeid ja andsid süüa; soldat oli tige, jõhker, ta vandus
palju ja sõimas venelasi ning heitis Jani ja tema kaaslaste
poole tagedaid pilke. «Mis ta jõllitab?» kehtas Titi õlgu. «Ega
meie venelased ole.» «Tema jaoks on kõik siin üks slaavlaste
punt,» lausus Jan.

Nad ei teinud haavatud sõdurist välja ja sakslannadki hakka
sid teda üha enam rahustama ja vaigistama, rääkisid sosina
ja pikalt. Ühel hommikul märkas Ruth, et haavatu oli era
riietesse rõivastatud. Ja veel midagi torkas silma: iga päevaga
muutusid sakslased võõramaalaste vastu sõbralikumaks, ni
mõnedki tükkisid nendega juttu ajama, pärisid nende koduma
järele ja õhkasid nende katsumuste pärast.

Õhtul tuli Jan Ruthi juurde, kes lebas oma magamiskoti
tekk peal, käed padjal, pea kätel. Titi oli järjekordselt läinud
sakslaste juurde rahustavat misjonitööd tegema — ja muidugi
mitte ilma tagamõtteta.

«Ruth... Kas te magate?»

Ruth ei maganud. Ta silmad olid lahti ja ta vahtis juba
tundide kaupa valgeks vööbatud võlvlage.

«Ei maga.»

«Ütelge, Ruth...»

«Mida?»

«Mis lill on teie lemmiklill?»

Ruth tõstis üllatunult pea. Tema lemmiklill? Milleks oli
tõhhi seda praegu siin vaja teada?

«Miks te... seda küsite?»

«Lihtsalt — tahan teada.»

Ruth kehtas õlgu.

«Kas te arvate, et see on meie praeguses olukorras kõige
vajalikum teema?»

Ruthi hää oli jahe, hoiak tõrges.

«Oh ei...» Tõhhi ei kohmetunud, ta naeratas ja, istudes
põrandale, vaatas üksisilmi tüdruku profiili.

«Pakkuge teie mõni parem teema välja.»

«Mul ei ole ühtki.»

«Kas teil pole siis midagi, mis teid praegusel momendil kõige
rohkem huvitab?»

«Mind ei huvita miski.»

Ruthi vastus pani noormehe hetkeks vaikima.

«Aga võit?» küsis ta mõne aja pärast.

«Mis võit?»

«Sõja võit.»

Ruth heitis Janile lühikese pilgu.

«Kas teie võidate sõja?»

«Ei, aga see pole tähtis. Tähtis on, et sõda lõpeb ja algab
uur rahuaeg. Kas see mõte teid tõesti ei eruta?!»

Ruth vaikis tükk aega ja ütles siis:

«Ma ei taha valetada: ei.»

«See pole võimalik, Ruth!» vangutas Jan pead. «Ruth, te
pole niisugune, nagu välja näitate. Te räägite nii meelega.»

«Meelega? Ei tea, milleks?»

«Aga... aga...» Jan otsis sõnu. «Kas teid siis kuidagi ei
häguta see suur lähenev päev, mida kogu inimkond nagu imet
ootab? Kas see vabanemine ei kisu teid kaasa, ei tõuka teie
sisemuses kõike liikvele, ei pane verd soontes kiiremini
voolama?»

Jällegi see tuttav kõrgendatud toon, mõtles Ruth, ajas end
istuli, silus käega üle juuste ja vaatas noormehele mõtlikult
otsa.

«Teie ei suuda mõista, miks ma teiega võidujoovastust ei
jaga. Mina pole midagi võitnud ja ei võida ka koos võiduga.
Ma olen ainult kaotanud. Ma olen kaotanud kõik. Ma ei hakka

teile oma elulugu jutustama. Uskuge paljalt sõnalt. Mind mitmele poole tiritud ja ma olen kõigest ilma jäetud, mul tunne, et veri mu soontes enam ei voolagi, vaid seisab, tardub. Teie ei saa sellest aru. Ma olen tuimaks tehtud, maha tantsitud, segi löödud palun, seda tahtsitegi teada, jah? Mul kannatustest kõrini ja üldse kõigest! Ruth jäi vait. «Muusea minu lemmiklill on krüsanteem, kui te ilma selle teadmise elada ei saa. Kas tahate mulle kinkida? Enne sügist pole see vist võimalik.»

«Kahju.»

Ruth kehtas taas õlgu ja laskus uuesti pikali, tõmmates tekk kurguni.

«Ruth,» ütles Jan tasa. «Ma püüan teid mõista... ma tahan mõista. Te olete palju läbi elanud. Ma saan aru, et ka kõige suurem rõõmu-uudis ei pane teid praegu veel hõiskama. Aga uskuge, Ruth, see päev tuleb. Kannatused ei kesta igavesti. Ja — ma ei taha teie tundeid riivata, kuid maailmas on oh k palju inimesi veel kohutavamaid kannatusi läbi teinud kui te või mina...»

«Kindlasti,» lausus Ruth. «Aga mida see mul kergemaks teeb. Need on teiste kannatused, mina räägin enda omadest. Asi pole vist selles, kui suur on õnnetus, asi on selles, missuguse jälle ta hinge jätab.»

Jan vaikis nõutult.

«Kogu inimkond on aastaid otsinud väljapääsuteed kannatustest...» ütles ta mõne aja pärast. «Inimene pole ju loodud kannatama, inimene on loodud elama, töötama, armastama, looma... kas pole, Ruth? Minu arvates ei ole õige end oma kannatustekoorma alla matta lasta, õigem on otsida, kuidas sellest välja saab...»

Samal hetkel kärgatas väljas paar valju plahvatust, mähk pörus, elekter kustus, laest pudenes krohvi. Sakslaste lapsed hakkasid ehmuhult häälitsema ja emad neid rahustama.

«Mina ei otsi midagi,» ütles Ruth, kui väljas vaikselt ja Ta rääkis tuimalt, aga tegelikult suutis suurivaevu hirmu all suruda.

Jan lausus läbi pimeduse mõtlikult:

«Ma mõtlesin tänase päevani, et ainult sakslased on need, kes enam midagi ei usu ega looda.»

«Jätame selle jutul!» hüüatas Ruth ärritatult. «Palun väga. Vaadake parem, kas ei saaks valgust... natukene valgust. Nii on õudne.»

Samas pistis keegi saksa keeles röökima. Ruth tundis hääle, et see oli jalast haavatud soldat. Too karjus midagi venelaste tulekust ja nõudis, et teda siit välja aidataks. Sakslannade erutatud hääled sekkusid tema halamisse. Pimeduses mõjus see

hubedalt. Ruth hammustas huulde, et mitte koos haavatuga karjuma hakata. Ta surus näo kätte ja tõmbus kägarasse, justkui oleks nõnda veel võimalik end kaitsta soldati röökimise, Jani sõnade ja pimeduse eest.

«Ja-jaa,» kuulis ta Jani häält üsna oma kõrva juures, «see on eilsete kangelaste lõpp. Meist, Ruth, peavad saama uue päeva kangelased. Mõtelge mu sõnade üle, Ruth. Need ei ole ainult ilusad fraasid.»

Aga Ruth ei tahtnud ei eilse ega tänase päeva kangelastest mõelda, ta ei tahtnud üldse midagi mõelda, kuid see oli võimatu: mineviku eest võis katta silmad ja kõrvad, minevikumõtete eest aga ei pääsenud paraku kuhugi.

Bel augustikuu ööl ei maga Tallinnas vist keegi. Oma kodus ühikavad vähesed olla, enamus peitub keldritesse, et aeg-ajalt kas uksel või pööninguaknast vaatamas käia, kuidas linn põleb. Juba eelmisel päeval lasti vabrikuid õhku, tulekuma on Balti jaama, postkontori, Kopli kaubaladude, sadamatehaste, kino «Arsi» kohal, kogu linn on nagu halli suitsukattega üle tõmmatud. Lahingud käivat kuskil Kadrioru kandis. Kogu öö vooris vägesid läbi linna Kopli ja Pelguranna suunas.

Ruth ei suuda maja keldris koos teistega kaua olla. Laste nutt, naiste halisemine ja meeste kirumised mõjuvad väsitavalt. Ehkki suurtükituli käib üle linna ja nii mõnigi mürsk langeb sihist kõrvale, lõhkudes Kadrioru-äärseid maju, kaevates sügavaid auke aedadesse või purustades lihtsalt aknaklaase, läheb Ruth oma korterisse tagasi, kõnnib pimedates tubades ringi, piilub aknakatte varjust välja — ja ootab.

Oieti ei tea ta isegi, mida ta ootab. Ta tunneb end väga abitu ja kaitsetuna. Ta on üksi. Isa läks nädalapäevad tagasi laevale ja Leod nägi ta viimati neli päeva tagasi. Leo ütles, et ta astus hävituspataljoni, teda polevat tahetud võtta, kuna ta polnud kaheksateist, kuid pärast pikka punnimist ikkagi õnnestus. Ruth vaikis nõrdinult. Üks läheb, teine... Aga tema? Tema peab juuksid siia suurde korterisse istuma jääma ja ootama... mida? Nende tagasitulekut? Millal?! Ootama sakslasi? Need tulevad ootamatagi...

Keldris sai Ruth mitmete oma maja elanike vaenulikkust tundma. Teati ju ühte-teist isast, teati Leost; aeg-ajalt vahiti tema poole, pisteti pead kokku, sosistati ja kihistati, kolmandal korrusel elav paks advokaat ütles temast möödudes: «Noh, Juhansoni-preili, kas polegi tahtmist ära reisida?» See polnud mitte ainult torge, selles oli varjatud ähvardustki.

Korra mõtles Ruth maale tädi juurde pageda, aga sellega oli ta hiljaks jäänud: seitsmekümne kilomeetri kaugusele ei vii teda enam ükski rong, ja hakata jama minema ei, see ei tulnud

kõne alla. Ja nõnda ei jäänudki midagi muud üle kui toast tupp kõndida, vahtida tules ja suitsus linna ning oodata.

Isa ja Leo katsed Ruthile auke pähe rääkida, et ta evakueeruks, ei õnnestunud. «Ma jään kodu hoidma,» ütles ta. «Te tulete ju varsti tagasi.» Isa noogutas, neli päeva tagasi noogutas ka vend: jah, nad tulevad õige pea tagasi.

Täna veel Ruth usub seda.

Usub ja vahib aknast välja, nagu peaks isa või Leo kohema tänavanurgale ilmuma ja teda aknal nähes viipama. Mõistagi saab tüdruk aru, et see on võimatu. Aga veidi aja pärast heidab ta uuesti pilgu välja, ehkki midagi muud kui tühja tänavat ei näe: väljas pole ühtki hingelist, linn on justkui välja surnud ja hingeldab leegitsedes raskelt, ärevalt.

Hommikuks lahingukära vaibub. See järsk vaikus mõjub isegi rahutustegevalt. Ruth konutab poolmagamatuna diivaninurgas ja mängib plüüsist karu käppadega, lüües neid masinlikult kokku ja lahku: kokku — jah, lahku — ei, kokku — jah, lahku — ei... Kas ta siiski poleks pidanud minema? Ka ArnoldiLOORITS ütles, et õigem oleks minna. Aga üksi Ruth minna ei tahtnud, ta põlgas teekonda tundmatusse, kartis võõraid inimesi ootamatusi, raskusi... Jah, teine asi, kui oleks saanud ka isa või Leoga koos... Või Arnoldiga...

Ah, mis ma keerutan! ütleb Ruth äkki valjusti enesele. Asi on ju märksa lihtsam: ta ei jäänud siia ei kellegi muu kui ArnoldiLOORITSA pärast. Jah, ainult tema pärast. Isale ja Leole ta seda muidugi ei ütelnud. Neil polnud vaja seda teada. Aga ArnoldiLOORITSA ütles, pärast seda, kui kuulis, et ka Arnold jääb. «Mõelge kohtume Rõõmuallikal,» lausus Ruth. Mees naeratas ja noogutas vaikides. Kui tema tohib ja julgeb jääda, miks siis mitte mina otsustas Ruth rohkem kui nädalapäevad tagasi. See, et Arnold jääb, andis talle isegi jõudu ja meelekindlust — palju rohkem kui isa ja venna lohutussõnad, et varsti on nad tagasi. Ja ka öösel tänavale piiludes ei lootnudki ta eelkõige Arnoldit näha. Ja kas trepikojas samme kuuldes ei hiilinud ta kikiparvul esikusse ukse taha kuulutama: kas peatuvad need nende ukse taga või ei? Kas need on Arnoldi sammud? Kas kohe-kohe helisevad uksekell? Või ei?

Siiani ei.

Äkki tõstab Ruth pea. Väljast hakkab kostma lähenev mootorrattamüra. Mootorrattaid on ilmselt rohkem kui üks. Ruth hüppab püsti ja tormab akna juurde.

Mööda Tartu maanteed sõidavad kolm mootorratast, igaüks kaks kiivris Saksa sõdurit, automaadid seljas. Esimene tõstab kätte ja mootorrattad peatuvad. Sakslased süütavad sigaretti tagaistujad haaravad automaadid kätte, nad vahivad ette ja taha, räägivad valjusti midagi ja naeravad.

Ruth vahib neid tardunud pilgul.

Jah, sakslased on linnas.

Niit-sealt majadest väljub üksikuid inimesi, nad lähevad poolareldi sakslaste juurde, räägivad midagi, vehivad kätega, Ruth näeb, kuidas paks advokaat kolmandalt korruselt sõdurite juurde tõttab, nende käsi raputab, õlale patsutab ja midagi hästi energiliselt seletab. Uha rohkem koguneb inimesi sõdurite ümber.

Ruth pöörab aknale selja, vajub tugitooli ja surub näo kättesse. Mu jumal, kuidas oleks praegu Arnoldit vaja! Miks ta ei tule, ta teab ju, et Ruth on kodus! Ah, missuguseid lollusi ma mõtlen, ügatab tüdruk, miks peaks ta praegu tulema? See on võimatu, võimatu, võimatu...

Ruth läheb kööki, et keeta teed ja midagi näsida, kuid isu ei ole. Aga kui minna linna? Miski hõlab teda siiski tagasi. Ta ei vabane tundest, et ta peab praegu kodus olema. Kas ta siiski ei oota tuttavat morselikku uksekella helinat? Kuigi selleks on täna ja praegu kõige vähem põhjust! Aga mis siis takistab teda minemast? Ruth ei mõista, mis temaga lahti on. Rahutus kasvab ja kasvab, tal pole ühe koha peal kaua asu, peaaegu terve tunni kõnnib ta ühest toast teise. Oh, kuidas oleks praegu mõnda inimest vaja! Ruth mõtleb endise pinginaabri ilma peale, kellega mõnelgi korral on kinos või kohvikus käidud, kuid ilma elab Koplis ja täna ei tihka ta jalgsi nii pikka teekonda ette võtta.

Veerand tunni pärast on sakslased kadunud, aga kuskilt lähedalt, ta ei saa aru, kust, kas kõrvaltänavatest või kaugemalt või koguni mitmelt poolt korraga hakkab ühetooniline ikka valjenev müra kostma. Aknast ei paista midagi, Ruth näeb ainult, kuidas hulk inimesi selle müra suunas tõttab. Ilmselt sõidavad motoriseeritud väed linna sisse...

Ruth viskub voodisse pikali, surub ühe kõrva vastu patja ja kätt teise kõrva peale ja jääb kerratõmbunult lamama: nõnda kostab müra summutatult, otsekui sordiini all. See laseb natuke negi mõelda. Aga mõelda palju polegi, mõtted käivad ArnoldiLOORITSA ümber, tüdruk palub ja kutsub teda ja mõistab ühteaegu, et niikuinii ei tulda; tal hakkab endast hale, ta ajab end uuesti üles ning mööda tube marssimine jätkub. Käia on kergem kui istuda või lebada, liikudes tõmbub rahutus natuke tagasi.

Pärast lõunat kostab trepil sammude müdin ja uksekell heliseb. Ruth tardub. See pole tema kell. Aga ehk siiski —?

Ta avab ukse ja jahmuß: trepikojas seisavad Vahur ja Ralf. Nende riided on määrdunud, Ralfil ripub pintsak üle ühe õla, tema parem käsivars on särgiribadega ja taskurättidega kinni seotud, veri on imbunud läbi ja side on võikalt punalaiguline.

«Tere ja andke andeks,» ütleb Vahur. «Sõja ohvrid, näete...

Sattusime siia kanti, esimene, kes meelde tuli, olite teie... Ka tohib sisse astuda?»

«Jah,» ütleb Ruth ja astub kõrvale.

Poisid tulevad tuppa.

Ruth on imestunud. Miks nad tema juurde tulid? Ja mis ne juhtus? Ralfi pole Ruth pärast Mustamäel suusatamist kordagi kohanud, Vahurit nägi ta kord kinos, too teda ei märganud ega Ruth viimaseks võimalust andnudki. Sest alates kevadest on Ruthi teele astunud Arnold Loorits ja kui esimestel kuudel pärast seda sattus tüdruk veel mõnigi kord Vahur Eljenit meenutama, siis pärast keskkooli lõpetamist ja Toompeale tööasumist kadus Vahur tema elust nagu nõiutult: kogu elu on nüüd Arnold Looritsat täis ning mingisugusel poisikesekoht Vahur Eljenil polnud Ruthi maailmas enam kohta.

«Mis juhtus?» küsib Ruth.

«Paluks abi... Pesta, siduda,» ütleb Vahur ja heidab valulise näoga oigavale Ralfile pilgu. «Tulistati... ta sai pihta... ta tahab nii koju minna, ema saab rabanduse... minu koju ka tükimaad... haiglates pole täna võib-olla ühtki arsti ja õde... ärgapange pahaks! On teil midagi?»

Ruth noogutab, ta tõttab pesukapi, kraani ja köögi seinas asuva esmaabikapikese vahet, leiab, mida vaja ning puhastab oskuslikult — ta on ju töö juures esmaabikursused läbi teinud — valu käes mõmiseva poisi haava. See pole sügav, kuid on riivanud lihast, verd on rohkem kui asi väärt. Kui Ruth seda poistele ütleb, jätab Ralf paugupealt oigamise järele ning püüab mehiselt käituda. Vahur palub viisakalt luba suitsetada, vajutugitooli, silmitseb uurivalt korterit, piidleb Ruthi ja jääb mõtlikult, justkui midagi uuesti läbi elades aknast välja üle vastast maja katuse taeva poole vahtima.

Algul mõtleb Ruth, et ta ei hakka midagi pärima, teeb, mida vaja ja annab oma jaheda käitumisega üpris selgelt mõista, et pikema peatusega siin ei maksa arvestada. Ruth teab väga hästi, mida Ralf Leost ja temast arvab, nende mõnedest sõnasõdade on vennas talle jutustanud, ja mis puutub sellesse energilise kah-elumehesse, siis see on muidugi omaette eksemplar... Tegelikult ei tunne tüdruk nende kummagi vastu mingit tõsisemat huvi. Ei tunne küll, aga kui vaikus liialt pikaks venima kipub, ei saa ta pärimata jätta:

«Kuidas see siis juhtus?»

«Tondil,» vastab Ralf.

«Kus? Tondil?»

«Tondi kasarmutes.»

«Mis te seal tegite?» imestab tüdruk.

«Lõime lahingut,» ütleb Ralf.

Ruth vaatab umbusklikult ühelt teiselt.

«Teate, Ruth,» pöörab nüüd Vahur pea tema poole ja ütleb väga tõsiselt: «Ralf päästis täna mu elu.»

Varsti on Ruth kandnud lauale teetassid ja ühte-teist söögi-poolist, nad istuvad ümber elutoa ümmarguse laua ja poisid jutustavad teineteise võidu oma seiklustest. Ralfi käsi pakitseb vahem ja Vahur näikse oma dramaatilisest hoiakust üle saanud olevat, nad räägivad õhinal, isegi naerdes ja lõõpides. Ruth kuulab veidi tõrksal ilmel ja ei lähe nende hasardiga kaasa.

Kõik algas sellest, et hommikul ilmus Ralf Vahuri ukse taha. Ta tahtis ilmtingimata sellele kaasa elada, kuidas Saksa sõjavägi linna sisse tuleb. Mindigi. Vahiti purustatud vaksalit ja elektrijaama, mindi mööda Merepuiesteed kino «Arsini», millest ainult fassaad püsti oli. Kino hoovis olid mõned mahajäetud voorivankrid, seal oli ilma sütikuta käsigranaate, aga Vahurit ja Ralfi need ei huvitanud. Keegi tuttav tuli Narva maantee ääres vastu ja soovitas siinsamas ligidal koolimajas ära käia — seal oleval igasugu nodi. Tänavad olid juba Saksa autosid, mootorrattaid ja sõjaväelasi täis, siin-seal tänavanurkadel olid kuulipildujad maas. Neile kahele keegi takistusi ei teinud, pealegi polnud nad ainsad eraisikud — neid valgus tänavatele üha enam. Koolimajas, mida oli ilmselt hospitali ja laona kasutatud, käis rüüstamine. Inimesed sõelusid klassi, tuhniti keldris ja pööningul. Põrandad olid täis suuri vati- ja sidemepakke, puruks tambitud joodipudeleid, mahorkat, pesutükke, leivakannikaid, kaltse, padrunitaskuid ja padroneid. «Haruldane seapesa,» ütles Ralf. Poisid vaatasid teineteisele mõtlikult otsa. Küllap meenus mõlemale sügisene muusikaõhtu koos puhveti, pirukate, Sütiste, tango ja daamide valikuga... Uuesti kesklinna jõudes nägid nad veoautosid täis lärmakaid ja relvis mehi, käel valge side. Nad kuulsid, et Toomkuninga tänavas endises Rahva Omakaitse staabis moodustatakse omakaitseoskust. Uudishimu viis poisid sinna. Suur hoov oli täis mehi, laskemoonakaste, purunenud püsse ja tääke. Keegi valge käesidemega mees kutsus neid appi laskemoona autokasti laadima, varsti olid nad autos ja sõitsid nende endise kooli õuele, mis valgete sidemetega püssimeestest lausa kihas. Siin pisteti neile ilma pikema jututa vene vintpüssid pihku ja seoti valge side ümber käsivarre; seejärel rivistuti üles, jaotuti salkadeks, määrati salgajuhid ning teatati, et sõidetakse Tondi kasarmuid «kammima». Tükk maad enne kasarmuid hüpati autodelt maha, võeti ahelikku ja hakati edasi minema. Tänavad olid tühjad. Mõni üksik, kes neid nägi, kadus hoovi või trepikotta. Kasarmute juures paistis vaikne olevat. Salgad hargnesid laiali. Salk, kus olid Ralf ja Vahur, tungis ühte kaugemasse kasarmuhoonesse. Lahkumise jälgi oli kõikjal näha: põrandad olid täis pabereid,

prahti, laskemoonakaste. Kui nad olid kõik ruumid läbi käinud ja välja kogunema hakkasid, kostis lähedalt kuulipildujavalang, püssipauke ja karjeid. Joosti kõrvalkasarm juurde: sealt tulistatigi. Salgajuht käsutas mehed maja tahakendest tungiti sisse suurde raudvoodeid täis ruumi. Ta hiiliti teisele korrusele, kust kostis kuulipildujaragin. Ja siiski läks kõik ruttu. Koridori otsas avanes uks, uksele seis Nõukogude sõdur; nähes Vahurit ja Ralfi — nemad olid ees — sihtis ta Vahurit ja tahtis tulistada, samal hetkel paukus Ralfi püss ja sõdur kukkus maha. Teised jooksi neist mööda, salga juht viskas käsigranaadi tuppa; kärgatu kuulipilduja jäi vait, tormati sisse. Kui Vahur ja Ralf sinna tuppa jõudsid, olid kaaslased juba teisest uksest välja läinud akna ja purunenud kuulipilduja juures lamasid neli sõdur, kolm olid surnud, üks haavatud. Ralf lükkas kuuli rauda ja tahtis talle rinda tulistada. («Miks sa, narr, keelasid,» ütles Ralf etteheitvalt Vahurile. «Mul oli niisugune viha peal, et, Maksan kätte, mõtlesin.» Mille eest Ralf kätte maksma kippus, seda ei hakanud Ruth pärima; poiste jutustus mõjus talle võikalt. «Sentimentaalsus sõtta ei sobi,» õpetab Ralf Vahurit viimane heidab Ruthile kiire pilgu ja vaikib.) Edasi jõudsid nad välja, kus käis kõva lahing. Nad varjusid, Ralf sihtis hoolikalt, kui lajatas, siis mees kukkus. («Sina plõksutasid niisama umbes,» ütles Ralf Vahurile. «Nii ikka ei saa.» Ruth mõtleb: huvitav, miks ta tahab teist kogu aeg madaldada. Ja siis, kui Ralf tahtis edasi joosta, tabas teda kuul. Esimese hooga ta kukkus, siis roomas kasarmunurga varju ja kooli püüdsid nad seal särgi ja taskurättide abiga hädasidet teha. Vahapeal olid venelased kadunud majadesse ja hoovidesse, neid ei hakatud taga ajama. Omakaitselastest oli koos Ralfiga haavatuid neli ja surnuid üks. Kui mehed hakkasid autojärele ronima, tõmbas Vahur Ralfi maja nurga varju ja ütles, et ei maksa enam minna, aitab jamast; Ralf vaielnud algul ägedalt vastu, kuid siis jäänud nõusse, sest mine tea, äkki pistavad veel haigemajja sisse... («Selle väikese haava pärast nüüd...» muigab Ruth. «Kus ma siis teadsin, kui väike ta on!» õigustab Ralf ennast.) Ja nad viskasidki püssid käest, kiskusid valged lindid ära ning hakkasid linna poole taga minema.

Niisugune on nende lugu ja pärast lõpetamist vaatava mõlemad tüdrukule otsa näoga, nagu peaks too nende vaprusimeetledes käsi kokku lööma. Poisikeste ärplemine, mõtleb Ruth ja ei ütle midagi.

«Aga Ralf päästis mu elu. Ralf on kangelane!»

Vahuri hääles on midagi pugejalikku ja Ruth tunneb talle vastu kerget põlgust.

Kangelane? Tüdruk silmitseb toda prilliklaaside tagant väikse enesekindla silmapaaringiga poissi ja mõtleb: mis peitub Ralfis, et ta suudab teisi oma mõjule allutada? Miks ei julgeta talle vastu rääkida? Miks on temast karja juht saanud?

Ruthi vaikiv olek sunnib Ralfi end sirgu ajama, tema pilk muutub teravaks ja ta küsib kerge irooniavarjundiga:

«Ja teie, preili Juhanson, elate nüüd päris üksi, jah?»

«Miks te seda arvate?» küsib Ruth vastu.

«Teie lugupeetud papa läks ju laevaga... eks? Ma olin sadamas, kui nad läksid, mu onu näitas mulle teie isa.»

«Ma olin ka sadamas,» ütleb Ruth.

«Aga teie aktivistist vennas?» küsib Ralf. «Ega ta äkki tapatoas voodi all peidus ole?»

Ruthi põselihased tõmbuvad pingule ja ta ütleb ükskõiksel:

«Ma ei tea, kus ta on.»

«Kas ta siis hävituspataljoni ei astunudki?» imestab Ralf valjuhäälselt. «Päris lõbus, mu härrad, kui meil oleks Tondil avanenud võimalus temaga kohtuda...»

«Seda muidugi,» möönab Ruth, «ja võib-olla oleks teist siis veel suurem kangelane saanud.»

Vahur heidab mõlemale veidi mureliku pilgu, tõuseb ruttu ja ütleb:

«Heake küll... Meil on aeg minna.»

Ralf tõuseb aeglaselt ja teeb Ruthile kerge kummarduse. Ruthile meenub: just sama moodi kummardus ta tookord muusikaõhtul saali ukse juures. Ilmselt õnnistab ta niisuguse kummardusega neid, keda ta ei salli...

Ralf ütleb:

«Olge te tuhandest tänatud... et isamaa altarile verd valanud Eestimaa pojale esimest abi andsite. See ülendab teid minu silmis taevani. Kui ma peaksin teie venda kohtama, ärge kartke, mina teda üles andma ei jookse — see pole mulle loomupärane. Aga te võiksite teda hoiatada, et on ka teist-suguseid inimesi, kalleid koolivendi, oma tänava elanikke ja õpetajaidki... kes talitavad teistmoodi kui näiteks mina. Kui ta peaks kuskil Tallinnas olema, las kaob maale, seal ei tunne teda keegi.»

Ruth tunneb Ralfi vastu viha ja ütleb külmalt:

«Minge ära.»

Poisid vahetavad pilgu ja lähevad sõnagi lausumata esikusse. Vahur vaatab seal tüdrukule kuidagi lepitavalt-paluvalt otsa. Ruth küsib jäigalt:

«Mis on?»

«Ei midagi,» pomiseb Vahur.»

Ja nüüd on veel kuulda sammude müdinat trepil ja väljakolksatust — ning nad on läinud.

Ruthile tundub see külaskäik halva unenäona. Jumala õnn et Arnold Loorits sel ajal siia ei juhtunud! Ja äkki ütleb tal vaist, et varsti-varsti koputab uksele see, keda ta ei jõua ega jõua ära oodata. Sel ööl magab ta väga rahulikult nagu ikka inimene, kellel pole aimugi, et tänased tuttavad olid viimased, kes sellest uksest sisse astusid ja et juba paar nädala pärast väljub ta siit lõplikult ka ise ega astu enam kunagi üle selle läve.

Kaks päeva kestis äge suurtükituli, jätmata ka lasteaia-lähedast rajooni rahule; lasteaed pihta ei saanud, kolmandal päeval kandus tuli kaugemale kesklinna poole. Sama päeva varahommikust peale hakkasid mööda magistraali tulema taganevad Saksa väed. Varjendis olivad roninud uksele ja vahtisid vaikusel, kuidas lõputud autovoored sõduritega ja läbisegi nende vahel kahurid, mootorrattad ja jalaväelased mööda veninud. Kõik tundsid muret, et ega äkki siitsamast vastulööki andma hakata, mis oleks tähendanud kahe tule vahele jäämist — õnneks liikusid väed edasi. Järgmisel hommikul olid varjendis kõik sakslased peale paari väikeste lastega naise kadunud, ka hüsteerilist haavatud sõdurit polnud enam. Teiste pärimisele kuhu nad läksid, kehtisid sakslannad ainult õlgu. Nad vaatasid heatujulisi, lobisevaid välismaalasi hirmunult ja heitsid aeg-ajalt kartlikke pilke trepi poole, nagu oleks sealt iga hetki midagi kohutavat oodata.

Ruth taganevaid vägesid vaatama ei läinud. Kui Jan kooli Titiga ülevalt alla tuli, ütles ta Ruthile:

«Meie laager on läinud.»

«Läinud?» Ruth ei saanud kohe aru.

«Maha põlenud. Eks see eilne madin... Maatasa. Tahate näha?»

Ruth ei osanud nõustuda ega vastu olla. Ta küsis kõheldes:

«Kas nad ikka veel taganevad?»

«Ei, lõpp tuli. Võib-olla tuleb neid veel, kes seda teavad. Praegu on meil siin uskumatult rahulik. Väga hästi võiks ühe jalutuskäigu teha ja veidi värsket õhku hingata... kuigi te paraku nii eriti värsket just pole.»

Ja ega olnudki: siin-seal põlesid või suitsesid rohetavate aedades üksikelaanid, õhk oli täis kõrbehaisu, parem polnud olukord ka seal, kus kunagi oli laager olnud.

Ruth, Titi ja Jan jäid laagrivärava kohal seisma. Värava polnud jälgegi. Ümberringi haigutasid suured mürsulehtrid aiapostid olid upakil, traataed, osaliselt veidralt rulli tõmbunud, nagu oleks keegi seda kokku kerida üritanud, vedele

maas. Kõik barakid olid maha põlenud, tuld polnud enam, abervartel levis suitsu.

«Jumala õnn, et siit jalga lasime,» lausus Titi.

Nad vahtisid kokkuvarisenud komandandimaja, mille keskelt paistis komandant Krause massiivse kirjutuslaua ots. Titi tõttas köögibaraki vareme juurde. Varsti karjatas ta rõõmsalt:

«Tulge siia! Siin tuha sees on kartuleid... põlenud kartuleid!»

Peagi tuhnisid kõik kolm, roikad käes, tuha kallal ja otsisid köögipoolist. Nad leidsidki oma paarkümmend poolpõlenud kartulit. Kuskilt saadi riideräbal, kartulid pandi sinna sisse ja Jan võttis pambu oma kae otsa.

«Me oleme rikkad,» muigas ta. «Mida te, Ruth, vaatate?» Ta astus tüdruku juurde, kes üksisilmi kuhugi kaugusesse vahtis.

«Metsa ei ole enam,» ütles Ruth kõlatult.

Tööpöolest: seda metsatukka, kus nad oma kuu aega tagasi jalutasid, poleks nagu kunagi olnudki. Suurtükituli oli selle minema pühkinud. Ainult üksikud vigased mustad puutüved sirutusid ülespoole, suurem osa oli nagu vägilase poolt maast välja kistud ning risti-rästi laiali paisatud.

«Ja mis on meie vaesest haralisest puust saanud?» küsis Jan kuidagi nukralt.

Ruth heitis talle pilgu. Miks ta ütles «meie»?

«Ka teda pole enam,» ütles tüdruk.

«Võimalik küll,» arvas Jan. «Vaatama minna pole vist mõtet. Aga lohutage end sellega, et teine seal teie kodumaal on alles.»

Ruth pöördus vaikides ja hakkas laagrivärava poole minema. Ta seisatas ja vaatas tagasi.

«Aga mina ei näe enam kunagi ei üht ega teist,» lausus tüdruk.

«Hüvasti, kallid kodu!» naeris Titi ja tegi laagri poole sügava kummarduse.

Kodu? Mis kodu! Järjekordne vahepeatus põgenikuteel — ja kõik. Mitmes? Võib-olla eelviimane, kui lasteaeda pidada viimaseks? Või tuleb neid veel? Kus võivad nad homme olla? Kohutav, kui ei tea midagi järgmisest päevast! Lootusetuse tunne mõjus lausa nüristavalt ja seepärast võis käega lüües kõigeiks valmis olla — jääma, minema, olema, lahkuma... ükskõik, ükskõik!

Aga metsatuka häving tegi Ruthile valu. Ja küllap eelkõige selle haralise puu pärast. «Ta on nagu inimene, ta on nagu kaks, kes on saanud üheks, ta on nagu elu...» Ja enam teda polnud. Nagu polnud teatud inimesigi, nagu kaks polnud üheks saanud, nagu olid elud katkenud. Võib-olla pole teistki seal

Glehni pargis? Võib-olla käis sõda sealtki üle ja haralise pu elu lõppes sama armutult kui siingi?

«Kas see puu tegi teid nii kurvaks?» küsis Jan õhtupool kul, kui nad esimese korruse aknast plahvatustest vappuva üleni suitsu mattunud südalinna poole vaatasid. Toas teisi polnud, esimese korruse elanikud olid sakslaste asemele alla vajendisse kolinud.

Ruth vaikis. Miks ta tahab sellest nii palju rääkida!

«Teil tuli midagi väga kallist ja lähedast meelde, eks?» pär tsehh edasi.

Ruth ütles tasa:

«Kodu.»

Jan noogutas mõistvalt.

«Viimastel päevadel ma ei tee ka midagi muud kui mõtle oma kodu peale. Missugune on teie kodu, Ruth?»

On? Või oli? Ruth mõtles oma pliidiga toapugeriku peal puumaja teisel korrusel, mõtles neljatoalise korteri peale Tart maanteel, mõtles kõige armsamale kodule Narvas jaama taga. Alles polnud neist enam ühtki, justkui oleks ette teada olnud et kogu nende pere kaob, ja kui praegu veel tema, Ruth elabki, siis ikkagi kaugel võõrsil ning inimesena, kellele pole Eestimaal enam iialgi oma nurka vaja.

«Väike,» vastas Ruth mõne aja pärast.

Jan ootas, kas tüdruk veel midagi lisab, aga kui see va jäi, hakkas oma kodust jutustama. Neil on Praha eeslinna oma majake ärklikorrusega, suur-suur aed, kus eriti palju õunapuid. Keset aeda on nende endi ehitatud aiämajake, seal armastas ta suviti üksi istuda ja partituure uurida...

Ruth küsis äkki vahele:

«Kas teil on kõik elus... isa, ema, vennad, õed?»

«Mul oli ainult üks vend. Sel päeval, kui sakslased Prahasse sisse marssisid, jäi ta kaduma. Keegi ei tea midagi. Ühed arvasid, et läks üle piiri, teised, et oli mõnes salgas, kes kippu sakslastega lahingut lööma... Keegi ei tea midagi.»

«Minu vend on ka surnud,» ütles Ruth. «Isa on surnud. Ja ema on ammu surnud.»

Jan noogutas. Ta pidas veidi endaga aru, tõmbas taskust kunstnahast rahatasku välja ja hakkas sealt midagi otsima. Ruth ei pööranud sellele tähelepanu ja küsis:

«Aga isa ja ema elavad?»

«Jah. Kuid Hanka ei ela.»

«Hanka?»

Jan ulatas Ruthile ühe foto.

Pildilt vaatas vastu avala naeratusega tõmmu veidi imestavate silmadega neiu, kelles oli Ruthi jaoks midagi kummalisel

tuttavlikku. Ruthil oli tunne, nagu oleks ta seda tütarlast varem kuskil näinud.

«Kes?» küsis Ruth.

«Hanka. Ta tahtis pianistiksa saada. Ta mängis suurepäraselt klaverit. Me pidime koos konservatooriumi lõpetama. Aga ta oli kommunist. Nad viidi laagrisse. Kogu pere. Ma sain teada, et ta möödunud aastal suri. Konservatoorium jäi tal samuti kui minul pooleli. Sakslased panid konservatooriumi kinni. Nagu kõik ülikoolidki.»

Ruth ulatas pildi tagasi.

«Inimesed surevad, surevad ja surevad,» lausus ta. «Kõik surevad.»

«Ruth, meie elame,» ütles Jan ja pani foto rahatasku vahele.

«Kaua!»

«Me peame tegema kõik selleks, et oma elu hoida. Nüüd, kui... Me peame elama nende pärast, keda enam pole.»

«Aga minul pole kedagi, kelle pärast elada. Surnud mu elu ei vaja.»

«Me peame elama surnute asemel.»

«Miks? Elul peab olema mingi mõte. Kui mu ümber on lähedased inimesed, kes vajavad mind ja keda vajan mina. Aga kui ümberringi pole kedagi —?»

Jan ohkas.

«Ruth, te olete väga kummaline ja mõistatuslik inimene. Muidugi saan ma aru — kannatused, raskused ja mured, lein ja kodutus, kuid —»

Ruth ei lasknud Janil lõpetada.

«Kas neist on veel vähe!» ütles ta väsinult. «Kas teie arvates on neist veel vähe, et kõik inimese tahtmised nullini kärpida? Mida veel? Ütlete — kummaline ja mõistatuslik... Miks ei peaks inimene seda olema, kui kogu maailm on niisugune? Kas oskate loogilise mõistusega seletada, miks me peame praegu olema siin ja koos nendega, kellega oleme? On see mõistusepärane, on see normaalne? Hullus, jams, košmaar — sellele lihtsalt ei leia nime!»

Jan püüdis tüdrukule vastu vaielda:

«Ütlete, et elul pole mõtet, sest teie ümber pole kedagi. Aga teie sõbratar? Ta kindlasti vajab teid.»

«Titi?» Ruth raputas pead. «Oh ei, Titi ei vaja mind, Titi saab endaga alati ise hakkama. Mina klammerdusin tema külge. Sellepärast ma vist siin olengi...»

«Aga — mina?» küsis äkki noormees.

Ruth vaatas talle imestunult otsa.

«Teie? Mis puutute siia teie?»

«Me oleme ka tuttavad,» põikles Jan. «Kas pole?»

«Ja siis?»

«Mina näiteks arvan, et... et ma vajan teid.»

«Teie — mind?» Ruth oli tõsiselt jahmunud. «Miks... miks te seda arvate?!»

«Ma võin ütelda.»

Ruth ei vaadanud Jani poole, ta tundis peaaegu hirmu millegi ootamatu ees, mis väevõimuga tema ellu tungida tahab. Veel ta ei teadnud, mida Jan ütelda tahab. Aga aimas. Ta mõtles palavikuliselt, et kohe-kohe peab ta midagi tegema või ütleva, et takistada Jani. Aga samas ta tundis võpatades kuidas võõrad käed tema õlgadest kinni võtsid. Ja esimesel korda elus öeldi talle võõras keeles kolm sõna, mille tähendus oli imeselge, kuid praegu tundus kuidagi tabamatu ja aadressituna, nagu polekski need temale lausunud, nagu korraldaks lihtsalt kümnetest-kümnetest filmidest kuulnud tuttavat fraasi, mis teda, Ruthi, absoluutselt ei puuduta:

«Ma armastan teid.»

Ruthi ilme jäi liikumatuks. Janil tekkis kahtlus, kas tema sõnad üldse tüdrukuni jõudsid. Ta tahtis öeldut korrata, ent tüdruk tõmbas end äkilise liigutusega vabaks ja ütles:

«Ei ole vaja, ei ole vaja.»

«Aga Ruth —»

Ruth vaatas noormehele otsa, tema näos oli midagi valulist ja ta ütles pingutusega hääles:

«Te ei ole mulle... mitte midagi ütelnud — mitte midagi.»

Ruth tormas ruumist välja.

Kui Jan veidi hiljem alla varjendisse jõudis, nägi ta, et tüdruk lamas teki all, nagu seina poole. Jan istus oma madratsile ja oleks ei-tea-mida andnud, kui oleks teada saanud, mida too eesti tüdruk seal oma nurgas, nina teki all, mõtles.

Aga Ruth mõtes ainult ühte ja sama, saamata kaugemale, see mõte tuli tema juurde koos Jani sõnadega ja Ruth imestas, et ta kohe selle peale ei tulnud: pildil olev Hanka tundus kummaliselt tuttav sellepärast, et oli tema, Ruthiga, sarnane.

Ja Ruth mõtles veel: imelik pole mitte see sarnasus, vaid hoopis see, et juba ühel korral varemgi on teda kellegagi sarnaseks peetud.

Minevik vallutas Ruthi, ja Jani sõnad ning Hanka kadusid kuhugi ebamäärasesse kaugusesse.

See on mõned kuud enne sõda, kevadel.

Ühel päeval, kui Ruth koolist tuleb — ta käib viimases klassis ja peagi on ees keskkooli lõpetamine — ja esikus mantli varna riputab, kuuleb ta elutoast valju jutukõminat. Üks on isa hääl, teine võõras.

Ruth heidab pilgu peeglisse, kohendab juukseid ja vaatab üle toaukse.

«Sina, Ruth,» ütleb isa ja pöördub diivanil istuja poole. «Saa tuttavaks — minu tütar.»

Diivanilt tõuseb püsti mees kolmekümne-neljakümne vahel, ta on keskmist kasvuga, õlakas, pikliku, veidi nurkliku näokujuga, ta naeratab sõbralikult, mis annab tema muidu üsna karmile ilmele annuse soojust. Ruth paneb tähele, et tal on uudistavad sinised silmad, neis on usaldustäratavat siirust ja midagi nooruslikku.

«Arnold Loorits,» lausub võõras ja jääb tüdrukule väga tähelepanelikult otsa vaatama.

Nad kätlevad. Mehe käepigistus on tugev, toekas.

«Ta on minu klassikaaslase ja pinginaabri Karli vend Narvast,» ütleb isa. «Ma mäletan teda veel sellest ajast, kui ta nii pikk oli.» Ja isa näitab põngerjapikkust.

«Nojah, ega teie, viis-kuus aastat vanemate jaoks polnud ma muidugi paras paariline,» muigab külaline. «Ma mäletan väga hästi, kuidas te mind alati minema ajasite, kui tahtsin teie saabas sörkida.»

«Seltsimees Loorits töötab Toompeal, Rahvakomissaride Nõukogus,» ütleb isa ja palub Ruthil kohvilaua katta. Ruth keedab köögis kohvi ja mõtleb külalise peale. Kunagi varem pole ta teda nende pool näinud ega ole ka kuulnud isa temast või tema vennast rääkivat. Võib-olla polnudki ta Eestis? Kui Ruth on kohvi lauale toonud ja tassid meeste ette pannud, ütleb Loorits:

«Aga teie ise? Palun ka... ega meil isaga salajutte ole.»

Ruth vaatab küsivalt isa poole, too noogutab ja peagi istub Ruth Looritsa kõrval diivanil.

Algul Ruth meeste jutust osa ei võta, rüüpab kohvi ja kuulab. Isa jätkab juttu Eesti rahvaväe baasil territoriaalkorpuse moodustamisest. Ümberorganiseerimine on üsna lõppjärgus, tema määrati laskurpolgu komandöriks. Isa räägib polgu isikkoosseisust, ohvitseride meelsusest ja väeteenistusest välja arvatud või omal algatusel tagasi astunud omaaegsetest kaastähtedest Eesti Kõrgemast Sõjakoolist, kellest mõned enam tema teregi vastu ei võta... Peagi asutakse poliitika kallale, arutletakse Hitleri ja Mussolini ümber ning jõutakse küsimiseni, kas sõda tuleb või ei. Mõlemad on veendunud, et Nõukogude Liit teeb kõik, et konflikti Saksamaaga vältida, aga kui Hitler peaks kallale tungima, siis... nojah, siis... Mehed jäävad wait, rüüpavad kohvi ja muutuvad mõtlikuks.

«Ah, räägime midagi muud ka,» teeb külaline äkki ettepaneku.

Isa on nõus.

«Sa võiksid meile midagi oma Patarei-elust jutustada... ega meil sellest õiget ettekujutust ole.»

Ruth teritab kõrvu. Ahaa, tema kõrval istub niisiis endine poliitvang!

Arnold Loorits vaidleb sellele vastu. «Teine kord,» ütleb ta. «Praegu on vaja mõelda kõigele muule kui neile kaotsiläinud aastatele.»

«No ega nad sul päris kaotsi kah läinud,» naeratab isa ja ütleb tütrele: «Ta sai kolm aastat tagasi amnestiaga välja ja läks Tartu ülikooli eksamitele. Diplomiga jurist.»

Loorits heidab käega.

«No selle neljateist aasta jooksul oleks igaüks, kellel ülevaht vähegi midagi liigub, sinnamaani jõudnud. Ja veel mitmed peale minu jõudsidki.»

«Nelisteist aastat?» imestab Ruth. «Kas te olite nelisteist aastat —?» Ruth ei lõpeta lauset, ta kõhkleb ja ei tea, kuidas ütelda.

«Jah, Patareis,» noogutab külaline. «Täpsemalt nelisteist aastat ja neli kuud.»

«Ilusamad aastad,» vangutab isa pead.

Ruth piilub külalise poole. Midagi mehe välimuses ei reeda, et ta on nii kaua vanglamüüride vahel olnud. Kibestumisest pole jälgegi, aval naeratus ja soe pilk loovad hoopis mulje inimesest, kellel on seljataga rahulik elu, mured ja kannatused paistavad talle võõrad olevat. Imelik, kas niisugune saatuse ei jäta siis inimesse midagi märgatavat? mõtleb Ruth. Või ta lihtsalt varjab seda? Või püüab üle olla?

«Miks sa ei vasta, Ruth?» jõuab korraga temani isa hääl. Ruth ei kuulnudki, mida külaline temalt küsis. Tüdruk punastab. Loorits pärib uuesti:

«Isa rääkis, et lõpetate sel kevadel keskkooli. Mis saab edasi?»

Ruth heidab isa poole abiotsiva pilgu.

«Ma ei ole veel otsustanud... lõplikult,» tunnistab ta ja punastab uuesti. Oh jumal, kas see ei jäta veidi rumala mulje, et ta paar kuud enne küpsustunnistuse kättesaamist ikka veel ei tea, kelleks saada?

«Ruthil on kaks huvi,» ruttab isa talle appi. «Keeled... Saksa keelt oskab ta juba päris hästi. Ja vene keel on tal ka suus.»

«Ah soo?» imestab külaline ja hakkab kohe naerma: «Aga loomulikult — missugune narvakas ei peaks vene keelt oskama!»

Ruth muigab.

«Minu vene keel on niisuke... uulitsa vene keel,» seletab ta. «Kirjutada ei oska ma peaaegu üldse.»

«Ma olen ses suhtes õnnelikumas olukorras,» ütleb Loorits. «Õppisin veel koolis vene keelt ja seal elukoolis —» Loorits muigab — «paksude müüride taga sai kah ühte-teist meelde

tuletatud. Aga mis huvi too teine on, kui see saladus pole?»

«Teater,» ütleb Ruth veidi vastumeelselt.

Isa selgitab, kuidas tüdruk juba väikesest peast peale kooli näiteringis kaasa tegi, salme luges ja gümnaasiumipäevil Narvas isegi «Valvaja» seltsis paaris tükis väikesi osi mängis.

«Nii et kas Tartu või teatrikooli?»

«Tartusse ei tahaks hea meelega minna,» ütleb Ruth ja muutub lõbusaks. «Nad siin jäävad ilma minuta hätta — isa ja vend. Kes neile suppi keedab.»

«No-noh,» pahvatab isa naerma. «Meie pärast ei pea sa küll köögikataks jääma... mis jutt see on!»

«Ah, eks näis!» lööb tüdruk kergelt käega. «Võib-olla läheb sõjaks ja kõik lendab uppi.»

Mehed vahetavad pilgu, noogutavad, pomisevad midagi ja mõneks ajaks jäävad kõik vait. Ruth kohmetub. Ilmselt ütles ta vist midagi halvasti. Ta tahab ennast parandama hakata, kuid samas lausub külaline:

«Teate, mul on juba tükk aega tunne, et ma olen teid kuskil kohanud. Tõsijutt!» Ta vaatab Ruthi isa poole ja lisab: «Eks ole, nii ikka otsitavat tänavatutvust? «Vabandage, te tuletate mulle kedagi meelde, te olete väga sarnane ühe mu hea tuttavaga.» On nii?»

«Me pole ju tänaval,» laiutab isa arusaamatuses käsi.

«Kas sa mu ema mäletad?» küsib Loorits temalt.

Isa vangutab pead.

«Ei vist... Mõnel korral sai ju teie pool käidud, aga kes seal kodus oli või ei olnud — pole meeles. Kas mitte su vana-isa ei istunud alati väikesel pingil ahju juures?»

«Jah,» ütleb Loorits, «ta istus seal hommikust õhtuni, see oli tema lemmikkoht. Aga tead, keda su tütar mulle meelde tuletab? Minu ema. Muidugi kui ta veel noor oli.»

«Mis te räägite,» naeratab Ruth. Miskipärast on tüdrukul päris hea meel, et ta kedagi meelde tuletab.

«Tõsi, tõsi,» kinnitab mees innukalt. «Ma märkasin seda kohe; kui te uksest sisse astusite.»

«Seda ma vaatasin jah,» hakkab Ruth naerma, «et jäite mind hirmus põhjalikult uurima. Ma veel mõtlesin, et ei tea, kas mina on tahmane...»

«Kui ma peaksin kunagi veel teie poole sattuma, võtan tema pildi kaasa. Ta on seal kaheksateistkümnenda-aastane.»

«Sama vana kui Ruth,» tähendab isa.

Kui külaline on lahkunud, küsib Ruth kohvilauda koristades justkui möödaminnes:

«Kus sa teda kohtasid?»

«Väeosas. Ta käis meil kõnelemas. Ma tundsin ta kohe ära, ehkki viimati nägime... oh, see oli vist kahekümnendal aas-

tal, veel enne kui ma sõjakooli astusin. Nad olid Karliga väga ühte nägu.»

«Ja kus see Karl praegu on?»

«Karl tapeti kahekümne kolmandal aastal. Politsei tappis Tänaval. Samal aastal, kui ma Narvast Tallinna tulin ja emaga abiellusime.»

«Miks ta... tapeti?»

«Ta oli kommunist. Ja Arnold oli ka noorsooühingus ja teadus veel. Arnold oli seitseteist, kui kinni võeti. See protsess tegi omal ajal suurt kära. Paljud kohtualused said seal eluaegse... Talle kui alaealisele mõisteti viisteist aastat. Ja ära jõudis istuda ainult kaheksa kuud vähem, kui määrati... Ilusamad aastad,» kordab isa jälle ja vahib suitsu pahvides mõtlikult läbi akna õhtutaevast.

«Ja kes ta seal Toompeal on?» uudishimutseb Ruth.

«Ühe valitsuse juhataja. Rahvakomissaride Nõukogus.»

Ruth tahaks pärida, kes on ta naine ja kas tal lapsi ka on, kuid pelgab seda teha, tal on äkki tunne, nagu võiks taoline uurimine asjatut tähelepanu äratada. Aga miks ta tähelepanu ei taha äratada, seda ei mõista ta isegi.

Ei möödu nädalatki, kui Arnold Loorits neid uuesti külastab. Õigupoolest helistab isa ise talle ja kutsub külla, pakkudes välja teise maipüha pärastlõuna. Loorits on rõõmuga päri. Kui isa on Ruthile lõunalaua suhtes korraldused kätte andnud, avaneb tüdrukul võimalus süütult uurida:

«Mitmekesi nad tulevad?»

«Kes? Arnu? Loomulikult üksi.»

«Kas ta siis abielus ei olegi?»

«Haa, millal ta jõudis! Kui Patareist välja sai, saadeti Tartusse, aasta hiljem Viljandisse... Alles pärast juunisündmust jõudis Tallinna tagasi ja nüüd on tal — nagu neil kõigil — käed-jalad rahmeldamist täis. Millal ta jõudis!»

Päevad enne teist maipüha on Ruth väga heas, lausa ülevas meeleolus, otsekui oleks talle kohutavalt tähtis, et Arnold Looritsal on käed-jalad nõnda tegemist täis, et naiste jaoks ei jää minutitki aega.

Seekord on ka Leo kodus, laual auravad seapraad ja hapud kapsad pruunide kartulitega, pärast pakutakse mannakreemi kisselliga, isa ja külaline võtavad napsi, pakutakse noortelegi. «Et tuju tõsta,» muigab isa. Leo võtab, aga Ruth raputab rõõmsalt pead: tal on tuju miskipärast niigi ülev.

Söögilauas tegeleb Loorits kõige rohkem Leoga, pärides koolis valitsevate meeleolude üle. 1. mai demonstratsioon läks märksa rahulikumalt kui oktoobriparaad, ainult mõned klassid toppisid käed taskutesse ja marssisid tribüüni poole vaatamata mööda. Ka Loorits oli seda tähele pannud — temagi oli tri-

büünil. Leo jutustab ühte-teist oma klassist, sellest, et kahekümne neljast poisist kuuluvad komsomoli kuus, aktiivselt toetajaid on kolm, neutraalseid kuus-seitse; viimases ja eelviimases klassis on olukord halvem, neis on ainult üks-kaks kommunistlikku noort.

«Ja kuidas kahe leeri omavaheline läbisaamine kulgeb?» küsib Loorits.

«Mis ta kulgeb!» naerab Leo. «Kui mõnel on kodune töö tegemata, siis tullakse minu või mõne teise komnoore pealt padavai maha kirjutama, aga kui läheb jutuks päevasündmustest, on kohe ragin lahti... nii et lagi pörub ja akna-klaasid klirisevad!»

Kõik naeravad. Äkki pöördub Loorits Ruthi poole — sel õhtul esimest korda:

«Aga teie pole komnoor, ega?»

Seda küsimust Ruth ei oodanud. Ta paneb tähele, et ka Leo ja isa jäävad talle ootavalt otsa vaatama.

«Ei ole,» ütleb Ruth ja ootab, kas kohe järgneb küsimus: «Miks?», aga seda ei tule. Loorits sööb isukalt kisselli ja kiidab seda, Ruth on puudutatud, et rohkem ei päritagi ja lisab hetke pärast õigustavalt: «Meil on väga vähe tüdrukuid komsomoli astunud. Vahepeal ma juba mõtlesingi, et lähen, aga siis võeti sinna Teesi ja... ja mulle aitas!»

«Teesi?» jääb Loorits tüdrukut silmitsema. «Kes on Teesi?»

«Teesi on Virve parim sõbranna,» seletab Ruth püüdlikult. «Virve on Grünthal, tema isal oli tekstiilivabrik, Teesi on Vapper, tema isal on suur nahaäri. Kogu aeg nad ainult õiendasid ja susisid... Äkki — täispööre! Meie Teesi läheb komsomoli! Mitte keegi ei saa sellest aru. Ja nüüd on lai leht, hüppab aga peale ja... Ma ütlesin Aino Rausile — Aino on meie sekretär — ma ütlesin talle: «Niikaua kui see pugeja, pealekabajaja ja silmakirjateener teil au sees on, mina ei astu!» Ja ei astugi,» ajab Ruth sõjakalt pea püsti.

«Selge,» ütleb Loorits ega lisa midagi; Ruth ei saa aru, kas öeldu oli toetus või laetus ning ta tuju langeb veidi.

«See su Teesi on siis nagu meie muusikaõpetaja Õunapuu,» lausub Leo. «Viimane kord tegi ta klassile selgeks, et juba viimase sõja ajal oli ta tegelikult punane nagu porgand olnud. Muudkui teinud meeste hulgas agittööd punaste poole üle minemiseks.»

«Niisuguseid meil praegu jätkub... kenake hulk,» ütleb Loorits ja, märgates, et Ruth vahib tujutult enda ette, hüüatab: «Oh, kuidas ma unustasin! Üks hetk!» Ta otsib oma rahatasku vahelt pruunja veidi koltunud foto ja ulatab selle tüdrukule. «Minu ema. See on see pilt, millest ma rääkisin.»

Pildil seisab, käsi korvtoolil, pikas tumedas kleidis tõmmu

neiu. Tal on kõrged kulmukaared, tugevad põselihased ja veidi mongoliidne nägu.

«Püha taevas,» vangutab Ruth pead ja ulatab pildi isale. «Jumala eest on vist midagi sarnast, ütle sina.»

Isa ja Leo uurivad fotot tükk aega, heidavad siis uudishimulikke pilke Ruthi poole, justkui poleks teda tükil ajal näinud, vangutavad samuti pead ja peavad tunnistama, et tõsi mis tõsi — sarnasus on olemas.

«Eks ole?» rõõmustab Loorits ja vaatab naerdes Ruthile otsa, nagu oleks sel avastusel nende kahe jaoks mingi eriline tähendus.

Ruth tunneb äkki, et tal hakkab kuum ja veri tungib näkku, ta tõuseb ja teeb kööki asja. Tükk aega seisab ta köögilaua ääres, hoiab kahe käega toolileenist kinni, kuulab toast kostvat naeru ja juttu ning — ning tunneb äkki, et ta kardab tagasi minna ja Arnold Looritsa pilku kohata.

«Ruth!» kostab Looritsa hääl.

Tüdruk võpatab, nagu oleks teda võõras käsi ootamatult puudutanud. Aga sedamaid vabaneb ta pingest ja tal on hirmus hea meel, et just Arnold Loorits teda hüüdis, mitte isa, mitte Leo. Ruth kohendab juukseid, hingab sügavalt ja läheb küsival ilmel tuppa tagasi.

«Ruth,» ütleb Loorits, muie suunurgas, «ma tahaks teie käest midagi küsida... Isaga ma juba rääkisin. Kas te olete endiselt seisukohal, et teie Tartu ülikooli minek põhjustab isa ja venna näljasurma?»

Ruth ei oska sellele midagi vastata, ta vahib veidi abitult isa ja venna poole.

«Kui see on tõesti nii,» jätkab Loorits, «ja te ka kohe teatrisse ei lähe, siis kutsuksin ma teid meile tööle. Meil on väga inimesi vaja. Mult endalt võeti sekretär ära, viidi presiidiumitööle. Arhiivis on vabu kohti — mitu muldhalli kliki-aegset asjameest sai lahti lastud. Ja teil on vene keel suus, see on väga hea. Suurem hulk noori ei oska ju sõnagi vene keelt.»

Ruth on segaduses.

«Ma... ma ütlesin, et ma ei oska kirjutada...»

«Õpime ka kirjutama,» rahustab Loorits.

Kui tüdruk uuesti pilgu isa ja venna poole sihhib, lisab küllaline:

«Ärge kiirustage vastusega. Kooli lõpetamiseni on veel üle kuu, eks? Jõuate mõelda. Aga mu ettepanek on tehtud — nagu öeldakse — täie mõistuse juures,» hakkab Loorits naerma ja laseb endale pitsi täis valada. Ka isa ja Leo pahvatavad naerma.

«Eks sa pea ise otsustma,» ütleb lõpuks isa.

«Ega sul Tartu eest ära jookse,» arvab Leo. «Ja meil papsiga on supp garanteeritud!»

Rohkem sel õhtul enam antud teemal ei räägita. Meeste jutt läheb jälle poliitikalē, Ruth vaikib, kuulab ja tunneb, kuidas temas mingi mõistmatu erutus üha kasvab ja kasvab.

Vastu ööd oma väikeses toas voodis lebedes tegeleb Ruth tänase koosistumisega, ikka ja jälle meenutab ta Arnold Looritsa pilku ja sõnu; järgmisel hommikul ärkab ta teadmise, et on lootusetult armunud.

Nad elasid juba viiendat ööd-päeva lasteaias.

Nende rajoonis käisid lahingud peaaegu iga maja ja tänava pärast. Kes kõssutas kartlikult, kes põnevas ootusärevuses varjendinurgas, iga lähemalt kostev automaadivalang või granadiplahvatus pani nad pingutatult kõrvu teritama: kas tulevad juba? Välisuks oli riiviga suletud, toeks leiti keldrist paar pikka laudagi, mehed pidasid kahekaupa ukse juures valvekorda, olles kokku leppinud, et kui väljas ust lõhkuma hakatakse, avavad nad kohe ise ukse ja lasevad tulijad sisse.

Nende viie päeva jooksul polnud Jani kõrdagi Ruthiga esimese korruse toas katkenud juttu jätkanud. Aga see ei tähendanud, et kumbki poleks omaette asjaga tegelnud. Jani mõtteid Ruth ei teadnud, aga korduvalt nägi ta endal tšehhi küsivat-ootavat pilku, ka siis, kui nad mõne lause ükskõik millest vahetasid. See häiris Ruthi, ta tundis pidevalt, et nende rääkimised pole veel räägitud, varem või hiljem jõuavad nad sama teema juurde, tahab ta seda või ei. Ruth mõtles neil päevil palju, mõtles nõnda hoolega, et oli hetki, kus kogu lahingukära kuhugi kaugele kadus. Ta mõtles Hankast ja Jani armastusest, meenutas Jani pealtnäha süütuid pärimisi lemmiklilledest ja -värvidest, mis — nüüd oli see selge! — olid lihtsalt Hanka otsimised temas... Jah, just nimelt Hanka otsimised temas — selles oli Ruth veendunud. See tundus talle ainuvõimalikuna, nõndapalju kui ta seda tšehhi mõista tahtis. Ruth ei püüdnudki endale selgeks teha, kas Jani armastus oli talle täiesti vastuvõtmatu või ei, Ruth tegi oma versioonist endale kaitsekilbi ja sisendas endale, et see ongi kogu tõde. Ta tahtis kindlalt igasugu nõretavatest tunnetest üle olla, ta isegi mui-gas irooniliselt mõtte juures «armastusest suitsevatel varemetel», nagu mõndagi tähele pannud Titi hiljuti kommenteerinud oli; kõigele lisaks aga häiris teda väga too teise inimese otsimine temas: ei tahtudki ju näha teda, vaid kujutlust kellestki, ei otsitud konkreetset elavat — jah, veel elavat inimest, vaid üksnes mälestuspilti... Kord-kaks mõtles tüdruk, et võib-olla teeb ta Janile liiga, kuid jätkas kiusliku järjekindlusega oma versiooni vormimist. Ta seadis isegi vastavad laused kokku, et

ühel päeval need Janile ette laduda. Ja samal ajal varjas end eest, et tegelikult huvitas teda vägagi, mida vastatakse ja kuidas tema arvamusi kummutama kiputakse...

Mõnelgi korral tabas Ruth end mõttelt: milleks ta selle asjaga üldse jändab, kas see pole praeguses olukorras totter. Aga ometi oli see midagi niisugust, mis pärast paljusid küsi ja päevi teda kuidagiviisi puudutas. Seda ta endale salata ei saanud. Ja mida rohkem ta selle kallal urgitses, seda rutem kadusid tunnid, seda hõlpsam oli unustada kõike seda, mis oli siinsamas seinte vahel ja ka seal, seinte taga, väljas. Kas ta sellepärast kergem oli, see oli iseküsimus. Võib-olla oli selle puntra lahtiharutamine isegi raskem, kuid ta ei saanud teisiti, kui väsimatult oma mõtete ja seisukohtade paikapanemisega tegelda, justkui oleksid praegusel hetkel maailmas tema ja Jani suhted kõige tähtsamad.

Sel viiendal varjendipäeval, kui Ruth istus, jalad krõnksus oma madratsil, ilmus äkki Jan tema kõrvale, istus ja ütles:

«Veel natuke ja meie kannatuste aeg on läbi.»

«Arvate?»

Ruth hingäs sügavalt. Kas nüüd räägivad nad suud puhtaks? Või ei?

«Jah.» Jan naeratas veidi nukralt. «Meie passioon saab otsa.»

«Meie jutuajamine passioonist jäi ju pooleli,» ütles Ruth, «otsustavat kõnelust natukenegi edasi lükata: äkki ta ei mõistnud isegi, mida kartis.»

«Mis mõttes?» vaatas noormees tüdrukule otsa, nagu oodates, et Ruth esimesena neid vajaliku teema juurde juhataks.

Aga Ruth oli vait. Ta ei tahtnud jätkata. Sest kui nad hakkasid praegu kannatustest rääkima, siis peaksid nad rääkima ka armastusest ja kirest, aga seda ei tohtinud, see oleks andnud Janile relvad kätte: kohe alustaks ta pooleli jäänud jutuajamist ja tema, Ruth, võib-olla ei leiagi võimalust oma vastuväidetega lagedale tulla; Jan jõuaks temast ette, lükkaks juba eos tema teooria ümber, tõestaks talle, et armastab teda, Ruthi, ainuüksi teda — jah, ja just nüüd, just siinsamas madratsil kahekesi istudes sai tüdrukule korraga lõplikult selgeks, mille eest ta kõik need päevad pageda oli püüdnud! Too avastus mõjus otse ehmatavalt ning Ruth, peljates, et edasine viivitamine võib kõik pea peale pöörata, tõttas ebalevalt, kiirustades seletama:

«Teate, Jan, mis ma teile... hoopis ütelda tahan. Et meie vahel... kõik selge oleks. Te näitasite mulle Hanka pilti ja rääkisite, et...» Ruth tundis, et ta keha oli kuum ja suu kuiv. «Teate, Jan... Te eksite. Jah. Eksite. Te näete sarnasust, näete tuhat korda rohkem kui on, sest te tahate näha. Tahate näha ja leida ja näete ning leiategi, sest kui inimene midagi väga

tahab ette kujutada, siis see eriti raske polegi. Me ju sugeerime iseennast märkamatu iga päev. Te otsite Hankat minus.»

«Ei, ei,» katkestas noormees tüdrukut kohkunult, justkui tahetaks temalt midagi väga olulist ära võtta. «Ma armastan teid, Ruth.»

Ruth turtsatas. Ta kahetses kohe oma pahameeleavaldust — seda võib ju isegi solvumisenä tõlgendada! Ta sundis end rahule, naeratas nõrgalt, isegi veidi kaastundlikult ja lausus:

«Armastate mind ja tahtsite teada, mis on mu lemmikvärv ja lemmiklill. Te ju tahtsite teada, kas need on samad mis Hankal. Ja olidki! Ja teie olite õnnelik. On ju nii?»

Jan raputas pead ja nüüd kõneles temas solvumine:

«Ei olnud samad.»

Tüdruk ajas imestunult silmad suureks.

«Ei olnud samad? Aga mulle jäi mulje —»

Jan silmitses Ruthi etteheitvalt.

«Miks te, Ruth, arvate, et teie ei eksi? Hanka lemmikvärv oli sinine ja lemmiklilled olid roosid.»

Ruth vaikis nõutult: tema teooriasse oli löödud mõra. Aga see ärritas teda ja ta ajas pea püsti:

«Siiski, siiski, Jan. Te ei armasta ju mind, vaid ligilähedast kellelegi, kes kunagi oli. Te armastate minus surnut, kui nii üteldal!»

«Te ei tohi nii rääkida!» Jani ägedus ehmatas tüdrukut. «See ei ole õige!»

«See on õige,» raius Ruth. «Te armastate, jah, minus surnut. Aga ka mina olen... surnud. Ma ei usu nagu teie homset kannatuste lõppu.»

«Mis te sellega tahate ütelda? Kas te arvate, et nad meid —» Jan ei lõpetanud, vaikis ja vangutas pead.

«Ma ei arva midagi,» vastas tüdruk ja jätkas peaaegu kiuslikult: «Te tahate püüdlikult elluärkajat mängida. Aga tegelikult — vaadake neid siin ümberringi. Nad on ju vared... samasugused nagu väljas, tänavate ääres. Te loote endale illusioone.»

«Ei,» ütles noormees. «Nüüd eksite te jällegi. Inimestel on nüüd suuremad lootused ja unistused kui ei kunagi varem! Vaadake neid siin uuesti — jah, nad on väsinud ja kurnatud, aga sisemuses rõõmsad. Iga plahvatus ja automaadivalang on neile otsekui — muusika! Ainult teie...»

«Mis — ainult mina?»

«Ainult teie olete kõige suhtes tõrges! Te lausa ehitate enda ümber müüri ja tahate seal sees... õnnetu olla. Andke andeks, et ma nii ütlen, aga —»

«Tahan — õnnetu — olla?» Tüdruk raputas pead. «Te ei saa

midagi aru. Ja-jaa, ma mõistan, ega ma rumal ole: te käite kogu aeg ümber minu ja püüate mind nagu kustunud lõke põlema süüdata. Aga puud on... vettinud, märjad ja mädanenud. Ma ei sütti. Ma ei sütti, Jan.»

«Ma armastan teid.»

«Ärge ütelge seda. Te armastate Hankat.»

«Hankat ei ole enam!»

«Hankat ei ole ka minus, Jan. Te peate selle endale selgeks tegema. Peate tegema ja kohe, et mitte ettekujutustes elada. Need ei vii kuhugi. Te petate ennast.»

Nad vaikisid. Siis sõnas Jan:

«Ma poleks tohtinud teile Hankast rääkida.»

«See poleks midagi muutnud,» vaidles Ruth vastu. «Ühel päeval oleksite ikkagi samale äratundmisele jõudnud. Ja seda valusam oleks siis teil olnud. On ju parem, kui mina seda teile ütlen, uskuge mind.»

Jan ohkas.

«Te räägite minuga nagu lapsega, aga ma tean ise, mida mõtlen ja tunnen.»

«Kas me suudame alati oma mõtteid suunata ja tundeid seletada? Kui tihti me ei tea isegi, miks nõnda talitame, miks just neid sõnu ütleme... Me arvame end sageli rohkem mõistvat kui mõistame.»

«Võib-olla,» nõustus Jan, kuid lisas kohe: «Aga praegu kipute te minu eest mõtlema ja otsustama... Mul on tunne, nagu te kardaksite midagi või tahaksite end millegi eest kaitsta. Ma ei soovi teile midagi halba, Ruth, ma armastan teid.»

«Aga see ongi halb!»

Tüdruku hääles oli nii palju valu, et Jan võpatas.

Enne kui ta jõudis pärida, miks tema armastus selle kummalise eesti tüdruku arvates halb on, kostis ülevalt trepikojast prõmmimist, kära, kolinat ja valjusid hääli. Kõik varjendis tardusid. Pilgud naelutusid uksele. Titi otse lendas trepist alla ja hüüdis erutatult:

«Tulevad! Tulevad!»

Inimesed ajasid endid kiiresti nagu käsu peale püsti ja vahetisid tummas ootuses irdakil ukse poole.

Koos kahe poolakaga tulid trepist alla kolm punaväelast, automaadid käes. Nende mundrid olid määrdunud ja rebenenud, näod tahmast ja tolmust mustad, nad mõjusid varjendihämaruses kuidagi tontlikult; inimesed tõmbusid kartlikult koomale. Sakslannad surusid hirmunult oma sülelapsi vastu rinda ja püüdsid endid teiste selja taha peita.

«Ärge kartke,» sosistas Jan Ruthile.

Ohvitser, automaat laskevalmis, käsutas kõiki rivvi. Kohma-

kalt ja sõnatult täideti käsk. Piki varjendit tunglesid üksteise kõrvale eri rahvusest inimesed, tegid endile oma kaaslaste kõrvale ruumi, hoidudes tihedalt üksteise vastu. Üks poolakas hakkas midagi ohvitserile seletama, kuid see käskis tal wait olla ja nõudis:

«Sakslased... üks samm ette!»

Keegi ei liigutanud.

Ohvitser kordas oma sõnu. Kõikide pilgud pöördusid lastega sakslannade poole. Viimased hakkasid kartlikult ette kobima, üks puhkes nutma.

«Nii! Kes veel? Kes veel? Mehed?»

Meessoost sakslasi polnud ühtki. Seda ütles poolakas ka ohvitserile. Viimane ei teinud temast välja, käsutas poolaka rivvi tagasi ning hakkas igaüht teravalt silmitsedes ükshaaval küsitlema:

«Kes? Kust? Rahvus?»

Rivist kostsid julgemad ja arglikumad vastused.

«Poolakas.»

«Poolakas.»

«Tšehh.»

«Taanist.»

«Poolakas.»

«Taanlane.»

Ohvitser jäi Jani ette seisma.

«Sakslane?»

«Ei, tšehh.»

«Ja see naine?» viipas ohvitser automaadiga Ruthile.

«Minu naine,» vastas Jan.

«Me oleme sundkorras töölaagrisse värvatud,» kostis äkki Titi vali hää. Ohvitser jäi teda tähelepanelikult vaatama.

«Kõik?»

«Kõik, kõik,» kinnitas Titi ja naeratas.

«Kus on sakslased?»

«Ainult need naised ja lapsed,» hakkas poolakas, kes ka enne rääkida püüdis, seletama. «Teised läksid juba mitu päeva tagasi ära. Saksa sõdureid siin ei ole.»

«Kas nemad on ka laagrist?» viipas ohvitser sakslannadele ja muigas miskipärast.

«Ei, ei,» ütles poolakas, ta rääkis vene keelt päris korralikult. «Nad on tsiviilelanikud, siitsamast majadest.»

Venelased vahetasid omavahel vaikselt paar sõna ja kaks sõdurit tõttasid teistesse ruumidesse.

Poolakas astus rivist välja ja pakkus ohvitserile sigaretti.

«Me ootasime teid,» ütles ta.

Ohvitser silmitses teda uurivalt, võttis sigareti, keerutas seda sõrmede vahel, teine poolakas pakkus tuld, ohvitser tõmbas

paar mahvi ja libistas pilgu üle teda tummalt vahtiva inimese rivi.

Ruth silmitses ohvitseri. See oli noor mees, võib-olla tema vanune ehk aasta-paar vanem; lai ümmargune nägu, mustad higised juuksesalgud mütsi all, katki kärisenud varrukad, määrdunud käed... Ohvitser märkas Ruthi pilku ja küsis uuesti, ilmselt oli ta unustanud, et oli seda juba teinud:

«Aga teie — kes?»

«Ma ütlesin, ta on minu naine!» vastas Jan valjusti ja puudutas käega Ruthi õlga. «Tšehhoslovakkias. Meid veeti töölaagrisse.»

Samas tulid sõdurid pooljoostes trepist alla.

«Rohkem pole kedagi,» kandsid nad hingeldades ette.

Ohvitser viskas sigaretikoni maha, astus säärsaapaga peale ja ütles, vahtides talle suitsu pakkunud poolakale otsa:

«Ärge nina välja pistke, sõda ei ole veel läbi. Lähme. Ja kui siia veel tullakse, ütlege, et leitnant Trofimov oma meestega juba käis kontrollimas.»

Kolm sõjaväelast kadusid trepist üles. Sakslannad tõttasid kaugemasse nurka ja hakkasid seal midagi erutatult arutama. Paar poolakat läksid venelastele järele — küllap ust sulgema. Kõik lõtvusid ja vabanesid nagu pingest, mitmes keeles vadin kajas üle varjendi. Mõned läksid esimesele korrusele akendes välja vahtima, teised kogunesid elavalt arutades gruppidesse kokku, osa hakkas koguni oma kohvrite ja kompsudega tegelema, otsekui tahaks kohe kuhugi minema hakata.

«Miks te seda tegite?» küsis Ruth Janilt.

«Mida?»

«Miks te ütlesite, et ma olen...?»

Jan kehtas õlgu.

«Ma ei tea isegi.»

«Miks?» nõudis Ruth. «Miks?»

Jan vaatas tüdrukule väga tõsiselt otsa.

«Mul oli tunne, et venelastele võib-olla ei meeldi kohtuda Berliinis Baltikumist nende eest ärajooksnud eestlastega.»

Ruth surus huuled kokku ja langetas pilgu.

«Kui see teile ei meeldinud, siis andke andeks.» Ja lisas hääles varjatud iroonia, mida Ruth üllatatuna esmakordselt tema juures adus: «Aga me ei tea tihti, miks nõnda talitame ja miks just neid sõnu ütleme, eks ju?»

Jan pööras tüdrukule selja ja ronis trepist üles. Ruth märkas, et ta hoidus veidi kühmu ja käed rippusid lõdvalt kõrval.

Minu naine, kordas Ruth mõttes Jani sõnu. Minu naine...

Ruth vajus madratsile ja tundis äkki kohutavat väsimust, nagu oleks kõik äsja juhtunu temalt viimase jõuraasu rõõvinud.

«Ega te pole väsinud?»

«Ei, miks?»

«Halvasti magatud öö...»

«Oh ei!»

Ruth ja Arnold Loorits lähevad vaatetorni lähedalt mäeseljakult alla ja jõuavad allika juurde. On pühapäev, on kesk-päev, kaks nädalat tagasi algas sõda.

Juba üle kolme nädala töötab Ruth Toompea arhiivis. Muidugi ei loobunud ta Tartusse mineku mõttest supi vaaritamise huvides (ehkki ta seda isale ja Leole aina lõõpides rõhutas), tegelikult põhjuseks oli ikkagi Arnold Loorits. Aga seda võis ta salamisi ainult iseendale tunnistada, keegi teine ei tohtinud seda teada, isegi Loorits mitte. Ruth kandis vapralt oma õnnekoormat üksinda ja ootas erutatult, end vaevu-vaevu vaos hoides päeva ja tundi, mil midagi peab juhtuma. Mida nimelt, aga seda ta mõelda osanudki. Kindlasti midagi head, rõõmutavat, isegi ülevat — selles oli ta tõsimeeli veendunud, vastu-pidine ei tulnud kõne allagi!

Pärast maipühi kohtusid nad Ruthi kodus veel mitu korda. Ruthil oli ammu selge, et Loorits käib siin tema pärast, ehkki too seda millegagi välja ei näidanud, vastupidi, ta ajas isaga tundide kaupa innukalt juttu, justkui oleks ainult selleks sinna tulnudki; Ruthile pööras ta rõhutatult vähe tähelepanu. Mõnigi kord tundis Ruth, et isa teda ja Looritsat jälgis: kord, tabanud tuppä ilmunud tütre pilgu, tegi isa kelmika silmapöörde kohvitassi põrnitseva Looritsa poole ja muigas. Ruttu-ruttu tegi Ruth mõistmatu näo pähe, ajas oma imestavad kulmukaared veelgi enam imestama, kehtas õlgu ning väljus väarikalt toast — et köögis vastu uksepiita toetuda, sest enese kokkuvõtmine oli ju vägagi raske tegu...

Pärast kooli lõpuaktust pidid Ruth, Leo ja isa kolmekesi restorani lõunatama ning suurt sündmust tähistama minema. Koolimaja väravas kerkis nende ette nagu maa alt pidulik Arnold Loorits ja ulatas veidi ebalehes suure lillekimbu. Ruth punastas heameelest. Kõik vaikisid hetke kohmetunult, siis tegi isa ettepaneku, mille eest Ruth oli talle särades tänulik: ta kutsus Looritsa restorani kaasa. See oli ilus pärastlõuna. Nad lahkusid enne õhtut, sest isa tegi selgeks, et tema kui korralik lapsevanem alaealisega kõrtsis ei istu. Viimase all mõtles ta loomulikult poega, kes tegi küll sügavalt solvunud näo pähe, kuid tõe jäi tõeks: oli ta ju alles seitseteist. Isa kutsus Looritsa veel nende poole istuma, aga too muutus äkki väga taktitundeliseks, tänas ja vabandas, lubas teine kord läbi astuda ning lahkus. Ruthile see isegi meeldis, sest tal oli täna iseendaga veel küllaltki palju tegemist: restorani laua taga vastas ta lõplikult «jah» Looritsa ettepanekule nende juurde tööle

tulla. Selle peale löid mehe silmad nõnda särama, justkui oleks talle tehtud maailma kõige väärtuslikum kingitus, ta ütles: «Mul on hea meel,» aga ütles niisuguse hääletooniga, et seda andis mõttes korrata ja tõlgendada veel terve pika õhtu.

Esimesel töönalal käis Loorits teda ühel korral vaatamas, kolmel korral helistas ja päris, kuidas Ruthil läheb. Arhiivi juhataja, keskealine kõhn prillidega naine, samuti endine poliitvang, suhtus tüdrukusse hästi ning mida muud kui «hästi» sai Ruth mehelegi öelda, kui talle nõnda mitu korda helistati ja temasse nii hästi suhtuti.

Kui algas sõda, oli Loorits väga kinni, ta helistas ainult üks kord; kui Ruth võttis julguse kokku ja teda külla kutsus, ütles mees ära — aega olevat äärmiselt napilt. Tüdruk oli natuke kurb, kuid püüdis terve mõistuse abil meeoleu langusest üle saada — tuli aru saada, pidi aru saama...

Ametiasutustes seati sisse öised valvekorrad ja üllatunult luges Ruth nimekirjast Looritsa nime kõrvuti enda omaga (alati oli valves kaks inimest). Nad olid määratud valvesse laupäeva õhtust pühapäeva hommikuni. Ruth jälgis, et keegi ei märkaks ta erutust, isale ta ei ütelnudki, et nad on koos valves, ta oli veendunud, et see polnud juhus. Kindlasti oli siin Looritsa käsi mängus! Kas see tähendab, et midagi, mis peab juhtuma, on lähedal — ?!

Tegelikult ei juhtunud sel ööl peaaegu midagi. Nad olid hoone teisel korrusel, Loorits istus kabinetis telefoni juures ja luges pool ööd midagi, Ruth tukkus eesruumi diivaninurgas. Öö oli vaikne, keegi ei helistanud. Ruth pidi mitu tundi ootama, enne kui Loorits uksele jõudis ja päris, kas tüdruk teed ei taha: tal on termos kaasas. Ruthil olid jälle võileivad kotis ning nii nad asusidki väikese ümmarguse laua taha einetama. Nad rääkisid sõjast: sakslaste pealetungist, võimalikust mobilisatsioonist. Loorits püüdis Ruthi veenda, et pööre sõjas on kuude küsimus, Ruthi loomupärane omadus kõigesse teatud kahtlusega suhtuda — seda enam, et isagi kodus oli võrdlemisi skeptiline ning ennustas pikka ja rasket sõda — viis nad vaidlema, kuid materjali vaidluseks ei jätkunud kauaks, mõlemal poolel tuli faktidest nappus kätte; lootused ja usk polnud argumendid, millega üks oleks teist suutnud lüüa ning nõnda nad mõne aja pärast oma sõnasõja lõpetasidki. Ega too vaidlus neid pahuksi viinud, Ruthile see isegi meeldis, et Loorits talle kirglikult vastu rääkis, Ruthile meeldis ta häält kuulata ja valmistas rõõmu, kui mees oma leebe, sõbraliku naeratusega teda vaatas. Kas see sagedane vaatamine Looritsale endale ka meeldis või ei, sellest oli raske aru saada, sest nagu eine oli lõpetatud, tõusis ta ruttu, oli veidi rahutu, tõi kabinetist teki ja padja ja soovitas tüdrukul diivanile magama heita;

ise lubas hommikuni üleval olla. Vastust ootamata kustutas ta laelambi, pani põlema väikese laualambi ja kadus ukse taha. Ruth istus diivanil ja vahtis valgust, mis paistis läbi lukuaugu, ta oli pahur ja pettunud. Mida kõike oli ta unetutel öödel sellest valvekorrast oodanud! Ausalt öeldes ei julgenud ta endalegi tunnistada, mida täpselt, kuid mehe asjalikkus oli kuidagi solvav. Kas ta siis tõesti ei saa aru, et ma olen valmis? mõtles tüdruk. Ons ta tõesti nii rumal ja taipamatu? Või hoiab miski teda tagasi? Äkki on tal siiski mõni naine? Või sunnib teda tagasihoidlikkusele sõprus isaga? Loomulikult polnud kuskilt kedagi võtta, kes nendele küsimustele vastanud oleks, too, kes oleks vastata võinud, istus suletud ukse taga ja nohistas raamatut lugeda — nagu poleks tema asigi, et kõrvaltoas diivanil on tüdruk, kelle süda on soe ja hing ootel.

Tusatuju, millega Ruth lõpuks suikus, haihtus silmapilk, kui Loorits hommikul tuppa tuli ja kella vaadates sõnas:

«Kell kaheksa on vahetus siin. Mis te arvate kuumast kohvist ja paarist kreemisaiast kuskil kohvikus? Vaatame, kuhu... latuks vähe... Mis te arvate?»

Ruthil polnud siin midagi arvata: oleks Loorits teadnud, et juba tema viipest piisaks, et tüdruk vantsiks koos temaga kas või maailma otsa, poleks ta oma ettepaneku tegemisel nii palju sõnu kulutanud.

All-linna jõudes ostis Loorits värsked lehed, nad leidsid «Harju» kohvikus vaba nurgalaua, Loorits libistas pilgu üle sõjateadete, luges mõned kohad Ruthile ette; vaikides jõid nad kohvi ning näsisid saiu ja kui kohvikust välja said, tegi Loorits ootamatult uue ettepaneku:

«Mul on täna aega... Kas teil ka? Läheks jalutaks... või sõidaks kuhugi... linnast välja näiteks. Kas Piritale või...»

«Oh, seal on palju rahvast!» hüüdis Ruth õhinal ja punastas. No pidi just see tal üle huulte lipsama! Aga mees ei hakanud tema sõnade tagamaid otsima, ütles hoopis, et siis ta teab, kuhu ta Ruthi viib, ärgu tüdruk midagi küsigu, lihtsalt tulgu — nõus? Muidugi oli Ruth nõus.

Kui nad rongiga Hiiu jaama jõudsid ning Loorits teda varsti pärast kalmistust möödumist vasakule viima hakkas, oli Ruthile selge, kuhu nad lähevad — Mustamäele. See üllatas teda. Miks sinna? Mis mälestused Looritsat Mustamäega seovad? Tüdruk otsustas mitte midagi küsida: ta ootab ära, millal ise rääkima hakatakse. Nad möödusid nukralt konutavatest Glehni lossi varemetest, veidrikust paruni poolt kunagi meisterdatud raudkivikildudest lohest ja surnud hobuse hauale püstitatud obeliskist, jõudsid vaatetorni lähedale ning hakkasid sealt mööda mäenõlva alla minema. Allikani.

Ja siin nad nüüd on.

Minnes läbi männiku sähvab Ruthile pähe Vahur Eljen ja ta peab end kokku võtma, et mitte hakata pilguga haralise puud otsima; all, seistes kõrvuti Arnold Looritsaga ja silmi sedes kahest urust hoogsalt väljavoolavat imeselget allikal ununevad Vahur ja haraline puu sedamaid; päev on päikeseline, õhk pehme, ümberringi pole ühtki hingelist ja Ruthil on äkki nii hea olla, et hakka või rõõmust vesistama.

«Arvake, miks ma teid siia tõin?» küsib Loorits.

«Ma ei tea,» vilksab tüdruku pilk mehe poole.

«Ma olin siin viimati... oma kaheksateist aastat tagasi. Ku ütlesite, et Piritale ei taha, tuli äkki Mustamäe meelde. Me pidasime ühel ilusal suveõhtul siin oma noorsooühingu koosolekut. Meid oli kümnekond, kaasas olid vurtsupüdelid ja korv võileibadega, et jätta muljet väljasõidust rohelisse. Muuseas, teie arhiivijuhataja Julia Serman oli ka siin, võits ta käest küsida. Järgmisel aastal läksid pooled meist kinni. Nüüd, kolme vaba aasta jooksul pole mul kordagi olnud maht siia hulkuma tulla. Ega teiegi pole siin käinud? Või olete?»

«Ainult talvel ja paar korda,» vastab Ruth napilt. «Käisime Leoga suuſatamas.» Ja lisab ruttu, justkui võiks karta, et see uudis millegagi Looritsat häirib: «Siin allika juures pole me kunagi varem olnud. Me sõitsime rohkem sealpool mäge.»

Loorits teeb ettepaneku istuda, ta süütab suitsu ja veidi aega vahivad nad sõnatult kiirevoolulist allikat.

«Kas te teate, mis selle allika nimi on?» küsib mees mõne aja pärast.

«Ei tea,» tunnistab tüdruk.

«Seda kutsutakse Rõõmuallikaks.»

«Rõõmuallikaks?» imestab tüdruk. «Ei tea, miks?»

«Räägiti kahte juttu... Et sajandi algul armastas rahvas siin allika juures rõõmsalt pidutsemas käia. Aga on ka teine versioon: et siin olla baptiste ristitud ja nad said tänu allikale taevaliku rõõmu osaliseks. Mine võta kinni, kumb õige on. Ega paljud allikad ole ju ka igasugu muistenditega seotud, ehk on sellelgi mõni, aga seda ma ei tea.»

«Mõtleme ise välja,» teeb Ruth naeratades ettepaneku Heldeke, kui hea on tal olla!

«Mõtleme,» on mees nõus. «Aga miks me nimetame seda kohta siin Mustamäeks, kas seda teate?»

«Ka ei tea,» teeb Ruth nõutu näo. «Näete, ma ei tea kohe mitte midagi.»

«Mustamäeks hakati seda kohta alles kuskil kahekümnen dail aastail kutsuma. Kauguses mustavad metsad... Varem tsaariajal, hüüti seda paika Sinisteks mägedeks.»

«Mustamäe on ilusam,» arvab Ruth.

«Minu meelest ka,» on Loorits päri ja Ruthil on ilmatu hea meel, et nad mõlemad sedapuhku ühtemoodi mõtlevad.

Jälle vaikivad nad, Ruthil valdab mingi õnnis rahu, tal on tunne, nagu oleksid nad ainult kahekesi maailmas, nagu kõik — kodu, linn, sõda — asuks kuskil määratult-määratult kaugel...

«Teate, missugune see legend võiks olla,» lausus tüdruk. «Mina alustan, teie jätkate, teeme kahe peale nagu naksti valmis, eks?»

«Teeme,» muigab mees ja vaatab uudishimulikult ning ootavalt tüdrukule otsa.

«Ütleme, et elas kord tütarlaps...»

«Hästi.»

«Ja temal oli armsam.»

«Nii?»

«Ja armsam pidi sõtta minema... Noh, nüüd on teie kord,» nõuab Ruth.

Loorits sügab kukalt.

«Hm... Ja enne lahkumist kohtusid nad viimast korda siin allika juures. Nüüd teie.»

«Ei veel, miks nii vähe, ainult üks lause!» protesteerib Ruth.

«Olgu... Ja noormees ütles talle: «Oota mind. Ja tule alati siia allika juurde. Sa oled minu elu, minu armastus, minu rõõm. Nii nagu see allikas algab kahest ja saab üheks, nõnda on ka meiega.»»

«Väga ilus,» kiidab Ruth ja mõtleb tahtmatult haralise puu peale.

«Ja ütles veel: «Sinu auks saagu see allikas Rõõmuallika nime.»»

Ruth sekkus:

«Ja noormees läks ja tütarlaps käis tihti nende Rõõmuallika juures armsamale mõtlemas.»

«Aga noormees ei tulnud ega tulnud,» ütleb Loorits. «Ja ühel päeval tuli teade, et ta on sõjas langenud.»

«Oi, miks nii kurb!» hüüatab Ruth. «Aga olgu peale! Ja tütarlaps tuli allikale, nuttis siin päevad ja ööd, kuni allikas tõusis üle kallaste ja ta ära uputas. Aga rahva suhu jäi nimi Rõõmuallikas kui unistuste ja... ja lootuste... ja kunagise õnneaja sümbol. Ja ongi... kogu lugu. Väga lühike kukkus ta meil välja.»

«Võib-olla rohkem polegi vaja.»

Nad vaatavad vaikides teineteisele otsa, naeratavad, tõsinevad, mees kaldub tüdrukule lähemale, paneb käe ümber tema piha ja tõmbab teda kergelt enda poole, Ruth laseb seda sünnida, sulgeb silmad ja nad suudlevad. Pärast pikka suudlust

vaatavad nad tõsiselt, peaaegu uurivalt teineteisele otsa, küllaleiab kumbki teise silmist vastuse, ja tugevasti teineteise embusesse klammerdudes suudlevad jälle. Ruth läbib kerge erutusvärin.

«Kallis,» kuuleb ta oma kõrva juures mehe tasast häält, «oled minu... rõõmuallikas, tead sa seda?» Ruth raputab nõrgalt pead: kust võis ta seda, armas taevast, teada?

«Sa ei usu?»

«Usun,» ütleb tüdruk vaikselt. «Usun, usun,» kordab ta nagu kartes, et teine võiks tema sõnades kahelda.

Nad istuvad kaua teineteise embuses. Nad ei räägi midagi. Ruthil on hea meel, et midagi pole vaja ütelda. Siin polegi enam ühtki sõna vaja, mitte ühtainukestki — milleks üldse veel sõnad?!

«Millele sa mõtled?» küsib mees tüki aja pärast.

«Mul on... hea,» tunnistab Ruth.

Looritsa käsi surub teda tugevasti.

«Näed, milleks meil oli vaja siia tulla,» lausub mees mõtlikult, peaaegu imestades.

«Jah,» imestab Ruthki. «Ma olen nii õnnelik.»

«Jah,» ütleb Loorits.

Äkki kuulevad nad hääli. Mäeseljast jooksevad alla paar poisikest. Ruth ja Loorits tõmbuvad teineteisest eemale, poisid plagavad neist mööda, vahivad tagasi ja kaovad puhmade varju; nad tõusevad, Loorits võtab Ruthi õlgadest kinni ja nad vaatavad tükk aega vaikides teineteisele otse silma.

«Minu naine,» ütleb mees äkki.

«Aa,» tuleb üle tüdruku huulte ja see on kõik, mida ta praegusel hetkel ütelda oskab. Jalad lähevad kummaliselt nõrgaks ning tal on ütle mata hea meel, et teda nii kõvasti kinni hoitakse — see võiks nii jääda, ainult nii, nimelt nii: tema seisab, jalgades surin ja nõrkus ja tugevad käed hoiavad teda.

Jooksumüdinale tulevad poisid tagasi ja jäävad neist veidi kaugemale allikakividele turnima.

«Lähme,» ütleb Ruth.

«Lähme,» vastab Loorits.

Nad pööravad allikale selja ja lähevad mööda järsult tõusva rada mäekülge pidi üles.

Kui nad läbi männiku astuvad, ei mõtle Ruth enam haralise puu peale, ta ei vaata sinnapoolegi, nagu poleks seda isevärki mõttega mändi tema jaoks olemaski.

Alles teisel päeval pärast kolme Nõukogude sõduriga kohtumist tihkasid mõned mehed, nende hulgas ka Jan, varjendist välja minna. Umbruskonnas oli lahingukära vaibunud, aga seda vihasemalt käis möll linna tsentrumis. Pärast sinna nad ei

ükkunudki, aga nägid eemalt tanke ja autosid ning ristteedel sõdurivormis tütarlapsi, kes liiklust juhtisid. Majade akendest tippusid välja valged padjapüürid, linad ja rätikud.

Jan koos teistega tagasi ei tulnud. Pärimisele, kuhu tšehh jäi, vastasid teised, et ta oli metroojaama juures kohanud paari kodumaalast ja nendega rääkima jäänud. Ruth ei lausunud selle peale midagi ja jäi ükskõikselt oma madratsile konutama. Titi istus ta kõrvale ja lausus:

«Ära muretse ühti, küll ta varsti tuleb.»

«Kes?» ajas Ruth silmad suureks. Ta teadis, et valetas Titile ja iseendale.

«Kes, kes. Jan loomulikult.»

Ruth kehtas õlgu.

«Miks mina peaksin tema pärast muretsema? On sul ka fantaasia...»

«Pole mul miskit fantaasiat,» vaidles Titi vastu. «Kas ma ei näe, kuidas te kassi ja hiirt mängite?!»

«Jäta järele, ma ei taha.»

«Mis sa poisist piinad? Tal niikuinii kurvad silmad! Anna talle vähemalt lootustki! Kõigil on kergem, aga sina teed nagu kiuste tema elu raskemaks. Ja just nüüd —!»

«Ah sul on kergem?» jäigastus Ruth.

«Issand, muidugi — sõda on kohe läbi!»

«No ja siis?»

«Siis — issand! mis kõik...» Titi takerdus ja otsis sõnu. «Ei hoh, ega ma täpselt ei tea — aga ikkagi —»

Ruth muigas põlglikult.

«Sa ei tea midagi. Elad nagu linnuke oksal. Aga minul ei ole kergem. Ei ole! Ma ei saa nii elada, et ma ei tea midagi, mis saab homme.»

«Homme on rahu. Või ülehomme.»

«Ja mis see rahu sulle või mulle annab? Mis me peale hakkame? Kuhu me läheme? Mida tegema hakkame?»

«Taevast tule appi, ega sa ometi taha, et sõda käiks igavesti edasi!»

«Kas või.»

«Sa oled hull.»

Jah, Ruth oli kibestunud vist kõige pärast — Titi pärast, läheneva rahu pärast, küllap Janigi pärast. Ümber tema ja väljaspool teda toimus midagi temast sõltumatut, millele ta ei saanud vastu panna; läheneva teadmatus ja perspektiivitus mõjusid ahastamapanevalt. Ruth tundis end abitu ja jõuetuna nagu haige laps, kes vajab toetavat kätt ja lahket sõna, usku, lootust ja kindlustunnet; aga seda Titi oma «elame-näeme» põhimõttega anda ei saanud, seda ei suutnud Jangi anda, kuigi püüdis teda oma armastuse abil ellu äratada. Titi lootused

mõjusid Ruthile tühistena, Jani tule tuha all otsinised mõtteta. Kui sa oled kord kokku varisenud ja lasknud end, nagu pime teab kuhu talutada, mõtlemata millelegi, uskumata millelessegi, tahtmata midagi, siis oled vajunud justkui sohu, kust enam pääsu pole... Ja küllap ta ei tahtnudki pääseda, sest üksindus ning kodutus olid temalt riisunud igasugu tahtejõud, tal olid jalad otsekui alt ära lõigatud, ta oli invaliid, kes suutnud kuhugi minna ja oli kõik lootused juba ammu matnud.

«Sa oled hull,» kordas Titi. «Inimene peab ennast koki võtma. Mis sa halised? Vaata neid seal!» Ta viipas eemal elavalt vestlevate ja naervate serblaste poole. «Inimestele olek nagu prits taha pandud... hoopis teine eluvaim sees!» Titi pigistas usaldavalt-lepitavalt Ruthi kätt. «Ära pahanda, ei ma sulle halba taha. Oota, las saab see madin seal Riigipäeva hoone ümber otsa, lähme linna, otsime süüa, hakkame maailma uue pilguga vaatama...»

«Kaua?»

«Mis «kaua»?»

«Kaua sa seda maailma uue pilguga imetleda kavatsed? Jämis pärast saab?»

«Noh, pärast... pärast hakkame omale katusealust otsima.»

«Siin? Berliinis?»

«Kus siis? Aga võime proovida lääne poole pörutada, mis Lähme ameeriklastele lauluga vastu. «Tipereeri...!» Ei, see on inglaste oma. Üks rääkis, et tuhanded pidid juba voorima lääne poole. Küll ka meile peavari leidub!»

«Ja siis?»

«Siis, siis!» Titi muutus pahuraks. «Siis pörutame Ameerikasse. Seal peaks kena kari eestlasi ees olema.»

«Ja kõik ootavad sind?»

«Tead, sinuga ei saa üldse rääkida!»

Ruth nõogutas väsinult.

«Võib-olla, Titi, võib-olla. Ärme räägime siis. Ma ei tahaks su tuju rikkuda... ja su lennukaid mõttetiibu karpida.»

Veidi aja pärast tuli Jan põneva uudisega: kolm kaasmaalast, keda ta kohtas, olid otsustanud hakata Praha pool minema. Nad olid endile juba jalgrattad muretsenud (muidugi varastanud, aga mis varguseks sai praegu kuskilt trepikoja või kuurist leitud jalgratast pidada!) ning otsisid kaaslast, kes grupp suurem oleks. Jan oli kampa löönud ja üfelnud, et too ka kaks tüdrukut kaasa. Neil kästi kibekähku jalgrattad hakata ja uuesti pidid nad homme keskpäeval sama metroojaamajuures kohtuma.

Jan säras rõõmust ja erutusest. Seda aitas tõsta asjaolu, et Josef, Martin ja Antonín — nii olid nende nimed — pistis

talle pihku teab kust saadud lihakonserve ja leivatüki, juba tagus ta noa ja kivi abil karbikaant lahti, jagas leiva kolmeks tükkiks, andis tüdrukutele ja võttis endale; konservikarbis lusikatega sonkides ja leiba mugides kuulasid Ruth ja Titi Jani suuri plaane. Jan ei soovitanud tüdrukutel välja tulla ja lubas kohe ise minna ringi hulkuma — ehk satub mõne kuskil vedeleval jalgratta peale.

«Ruth ei oska sõita,» ütles Titi äkki.

«Ei oska jalgrattaga sõita?» jahmus Jan.

Ruth raputas pead. Jani plaanid jätsid teda imelikul kombel päris ükskõikseks.

«Ei oska jah,» lausus ta, «ja ega sel polegi tähtsust. Miks ma peaksin Prahasse minema?»

«Miks!» laiutas Jan käsi. «Praha pole maatasa tehtud, seal saab elada, seal on mu kodu ja juttavad — mis mõtet on siin varemete vahel nälgida?»

«Aga kui kaugel seal sõda on?» uuris Titi murelikult.

«Eks seda tee peal kuule,» arvas tšehh. «Ehk on sakslased juba jalga lasknud... või välja löödud... või sisse piiratud — praegu ei tea midagi! Aga küllap jutud meile vastu tulevad!»

«Aga kust me tee peal süüa saame?» mõtles Titi.

«Peost suhu... Käime talusid pidi...»

«Haa, arvate, et sakslased nüüd meiesugustele midagi annavad! Koerad ajavad kallale...»

«Siis pistame koerad nahka,» püüdis Jan nalja teha, tõsines ja ütles: «Olge mureta, nüüd nad just annavad, hirm on nahas —! Ja kui ei anna, eks küsime siis venelaste käest.»

«Väga lihtne on see teil kõik,» kahtles Titi. «Kuidas me selle kambaga üksi nii pika tee ette võtame...»

«Me pole üksi,» vaidles Jan vastu. «Kõik maanteed pidid sõjapõgenikke ja end vangi andnud Saksa sõdureid täis olema... Tulge pistke korraks pea välja — siinsamas näha!»

«Kaugel see Praha on?»

«Dresdenini on umbes kakssada ja sealt veel oma sada viiskümmend... ausalt öeldes ega ma täpselt ei tea.»

«Issake!» hüüatas Titi. «Kolmsada viiskümmend kilomeetrit! Ja jalgratastega? Mis minust pärast seda järele jääb? Ja kaua me üldse sõidame? Ütleme, et ühe kilomeetri peale läheb viis minutit... kolmesaja viiekümne peale — noh, mis see teeb? —

üks tuhat seitsesada viiskümmend minutit ehk... jagame kuuekümne minutiga...» Titi arvutas hoolega ja karjatas: «Kakskümmend üheksa... oma kolmkümmend tundi ühte-järgel!»

«Noh, mis see siis ära ei ole? Natuke üle ööpäeva,» muigas Jan, kellele Titi paanika nalja tegi.

«Kes jaksab nii palju korraga sõita! Näljast pikali kukku-

mas! Me venime seda teekonda vähemalt nädal aega, kui meil vahepeal kuskil maha ei lööda!»

«Miks maha?» imestas Jan.

«Aga... kui tulevad mõned taganevad väeosad ja jääme kahe tule vahele? Kõike võib juhtuda!»

Jan tõusis, ta muutus veidi tusaseks.

«Jah, kõike võib juhtuda. Aga siia vahtima jääda on lihtsalt rumal. Kui tahame elada, on aeg tegutsema hakata.»

«Võib-olla,» ohkas Titi ja vaatas Ruthi poole. «Mis sa ütled?»

Ruth raputas aeglaselt pead ja vahtis kuhugi kaugusesse.

«Milleks Prahasse?»

«No kuhu siis?» porises Titi. «Või tahad Varssavisse? Poole kaudu koju? Ma ei tule Eestisse raha eest kah! Aga kui siiski paneks hoopis ameeriklastele vastu, ah?»

«Mina lähen koju,» ütles Jan.

Tükk aega vaikisid kõik kolm.

«Tegelikult on mul muidugi ükskõik,» kõhkles Titi, lõi silm käega ja küsis: «Aga kust me need jalgrattad võtame?»

«Ma lähen kohe otsima,» rõõmustas Jan. «Õhtuni on veel palju aega.»

«Taevas, aga Ruth peab siis õppima hakkama!» oigas Titi. «No muidugi, ega see tsirkusetrikk ole, mina õppisin omal ajal paari korraga ära...»

«Ma ei hakka midagi õppima,» ütles Ruth tüdinenult. «Ja Prahasse ma ei hakka sõitma. Kui sa väga minna tahad, mine. Ruth vaatas korra Titi poole ja keeras pea ära.

Titi heitis Janile nõutu pilgu ja tegi grimassi.

«Küll sinuga on raske,» alustas ta eesti keeles, kuid tšehhi segas vahele:

«Miks te nii kangekaelne olete, Ruth? Miks te tahate siia jääda? Mis te siin üksinda peale hakkate? Te pole ühegi õnnestuse eest kaitstud!»

«Ja teie kaitsete mind kõikide õnnetuste eest?» torkas Ruth Jan vastas haavunult:

«Mitte mina üksi — meie grupp. Meid on kokku viis meest, üks pidi veel tulema.»

Ruth vaikis.

«Ruth,» ohkas Jan. «Ma viin teid mõlemaid oma koju, isa ja ema juurde. Te puhkate välja, sööte, kosute... Ja siis on aega mõelda, mida eluga edasi peale hakata.»

«Mina läheksin hea meelega Austriasse,» hakkab Titi äkki unistama. «Ma ei tea, miks, aga mulle Austria meeldib lihtsalt... Ruth, kuidas on saksa keeles «jubedalt?»»

Ruth ei vastanud.

«Viini valss,» naeratas Jan.

«Aga muidugi!» ütles Titi. «See on vist nende filmide

mõju... noh, Straussidest ja mis see teine oligi — Lange-rist...» Titi tegi Jani poole peaga liigutuse ja pilgutas talle silma: mingi Jan, küll ta tüdrukule augu pähe räägib.

Jan läks, Titi kõneosavus aga ei kandnud vilja: Ruth jäi kindlaks. Nad läksid peaaegu tülli ja kui hilisõhtul Jan väsinuna ning õnnelikuna kahte jalgratast — rohkem ei õnnestunud tal leida — varjendi trepist alla tassis, ei rääkinud tüdrukud omavahel ühtki sõna. Jalgrattaid nähes läks Titi põlema, takseeris neid asjatundlikult ja lubas järgmisel varahommikul proovisõitu tegema minna. Viimased lootused, et jalgrattad Ruthi mõjutada suudavad, ei täitunud ja hilisööl ütles Titi lõplikult vihastudes:

«Kurat sinuga, jää siia hallitama ja surema, kui tahad, mina tahan elada ja lähen nendega koos, — tulgu mis tuleb!»

Selle peale ei ütelnud Ruth midagi.

«Jääme magama,» lausus Jan väsinult ja nukralt, «hommik on õhtust targem.»

Hommik aga polnud õhtust targem. Miskipärast oli Titigi ööjooksul oma ettevõtte arukuses kahtlema hakanud, sest ta ütles õhates:

«Ma ikka ei saa Ruthi nii jätta...»

Jan vaatas talle vaikides otsa.

«Ma jään ka siia.»

«Ruth,» palus Jan. «Miks nii? Milleks see hea on?»

«Saage aru,» ütles Ruth vastu, «mul lihtsalt pole jõudu nii-ugust teekonda ette võtta. Minge, sõitke — te lähete ju koju. Ja jätke... jätke juba ükskord mind rahule!»

Ruth pahvatas ahastades nutma.

«Ruth, jäta,» embas Titi teda. «Sul on närvid läbi. Rahune... Kui sa tõesti ei taha ja arvad, et ei suuda — ära muretse, ma jään sinu juurde. Mina su siia vedasin ja mina sinu eest ka vastutan.»

«Ah, ära mängi,» närveldas Ruth. «Keegi pole mind vägisi vedanud! Minu pärast sa ei pea küll jääma!»

«Mina jään jah.»

Ruthi pisarad ja jõuetus andsid Titile enesekindlust.

Jan lahkus ilmselt raske südamega. Aga veel raskema südamega tuli ta paari tunni pärast tagasi, läks tüdrukute juurde ja vajus Titi kõrvale magamiskotile istuma.

«Nad pole nõus,» ütles ta.

«Kes? Millega?» ei saanud Titi aru.

«Nad pole nõus... naisi kaasa võtma. Et teekond on raske... Ohtlik... Igaühel endaga tegemist... Nad ei taha... võõramaalasi ja naisi.»

«Säh sulle,» ütles Titi ja polnud üldsegi õnnetu: tema hom-

mikune otsus oli lõplik. «Ega siis muud kui head teed ja õnne
likku päralejõudmist!»

Jan ei liigutanud.

«Ma ei lähe.»

«Mis?» hüüdis Titi.

Ruth tõstis jahmunult pilgu.

«Ei lähe?» Titi vahtis üllatunud Ruthi poole. «Kuuled, Ruthi»

Jani ja Ruthi pilgud kohtusid. Ruthi silmades välgatas midagi
noormees ei saanud aru, oli see heameel või lihtsalt uudis
himu.

«Ma ei lähe, Ruth.»

«Miks siis?» Ruthi hääl värises kergelt.

«Ma ei lähe,» ütles Jan uuesti ja pani äkki käe Ruthi kaele.

Ruth võpatas, nagu oleks Jani sõnade tegelik tähendus alles
selle puudutusega temani jõudnud.

«Ma ei lähe.»

Just needsamad sõnad lausub Arnold Loorits Ruthile tema
kodus ühel augustikuu teise poole pärastlõunal — kaks päeva
pärast Leo, üks päev pärast isa lahkumist.

Ja just nüüd, kui Arnold on seda öelnud, saab Ruth aru, et
ta tegi valesti, kui mehelt seda vastust välja pressima hakkas.
Sest Looritsale on see ütlemine hästi vastukarva, seda on näha
nii ilmet kui pilgust; tal on nagu, nagu oleks teda sunnitud
saladust reetma. Ning küllap see nõnda ongi, taipab tüdruk
alles nüüd, küllap ongi nii, et ainult tema pealekäimine ja
tujutsemine, isegi solvunu mängimine (aga see polnud ju mängi-
gimine, helde taevast!) tegid mehe suu lahti. Ruth saab aru, et
Arnold tunneb end üpris halvasti ja esialgne rõõm, et teda
siiski usalduse vääriliseks peeti ning et tal pole miskit põh-
just Arnoldis kahelda, asendub süütundega. Pisike rumal
egoist, sõitleb Ruth ennast, vaikib, väldib Looritsa pilku ja
mõlemal on paha.

Vahepeal on palju juhtunud. Leo astus ilma isa teadmata ja
end vanemaks valetades hävituspataljoni, jooksis kiirustades
kodust läbi, isa oli algul üsna kurjalt selle sammu vastu, nad
lausa tülitsevad. «Aga mis sa ise teed?» nõudis poeg: isa pidi
järgmisel päeval laevaga evakueerima. «See on minu kohus,»
vastas isa. «Aga see on jälle minu kohus,» vastas poeg. «Sa
oled liiga noor.» «Pool aastat on jah puudu,» vangutas Leo
nõrduvalt pead, et isa jäi nõutult vait. «Nüüd fašistide vastu
minna ei või, jah? aga poole aasta ja kolme päeva pärast kõl-
bab küll, ah?» Isa ohkas: «Hoia ennast.» Leo silmad lõid
särama: «Muidugi!» «Ja vaata õe järele... Võib-olla kohtume
veel — kuskil.» «Kui ma minema ei saa, siis panen tädi juurde
maale,» seletas Leo õhinal. «Küll ma seal teie tuleku ära ootan»

ja Ruthki võib Meeta poole tulla.» «Mina jään koju,» vastas
Ruth napilt ja tal oli selleks oma põhjus.

Järgmisel päeval aitas Ruth isal kohvrit pakkida, esikus
ambas isa teda tugevasti, rääkis palju, vist midagi õpetlikku —
Ruth ei mäletanud pärast sellest sõnagi, sest tal oli tegemist,
et end vaos hoida ja mitte nutma puhkeda. Uuesti kohtusid
nad sadamas ja isa ütles: «Sa võiksid tõesti Meeta poole
minna... kas või mõneks ajaks.» «Ma jään koju,» vastas Ruth.

Põhjus oli Arnold Loorits. Ruth polnud teda juba kaks nädal-
at kohanud. Kord nägi ta teda Rahvakomissaride Nõukogu
ühel grupi meeste keskel, teine kord helistas Ruth talle
kõlbe, kuid Loorits ütles, et tal on väga kiire ja küll ta teda juba
kohta üles otsib. Oli teada, et isa lahkub varsti — Leo varjas siis
veel oma plaane — ja Ruth oli end harjutanud mõttega, et
kui Loorits evakueerub, võtab ta ka tema kaasa. Arnold
polnud sellele küll kordagi vihjanud, kuid Ruth pidas seda
pärast kõike, mis nende vahel oli, nõnda endastmõistetavaks,
et tal ei tekkinud kordagi mingit kahtlust.

Ja mis siis nende vahel oli olnud — pärast toda pühapäe-
vast Rõõmuallikat kaks nädalat tagasi? Nad said peaaegu üle-
päeviti õhtuti kokku, jalutasid mööda linna, istusid kohvikuis
ja käisid kinos, kord-paar kutsus Arnold teda enda poole (ta
elas oma õe ja õemehe juures), kuid Ruth pelgas miskipärast
ja keeldus; ka enda poole ei kutsunud Ruth meest, sest õhtuti
oli isa alati kodus, nad poleks saanud hetkegi kahekesi olla —
ja Ruth pidas praegu paremaks, kui isa ja vend sellest kõigest
veel midagi ei tea.

Ruth ootas kannatlikult. Kui arhiivijuhataja Julia Serman
evakueerimisest juttu tegi, siis Ruth temaga sel teemal pikalt
ei rääkinud: ta oli kindel, et kõik asjad ajab Loorits ise korda.
Aga Loorits ei ajanud midagi korda, Loorits seisab keset tuba
ja ütleb hoopis lause, mis paneb tüdruku jahmatama:

«Ma ei lähe.»

Aga sellele eelnes mõndagi. Juba teist päeva Ruth enam
tööd ei käinud, Serman ütles, et pole vaja. Ilmselt hakatakse
ka arhiivi evakueerima, arvas Ruth, imestas, et tema abi ei
vajatud, istus kodus ja ootas — koputust. Linna, sadama ja
mere kohal lendasid Saksa lennukid, õhutõrjekahurite äge tuli
lõhkus taevaaluse mürsuplahvatuse täis, tänavatel kihutasid
õidu- ja veoautod, jalakäijaid oli liikvel vähe, olukord oli
ärev.

Ja nüüd on mees tema juures. Ruth jookseb Arnoldi kaen-
lasse, nad suudlevad pikalt, tüdruk katab mehe näo suud-
lustega, sosistab, kuidas ta teda ootas ja viib ta diivanile istuma,
sinnasamasse, kus nad nende tutvumisõhtul kõrvuti olid. Kuna

Loorits endast üldse juttu ei tee, pärib aina isa ja Leo järele ei kärsi Ruth enam küsimust endas hoida ja uurib erutatult.

«Millal sa pead ära sõitma?»

«Mina?» küsib Loorits vastu ega tüki kohe jätkama, mis tekitab tüdrukus võõrastuse. «Mul ei ole veel asi selge,» ütleb ta lõpuks ja Ruthil on tunne, et mees ei räägi tõtt. «Veel pole,» kordab Loorits. «Mulle antakse ülesanne ja ma ootan seda. See selgub —»

«Millal?» kiirustab Ruth ja ta süda hakkab valutama.

«Täna või homme. Ja sina?»

«Mis — mina?»

«Arhiivirahvas läheb täna õhtul, kas sina siis —?» Loorits ei lõpeta lauset, sest ta ilmselt taipab, et Ruthis pole midagi, mis tõendaks, et ta kiirustaks lahkuma.

Ruth tõmbub endasse. Ta on mehe põikleva käitumise pärast pettunud, isegi solvunud. See, mida ta endastmõistetavaks pidas, polnud Looritsale üldsegi oluline. Ja ta ütleb lausa trotslikult:

«Ma ei lähe kuhugi.»

Vastus ajab mehe ärevusse ja tüdruk ei saa aru, miks. Nüüd püüab Loorits Ruthi veenda, et ta peab igal juhul koos teistega ära sõitma. Paari päeva pärast on sakslased sees, Ruthi isa on Nõukogude ohvitser, vend hävituspataljonis, ise töötab ta Toompea arhiivis — mida ta veel ootab? Loorits kargab püsti ja tahab kohe tõtata asju ajama, lubab tunni-paari pärast tagasi tulla, või ei, veel parem — tulgu Ruth kohe temaga kaasa, pakkida jõuab pärast; juba on ta esikus ja ust avamas, kui märkab imestusega, et tüdruk istub liikumatult, käed rüpele ja on täiesti osavõtmatu.

«Mis sul on?» läheb Loorits tüdruku juurde.

Paari päeva pärast on sakslased sees ja ta ei tea, millal peab ära sõitma — sellest mõttest ei saa Ruth kaugemale, ta on vapustatud, kuidas tema ootused-lootused põrmu varisesid, et ei saa lahti tundest, et Loorits lihtsalt varjab tema eest oma ärasõidu aega. Ilmselt ta ei taha, et meid laeval koos nähakse — see on kõik, mis praegu tüdruku pähe mahub.

Looritsa katsed tüdrukust aru saada ei anna tükil ajal mingeid tulemusi. Alles lõpuks, kui Ruth ootamatult nutma pühvatab, näo kätega katab ning pärast pikka rahustamist ja palumist läbi sõrmede nuuksudes sosistab: «Sa ei taha, et ma kaasa tulen,» taipab mees, milles on asi.

«Rumal,» ütleb ta hellalt, embab Ruthi, silitab ta õlgu, juukseid, põske ja suudleb nagu varjavaid käsi.

«Ei ole rumal,» ütleb tüdruk, hääles väike lootusesäde.

«Ma ei saa oma sõidu kohta sulle midagi ütelda. Ma ei või

saa aru. Aga sina pead minema ja juba homme. Ma ei taha, et sa siia jääd. Sa ei tohi siia jääda.»

«Ma ei lähe enne kuhugi, kui ma tean, millal ja kuhu sina lähed.»

«Küll sa oled kangekaelne!» ohkab Loorits. «Kas sa ei saa siis praeguse olukorra tõsidusest aru?»

«Saan,» vaatab tüdruk mehele otsa. «Aga ka minust tuleb aru saada. Mina niimoodi ei saa. Ma tean, kus on Leo, ma tean, kuhu isa läheb, sinust ei tea ma midagi. Venemaa on nii suur. Ma ei taha sinna kaduda, teadmata, kus sina oled. Kui sa sellest ka aru ei saa, siis tuleb välja, ei tunne ma sind üldse.»

«Ma otsin su üles. Ega sa kopikas ole, et ära kaod! Laevaga lähete, kõik on kirjas, Leningradis saab ikka teada, kuhu kedagi edasi saadetakse...»

«Kui sa mulle täpselt ja tõtt ei ütle, siis pole mõtet rohkem rääkida.»

Ruth ehmub: nii järsult ta öelda ei tahtnud, ta vihastub isenda jonnakuse ja jäikuse pärast, ta saab aru, et olukord pole tõesti selleks sobiv, et kembeldes solvunud mängida, kuid ta ei saa teisiti: hirm meest kaotada võtab talt igasuguse enesekontrolli. Muidu nõnda kaine ja arukas Ruth ei suuda praegu arukas ja kaine olla, sest see, kes armastab, pole kunagi kaine ja arukas. Ta oli õnnelikust õnnelikum, sest ta oli leidnud, ja nüüd on ta õnnetutest õnnetum, sest tunnetab kaotamise valla lähedust. Ja nõnda, olles endaga hädas, konutab ta diivani-nurgas ning Looritsal ei jää muud üle kui rahutult mööda tuba edasi-tagasi marssida. Tükil ajal ei jõua nad kaugemale: üks ootab, et talle midagi öeldakse, teine otsib sõnu, et midagi lausuda.

Ja siis tulebki see lause:

«Ma ei lähe.»

Ruth tõstab pea.

Loorits surub läbi hammaste, vastumeelselt:

«Ma ei lähe. Saad nüüd ometi aru? Mul on eriülesanne. Sina ei tohi seda teada. Mitte keegi ei tohi seda teada. Ma poleks tohtinud sulle seda ütelda. Aga et sa hakkad minust niimoodi mõtlema —»

Ruthile tõuseb puna näkku. Alles nüüd saab ta aru, mis ta on teinud.

«Ma ei teadnud ju seda!» hüüab Ruth. «Palun anna mu rumalad mõtted andeks... Ma ei teadnud midagi... Aga püüa ka minust aru saada. Üleeile läks Leo, eile isa... Nüüd... Ma ei suuda niil!»

Loorits suudleb tüdruku silmi.

«Pea vastu, kullatükk, me kõik peame vastu pidama...» Ja

küsib hetke pärast: «Kas nüüd oled nõus sõitma? Võta oma dokumendid, lähme.»

Ruth tõuseb püsti.

«Ei.»

«See «ei» on vägagi kategooriline.

«Kui sina jääd, siis jään ka mina.»

«Hullumeelsus! Sul võib tulla igasugu ebameeldivusi —»

«Miks?» Äkki on Ruth suur rahu ise. «Ega mu isa pole ainuke ohvitser, keda evakueeritakse. Kus Leo on, seda ei tea keegi. Ja Toompeal olin ka ainult kaks kuud tööl. Ei ära saa valesti aru, ma ei otsi õigustusi ega vabandusi. Aga kui sina jääd, siis jään ka mina. Ma ei karda midagi. Ma ootan sind.»

Loorits ohkab.

«Ma kardan, et me ei kohtu nii pea.»

«Aga mina loodan, et kohtume,» vastab tüdruk. «Ja sa tead, et ma olen siin ligidal ja sa võid alati mu uksele koputada.»

«Ma ei usu, et mul selleks võimalust avaneb,» silitab Loorits Ruthi pead. «Aga mine tea... Peaasi — ära küsi minult rohkem.»

«Ei,» vastab Ruth. «Anna andeks, kui ma... Aga mulle tuli igasugu lollid mõtted pähe, üks hullem kui teine.»

«Ja kus need lollid mõtted praegu on?»

«Läksid ära. Kaugele. Pärisk. Nüüd on mu süda rahul.»

«Aga mõtle siiski —» tahab Loorits uuesti oma veenmistööd alustada, kuid tüdruk paneb oma peopesa tema suule.

«Ei mõtle,» lausub ta, «enam ei mõtle. See kõik ei saa kaua kesta, eks ju? Me oleme varsti jälle koos, eks ju?»

Mees noogutab. Kuidas ta tahaks seda uskuda! Ta vaatab kella.

«Ruth, mul pole enam palju aega.»

«Kas ma sind homme enam ei näe?»

«Ma ei julge sulle midagi lubada. Palun saa aru —»

«Saan, saan!» lööb Ruth käed ümber mehe kaela. «Aga mina ootan ikkagi, võib, jah, lubad, jah?»

Loorits noogutab.

«Aga pea ühte meeles: kui sa mind juhtumisi näed — täna val või tont teab kus — üksi või kellegi seltsis, siis ära tule mu juurde ega tee üldse välja. Kas sa suudad seda?»

«Suudan.»

«Kui on õige moment, leian su ise üles. Peaasi — kannatust, mu tüdruk, palju-palju kannatust, mõistad?»

«Palju-palju kannatust,» kordab Ruth.

Lahkumishetk on käes.

«Ma lähen Rõõmuallikale jalutama,» ütleb Ruth. «Iga pühapäeva keskpäeval. Sa tead, kust mind leida.»

«Hästi.»

«Ja kui sa saad, saada mulle kas või võõra nime all üks kiri. Kirjuta ükskõik mida, küll ma juba aru saan. Ja alla pane — noh, ütleme — Kusti.» Ruth naeratab. «Eks?»

«Hästi,» on Loorits nõus. «Kui Kusti, siis Kusti.»

Nad embavad tugevasti, tüdruk suudleb meest kirglikult, Loorits vabastab end õrnalt ja jääb äkki üksisilmi tüdrukule otsa vahtima.

«Mida sa mõtled?» sosistab tüdruk ja äkki on talle selge, mida ta mõtleb ise.

«Hüvasti,» pomiseb mees veidi kähedalt, pöördub, tahab loast väljuda, aga jääb lävel seisma ja vaatab tüdrukut.

«Arnold.»

Järgmisel silmapilgul on Ruth Looritsa embuses. Ja nüüd on neile mõlemale selge, mida nad teineteiselt ootavad.

Pool tundi hiljem Arnold Loorits lahkub.

Ruth seisab kaua aknal ja vaatab, kuidas mees piki tänavat majade varju kaob.

Selsamal hetkel algab õhuhäire.

Ruth ootab, aga Loorits ei tule tagasi.

Ruth istub diivaninurka ja jääb sinna kauaks, käed ümber krõnksus põlvede.

Midagi väga tõsist on tema elus juhtunud. Midagi niisugust, milleks ta oli juba ammugi valmis, aga mis pidi alles täna, nende lahkumispäeval, teoks saama. Jah, see pidi täna teoks saama.

Ma olen tema naine, ütleb tüdruk endale ja teda valdab õrn, leebe, otsekui paitav õnnetunne.

Ma ei lähe, ütles ta. Ka mina ei lähe, ütles ta. Nad ei lähe. Nad jäävad. Nad peavad jääma.

Ma ei lähe, kordab Ruth vapralt, tal on tunne, et ta on väga julge, ja teadmise, et kõige kallim inimene maailmas võib tema peale uhke olla, annab talle suure ja sügava rahu, nii suure ja sügava, mille sarnast ta pole elus vist kunagi varem tundnud.

III

Klaaskuul

Teise mai pärastlõunal, kui enamik asukaid oli lasteaia varjendist teab kuhu kadunud, otsustasid ka Ruth, Titi ja Jan sealt lahkuda. Õigemini otsustas Jan, sest nüüd, kus ta nende juurde jäi, oli ta märkamatuks endale grupijuhile ülesande võtnud: tema määras, tema otsustas, tema nõudis, tema sõna pid kuulama.

Titil polnud selle vastu midagi — ikkagi kindlam, meesingiligi. Ka Jan näis oma ülema-funktsiooniga igati rahul olevat, ta oli toimekas ja resoluutne ning keegi ei saanud ütelda, et ta kuidagi oma jäämist kahetseks. Vastupidi, ta oli täis enne olematut reipust ja heas tujus, võis jääda mulje, et ainult seda ta igatsenud oligi — jääda põlevasse Berliini kahele eesti tüdrukule seltsiks.

«Vaata, mis sa talle tähendad,» õhkas Titi Ruthile. «Mee jätab oma kaasmaalased ja kodumaa kus see ja teine ja muud, kui sörgib su sabas — vabandust, kõnnib ees ja näitab teed.»

«Kas ma pean ta ära ajama?» küsis Ruth.

«Jumal hoidku — hull! Inimene tahab sind aidata, kaitsta ja päästa, terve nahaga kogu sellest põrgust välja tirida — ja sina! Kuule, ta vist ikka meeldib sulle, mis sa muidu kogu aeg nii turris ja karvane oled?»

Ruth hiilis vastusest kõrvale:

«Kui ta nii väga tahab meiega koos olla, olgu... Ma vaatan, et sulle istub see kohe väga.»

«Miks ta ei peaks istuma!» lõi Titi käsi kokku. «Ikkagi meesterahvas. Muide, ma juba ütlesin talle, et kui kuskil tekib õiendamisi, siis oled sina tema naine ja mina sinu õde. Üheskoos töölaagrisse saadetud. Niisugune perekondlik kurbmäng peaks mõjuma liigutavalt.»

Titi naeris ja Ruth kehtas õlgu.

Õösel käisid nad väljas vaatamas, kuidas linn põles. Võim-

sad tulesambad viskusid taeva poole, kus omakorda ristlesid prožektorite valgusvihud ja välgatas suurtükituli. Linn podises nagu katel. Plahvatused, tume automaadiragin, tankimootorite käärin — kõik sulas ühte ja jõudis siia kaugesse äärelinnasoppi ohetoonilise sünge mürana.

Kui nad päeval uuesti tänavale astusid, peatas Jan tüdruku.

«Kuulake!»

«Mida?»

«Vaikust.»

Ja tõepoolest — vaikus oli täielik. See oli lihtsalt uskumatu. Pideva sõjakäraga oldi harjunud ja kui polnud just karta, et pomm pähe kukub, jäädigi õhtuti ruttu ning sügavasti magama. Pommirünnakud, suurtükituli, lähenev lahingukära, mis neist möödus ja linna südamikku koondus — see kõik kuulus iga-päevase elu juurde, oli selle paratamatu osa ja midagi muud ei suudetud enam ette kujutada. Ja nüüd äkki — vaikus, mida polnud pikkade kuude kaupa minutitki olnud. See mõjus väga imelikult, tekkis tunne, justkui oleks midagi puudu, nagu oleks tegemist hoopis erakordse ja ebanormaalse nähtusega, mis kohe-kohe lõppema peab...

Titi haaras sõrmedega kõrvust kinni, keeras pead paremale ja vasakule ning karjatas:

«Issand jumal! Eks ole, Jan, öeldakse ju, et vaikus võib olla nagu muusika — ah?!»

«Võib, võib,» naeratas Jan ja vaatas ootavalt Ruthi poole, nagu otsiks oma kinnitusele tuge.

«Uskumata,» lausus Ruth. Ja kordas pead vangutades uuesti: «Uskumata.»

Ruth oli pärast Jani otsust nendega jääda veel vaiksemaks ja kinnisemaks muutunud, Titil jäi ainult imestada, et see tal üldse võimalik oli: polnud ta ju eriti sõnakas ennegi. Aga paistis, et oli võimalik, Ruth tegi suu lahti ainult siis, kui hädapärast vaja, Titi moodi lobisemiseks tal sõnu ei jätkunud. Titi ei saanud päriselt aru, mille all Ruth kannatas, millest too reserveeritus ja tõrksus; mõnikord mõtles Titi juba, et sõbratari pidev norutamine ja traagitsemine on tema psüühika kallal oma töö teinud ning tüdruk on veidi «ära keeranud». Siin jäi ainult loota, et kõik eelseisev suudab ehk tedä uuesti elule raputada. Kõige rohkem tegi Titile pahameelt Ruthi käitumine Jani suhtes. Tolle ennastohverdav tegu näis tüdruku ükskõiksuseks jätvat, vaata veel, et seda koguni endastmõistetavaks peeti —!

Tegelikult see nõnda polnud. Jani otsus vapustas Ruthi väga. Polnud ju koht ega aeg, et selles paljast viisakusežesti näha, oh ei — see samm oli kõnekam, kui Jani tagasihoidlikust käitumisest välja lugeda võis. Mu jumal, mõtles Ruth, kas ta siis

tõesti mind nii armastab? Kauaks mõtleb ta meiega jääda? Kuhu mõtleb ta koos meiega minna? Mida tegema hakata? Omal aga ootavad kodus vanemad ja konservatoorium...

Neid küsimusi ei suutnud ega tihanud Ruth Janile esitada, ta päris ainult endalt ja seegi oli kasutu, sest vastuseid polnud kuskilt võtta. Ruth mõistis, et ta peaks tšehhile kuidagi oma tänulikkust välja näitama, kuid miski takistas teda seda tege- mast. Võib-olla oli põhjuseks nende viimane kõnelus Hankast ja illusioonidest, kus Jan visalt oma juurde jäi, uskumata sil- pigi Ruthi variandist. Küllap see panigi teda oma teooria- kahtlema ning endalt sedasama küsima, mida Jangi tookord küsis: mida ta kardab või mille eest ta end kaitsta tahab?

Ja nüüd — sel päeval, kui Jan otsustas nendega jääda, mis kahtlemata pidi olema ka tõend tema armastuse tõsidusest, taipas tüdruk ootamatult, mida ta on kogu aeg kartnud ja mille eest end kaitsenud. Imelik, miks ta varem seda endale sele- tada ei osanud? Too kartus ja enesekaitseinstinkt olid kogu aeg mõttelt ja tähenduselt vormimatuna alateadvuses, ta vaid tundis, et nii peab, aga ei mõistnud, miks; tol päeval hakkas ta mõistma: ta kartis uusi kaotusi ja tahtis end juba eos uute kannatuste eest kaitsta. Jah, nõnda see oli! Kas seda oli veel vähe, mille eest oli põhjuseks ja süütuna makstud? Ruth oli pidanud liiga palju kaotusevalusid taluma, et kergelt uutele lähenemiskatsetele alluda, ta oli muutunud ettevaatlikuks, pelglikuks ning oli elust õppinud, et alati on vältida ker- gem kui loobuda. Ja sellepärast ütleski ta tookord Janile, kui too küsis, mis sellest halba on, kui ta teda armastab: «Aga see ongi, halb.» Jah, see ongi halb, sest kui tänaseni on armastus ainult õnnetust toonud, miks peaks ta arvama, et homme armastus midagi muud pakkuda suudab?

Tegelikult oleks pidanud Ruth endale tunnistama, et tõe- line lahing ei käi tal mitte niivõrd Jani vastu, kuivõrd iseen- daga, kuid selle tunnetamiseks polnud ta veel küps; praegu püüdis ta eelkõige endas süüdlase ja tänuvõlglaste tunnet maha suruda, otsekui päästaks see teda võrgust, mida tema ümber visa kannatlikkusega kootakse. Ühes oli Ruth tšehhile siiski tänulik: et ta enam kordagi neid õrnu teemasid üles ei tõstnud. Kuid tüdrukul oli aimdus, et ükskord tuleb see tund siiski, ainult praegu oli neile kõik muu palju-palju tähtsam: esiteks leida peavari, teiseks hankida midagi hamba alla, kolmandaks... Jah, mis oli kolmandaks? Nii veider kui see polnud, aga kolmandat tahtmist lihtsalt ei olnudki.

Ja nüüd olid nad, käes kohvrid ja kandekotid, teel linna- südnamiku poole, sest ainult sinna oli mõtet minna — seal võidi elanikele süüa jagada. Juba varsti märkasid nad palju uut. Risustel mürsuauke täis tänavatel loovisid veo- ja maastiku-

autod Nõukogude sõduritega. Kuskilt olid välja ilmunud talviilelanikud, nad oli kärude, lapsevankrite või jalgratastega, mis olid kompsude ja koliga kuhjatud, enamuses olid need naised, vanemad mehed ja lapsed. Kõik tulid kuskilt ja tõtta- aid kuhugi mingisuguses ebalevas kärsituses, nagu kartes, et praegune olukord ei kesta kaua. Mõnede tervete majade aken- dest lipendasid välja valged linad. Siin-seal suitsesid või lõomasid majaseinad. Kogu linna kohal oli tihke suitsukatus, varjates päikese, õhk oli paks, täis tolmu, ninna tungis vastik hingemattev vinguhais. Varemete vahel lõõskas vali tuul, keerutades tänavatelt üles kõikvõimalikku prahti.

Risttänaval muutus liiklemine veelgi tihedamaks. Pikas kolonnis ronis hulk roomikautosid ristteele, teisel tänaval ootasid järge tankid, kolmandast pistsid sõidua autod nina välja. Keset teed juhtis liikumist lipukestega veheldes sõjaväe- mundris tõmmu tüdruk. Ruth jäi teda vaatama. Nõsuninaline liiklusereguleerija näis oma ülesande tähtsust mõistvat, ta siru- tas käsi ja tegi pöördeid väärikalt ning täpselt, andudes ilmselt kogu hingega oma tegevusele, ainult siis, kui talle mõõduvalt tankilt midagi hüüti, lõi tema nägu korraaks naerule. Ruth vaatas seda tarmukat vene tüdrukut ja tundis end äkki siin tänavanurgal, käes päevinäinud must reisikohver ning pruun kulunud rihmadega kandekott, armetu ja tühisena. Otse- kui oleks teda peateelt kõrvale rentslisse tõugatud. Või oli ta sinna ise astunud?

Nad jäid kuulama tänavanurgal valjusti rääkivate saks- lannade juttu. Riigipäevahoone olevat vallutatud ja sellel lehvivat punane lipp. Berliini garnison olevat alla andnud. Sõja lõpp on käes.

Ruth silmitses neid naisi ega saanud aru, kas nad tundsid kogu selle õuduse lõpu üle heameelt või kibestust. Naiste näod olid tuhmid, täis kannatust ja vaeva, nad jagasid vastas- tikku informatsiooni justkui muuseas, andmata sellele vähi- matki hinnangut. Ruthi ja ühe vana saksa naise pilgud kohtu- aid. Ruth polnud veel kunagi varem nii tuimtühja pilku näi- nud, naise silmis peegeldus mõõtmatu ükskõiksus ja loidus, Ruth pööras pea ära.

«Kuskil väljakul siin ligidal pidi suppi antama,» tuli Jan tüdrukute juurde. Ta oli seda uudist just äsja ühe sakslase käest kuulnud.

Nad hakkasid huupi edasi minema ja jõudsidki varsti vare- metest ümbritsetud väljakuni, kus valitses tõeline segadus. Kivipuru, risu ja prahi keskel vedeles hunnikus suur virn relvi — püsse, automaate, kuulipildujaid. Neist veidi eemal istus maas sadakond Saksa sõdurit — rābaldunud riietes, määr- dunud, kes paljapäi, kes kiivris. Nende kõrval seisis üksainus

nooruke Vene sõdur automaadiga, ta kiskus suitsu ega teinud
kõssutavatest vangidest väljagi. Keset platsi lösutas puru-
lastud tank, millel istusid mõned punaväelased. Sellest veid-
eemal seisis kaks Saksa suurtükki. Põiki üle väljaku vene
tankitõke, mis oli osaliselt kõrvale aetud, et masinatele teha
teha. Ja sealsamas väljaku teises servas sagis ümber väliköögi
inimkobar. Igaühel oli käes midagi — kellel mannerng, kellel
ämber, kellel pott või pesukauss.

Nad tõttasid ligemale. Jan otsis oma kotist teekannu, mille
oli igaks juhiks varjendist kaasa võtnud, Titil oli kandekott
piimanõu, mida ta vedas juba laagrist kaasa ning Ruth võttis
suure plekk-kruusi välja. Nad trügisid rahvasumma. Tungle
mine oli nii suur, et neil ei paistnud olevat mingit lootust
jõuda katlani, kus valges kitlis punetava naerunäoga paki-
sõjaväekokk kulbitäisi jagas. Ruthi üllatuseks hakkas Jan äkki
jõuga sakslaste vahelt läbi trügima, ise midagi valjusti tšehhi
keeli seletades. Kas neid peeti venelasteks või mis, kuid
sakslased astusid kuidagi kartlikult kõrvale ja tegid neile teed.
Peagi olid nad otse katla juures, Jan hüüdis kokale venekeelse
tervituse ja karjus, et nad on tšehhid, kokk viipas talle kutsu-
valt, Jan haaras Ruthil käest ja tõmbas ta enda kõrvale, kuhu
oli seal ka Titi ja juba oligi nende nõudes kuum aurav supp.

«Tulge pärast veel — suppi jätkub!» hõikas kokk neile. Jan
ei saanud nii pikast lausest aru ja Ruth tõlkis.

Kaugele nad ei mallanud minna, seadsid end sinnasamasse
ligidale kõnniteeservale prahi ja risu keskele istuma, otsisid
lusikad välja ja söömine läks lahti.

«Issand, mihuke suppi!» säras Titi. «Mul on niisugune tunne,
nagu poleks elu sees süüa saanud!»

«Ärge endale liiga tehke,» manitses Jan. «Muidu pärast...»
Ruth, keda enne nälg eriti ei vaevanudki, tundis nüüd äkki
kohutavat isu, ta luristas kuumat suppi aplalt, suud põletades.
Jani teekannust ja Titi piimanõust sai Ruth veel teise ja kol-
mandagi kruusitäie lisaks. Täis kõht andis jõudu, aga mõju
ühtlasi rammestavalt, Ruth mõtles, et hea oleks end siia
samasse tänavaprahti küljeli käänata ja peatais magada.

«Ma toon veel!» haaras Jan enda kätte ka Titi piimanõu
ning kadus katla ümber trügivasse rahvasumma.

Äkki jäi Ruth silmitsema gruppi erariietes inimesi, kes neile
lähenesid. Seal oli seitse-kaheksa nooremat ja keskealist meest
ning paar naist.

«Kes need on?» küsis Titi.

Vaikiv grupp möödus otse tüdrukute jalgade eest. Samas
märkas Ruth kahte Vene sõdurit, kes vangide kõrvale astusid,
käes automaadid.

Vangide näod oli ühtemoodi ilmetud ja tuimad, nad nagu

ei märganudki, mis nende ümber toimub, pilgud maas, sõnatult,
raskelt jalgu lohistades vedasid nad endid edasi ja kadusid
koos saatjatega ühe varemetes maja taha.

«Mis sul on?» küsis Titi, märgates, kuidas Ruth neile üksi-
silmi järele vahtis.

«Ei midagi,» pomises Ruth.

Järsku tundis Ruth, et tal hakkas halb. Ta ajas end vaeva-
liselt püsti ja, suutmata kaugemale komberdada, oksendas
sealsamas tänavakividele. Titi jooksis ehmunult Ruthi juurde.
Viimase nägu oli kahvatu ja ta hingeldas raskelt.

«Kohe läheb üle,» ägas ta tasa ja lasi end Titil majaseina
äärde istuma talutada.

«Sa ajasid liiga aplalt sisse,» hädaldas Titi ja seletas Janile,
kes uue supilaariga nende juurde jõudis, mis oli juhtunud.

Jan kükitas näost valge tüdruku kõrvale.

«Hingake sügavalt, siis hakkab parem.»

«Mida sa siin hingad!» ütles Titi. «See õhk ajab igaühe
öökima. Hambad krigisevad, nagu oleks liiva jäänud, mitte
suppi söönud! Lähme siit ära, ükskõik kuhu kaugemale!»

Nad aitasid Ruthi püsti, võtsid enda kätte tema asjad ning
hakkasid üle väljaku minema. Kui nad kõrvaltänavasse jõudsid,
ajab Ruth end sirgu, ahmis paar korda õhku ja sirutas käe
oma asjade järele:

«Andke siia.»

«Las ma vean,» ütles Jan hoolitsevalt.

«Andke siia, ma ise!» nõudis Ruth närviliselt. Titi ja Jan
vahetasid pilgu. Jan ulatas õlgu kehitades asjad tüdrukule
tagasi.

«Mis sa nüüd?» oli Titi häiritud. «Mis sul on?»

Ruthi pilgus oli midagi niisugust, mis pani teised vaikima.
Sõnatult mindi edasi ja ükski neist kolmest ei teadnud, kuhu
nad lähevad.

Ruth ei tea, kuhu teda viiakse.

Ühel septembrikuu teise poole hommikupoolikul, just siis,
kui Ruth on väljaminekuks rõivais — ta kavatseb minna Töö-
ametisse kohta otsima (kaks korda oli ta käinud maal tädilt
ja tädimehelt toiduaineid lunimas) ja peegli ees juukseid
kohendades veel kord oma eeloleva jutu läbi mõtleb (arhiivist
vaikib nagu haud ja mängib Venemaale mobiliseeritud Eesti
ohvitseri üksikut õnnetut tüdart), klopitakse uksele.

Ruth võpatab. Tema esimene mõte on — Leo või Arnold!
Mõlemad olid teadmata kadunud. Kuna Ruthil polnud kedagi,
kelle juurde midagi pärima minna, siis ei jäänud talle muud
kui ootamine. Nagu lubatud, nii käiski ta pühapäeviti kesk-
päeva ajal Glehni pargis ja Rõõmuallika juures, kuid peale

ringihulkuvate poisikeste ning mõne paarikese ei näinud ta seal kedagi.

Koputus on küll võõras, kuid... Erutusest põksuva südamega tõmbab Ruth ukse valla ja jahmub: lävel seisavad kaks tundmatut erariides ja kaabuga meest.

«Kas Ruth Juhanson?»

Võib-olla on Arnold nad saatnud, käib tüdrukul peast läbi ja ta noogutab, näol ootusärev ilme.

«Lubage, me astuksime sisse.»

«Palun,» taganeb Ruth ja laseb võõrad esikusse.

Üks meestest, pikem ja vanem, suleb hoolikalt ukse ja, võtnud taskust mingi tõendi, näitab seda.

«Mis see on?» ei saa Ruth aru.

«Poliitilisest politseist. Meil on korraldus teid kaasa võtta ja korter läbi otsida.»

Ruthi jalad lähevad nõrgaks, ta võtab end kokku ja küsib sunnitud rahuga:

«Mind? Miks? Mis on juhtunud?»

«Küll te ise teate, miks,» nähvab noorem ja lühem ning vaatab vanema poole: «Kas hakkan pihta?»

«Lase käia.»

Ruth taganeb nagu korterit kaitsta püüdes kõrvaltoa ukse ette.

«Ei, oodake... See on mingi eksitus...»

«Seda räägivad nüüd kõik,» uriseb vanem mees. «Tunnistage üles, te olite Toompeal kommunist Looritsa sekretär!»

Ruth kangestub — aga ainult hetkeks. Ta kehitab õlgu ja ajab silmad suureks.

«Mina? Ei. Ma ei ole kunagi kellegi sekretär olnud.»

«Meil aga on teised andmed.»

«Võimatu. Ma töötasin arhiivis.»

«Toompeal?»

«Jah.»

«Siis ikkagi. Pange end valmis.»

«Aga ma —»

«Minuga ei maksa vaielda. Küll te koha peal selgitate, mis arhiivis ja kus Toompeal, minu asi on teid sinna viia.»

«Kas... kas ma pärast seda saan koju tagasi?»

Noorem turtsatab naerda.

«Seda juba mina ei tea. Kõik sõltub sellest, mis lind te olete.»

«Ma — ma võtan mõned oma asjad...»

Ruth taganeb oma tuppa, mehed tema kannul. Ta otsib sahtlist dokumendid, miskipärast lisab kotti veel ühe taskurätiku, ajab ruttu mantli selga, kübarat ei pane, sest väljas on soe. Samal ajal tuulab noorem mees mööda korterit, uurib

raamaturiit, tuhnib sahtlites ja kappides; Ruth märkab, et ta teeb seda küllaltki pealiskaudselt, rohkem moe pärast.

«Kas teil kommunistlikku kihutuskirjandust kodus on?» uurib vanem. «Me leiame niikuinii üles.»

«Ei ole.»

Seda võib ta rahuga öelda, sest need mõned raamatud ja brošüürid, mis isa oli muretsenud, peitis ta juba kuu aega tagasi põõningunurka suurde pappkasti taevas teab kelle vanade hilpude ja saapakottade vahele.

Meestel on ilmselt kiire, sest põhjalikumalt tuhnimist nad ette ei võta. Kui nad koridori väljuvad ja Ruth võtme lukuauku pistab, kuuleb ta selja taga ukse kääksatust. Ta vaatab üle õla ja näeb vastas asuva korteri ukseprao vahel naabrinaise uudishimulikku nägu.

«Kuhu te mind viite?» küsib Ruth, kui nad tänavale jõuavad.

«Küll näete,» on napp vastus.

Minna ei tule kaua ja varsti ongi Ruthil selge, kuhu ta tuuakse: politseijaoskonda, mis asub vanas piklike akendega puumajas; seal oli see ka varem.

Nad lähevad mööda pikka koridori, kus siin-seal uste taga toolidel konutavad mõned inimesed, kes heidavad neile üksikõikse pilgu, et sedamaid endisesse tardumusse vajuda. Vanem mees käsib Ruthil oodata ja kaob ühte ruumi. Ruth ei jõua veel ennast õieti koguda — terve teekond oli üksainus kiire ärev moment —, kui üks lahti lendab ning keegi keskealine verise näoga mees, kelle vasak õlg ja käsi sidemes, välja tõugatakse. Kaks politseinikku haaravad tal õlgadest, nii et mees valust karjatab, ja veavad ta piki koridori välja.

«Tulge sisse.»

Ruth ei taipa kohe, et see tema kohta käib: ta vahib hirmunult minejatele järele.

«Mis te seal vahite, tulge jubal!»

Teda haaratakse varrukast, tiritakse tuppa ja jäetakse kirjutuslaua taga istuva paksu pisikeste silmadega mehe vastu seisma. Mees sorib tükk aega paberites ja heidab siis seisjale uuriva pilgu.

«Istuge.»

Ruth istub.

«Teie nimi on Ruth Juhanson?»

«Jah.»

«Sünniaasta?»

«1923.»

Mees kirjutab andmed protokoll, paneb sullepea lauale ja oma viinervorste meenutavad lihavad sõrmed vaheliti ning ohkab tüdrukut silmitsedes:

«Nii noor ja juba...» Ta ei lõpeta lauset, vaid ohkab jälle.

«Mis juba?» ajab Ruth pea püsti.

«Ei midagi,» ohkab mees kolmandat korda ja küsib: «Niisiis teie olite juunist kuni bolševike võimu lõpuni Rahvakomissaride Nõukogus ühe kommunistide ninamehe Arnold Looritsa sekretär? Ärge ajage tagasi, me teame kõik — ja natuke rohkemgi.» Mees muigab miskipärast.

Ruth hingab sügavalt. Nüüd on kõige tähtsam rahu. Mingi juhul ei tohi ta endast välja minna.

«Minu arvates mitte natuke, vaid päris palju rohkem. Ma pole kunagi kellegi sekretär olnud. Ma töötasin ainult kaks kuud arhiivis, kuhu läksin kohe pärast keskkooli lõpetamist.»

«Toompea arhiivis, tahate öelda?»

«Jah. Seal on mitu arhiivi —»

«Aga meil on andmed, et mitte arhiivis, vaid sekretärina. Ja ühtede andmete järgi koguni Lauristini sekretärina. Mis on siin õige?»

Ruth seletab ja selgitab, kuid tema sõnad jooksevad nagu vastu müüri, mees, kes osutub assistendiks, ohkab, kirjutab, vaatab talle pead vangutades otsa, ohkab jälle ja kirjutab edasi. Lõpuks ulatab talle üle laua protokolli ja sulepea.

«Lugege läbi ja kirjutage alla. Minu asi pole teiega rohkem jännata. Küll teised selgeks teevad, kes, mis ja kus.»

«Aga millal? Ma räägin juba sada korda —»

«Mulle pole rohkem sõnakestki vajal!» tõrjub mees, vehkides oma paksude kämmaldega. «Küll teile öeldakse, millal kirjutage alla.»

Ruth libistab pilgu üle protokolli. Seal on kõik nõnda, nagu ta seletas. Ja ta kirjutab alla.

Paar minutit hiljem leiab Ruth end politseijaoskonna õues asuvast vanast pesuköögist, mis on inimesi paksult täis tuubitud. Läbi häda turnib ta istujate vahelt läbi, ühest külitajast peab koguni üle astuma, et jõuda katlani, mille serval on veel nõnda palju ruumi, et sinna teiste kõrvale kuidagi istuma mahtuda. Ruth näeb, et ta on sattunud sellesama mehe kõrvale, keda ennist toast välja tõugati.

Pesuköögis on peaaegu vaikne. Eemal nurgas sosistavad kaks naist omavahel. Ruth loeb pilguga inimesed üle: kokku on viisteist meest ja viis naist. Summutatult kostavad siia hääled õuest ja autode müra tänavalt.

Kuidas nad tema peale sattusid? arutab Ruth ikka ja jälle. Ta ei saa lahti mõttest, et selle taga on vastaskorteris elav lesk. Ükskõik kuidas võis too välja nuhkida, kuhu ta tööle läks ja kes oli see mees, kes neil korduvalt külas käis...

Aeg-ajalt lõgistatakse väljas luku kallal, üks kistakse valla ja hüütakse mõnda nime: ülekuulamisele! Kiirustades ajab

hüütu end püsti ning tõttab kellelegi pilku heitmata välja. Poole tunni või tunni pärast lastakse ta sisse tagasi, ta vajub väsinult maha ja jääb endamisi norutama vaevu-vaevu mõnele uudishimulikule küsimusele vastates. Jah, aga ega siin tegelikult keegi midagi teiselt päri, igaüks kannab oma saladust ega üki suud pruukima.

Hilisõhtul, kui pesuköök on pime ja vaikne, kui enamus juba tukub või magab, kuuleb Ruth oma kõrva sosinal lausunud sõnu:

«Vastake mulle hästi tasa, üks on siin nuhk, olge ettevaatlik. Mis nad teile süüks panevad?»

Küsija on sidemes öla ja käega mees tema kõrval. Ruth räägib paari lausega ja veidi kõheldes oma loo.

«Ah, siis te pääsete välja — varem või hiljem. Aga mina ei pääse. Ma olin juba korra kraavis, aga sain ainult haavata ja põgenesin ära. Kätte said ja kindlaks tegid. Mul on teile palve... Mul on taskus kiri — oma naisele. Me elame Tulbi tänavas. Andke see talle edasi, kui lahti saate. Kas olete nõus?»

Ruth jaatab sosinal, mees otsib pimedas tema käe ja pistab talle kirja pihku. Paberileht on tikutoosi-suuruseks kokku keeratud.

«Peitke kuhugi riiete alla ära.»

Ruth pistab kirja rinnahoidja vahele ja sosistab vastu:

«Ma ei tea, millal ma välja saan.»

Mees ei vasta, vaid võtab veel kord tema käe ja pigistab seda. Tema käsi on tugev ja kare.

Õo magab Ruth halvasti. Ta ärkab korduvalt, kuulab ümberingi kostvat tasast hingamist, suigub uuesti, et mõne aja pärast jälle võpatades virguda. Vastu hommikut hakkab tal külm. Ta tunneb, kuidas mehe käsi tema ümbert kinni võtab ja mees sosistab: «Keerake pea mu sülle.» Midagi mõtlemata teeb Ruth seda, jah, nõnda on parem, varsti hakkab isegi soojem, mees tema kõrval sabistab midagi ja tüdruk tunneb, kuidas talle mingi riideese peale laotatakse. Seejärel jääbki ta magama ja ärkab alles siis, kui väikesest aknast hommikuvalgus sisse tungima hakkab. Ruth märkab, et mees on talle oma pintsaku peale laotanud.

Nüüd vaatab ta meest tähelepanelikumalt. Too on pikka kasvu ja õlakas, umbes isa vanune, paksude kulmupuhmade vahelt vahivad kaks sõbralikku halli silma, silmade all ja suunurkades on sügavad kortsud.

Sealsamas avaneb uks ja hüütakse üht nime, mees tema kõrval tõuseb, pigistab terve käega tüdrukut õlast, noogutab ta poole kergelt pead ja väljub. Enam ta tagasi ei tule.

Keskpäeval aetakse nad kõik politseijaoskonna õuele rivvi ja, ümbritsetuna vähemalt kümnest püssiga politseinikust,

viiakse mööda sõiduteid läbi südalinna. Inimesed tänavatel jäävad seisma ja vahtima. Kuskil Merepuiesteel hakkab keegi vanem hallipäine mees kõnniteel nende poole karjuma: «Kurad! komnud! Eesti rahva reeturid! Olge te neetud!» Mees haarab maast kivi ja virutab nende sekka. Kivi tabab ühte naist ja see karjatab valust. Mees pistab võidukalt naerma. Paar poisikesi ohtu noormeest haaravad mehe eeskujul kivid kätte ja lennataavad salga pihta. Politseinikud vehivad tõrjuvalt pussidega kõnniteel seisjate poole ja naeravad.

Äkki Ruth jahmatab: üsna kivi visanud mehe ligidal seisab — Vahur Eljen. Nende pilgud kohtuvad. Vahur seirab ehmunud ilmel Ruthi ja teeb peaga nõksatuse, nagu tahaks tervitada, Ruth pöörab pilgu ära ja juba on nad temast möödas. Ruth surub hambad tugevasti kokku, nii et põselihastesse lööb valu, ja püüab nutupurset tagasi hoida. Ma ei tohi nutta, kordab ta endale, ma ei tohi. Ja ta mõtleb Arnold Looritsa peale.

Peagi on selge, kuhu nad viiakse: Patareisse. Oma pool tundi konutavad nad trellitatud ustega vahekojas, siis jaotatakse nad salkadesse — ikka kaks-kolm koos — ning viiakse kambritesse.

Kamber, kuhu Ruth satub, on inimestest paksult tulvil. Kõik näod on talle võõrad. Uks ja teine püüab tulijatelt midagi pärida, kuid kõik, ka Ruth, on sõnaahtrad ja peagi jäetakse uustulnukad rahule. Igaüks otsib endale põrandale koha — narid on ammugi istujaid täis — ja algab lõpmatuseni näiv ootamine. Ajuti hõigatakse kedagi välja, mõned tulevad hiljem tagasi, mõned mitte, Ruthiga ei tee keegi tegemist.

Ruthi kõrval istub umbes kolmekümneaastane kõhn nutuse näoga naine, Ruth uurib ta käest, kui ruttu neid ülekuulamisele kutsutakse, aga naine kehitab ainult õlgu ning halab edasi.

«Mind tapetakse ära,» nuuksub naine ja jutustab, et ta töötab Paldiskis baaside ehitusel, oli seal kontoris tööl, kodus on tal kaks last ja mees viidi mobilisatsiooniga laevale, mis kuulda-vasti olevat põhja lastud. «Mind tapetakse ära,» kordab ta aina. Ruthil hakkab õudne. Ta mõtleb murega peidetud kirjale ega tea, mida sellega teha. Kui see äkki tema juurest leitakse? Kas nad otsivad naisi läbi? Midagi pikemalt mõtlemata jutustab ta naisele kirja loo.

«Andke siia,» käsutab see hirmunult. Ruth ulatab talle kõheldes kirja. Naine teeb paberilehe lahti, loeb ruttu läbi ja enne kui Ruth teda takistada jõuab, kisub paberilehe väikesteks tükkideks ning turnib üle teiste nurgas asuva paraski juurde, kuhu ta tükid viskab.

«Miks te seda tegite?» sosistab Ruth ehmunult.

«Hullumeelne,» ütleb naine, vajudes tema kõrvale istuma. «Kui nad oleksid selle kätte saanud... Mis inimesel arus on!» «Aga võib-olla nad ei otsi naisi läbi?» ahastab Ruth.

«Otsivad,» lööb naine käega.

«Aga — aga ma lubasin ära viia —»

Naine mühatab põlglikult. «Unusta ära.»

«Mis seal kirjas oli?» käib Ruth peale. «Ja mis ta nimi oli?»

Enne kui naine vastata jõuab, avaneb kambriuks ning neli inimest, nende hulgas ka naine Paldiskist, käsutatakse välja.

«Nad tapavad mu ära,» hakkab naine hüsteeriliselt nutma ja püüab valvurite käest lahti rabelda. Ta tõugatakse koridori, veel veidi aega on kuulda tema karjumist.

Aga Ruthi ei otsita kordagi läbi, ei nüüd ega hiljem, ja alati, mõeldes haavatud käega ja õlaga mehe peale, kes talle pintaku peale laotas, tunneb tüdruk kohutavat hingepiina; paaril korral näeb ta mehe süüdistavat pilku isegi unes ning ärgates kannatab ta oma arguse pärast isegi rohkem kui selle pärast, et ta siin üldse on.

«Ütleme, et see on meie maja,» lausus Jan ja viipas neljakorruselisele üksnes mürsukildudest puretud kivimürakale, mis teiste varemetes majade vahel otse väikese pargi vastas seisis; suured pärnad, vahtrad ja sirelipuhmad pargis olid terved, pingidki teede äärde oleksid nagu alles äsja paigutatud: sõda oli kummalisel kombel tolle linnasüdamikust mitte eriti kaugel asuva paiga nagu oaasi puudutamata jätnud.

«Väga huvitav,» torkas Titi käed puusa, «ja mis saab edasi?»

«Edasi lähme sisse ja valime endale sobiva korteri. Kuidas te end tunnete, Ruth?» pöördus Jan muretsevalt Ruthi poole.

«Paremini,» vastas tüdruk. «Nüüd riskiks isegi uuesti suppi proovida.»

«Ainult natukene kannatust!» naeratas Jan. «Nagu sisse saame, katame laua ja sööme nagu ristiinimesed kunagi.»

«Aga mis õigusega... me sinna sisse —?» kõhkles Ruth.

«Võitja õigusega,» itsitas Titi ja lisas manitsevalt: «Ärge siis, Jan, taeva pärast reetke, miks need teie kaks jüngrit siin ringi hulguvad.»

Jan noogutas.

«Esiteks olen jünger mina ja teiseks, nagu rääkisime, olete teie Baltikumist töölaagrisse värvatud, Ruthiga saime siin tuttavaks ja abiellusime, teie olete Ruthi lihane õde, tšehhi keelt te loomulikult ei saagi osata ja sellepärast räägime omavahel saksa keelt. Rohkem ei päri meilt keegi niikuinii midagi, igaühel on iseendaga tegemist. Me lihtsalt otsime pärast vintsutusi peavarju ja tahame esimesel võimalusel koju Prahasse jõuda. Eks?»

Jan vaatas küsivalt Ruthile otsa.

«Jah,» vastas Ruth ja langetas pilgu.

«Ja nüüd — minu järel, marss!» kamandas Jan poolnalja tamisi. «Ongi viimane aeg — sadama hakkab.»

Ja tõepoolest — suitsukattega varjatud taevas oli tõmbunud pilve ja juba tibutaski nõrgalt, peagi läks sadu tihedaks ja nüüd sadas äge kevadine vihmahoog maha, justkui oleks loodus koos sõjategevuse lõppemise ja enneolematu vaikusega omalt poolt kaasa aidata tahtnud, et kõike üle ning puhtaks pesta ja värskendada; muidugi ei õnnestunud see kaugeltki: tänavapraht jäi veeloikudesse ja kõnniteeservadele ujuma, tolm muutus poriks ning varemed suitsesid endise visadusega edasi.

Massiivne välisuks avanes peaaegu hääletult ja nad seisisuures jahedas kivikojas, kust viis lai trepp üles.

«No ja nüüd?» vaatas Titi täis sügavat uudishimu Janile otsa ning pilgutas Ruthile silma. Miskipärast pakkus kõik nende uues olukorras talle lõbu.

Jan tegi käega kannatlikkust soovitava liigutuse, läks esimese ukse taha, luges hoolega vasest nimesilti, pöördus tüdrukute poole ja lausus lugupidavalt:

«Härra Zahnmann.»

Ta vajutas uksekella nupule. Kell ei töötanud. Jan kloppis uksele, algul nõrgemalt, siis tugevamini, ootas, katsus ukselinki — uks oli lukus.

«Härra Zahnmann otsustas teid täna mitte vastu võtta,» lõõpis Titi. «Härra Zahnmann on täna arusaadavatel põhjustel väga halvas tujus.»

Jan läks vastasukse juurde — selles trepikojas näis igal korrusel ainult kaks korteriust olevat — ja kordas oma endist tegevust. Tulemus oli täpselt samasugune.

«Keda te praegu tülitate?» hõikas Titi esimeselt trepiastmelt, kuhu nad Ruthiga äraootavalt seisma olid jäänud.

Jan uuris nimesilti ja kuulutas:

«Härra Otto Dunne laseb vabandada: tal pole täna vastu võtupäev.»

Jan tõttas teisele korrusele ja peatus järgmise ukse ees.

«Vaatame, mida teeb praegu härra Erwin Walter.»

Härra Erwin Walteri uks jäi samuti suletuks.

Sama kordus ka vastaskorteri ukse juures. Jan tuli alla tagasi, haaras kohvrid kätte ja keelitas tüdrukeid üles kolmandale korrusele ronima.

«Ahaa, Gotthold Kollenberg võtab meid kindlasti rõõmuga vastu.»

Ta ei hakanud enam uksekella proovima, vaid pörutas rusi-

kaga mitu korda vastu ust, kuulatas, kõrv vastu ust, ja pöördus äkki üllatunult tüdrukute poole: «Tsst — sammud!»

Hetke pärast kostis lukkude avamise ragin ja uks paotus veidi. Tüdrukud jõudsid Jani selja taha ning nägid suurenina-lit poolt mehenägu ja ühte vesihalli silma, mis neid uurivalt ja kartlikult piidles.

«Tere päevast,» ütles Jan viisakalt. «Kas härra Gotthold Kollenberg?»

«Jaa, mina,» vastas kähe vanainimesehääl. «Vabandage, mida te soovite?»

«Õömaja.»

«Mida, mida?»

«Me otsime õömaja.»

«Vabandage, siin ei ole hotell,» tahtis vanahärra ukse sulgeda.

Jan haaras lingist ja surus oma näo prakku.

«Me teame seda, aga meil ei ole kohta, kus olla. Kas siin majas ei ole mõnda vaba tuba või korterit?»

«Ma ei tea,» vastas vanamees järsult. «Minu teada pole kedagi kodus.»

«Seda me juba arvasime,» lausus Jan. «Palun, kas te ei võiks oma ust avada? Me ei ole sõjaväelased, me pole venelased, näete, minuga on ainult kaks noort daami, meil oleks vaja teiega natuke rääkida. Palun teid. Me oleme lihtsalt sõjapõgenikud ja lageda taeva all.»

Uks suleti. Jan tõstis käe, et uuesti prõmmima hakata, Ruth jõudis öelda: «Ei maksa, Jan,» aga samas kostis ketikolin ning uks venis aeglaselt pärani lahti.

Nende ees seisis väikesekasvuline hallipäine umbes kuuekümneaastane mees. Sügavad kortsud otsmikul, silmade all ja suunurkades andsid näole väsinud ning kurnatud ilme, tema ilmavaade oli leige ja kitsad huuled peaaegu veretud. Suur kreeka nina mõjus siia kuidagi sobimatu atribuudina. Vanamehel oli seljas hall vest, jalas mustad püksid, toatuhvritel olid tumesinised tutid. Ruth pani tähele, et mehe pikkade peente sõrmedega käed olid lumivalged ja mõjusid peaaegu läbipaistvatena.

«Tänan,» ütles Jan. «Kas lubate hetkeks sisse astuda?»

Samas avanes toauks ja lävele ilmus vanem naine.

«Gotthold, kes seal on?»

Mees pöördus ilmunu poole ja lausus:

«Sõjapõgenikud, nad otsivad õömaja.»

Naine oli mehega niivõrd sarnane, et neid oleks võinud ööks-vennaks pidada. Sama hallipäine, sama kõhn, kortsuline ja lumivalge nahaga, ainult nina oli kujult väiksem ja vähem silmatorkav.

«Meil ei ole ruumi,» ütles naine resoluutselt. «Miks sa na-
sisse lasid? Las otsivad mujalt.»

«Vabandage, proua,» pöördus Jan enneolematu viisakusega
naise poole. «Me oleme juba pool Berliini läbi käinud. Me
olime «Todti» töölaagris, laager põles maha, imekombel jäime
ellu, mina olen tšehh, pärit Prahast, mu nimi on Jan Ležák, ma
olen konservatooriumi üliõpilane, need kaks preilit on Baltiku-
mist, Revalist. Meil pole kuskil olla ja me lihtsalt otsime
võimalust mõni päevgi katuse all ööbida, et esimesel võima-
lusel koju tagasi pöörduda.»

Ruth heitis Titile üllatunud pilgu. Jan ei esitanud Titiga
kokku lepitud versiooni, vaid rääkis peaaegu tõtt. Miks ta nüüd
äkki nii tegi, jäi Ruthile arusaamatuks.

Jan vaikis hetke ja ootas oma kõne mõju, vanamees ja naine
vahetasid pilgu, mees laiutas veidi abitult käsi ja tema kitsaste
huultega suu jäi lukku.

«Võib-olla saaksime olla pööningul või keldris, peaasi, et
midagi pea kohal oleks,» rääkis Jan visalt edasi ja tõmbas tas-
kust rahakoti välja. «Ma näitan teile oma dokumente ja me
võime maksta...»

«Maksta!» hüüatas naine põlastavalt. Muidugi — mida mak-
sid enam margad!

«Meil väärtasju pole,» viipas Jan kompsudele, «ainult häda-
pärased rõivad ja jalanõud... ja mitu liitrit sooja suppi, praegu
just väljas jagati.»

«Meie ei saa teid aidata,» ütles naine kindlalt.

«Oota, Ida,» pöördus mees naise poole, «oota, palun, üks hetk
kannatust.» Ta silmitses Jani uurivalt. «Te õppisite Praha
konservatooriumis?»

«Jah, kuni konservatooriumi sulgemiseni.»

«Kas te professor Liborit tunnete?»

«Professor Liborit!» hüüatas Jan elavalt. «Loomulikult tun-
nen.»

«Tema eesnimi oli —?» jäi vanamees Janile otsa vahtima.

«Josef Libor,» kuulutas Jan. Titi ja Ruth vahetasid rõõmsa
pilgu, otsekui oleks Janile viimasel hetkel õige parool meelde
tulnud. «Ta andis meile teooriat.»

«Jaa,» noogutas mees ja heitis naisele tähendusrikka pilgu.
«Ta luges muusikateooriat. Kuidas tal läheb?»

«Ma olen poolteist aastat Prahast ära,» ütles Jan. «Pärast
kooli kinnipanemist oli ta tükk aega töötä. Minu teada oli ta
viimati ühes Praha restoranis portjee.»

«Kes, kes?»

«Portjee, uksehoidja.»

«Mu jumal!» ütles vanamees ja noogutas. «Aga mida teie
õppisite?»

«Dirigeerimist.»

«Nii, nii,» noogutas mees pead. «Nii, nii.» Ta vaatas Janist
mööda kuhugi esikunurka, nagu kangastuks sealt talle mingi
mälestusepilt. «Me lõpetasime Berliini konservatooriumi ühel
ajal... 1906. aastal. Viimast korda käis ta Berliinis 1936. aastal.
Me vahetasime kirju, harva küll — enamasti uusaastakaarte.
Viimase postkaardi sain Josefilt kolmekümne üheksanda aasta
jõuludeks, mul on see alles.»

Kõik vaikisid. Jan ja tüdrukud ei tihanud liigutadaagi, nad
ootasid, millal professor Libori konservatooriumikaaslane
uuesti kaugest minevikust tänasesse tagasi jõuab. Äkki pöör-
dus mees tütarlaste poole.

«Te olete Revalist, ma kuulsin? Kas te saksa keelt oskate?»

«Jah,» ütles Ruth.

«Reval, Reval...» pomises vanamees ja heitis oma Idale uue
pilgu, mille tähendust ootamatud külalised ei taibanud. «Ida,
kas me ei peaks inimesed korra siiski sisse paluma?»

Ida ohkas, langetas pilgu, lükkas toaukse valla ning taganes
tuppa.

«Palun,» tegi vanamees käega žesti.

Varsti istusid kõik ümber ümmarguse kõverate jalgadega
laua leentoolides, pärast korduvat pealekäimist nõustus pere-
rahvas suppi sööma, proua Ida tõi sinise lillemustriga äärista-
tud supitaldrikud, veidi kuivanud saia ja margariini, tükk aega
öödi vaikides, Ruth märkas, kuidas mees ja naine neid aeg-
ajalt piidlesid ning teineteisele mingisuguseid ainult neile
mõistetava tähendusega pilke heitsid. Jan oli hoos; ilmselt
tajudes, et pool võitu on juba käes, jätkas ta aktiivselt pere-
rahva pehmeksraakimist, jutustas oma kodust ja õpingutest,
meenutas mõnda humoristlikku episoodi Josef Libori loengu-
telt, mis külaliste rõõmuks ajas vanamehe muhelema, ehkki
abikaasa Ida jäi endiselt reserveerituks; pärast suppi pakuti
külalistele sigaretti, Titi, Jan ning Gotthold Kollenberg suitse-
tasid nappes lauseid vahetades.

Ruth libistas pilgu üle avara toa.

Rasketes kuldraamides maastiku- ja meremaalid, tumepruunid
voltides sametkardinad ja peaaegu tervet põrandat kattev
plüüsvaip. Suur klaasvitriinidega must puhvetikapp, madal
lauake potiga, kust sirutus välja peaaegu kolmandikku toast
täitev lopsakas palm. Kardinatega ühte värvi massiivne diivan.
Ja veel väike kristallvaasiga ja tuhatoosiga lauake ning kaks
madalat ja laia nahktugitooli.

Ruthil oli äkki tunne, et sõda on kuhugi kaugale-kaugale
selja taha jäänud, et sellesse ülikorralikku kodusse pole sõda
üldse jõudnudki — siinne stoliine interjäär mõjus rahustavalt
ja suigutavalt. Aga ta eksis, sest Gotthold Kollenberg pöördus

äkki tema ja Titi poole ning abikaasa hoiatavast pilgust hoolimata — miskipärast Ruthile tundus, et naise pilgus oli midagi keelavat — lausus:

«Meie poeg Ernst teenis kaks aastat Revalis.»

«Ah sool!» haaras Titi teemast kinni. «Millal siis?»

«Neljakümne teisel ja kolmandal aastal,» ütles vanahärra. «Kui ta puhkusel käis, näitas ta meile teie linna fotosid, ta ise pildistas. Mul on need alles.»

«Ja kus ta praegu on?» lipsas üle Titi huulte.

Ida Kollenberg nuuksatas ja Titi ehmatas wait.

Vanamees ohkas.

«Ta sai neljakümne neljanda aasta jaanuaris surma... kuskil Novgorodi all.»

Kõik vaikisid nõutult. Pereproua Ida peitis oma näo taskurätti ja kadus kiirustades kõrvaltuppa.

«Pole viga, pole viga,» rahustas vanamees veidi ebalevaid külalisi. «Üks hetk...» Vanamees tõusis ja läks väikese laua juurde, võttis selle alt riiulilt nahkkaantega fotoalbumi, leidis selle vahelt kümmekond pilti ja pani need tüdrukute ette. «Reval,» ütles ta ohates.

«Aa,» ütlesid tüdrukud peaaegu ühest suust.

Viru väljak pritsimajaga, Harju tänav, Pikk Hermann, Hirvepark, Kadrioru kõlakoda, «Estonia» teater... Ühel fotol seisis grupp Saksa ohvitseri Patkuli trepil.

«See on Ernst,» näitas vanamees näpuga ühele lõbusale sigaretti suunurgas hoidvale noormehele; ta seisis, jalad harkis.

«Mul on tunne, nagu oleks kodu mulle järele tulnud,» ütles Titi raue häälega ja Ruth vaatas sõbratari üllatunult. Titi paistis nutt kurgus olevat. Midagi niisugust polnud Ruth varem Titi juures kunagi märganud.

«Jaa, jaa,» noogutas Gotthold Kollenberg mõistvalt ja pöördus Jani poole. «Mis väljas toimub? Me pole kolm nädalat väljas käinud.»

Jan jutustas, mida nad täna näinud olid. Vanamees kuulas vaikides, noogutades ühtelugu pead, justkui kuuleks ta täpselt seda kõike, mida oligi oodanud.

«Nüüd vist... nüüd vist on see õudus möödas,» ütles ta lõpuks, vabandas ja lahkus kõrvaltuppa, sulgedes enda järel ettevaatlikult ukse.

«Mis me teeme?» sosistas Titi.

«Ootame,» ütles Jan ja pilgutas tüdrukutele silma. «Näete, kui pisike on maailm. Missugune imevaim käskis mul just selle maja ette seisma jääda! Lapsed, ma usun, et meil on õnne!»

Mõne aja pärast tuli korteriperemees tagasi ja kutsus neid

endaga kaasa, käskides asjad ühes võtta. Ta võttis esiku seinalt asuvalt konksult võtmekimbu, nad läksid üle koridori vastasukse taha ja vanamees pistis võtme lukuauku. Ruth jõudis nimesildilt lugeda: Frank Dering. Ust lahti lükates ning võõraid sisse kutsudes seletas vanahärra:

«Siin elas hauptmann Deringu perekond. Hauptmann Dering sai Kreekas surma. Proua Ursula koos lastega sõitis kaks kuud tagasi Šveitsi sugulaste juurde ja jättis võtmed meie kätte. Ma usun, et nad ei tule siia enam kunagi tagasi. Siin on kõik olemas — saate elada ja olla. Kasutage nende asju, aga palun, pange pärast kõik omale kohale tagasi. Ma vaatasin, neil on isegi sahvris ühte-teist... Tangu, sahhariini, rasva, mõningaid konserve. Meie ei ole neid puutunud, ehkki proua Ursula käskis võtta, meil on veel, jumal tänatud, natuke ka endal... Aga teie võtke julgesti, ma võin seda lubada. Elektrit ja gaasi muidugi ei ole ja kraanist ei tule vett, survet pole... Vett peate tooma keldrist, ma pärast näitan teile, annan võtme.»

«Me oleme väga tänulikud,» ütles Jan siiralt. Ta oli isegi veidi liigutatud.

«Sõja aeg...» laiutas vanamees käsi. «Inimene peab inimest aitama... Muuseas,» ta vaatas Janile otsa ja tema kahvatute huulte ümber mängles põgus naeratus, «ma olen ka muu-alk, sõja esimesel aastal jäin pensionile, ma mängisin Riigiooperis teist viiulit.» Ja tüdrukute poole: «Ja mu poiss oli teie Revalis...» Mees vaikis hetke ja ütles siis: «Kui teil mingisuguseid küsimusi on, koputage meie uksele. Seadke end nüüd sisse. Ma tulen pärastpoole ja näitan teile keldri kätte.»

Gotthold Kollenberg vaatas kordamööda igaühele otsa, noogutas, ohkas ja lahkus väikeste tippivate sammudega toast.

«Niisiis oleme sedapuhku kadunud hauptmann Deringu residentsis,» lausus Jan, kui nad omaette jäid. «Astuge edasi, mu preilid, alates tänasest on see meie uus oma kodu.»

Kodu? astus Ruth üle esikuläve tuppa ja hämmeldus: tal oli tunne, nagu oleks teistkordselt Kollenbergi korterisse sisene- nud. Kõik siin oli äsja nähtuga sarnane — samasugused tumedad rasked kardinad, samasugune massiivne pehme nurk, samasugused kullatud raamidest õlimaalid ja nikerdatud ustega puhvet. Ainult palm puudus.

Kahe toa peaaegu täielik sarnasus pani tahtmatult oma kodudele mõtlema, kodudele, milledest igaühel oli oma nägu, oma kordumatus; neist ühte teisega segi ajada oli lihtsalt võimatu.

Esimesest kodust Tallinnas, kust ta kuueaastaselt ära viidi, mäletas ta väga vähe. Kuskil oli suur-suur riietekapp, mille alumist sahtlit ei suutnud ta kunagi omal jõul lahti tirida, veel mäletas ta oma voodi otsas vineerkasti, kuhu ta igal õhtul oma mänguasjad kokku korjama pidi, et järgmisel hommikul

jälle mööda tuba laiali laotada, ja oligi kõik. Eriti kallid olid mälestused Narva kodust, tollest kahe tillukese läbikäidava toaga korterist, kus igaühele leidis oma nurk ja kus imelikul kombel jätkus ruumi kõigile. Narva kodu mälestus saatis Ruthi kõik järgmised aastad. Alati pidi ta uut Narva omaga võrdlema ja ikka jäi see eelmisele millegi poolest alla. Kui nad pärast Tallinna tagasi kolimist Tartu maantee korteris remonti tegid ning Ruth koos isaga tapeeti ostmas käis, oli viimane tüdrukuga päris hädas: ükski tapeet ei kõlvanud, sest ükski muster ja värvitoon polnud nii ilus kui Narvas... Ja ehkki Ruthil oli seal oma toake, meenus alati, kui ta kodule mõtles, kõigepealt diivan, millel nad Arnold Looritsaga kõrvuti istusid, samuti välisukse-esine, kus Vahur Eljeniga seisid — justkui ilma nendeta polekski Tartu maantee kodul väärtust. Ja edasi? Toapugerik Titi vanaema juures ei saanud talle kunagi omaseks — ei suutnud ta võõra mööbli ja kopitanud lõhnaga poole aasta jooksul harjuda. Ja seejärel Titi ärklikorrusel Nõmmel — mida sellestki mäletada! Oo jaa — ja kas nad ei hüüdnud isegi töölaagrit koduks —?! Kuus kodu! ohkas Ruth ja kõndis läbi tubade. See siin siis oli nüüd seitsmes, kuhu tuleb kes teab kui kauaks jääda, seitse olevat õnnearv, huvitav küll. Mis õnne võiks hauptmann Deringu mahajäetud korter talle pakkuda?

Sidemes käega mehe hävitatud kirja pärast muretsedes hakkab Ruthi süda kodulegi mõeldes valutama, sest kongikaaslased teavad rääkida, et kõikidelt arreteeritutelt võetakse korterid ära ja antakse teistele — enamasti Saksa ohvitseridele. Ruth saab loa saata kiri maale tädi Meetale ja selle mehele Karlile, viimane tuleb Tallinna ja pääseb Ruthi juurde Patareisegi, kus too viie minuti jooksul läbi võreakna, valvur selja taga, saab teada, et korteris elavadki juba võõrad, kaks eesti naist, vististi õed; alumise korruse elanike jutu järgi pidavat neid tihti nii erariides kui mundris sakslased külastama. Tädi-mehe Karl, elupõline väiketälnik, on pelglik mees ega taha kuulda Ruthi ettepanekust minna tema asju ära tooma. Ei, ei, tema ennast niisugustesse asjadesse ei sega, eks ole ju teada, kus Ruth praegu on, ja vaata et hakkavad veel teda ja tema peretki kimbutama... Kui Ruth siit välja saab, küll ta siis juba ise... Tädi-mehe tõi tüdrukule toidupaki, kuid pärast Karli arglikku keeldumist ei maitse Ruthile ei keedetud munad, ribitükk ega tädi küpsetatud kook; ta jaotab toidupaki kongikaaslaste vahel ära.

Pooleteise kuu jooksul pole Ruthi kordagi ülekuulamisele kutsutud. Ruthi katsed valvuri käest midagi pärida ei anna tule-

musi. «Oota, oota, küll tuleb ka sinu aeg,» müigab väike kavala näoga vangivalvur ja lööb ukse tüdruku nina ees kinni.

Ja ühel hommikupoolikul on see aeg käes.

«Ruth Juhanson, rääkige oma elulugu,» kamandatakse kirjutuslaua tagant. Seal istub erariideis noor meeldiva välimees. Ta hakkab protokolli kirjutama. Nad on ülekuulamiskambris kahekesi.

Ruth vaatab väikest piklikku trellitatud akent kõrgel ülekuulaja taga — sealt ei paista midagi peale tükikese taeva — ja räägib, algul katkendlikult, sõnu otsides, hiljem üha soravamalt oma lühikese eluloo maha.

«Ja millal sai teist kommunist Arnold Looritsa sekretär? Mis asjaoludel?» uudistab meeldiv mees sõbralikult naeratades.

«Ma ütlesin juba esimesel ülekuulamisel politseis, et ma pole kunagi kellegi sekretär olnud,» raiub Ruth vastu. «Ma olin arhiivis tööl ja sedagi ainult kaks kuud.»

«Nii, nii...» Sulepea krabiseb paberil. «Miks te arhiivi tööle läksite? Te ju teadsite, et see on bolševike valitsuse juures. Kas nad meelitasid teid millegagi? Või avaldasid survet?»

Mees naeratab jälle sõbralikult ja Ruth ei taipa, kas teda tahetakse aidata või lõksu meelitada.

«Ei ühte ega teist,» ütleb ta igaks juhuks. «Keskkool sai läbi, kuhugi tuli tööle minna, lehes oli kuulutus...»

«Ah soo? Nii et keegi ei soovitanud ega kutsunud teid sinna?»

«Ei, miks?»

«Kas mitte Loorits?»

«Mis puutub siia Loorits!»

Ruthi silmad välguvad võitlusvalmilt.

«Meil on andmeid, et kommunist Loorits oli teie kodus igapäevane külaline.»

Ruth vaikib ja püüab end koguda.

«Näete, me teame kõik, salgamine on asjatu. Rääkige, kuidas asi tegelikult oli, sellega te ainult kergendate oma saatust.»

Ruth alustab aeglaselt, mõeldes enne iga sõna üle:

«Esiteks... Loorits ei olnud meil igapäevane külaline, käis ainult paar korda terve aasta jooksul. Kui teie informatsioon pärineb meie vastaskorteri Laueri-proua käest, siis ärge iga ta sõna puhta kullana võtke — tema poeg oli politseis väike asjamees ja võeti — see oli vist juulis — kinni. Nüüd on tema meelest kõik süüdi. Teiseks — minu isa on sündinud Narvas ja käis seal koolis, ta tunneb Looritsat juba lapsepõlvest ja sellepärast külla kutsuski, et vanu mälestusi vahetada.»

«Vanu mälestusi...» müigab mees teisel pool lauda.

«Jah, nimelt, igatahes mina küll muud ei kuulnud. Ja kolmandaks — ega arhiiv Looritsale allunud, temal pole sellega

midagi pistmist. Ja üldse, see arhiiv oli seal juba varemgi, kui ma oleksin aasta-paar varem gümnaasiumi lõpetanud, oleksin võinud sinna samuti tööle juhtuda, kas pole?»

«Väga võimalik,» ei kao lahke naeratus mehe näolt. «Aga kaks aastat tagasi kommunistlikku noorsooühingut ei olnud, kui ma ei eksi.»

«Mis see siia puutub?» ajab Ruth silmad hästi suureks.

«Kas te siis ei astunud ühingusse?»

«Mitte kunagi!» hüüatab Ruth.

«Usun, sest tean,» noogutab mees ja muigab jälle. «Aga teie vend astus, me teame ka seda.»

«Ma ei vastuta oma venna tegude eest.»

«Ütleme,» on mees päri. «Aga kus teie vend...» — ta sorib kõhnas kaustikus — «Leo praegu on?»

Ruth raputab pead ja langetab pilgu. Ta ütleb rusutult:

«Ma ei tea... Ma nägin teda paar päeva enne... enne sakslaste Tallinna tulekut. Mul pole aimugi, kuhu ta jäi.»

«Võib-olla astus hävituspataljoni?»

Ruth kehitab rahulikult õlgu, äkki tunneb ta end kindlana.

«Ta oli liiga noor. Ma ei usu. Ja ta oleks sellest rääkinud,» lisab tüdruk naiivset teeseldes. «Ta on... kadunud.»

«Või evakueerunud?»

«Vabandust, miks ta pidi seda minu eest varjama?» Ruth laiutab imestunult käsi. «Oh, ma kardan, et ta võis lihtsalt hukka saada... Aga ma ei tea midagi!»

«Miks peaksin ma teid uskuma, et te midagi ei tea?» muutub mees veidi tülinuks.

«Vabandust,» ajab Ruth selja sirgu. «Ma olen Eesti ohvitseri tütar. Minu isa viidi jumal teab kuhu Venemaale. Minu tööarhiivis ei ole poliitikaga midagi pistmist. Oma noorema venna eest ei peaks ma vist vastutama. Miks mind üldse nii kaua kinni peetakse? Ja miks on meie korter võõrastele välja antud? Mis õigusega? Kui isa tagasi tuleb —»

«Stopp, stopp,» katkestab mees Ruthi jutuvoolu. «Korteri asjad minusse ei puutu, seda õiendage hiljem.»

«Millal hiljem?»

«Kui siit välja saate.»

«Millal ma saan välja?»

«Vaata mina seda ei otsusta, näete, mina määrin ainult paberit.»

Ruth taipab, et isast ei teata teisel pool lauda õnneks vist midagi...

«Niisiis,» sõnab mees ja enam ta ei naerata, «te võtate õige, et läksite Toompeale bolševike arhiivi vabatahtlikult

tööle, et teie vend oli kommunistliku noorsooühingu liige ja teie perekonnatuttav oli kommunist Loorits.»

«Minu isa lapsepõlvettuttav,» parandab Ruth teravalt.

«See on üks ja sama.»

«Kas iga teie lapsepõlvettuttav on teie praegune perekonnatuttav?»

«Ärge olge tähenärija.»

«Kirjutage aga juurde,» muutub Ruth endagi imestuseks järjest julgemaks. «Loorits oli isa koolivend Narva-päevilt ja mina oma isa tuttavate eest ei vastuta.»

«Te — tuleb välja — ei vastuta üldse millegi eest?»

«Aga mida ma olen teinud, et pean siin vastutama?»

Tüdruku sõjakus teeb mehe rahutuks ja ta ütleb peaaegu ligedalt:

«Te olete poliitiline vahialune ja teid pole arreteeritud pärast bolševismi hävitamist Eestis mitte ilmaasjata, pidage seda meeles! Juba sellest on küll, et teie lihane vend oli noor-kommunist ja te ise Toompeal bolševike all töotasite. Ja ärge pidage meid nii rumalateks, et seda põgusat lapsepõlvettuttavust Arnold Looritsaga uskuda! Loorits käis teil külas rohkem kui paar korda. Ta käis teil kodus veel paar päeva enne Tallinna vabastamist. Muide,» mees puurib oma terava pilgu Ruthi näkku, «kus ta praegu on?»

Ruth toetub tooli seljatoele ja kehitab õlgu.

«Pole aimugi.»

«Kas ta rääkis, et evakueerub Venemaale? Või et jääb siia põrandaalusele kihutustööle?»

«Mulle pole ta midagi rääkinud.»

«Aga teie isale?» Kui Ruth uuesti õlgu kehitab, lisab ta: «Ärge püüdke mulle selgeks teha, et sellest ühtki sõna ei räägitud, kõik rääkisid siis neist asjadest.»

«Minuga mitte.»

«Te jääte selle juurde?»

«Loomulikult!»

«Hüva...»

Protokolli läbi lugenud ja alla kirjutanud, läheb Ruth valvuri saatel kambrisse tagasi. Ülekuulaja ei heida enam tema poole pilkugi.

Kambris kuulab Ruth mõttes uuesti kogu nende vestluse läbi, otsib oma vastustest nõrku kohti ja nuputab paremaid argumente. Aga viimast pole vaja: kahe nädala pärast seisavad nad kümnekesi ruumikas vanglatoas ravis ja erariides saakslane loeb tõlgi ja kahe valvuri juuresolekul ette karistuse määrad; Ruth Juhansonini ootab bolševike teenimise ning sidemete pärast kommunistidega üks aasta vanglat.

Ruth surub hambad kokku ja vaikib. Ta põrnitseb altkulmu

siledanäolist Hitleri-vurrudega sakslast, korraks mõtleb va just protesteerima hakata, aga kui seda jõuab enne teda ü naine teha, kellel käed kohe selja taha väänatakse ja ta ru mist välja veetakse, vaikib Ruth targu.

Nädala pärast viiakse ta vanglahaigla juures asuvas apteeki tööle.

Ruth saab valge kitli selga. Ülepäeviti peseb ta apteegi ruumi valget puupõrandat ja igal päeval hommikust õhtuni aitab vangist velskril pulbreid pakkida. Kambri asemel saab tema uueks koduks palat, kus ta magab kahe lina vahel, naab riks umbes kolmekümneaastane täidlane maanaine, kriminaal kurjategija, kes, nagu velsker talle jutustab, on kaks kuu tagasi oma mehe armukese kirvega tapnud.

Ruth vaatab teist apteekriabilist pelglikult. Ta pole elus veel ühtki mõrvarit näinud ja kõige vähem võib seda tolles heledapäisest üpris jutukast naisest arvata. Juba pärast paari päevast kooselu jutustab Armilda Saare talle oma loo.

«Ma ütlesin Gustavile — juba ammu ütlesin, et jätku järele ja saatku tüdruk minema, mina niisukest asja ei kannata, vaa võtan kätte ja teen midagi. Aga kui selja pöörasin, olid ük teise kaelast kinni. Aga mis ta mul enne oli? Isa võttis karja poisiks, pärast oli sulane, pärast isa surma me abiellusime, sa talu ja vara — aga sellest oli talle vähe! Leida oli teada, see oskas igale mehele ette jääda, anna ainult mahti. Ühel hommikul leidsin nad kahekesi laudast ja siis ma ei mõtelnud enam midagi. Kui Leida läks peenramaale porgandeid võtma, küü rutas seal, tagumik püsti ja kintsud paljad, siis läks mul silmade ees mustaks, võtsin paku pealt kirve, läksin tasa ta selja taha ja virutasin. Kukkus nagu niidetud. Gustav tuli ja pani röökima. «Said, mida tahtsid,» ütlesin. Gustav jooksis kisaga vallamajja, noh, võtsid kinni, nüüd on seitse aastat istumist, noh, ega sakslased siia nii kauaks ei jää, küll ma varem välja saan,» seletab Armilda rahulikult ja lisab, vibutades Ruthi poole mingit kirja: «Aga näe, Gustav palub nüüd andeks ja lubab talu korras hoida ja mitte ühtki litsi vaadata ja mind oodata. Loe, kui ei usu, vaata, mihuke ta mul on!»

Ja Armilda naerab rõõmsalt, välgutades suuri valgeid hambaid.

Ruth tunneb end ebamugavalt, ta pomiseb midagi ebamäärast vastuseks ja püüab palatikaaslasega võimalikult vähe tege mist teha. Viimane aga ei jäta teda rahule, ikka ja jälle jutustab talle oma lugu, justkui oleks seda vaja pähe õppida. Ühel päeval, kui ta uuesti Gustavi kirjani jõuab, lisab ta kavalalt naeratades:

«Ära sa kunagi mehi usu, üks on hullem kui teine, hoia neist

heaga eemale. Kas sa oled arvanud, et ma ta töötusi tõsiselt võtan? Kui välja saan, talust minema löön. Aga ega ma seda jalle praegu ei ütle. Las hoiab majapidamist korras — see ikkagi minu oma! Ma kirjutan talle lahkesti vastu, et andestan ja ootan ja hoolitse jah talu eest... Aga see päev tuleb, kus ta lendab! Sellesama kirvega kihutan ta värava taha!»

Armilda naerab, tema naer on võigas ja kriiskav ning Ruthil on jube. Mõned päevad hiljem usaldab Armilda Ruthile, et üks tema kaugelt sugulasi on siin vangivalvur ja see tema aegedasi kirju välja viibki, ta võib ka Ruthi kirju välja toimetada, kui see tahab. Aga Ruth ei taha, ta ütleb, et tal polegi kellelegi kirjutada. Ütleb ega aimagi, et juba varsti on tal seda vangivalvurit väga vaja ning just tolle Armilda sugulase kaudu jõuab temani kohutav sõnum, nagu peakski kõik, mis Armilda kaudu tuleb, kohutav ja jube olema.

Ühel õhtupoolikul, kui Ruth kükakil haiglakoridori põrandat peseb, kuuleb ta selja taga samme ja, tõmmates veeämbrit eest, hoiab ka ise rohkem seina poole; juhtumisi, midagi mõtlemata, heidab ta lähenejatele pilgu ja tardub: kahe valvuri vahel astub Arnold Loorits. Looritsa käed on selja taga, näol armid ja verevalumid, huuled paistes, pilk maas ja ta mõõdub Ruthist teda märkamata. Äkilise mõtte ajel tõukab tüdruk veeämbri ümber, ahhetab, vesi valgub mööda põrandat laiali, valvurid hüppavad paar sammu tagasi ning pistavad sõimama. Aga nüüd heidab Loorits kükitavale põrandapesijale pilgu ja jääb keset veeloiku seisma. Aratundmise välgatus kestab silmis ainult hetke, liikumatul ilmel ja midagi porisedes astub ta paari pika sammuga loigust välja ja vahib justkui valvureid järele oodates tagasi; tegelikult vahivad nad teineteisele üksisilmi otsa, seegi kestab ainult viivu, aga Ruthil on hiljem tunne, nagu oleks see olnud terve igavik. Valvurid viskavad tüdrukule paar sõimusõna, marsivad vett pritsides läbi loigu, üks tõukab Looritsat õlast ning kõik kolm kaovad haiglahuataja kabineti ukse taha.

Ruth kükitab veel tükk aega edasi, tema süda taob nii valjusti, et tüdruku arvates peaks seda läbi seinte kuulda olema; jalgades on nõrkus ja tal polegi jõudu end üles ajada. Lõpuks suudab ta siiski ämbri püsti tõsta ja hakkab vett närtsuga ämbriisse tagasi solistama. Loik on suur ja tal läheb üsna kaua aega, enne kui põrandale ainult niiske laik järele jääb. Aga pikkamisi teeb ta nimme — ta ootab, millal nad uuesti välja tulevad. Aeg läheb, aga ei tulda. Ruth kiirustab kraani juurde ja laseb ämbri uuesti puhast vett täis, juba on ta koridoris ja püüab küürimist jätkata, kui äkki on jõud otsas ja ta vajub lõuetult põrandale istuma. Ta tunneb, kuidas ta läheb üleni kuumaks ja hakkab värisema — see on reaktsioon. Läbi häda

saab töö lõpetatud, aga ta viivitab veel kaua koridoris; alles siis, kui velsker teda taga hüdama hakkab, peab ta lahkuma.

«Mis sul on?» pärib velsker, üle keskea vaiksevõitu mees poliitvang, kellele pannakse süüks, et ta ajakirjanikuna mõned fašismivastased artiklid on avaldanud. Kuna ta on paar aastat arstiteaduskonnas õppinud, siis ta velskriks pandigi.

«Mul on paha olla,» kogeleb Ruth ja püüab oma erutust varjata.

Velsker katsub tüdruku laupa, kuulab pulssi ja vangutab pead:

«Sul on palavik, lapsuke. Säh, võta aspiriini ja kao tek alla.»

Ruth teeb, nagu kästud. Kui ta pärast tabletti vett peale võtab, kuuleb ta, kuidas hambad vastu veeklaasi serva plagiuvad. Ta tahab lahti riietuda, aga ei suuda. Ta vajub voodisse kummuli ja puhkeb ahastades nutma.

Selles olekus leiab Ruthi Armilda ja tal ei lähe kaua, kui Ruth oma suure mure põhjuse ära räägib. Muidugi ei räägi ta kõike — ütleb, et nägi koridoris ühte head tuttavat ja isa sõpra, kelle puhul poleks eladeski selle peale tulnud, et teda võidakse tabada ja siia tuua. Ruth räägib, kuidas tuttav välja nägi ja kuhu ta viidi, räägib põhjalikult, mitu korda korrates, aga teisiti ta ei saa: ta peab kellelegi pihtima. Ja kui Armilda oma suure karedavõitu maainimesekäega tema kätt silitab, siis Ruth ei võpatagi, ehkki seesama käsi on hoidnud verist kirvest.

Armilda mõtleb kohe oma sugulasest vangivalvuri peale. Ehk saab too midagi välja nuhkida? Ruth lööb kartma: äkki võib see kuidagi Arnold Looritsale halba teha? Armilda vannub, et ta Juhan Tamburile — nii on tema sugulase nimi — Ruthi üldse ei mainigi, vaid pärib selle kui oma tuttava järele. Pikapeale jääb Ruth nõusse ja ütleb Armildale Looritsa nime. Ja juba kaks päeva hiljem teab Ruth, et Loorits tabati paar nädalat tagasi kuskil Tallinnas, teda peksti ülekuulamisele hirmsasti ja sellepärast haiglaarsti juures järjekordselt käidigi.

Sellest päevast peale on Ruth justkui ära tehtud, ta elab mingis poolunes, täidab kohustusi masinlikult ega suuda õhtuti õieti meenutada, mida ta päeval tegi või tegemata jättis. Velsker kurjustab tüdruku korduvalt, sest ikka ja jälle on midagi laokil või hoopis unustatud. Kui Ruth talle ühel päeval nuttes peaaegu kõik ära räägib, jätab velsker ta ohates rahule, püüab lohutada ning tema eest ühte-teist ära teha. Nõnda käib see päevani, millal Armilda Ruthi kõrvale kutsub ja talle sosistab, et Arnold Loorits viidi eelmisel ööl koos seitsmeteistkümne teise vangiga mahalaskmisele.

Järgmised kaks nädalat lamab Ruth kõrges palavikus sonides

palativoodis, velsker käib teda iga päev mitu korda vaatamas, paaril korral käib ka arst. Esimesel nädalal ei söö tüdruk peaaegu ivagi, teisel saab Armilda talle siiski ühte-teist anda. Kui Ruth lõpuks jalad alla saab, on ta kõhnunud ja nõrk, norus ja kinnine, Armilda hakkab vahepeal juba tema mõistuses kahtlema, kuigi selleks ei ole velskri arvates põhjust. Kuid raskemeelsus jääb Ruthi saatma: ühel öösel, kui ta välja kutatakse ja teatatakse, et ta tänu Saksa valitsuse humaansusele vähese süü pärast vabastatakse ja lastakse jõuludeks koju, võtab Ruth selle uudise täieliku ükskõiksusega vastu. Assistent peab mitu korda küsima, kas vahialune sai üldse aru, mida talle praegu teatati; lõpuks, kui Ruth pilku tõstmata tuimalt noogutab, käsib veidi pettunud assistent ta ära viia.

Paar päeva enne jõululaupäeva, kogutakse Kutseühingute Keskliidu saali kokku umbes kakssada vangi, nendest üle viiekümne on naised; viimaste hulgas on ka Ruth. Saalis, kus ripuvad Saksa ja sini-must-valged lipud ning nurgas ilutseb küünaldesäras jõulukuusk, rivistatakse vahialused piki kahte seinääärt üles, nende taga seisab grupp relvastatud omakaitse-lasi. Siin on politsei ja omakaitse juhte, linnapea ja hulk kõrgemaid Saksa ohvitseri. Ruth mäletab pärast sellest kõigest väga vähe. Algul peab kõne keegi standartenführer, kes kuulutab, et täna vabastatakse isikud, kes bolševike ajal ebateadlikult, ahvatlusest või surve all on nendega kaasa läinud, tähtsusetuid bolševistlikke väljendusi pruukinud ja väiksemaid bolševistlikke tegusid sooritanud; nüüd on nende ülesanne mitte ainult oma eksimusest aru saada, vaid ka tõsiselt kahtleda ja alates tänasest teojõuliselt koos sakslastega ja rahvusaaslastega võitluses bolševismi vastu kaasa lüüa... Ohvitser kutsub vabastatavaid omaste ringis rõõmsalt kauneimaid pühi — jõuluid — pühitsema. Seejärel avaldab üks eestlasest ohvitser lootust, et nad osutavad oma edaspidises elus ja töös suuremat lojaalsust ja arusaamist Suur-Saksamaa juhi Adolf Hitleri püüetest võitluses Euroopa rahvaste parema ja õiglasema tuleviku eest. Nüüd kutsutakse vahialused ükshaaval ette ja igaühele antakse kätte vabastamistunnistus, seejärel võivad nad kõrvalruumist isiklikud asjad kaasa võtta ja lahkuda.

Ruth seisab õhukeses mantlis ja siidsukkades kahekümne-kraadise pakase käes tänaval, temast mööduvad elevil vabastatud, kõigil on rutt, nagu oleks neil hirm nahas, et äkki võidakse nad veel uuesti kinni nabida. Lumi on maas, ilm on pilves, tänavatel sagib inimesi, kaenlas kuused ja käes pakked, kuskil taob kirikukell; Ruth väristab õlgu, tal on külm.

Veerand tundi hiljem seisab ta koduukse taga, kõhkleb, kas koputada või mitte, otsustanult võtab ta rahakotist võtme ja pistab lukuauku. Võti ei keera: ilmselt on lukku vahetatud.

Ruth surub kõrva vastu ust ja kuulatab: seest kostab raadio muusikat ja jutukõminat. Hääled on võõrad — kas jutt ei käi mitte saksa keeles? —, aga raadio on oma: Ruth tunneb nende «ARS-i» vedi metalse kõla ära.

Ta koputab. Pärast teistkordset valju koputust jääb see hetkeks vaikseks, on kuulda samme, üks keeratakse lukust lahti ja tõmmatakse valla. Ruthi ees seisab pikakasvuline kõrge soenguga blondiin, seljas piduliku moega roheline kleit. Ruth paneb tähele, et naise suus välgatavad paar kuldhammast.

«Tere,» lausub Ruth, ta kuuleb, et ta hääli kähiseb, tal on veidi raske hingata, äkki ta ei tea, mida ütelda. Ta pilk libiseb naise kõrvalt esikusse, ta näeb tuttavat esikulauda ja nelja kandilist peeglit, halli põrandariiet ja pikka musta riidenagi — viimases ripuvad kolm-neli naistemantlit ja sama palju ohviserisineleid.

«Mida te soovite?» küsib blondiin kärsitult.

«See — see on minu kodu,» ütleb Ruth ja ta ei saa aru, miks tal äkki seda nii raske ütelda on: vaevu hoiab ta end tagasi, et mitte nutma puhkeda. «Meie perekond elas kogu aeg siin...»

Naine tõstab oma kitsad mustad kulmud üles ja vahib enda ees seisvat tüdrukut rohkem uudishimulikult kui üllatunult.

«Ah soo?» ütleb ta. «Tähendab, teid lasti vangist välja?»

Ruth noogutab pead.

«See korter anti meile... minule ja mu õele,» ütleb naine rahulikult. «Koos kõigega, mis siin sees on,» lisab ta tähendusrikkalt. «Meile öeldi, et kõik see kuulub ühele bolševike perekonnale ja enam nad siia ei tule.»

«Ma olen siin,» ütleb Ruth nõutult ja vaatab naisele ootavalt otsa.

«No aga... mida te tahate? Mina teiega asju ajama ei hakka. Pöörduge sinna, kuhu vaja.» Naine tahab ukse kinni lüüa.

Ruth surub käed ruttu vastu ust ja astub sammu üle läve.

«Oodake, ma tahan oma asju, mul on õigus —»

«Kes seal on?» ilmub esiku uksele teine, täidlasem naine, ilmselt blondiini õde: näod on neil üsna sarnased — piklikud, punnispoosked, valged.

Blondiin paneb käed puusa ja pöördub tulnuka poole:

«See ütles, et elas siin enne ja tahab mingisuguseid asju... Ta lasti vist vangist välja.»

«Mis asju?» astub teine sõjakalt õe kõrvale. «Mis asju?» kordab ta. «Kõik, mis siin on, anti meile, kui ei usu, kontrollige järele!»

«Ma tahan — oma asju,» ütleb Ruth ja tunneb, kuidas veri tungib talle näkku. «Ma tahan oma riideid ja talvemantlit ja kingi ja botikuid — saate aru?»

«No neid teie hilpe meile vaja pole, need kõik on kahes kohvris ja seal vastas korteris, koputage ja küsige,» lööb blondiin käega.

Toauksele ilmub Saksa ohvitser, rühikas mees, käes veinipudel, ja küsib midagi, mis Ruthini ei jõua.

«Teie asjad on seal proua Laueri juures,» ütleb blondiin. «Minge ära, ma tahan ukse kinni panna.»

Ruth seisab liikumatult nagu halvatu, äkki ta ei tea, mida teha. Ta tahaks karjuda.

«Kas me peame politsei kutsuma?» küsib teine õde ärritatult, tõttab Ruthi juurde ja lausa tõukab ta koridori. «Me teame küll, kes te olete... Kuradi punased! Kasige minemal!»

Uks lendab kinni. Veel kostab esikust hääli, siis kaovad sammud ja raadio hakkab valjusti mängima.

Veidi aega seisab Ruth tummalt trepikojas, siis läheb pikamisi vastaskorteri ukse juurde ja koputab. Uks avatakse kohe: ilmselt oldi juba ukse taga kuulamas.

«Sa armas aeg!» lööb eit käsi kokku ja üle tema halli näo libiseb imal naeratus. «Ah teid lasti tulema...»

«Siin pidid minu... kohvrid olema,» ütleb Ruth tasa.

«Astuge sisse, olge lahke,» on naaber sõbralik.

Ruth ei liigu, ta kordab veidi valjemini, kuigi selleks kipub jõust puudu jääma:

«Palun — minu — asjad.»

«Ah soo... Nojah... Kohe...» Vana naine kaob hetkeks ja toob siis lävele kaks kohvrit — ühe pruuni, teise halli. «Siin nad on... Anti mu kätte, ei mina tea, mis siin sees on, mina pole vaadanud, ma'p tahtnud alguses võtta, aga neid seal pole alati kodu ja mina jälle kodune inime, nõnda nad siia jäid... Jah, ega siin pole midagi teha, mis võetud, see võetud, seal alailma Saksa ohvitseri täis, nüüd on teised ajad...»

Naine tükib veel edasi rääkima, kuid Ruth ei kuula teda, ta haarab pruuni kohvri vabasse kätte, halli teise, mis hoiab kandekotti, pomiseb midagi endalegi arusaamatut ning ruttab trepist alla.

«Kuhu te siis nüüd lähete?» hõikab naine talle järele.

Ruth ei vasta, ta lükkab jalaga välisukse valla, pageb tänavale; väljas on hakanud pehmet lund sadama ja Ruth tõttab peatumata edasi, ikka kaugemale ja kaugemale majast, kus oli tema kodu; alles tänavanurgal jääb ta hingeldades seisma ja vahib abitult, justkui midagi otsides ringi. Aga otsida pole midagi. Ja üldse pole enam midagi. Mitte midagi.

Nõnda üksikuna pole ta end elus veel kunagi tundnud ja tal on palju tegemist, et mitte siinsamas kõnniteel laia lumesaju käes valjusti nutma puhkeda.

Ühel päeval, kui oli Titi kord minna välikööki otsima, käis hauptmann Deringu köögist leitud neljaliitrine plekknõu (Titi ei kartnud üksi hulkuda nagu Ruth), tuli Jan korteriperemehe kabinetist, kus ta nahkdiivanil magas, plüüsi ja sametit tal elutuppa, silmitses Ruthi, kes akna all toolil istus ja üksisilmi välja vaatas, ning lausus:

«Ruth, mispärast läbi akna? Lähme jalutame natuke pargis. Titi ei tule veel niipea. Ja me näeme, kui ta tuleb.»

Jan oli harjunud Titi nime kasutama, ta hääldas seda kuidagi pehmelt, t-d muutusid rohkem d-deks, Titile meeldis see hullu pööra, ta leidis, et tänu Janile ei kõla mitte ainult tema hüüd nimi uudsel, vaid ta tunneb ennastki peaaegu et uuena.

Kas Ruth ka ennast kuidagi uuena tundis või ei, kes seda teab, kuid äkki — ta ei mõistnud isegi, miks — polnud ta Janiga koos minemise vastu midagi.

«Seal on nii kurb,» ütles Ruth. «Ei ühtki inimest. Kõik pingid seisavad tühjalt.»

«Siis peamegi minema,» lausus Jan rõõmsalt. Ilmselt polnud ta lootnud, et tüdruk nõustub.

Nad väljusid korterist ja Jan lukustas ukse. Gotthard Kollenberg oli neile andnud kaks võtit, kolmanda jättis endale. Pikkamisi läksid nad trepist alla. Nüüd olid nad oma uue pesapaigaga mõneti harjunud, nad teadsid, et peale nende ja Kollenbergide pole majas ühtki hingelist — kõik olid kuhugi pagenud ja oli teadmata, kas tullaksegi tagasi või kas üldse on veel keegi elus. «Aeg selgitab kõik,» lausus Kollenberg selle kohta filosoofiliselt, kui tõttas sahvrisse, et uutele naabritele toidupoolist leida. Seda oli neil ohtrasti, võiks öelda, et terve ladu. «Kui inimene tahab, et tal hing sees püsiks, peaks ette nägelik olema,» lausus Kollenberg puhul, kui jutt varudele läks ega selgitanud, kust kõik need konservid ja kuivained saadud on. Koos Kollenbergiga käidi veel paar korterit läbi — võtmed olid nende kui kindlate kohalejääjate kätte jäetud — ja revideeriti köögikappe ning sahvreid. Neistki leiti ühte-teist, mis aitas nappi söögilauda rikastada. Noored olid vanamehele tänulikud ja suutsid sellele vastata ainult oma seltskonna väljapakkumisega, viimasega oli Riigiooperi viiuldaja igati päri. Nad võisid Janiga tundide kaupa muusikast ja Josef Liborist rääkida, tõsi küll, taolistel puhkudel Ruth enamasti vaikis osavõtmatult ja Titi võitles haigutuste varjamisega. Revalit ei puudutanud Kollenberg enam kordagi. Ja nõnda tüdrukutel polnudki teemat, mida vanamehega jagada. Mis puutub aga Ida Kollenbergi, siis temaga jäi vahetõrje kaugel ja jahedaks, küllap mõistis seda ka Gotthard, ning rohkem koputaski ta hauptmann Deringu uksele kui noori enda poole kutsuma kippus.

Kurvas pargis polnud tõepoolest ühtki hingelist. Kui istuda pingile näoga tänava poole, siis olid sõja jäljed otse silmade ees: Kollenbergide majast kahel pool vahtisid vastu varemed, irvakil vahelaed ja ripnev armatuur; kui aga istuda seljaga tänava poole, püüdis pilk ainuüksi pärnasid ja vahtraid ning õites sireleid, ehkki sirelite lõhna puhtal kujul tunda ei saanud, sest see segunes tolmu-, tahma- ja kõrbehaisuga. Ja vaadates siit väikese pargi kruusatatud teedele, mis olid pikkade kreemikate pinkidega palistatud ja tajudes enda ümber puhkenud rohelist, tundus see kõik kuidagi väljaspool aega ja ruumi olevana; nagu dekoratsioon laval, mõtles Ruth, kui nad olidki nõnda — seljaga varemete poole — istunud.

«Vaadake,» ütles äkki Jan.

Mööda pargiteed tuli nende poole noorepoolne naine lapsevankriga. Ta astus pikkamööda ja vaatas üksisilmi ilmselt magavat last, märkamata pingil istujaid.

«See on rahu,» ütles Jan, kui naine neist möödas oli.

«Ja lein,» ütles Ruth.

«Miks lein?»

«Kas te ei näinud? Tal oli must side varrukal.»

Jan ei vastanud. Ta ei tahtnud praegu leinast rääkida. Mõne aja pärast ütles ta:

«Küll on nüüd vaikne! Titil oli õigus: ka mina magasin esimestel öödel usumatult kehvasti. Imepäraselt vaikne — justkui millegi ootel.»

«Mille?» küsis Ruth, et lihtsalt midagi küsida.

«Selginemise.»

«Ja-ah?»

«Elu, tuleviku, inimeste vahetõrjete... kui rääkida üldse. Aga kui konkreetset meist rääkida, siis peame ootama, kuni ametiasutused käima pannakse, kuni ajalehtede ja raadio kaudu hakatakse välismaalasi kokku kutsuma, kuni komandantuurides meie jaoks aega leitakse... Veel pole sõda ju lõppenud! Kellelgi pole meie jaoks veel aega, keegi ei oska nõu anda, kuidas koju saab. Ma ei tea isegi seda, kas Praha on juba vaba või on seal alles sakslased sees... Midagi ei tea!»

«Te ei jõua ära oodata, millal koju saab?» küsis Ruth vaikelt.

«Aga muidugi!» läks Jan põlema. «Loomulikult ei jõua! Ma tahaks uskuda, et mu kodu on alles... Praha pommitamisest pole midagi kuulda olnud.» Kui Jan kodust rääkis, löid tema silmad särama. Ruth oli juba varengi tähele pannud, et tuttav kurb helk oli viimasel ajal tšehhi silmadest kadunud.

«Siis on alles,» noogutas Ruth lohutavalt. «Aga minul pole kodu. Mõlemad kaks viimast põlesid maha. Mõnikord on mul tunne, nagu oleks terve mu kodumaa maha põlenud.»

«Kodu saab uue, kodumaa jääb — olgu varemetes või põlenud,» kinnitas Jan erksalt ja jäi norgusilmelist tüdrukut uurima, kas ta suudab silmitsema. «Ruth, kas teil pole siis tõesti tagasiteed? Miks ei tulla? Titi ju rääkis, et...»

«Mul pole kodumaal mitte kedagi. Kas pole imelik? Aga mis see on: mitte kedagi.»

«Oma maa, oma rahvas...»

«Aga mitte kedagi.»

«Oma keel...»

«Aga mitte kedagi.»

«Kas tahate öelda, et te ei lähe kunagi tagasi — nagu Titi?»

«Titi kardab, mul pole midagi karta, aga pole kuhugi minna. Mul pole ühtki ust, millele koputades võiks loota, et see avatakse.»

Jan haaras erutatult Ruthi käe oma käte vahele.

«Ruth! Te nagu ei taha aru saada, et maailmas algab rahu. Iga inimene peab leidma tagasitee koju, ükskõik kuhu sõda teid paigas! See on meie kohus... nii oma kodu kui ka enda vastu!»

«Küll te, Jan, armastate viimasel ajal ilusaid sõnu rääkida,» ohkas Ruth. «Minult on sõda kõik võtnud ja rahu ei anna mulle ühtki surnut elavana tagasi.»

Ruth tõusis järsult püsti. Ta kahetses, et oli Jani ettepaneku kuga päri olnud. Oh, taevast, milleks ta ürgitseb nagu uss tema südame kallal!

«Lähme...» — ta hakkas ütlema «koju», aga parandas: «... ära.»

«Istuge veel, Ruth, ma tahan teile midagi ütelda.»

«Mida?»

«Istuge, palun,» käis noormees peale.

Tüdruk istus.

«Ma kuulan.» Tema hääles oli hoiatus: ärge hakaku teid jälle otsast peale...

«Teate, missugust und ma täna öösel nägin?» rääkis Jan. «Ma olin kontserdisaalis, saal oli suur, kroonlühtrid, palju rahvast... Ma läksin dirigendipulti ja tõstsin taktikepi. Ja äkki märkan: puldil pole partituuri! Ma läksin üleni märjaks. Teadsin, et pean juhatama «Matteuse passiooni», kuid polnud värskelt materjaliga tutvunud, teadsin, et olen palju unustanud... Ma tahtsin puldist ära minna, kuid tundsin äkki, et ei suuda. Jalgades oli nii tohutu raskus, et neid oli lihtsalt võimatu tõsta. Märkasin, kuidas kõik orkestrandid mind naerdes vahtisid. Ja selja taga läks rahva kahin üha valjemaks. Siis tegin viimase jõupingutuse, et jalgu maa küljest lahti saada — ja ärkasin. Noh, kas pole hirmus lugu?»

«Vaata rääkige mulle veel midagi sellest passioonist — mine kord jäi meil ju jutt pooleli!»

«Ma ei tahtnud sellest rääkida...»

«Aga rääkige ikkagi,» käis Ruth peale, otsekui kardaks ta, et Jan võiks uuesti endise teema juurde tagasi tulla. «Palun... Mäletate, te rääkisite, et armastus õilistab ja piinab, kannatus puhastab ja muserdab... Ütlesite, et selles vastuolus peitubki elu. Kas teie arvates koosnebki elu ainult vastuoludest?»

«Jah.»

«Aga kui kannatus muserdab, kuidas saab ta siis puhastada?»

«Kannatuste läbi vabaneb inimese hing piinadest, ta saavutab uue usu, uue jõu —»

«Aga kui kannatused ta enda alla matavad, kui hingepiinad tapavad?»

Jan ei saa aru, kas tüdruk küsib tõsiselt või tahab teda lihtsalt ajaviiteks rääkima panna.

«Siis muserdabki,» ütleb Jan kannatlikult. «Aga kui inimene suudab kannatusi võita, on ta nagu läbi puhastustule käinud.» Jan naeratas. «Ärge arvake, ma ei ole usklik.» Ja jätkas: «Kui armastus leiab tunnustuse, siis on ta õnn, kaunistab ja õilistab inimest, kui aga armastus hüljatakse või meid lahutatakse vägivaldselt armastatust, on see piin... eks? Kirg vastastikusel suhtes... või kirg midagi luua... või kirg millessegi uskuda — see rikastab inimest ja annab talle vägilase võimed, kas pole? Aga egoistlik kirg ilma õilsamate eesmärkideta tapab varem või hiljem... Teate, Ruth, te peaksite «Matteuse passiooni» kuulama. Sealt leiate te vastuse kõigile oma küsimustele... ja palju paremini, kui mina seda oma viletsate sõnadega teha suudan.»

«Arvate?»

«Jah.»

«Millal? Kas siis, kui teie dirigeerite?»

«Ma kardan, et siis peate veel liiga kaua ootama. Aga seda on võimalik varem teha, mul on — ma rääkisin — plaadid kodus.»

Nii, mõtles Ruth, keera kuhu tahad, ikka jõutakse lõpuks sellesama teema juurde tagasi. Nõnda oligi. Jan ütles:

«Ruth, ma olen palju mõelnud... Ja täna kuulasin teie juttu kodust ja kodumaast... Tulge minuga Prahasse. Praha on ilus linn. Minu kodu saab teie koduks. Ärge vaielge mulle vastu, palun! Siin varemete vahel pole teil midagi peale hakata, kas te ei saa sellest juba ükskord aru? Või tahate tõepoolest ameeriklastele vastu minna?»

Ruth raputas pead.

«Jätame selle, Jan... Saage aru, mul pole jõudu ega tahtmist mingisuguseid otsuseid vastu võtta. Ja ärge unustage, me

oleme Titiga lahutamatud, ma olen talle palju võlgu. Ärge kutsuge mind enam kordagi kuhugi. Lõpetame selle jutu. Ärge tehke meie suhteid raskeks.»

«Teie teete,» ütles noormees õhates.

«Andke siis andeks,» lausus Ruth, «aga mida ma saan parata kui ma teisiti ei või?»

«Miks ei või?» ei jätnud Jan järele. «Tehke endale selgeks, et kuskilt peab ju uuesti elu alustama. Kui palju peavad seda Sajad tuhanded, miljonid... Miks te endale elu keerulisemaks teete, kui ta on? On tulnud tund, kus peab — julgema!»

Ruth naeratas nõrgalt.

«Minu elu on... passioon. Ruthi passioon.»

«Aga Ruth, passioon pole ju ainult kannatus — praegu just rääkisime sellest! Ka armastus, ka kirg —»

«Minul pole neid enam kuskilt võtta, on jäänud ainult üks see esimene.»

Ruth tõusis. Ka noormees tõusis.

«Ruth, ma ei usu teid,» ütles ta.

«Miks te ei usu ja mida te ei usu?»

«Te saate minust väga hästi aru, Ruth,» põikles Jan.

«Jan,» lausus tüdruk mõtlikult. «Te olete hea inimene, hea kamraad... Kui palju olete meid aidanud... Aga — minge koju, Jan, minge Prahasse. Te oleksite pidanud seda juba kohe tegema!»

«Ma loodan, et te ei küsi, miks ma jäin,» ütles noormees veidi haavunult.

«Te jäite minu pärast, ma tean. Aga ma ei vaja seda ohvrit.»

«Ma ei ohverdanud seda tehes midagi,» ütles Jan, «ma tahtsin olla teie kõrval.»

«Ma olen teile juba ütelnud, et see on halb mõte.»

«Aga te ei ütelnud, miks see on halb mõte.»

«Sest ma ei saa teile Hankat asendada.»

«Te hakkate jälle —!» Jan oli solvunud näoga. «See ei ole vastus! See ei ole ka teie tegelik põhjus! Miks te seda minu eest varjate?»

Ruth kordas:

«Ma ei saa teile Hankat asendada...»

«Ärge rääkige Hankast,» palus Jan. «Jah, ma ei salga, mälestus Hankast tõi mind teie juurde. Aga te ei ole Hanka ja ma ei otsi teis teda.»

«Aga otsisite.»

«See oli alguses.»

«Noh, näete.»

«Mis sellest? Te olete ju väga erinevad...»

«Tõesti?»

«Jah.»

«Ja missugune ta on... oli?»

Jan otsis sõnu, ilmselt oli talle sellest kõnelemine vastu karva, kuid Ruth vahtis talle nõudlikult otsa.

«Ta oli väga elava loomuga... Niisugune hakkaja... Hirmus julge, uljas... Ja naerda armastas ta vaata et iga asja peale... Ja ta armastas kassipoegi ning vahvlijäätist.»

«Mina kassipoegi ei armasta,» ütles Ruth ja imestas isegi oma hääle jäikuse üle. «Ja ma pole üldse ligilähedanegi temale... kui olete juhtumisi märganud.»

«Olen,» noogutas Jan ja silmitses tüdrukut uurivalt, nagu püüaks temas siiski ühte teist Ruthi leida.

«Noh, näete,» lausus Ruth trotslikult jälle.

«Aga kas ka millalgi varem pole olnud?» küsis Jan ja lisas ruttu: «Ärge arvake, et see on mulle millegipärast tähtis — ma küsin lihtsalt huvi pärast.»

«Huvi pärast võin vastata, et — et ka varem mitte,» lausus tüdruk. «Ja ma ei saa midagi parata, kui sellega teie ettekujutused ümber lükkkan.»

«Ei, Ruth,» raputas noormees pead, «saage aru, ma ei otsi teis mineviku Ruthi, ma otsin tuleviku Ruthi... Nagu kogu inimkond otsib praegu teed homsesse päeva. Ja homse päeva Ruth sõltub väga palju teist endast. Kas te ei usu seda?»

«Ei,» raputas Ruth pead. «Ma näen juba aastaid, et minust ei sõltu midagi. Aeg teeb meiega, mis tahab, ühiskond lükkab meid kord siia, kord sinna, nagu talle meeldib. Võimud määravad meie liikumise läbi elu. Me oleme lehed tuules. Ka teie, Jan, ehkki te ei taha seda endale tunnistada. Aga mõtelge, miks sattusite siia, miks jäi kaduma teie vend, mispärast avaneb teil varsti võimalus kodumaale tagasi minna... Teid hoitakse kogu aeg nagu käest kinni, juhatakse, passitakse peale, et te ei kukuks või kui vaja, siis tõugatakse tagant, lükatakse maha, tiritakse uuesti püsti ja veetakse edasi... ja teie hilplete selle salapärase käe otsas, seda märkamata, ja arvate, et olete oma saatuse suur peremees.»

Jan kuulas tüdrukut hämmastunult.

«Aga, Ruth,» ütles ta, «kas inimeselt tuleb siis võtta iga sugune vastutus oma sõnade ja tegude eest? Kas praegune olukord maailmas ei näita, et inimkonna parema osa tahe ja jõud ja kokkukuuluvus suutis kurjale vastu astuda ja selle lõplikult purustada?!»

«Lõplikult?» küsis Ruth. «Miks te arvate, et lõplikult?»

Jan ajas silmad suureks.

«Kas teie siis ei usu, et see on viimane sõda maailmas?»

«Kas teie usute,» küsis Ruth sapiselt vastu, «et nüüd on ini-

mesed üleöö kaotanud julmuse ja jõhkruuse ja on paugupeal õilistunud?»

«Selle pöörase sõja õppetund peab olema pannud inimesed mõtlema.»

«Jah, osakese ehk küll... Aga naiivne oleks arvata, et kogu inimkonna»

«Ei,» ütles Jan. «Uskuge, see oli viimane sõda maailmas, maailm on verevalamisest väsinud, maailm on targemaks saanud, maailm tahab muutuda heaks ja ilusaks.»

«Ma ei usu teie ilusat maailma,» lausus tüdruk. «Ma pole seda veel näinud.»

«See ei tähenda, et ta ei peaks tulema.»

«Optimist pidavat ainult senikaua optimist olema, kuni näeb oma ihusilmaga oma lootuste purunemist.»

«Maailm on purustatud, nüüd ehitatakse ta uuesti üles.»

«Et ühel päeval jälle purustada.»

«Ruth, te olete võimatu!»

«Noh, näete, muidugi olen. Ja teie kipute veel niisugust armastama.»

See oli ilmselt halvasti öeldud, sai tüdruk kohe aru. Jan nõksatas, nagu oleks teda ootamatult löödud, tema ilme muutus, põsed värvusid punaseks, poiss kogus end veidi ja ütles siis mornilt:

«Maailm on pea peale pööratud ja teda on vaja uuesti jalga dele panna. Ja ka meie ise peame jalad maha saama. Ja seda saame me siis, kui vabastame end ise — nimelt ja ainult ise — igasugustest nii tõelistest kui ka väljamõeldud psüühilistest kammitsatest ja ahelatest! Muidu pole inimkonna eksisteerimisel üldse mõtet. Muidu pole üksikisiku eksisteerimisel mõtet. Ja kui inimene selles oma elu eesmärgi ei näe, siis oleks tal õigem... endale kõis kaela tõmmata!»

Ruth vaatas erutusest justkui pikemaks sirgunud Janile otsa ja äkki sähvatas talle pähe ootamatu mõte: taervas halasta, kas ma olen Hanka peale armukade? Sellest mõttest segadusse löödud, kohmas tüdruk ruttu vastuseks: «Olekski!» Ja hakkas pargist välja tõttama.

Jõudnud hauptmann Deringu ukse taha, sai ta kohe sisse, sest Titi oli juba tagasi; Ruth vastas teise pärimistele napilt ja kadus, et endaga olla, kiiresti magamistuppa. Ta jäi aknast välja vaatama. Tükk aega ei taibanud ta, mis teda just siia oli kiskunud — siit ei paistnud ju park, vaid hoopis vastas asuvad tontlikud varemed.

Ja äkki oli talle selge: kunagi oli ta ennast avastanud samuti ühe akna taga seisnud.

Ta vaatab aknast välja.

See on tema uue kodu aken, kodu, mille sokutas talle juhuslikult kohatud endine klassiõde Titi. Esimestel päevadel pärast vanglast vabanemist leidis ta peavarju vana pinginaabri Ilma ja tema vanemate juures, juba pidas ta plaani sõita maale tädi Meeta ja onu Karli juurde, ehkki see mõte eriti ei vaimustanud (Karl võis ka nüüd Ruthi peljata), aga siis tuli Titi nagu tellitult: selgus, et ta oli hädas oma haigete jalgadega vanaemaga, kes elas üksi ühetoalises köögiga korteris kuskil Narva maantee kandis ning vajab abilist, kes kuurist puid ja poest toitu tooks; selle nimel sokutaski Titi Ruthi vanaema juurde kaasüüriliseks, et ise õiendamistest vabaneda, sest Titi armastas oma väikest ärklikorterit ühes Nõmme eramajas, kus võis teha, mida tahtsid, kutsuda külla, keda tahtsid, tulla ja minna, millal tuju tuli. Titi vanemad elasid koos kahe vanema vennaga Hiiu maal talus, Titi oli pärast gümnaasiumi lõpetamist mingi sekretärikohakese kutsekogudesse leidnud; nagu Ruth ilmaltsalt kuulis, olevat teda rohkem kui paaril korral Saksa ohvitseridega kohvikus või kinos nähtud — küllap oma vabaduse huvides ta vanaemast parajasse kaugusesse hoiduski.

Algul oli Ruthil töökoha leidmisega tükk tegemist. Iga päev luges ta ajalehest tööpakkumisi. Revüütruppi vajati 16—22-aastasi naislavajõude... Maale lapsehoidjat... Usklikku perekonda korralikku majateenijat... Harku vangimajja kiires korras naisvalvureid... Omakaitse Lääne maleva staapi vilunud masinakirjutajat... Korrektorit ajalehe juurde — pakkumised senise tegevuse ja elulookirjeldusega saata sel ja sel aadressil...

Ükski neist ei sobinud talle. Ja jälle tuli talle appi Titi, kelle kino «Amoris» kohanäitajana töötanud sõbratar oli abiellunud ja ära läinud, Titi tundis direktorit (keda Titi ei tundnud!) ja ilma erilise vaevata saigi Ruth koha endale; direktor, endine tantsuõpetaja, libeda olemisega kiillaspea, paistis Titist üsnagi huvitatud olevat, Titigi näis samaga vastavat ja ilmselt seetõttu jättis direktor Ruthi päris rahule; vist polnud Ruth tema maitsegi.

Ja nüüd seisab ta vana kummuti, raudvoodi, potilille, roosa armatuuri ja kõverjalgsete leentoolidega toakeses, ees pliidi kõrval kägiseb Titi vanaema puuvoodi, Ruthil pole siin ikka veel kodutunnet tekkinud, ehkki varsti on suvi käes ja elama sai siia asutud üsna jaanuari algul; vabal ajal seisab tüdruk sageli akna all ja vaatab välja, ja see, mida ta näeb, süvendab troostituse tunnet veelgi.

Too korrastamata, auklik ja räpasevõitu tänav, kus asub Titi vanaema kodu, ei jäta muljet, et üks peatänavaid oma suurte kivimajakolakate ja korralikkude puuhoonetega jääb ainult

mõnesaja meetri kaugusele lõuna poole. Trammikolin ja muu liiklusemüra kostab siia summutatult, nagu sordiini all, luues mulje kuskil eemal hoogsalt käivast linnaelust; tänav on peaaegu välja surnud, haruharva satub siit mõni auto läbi sõitma ja inimesigi liigub hõredalt, ehkki maju on siin terve rodu.

Maju? Korralikke mitmekorruselisi maju on tänavas ainult paar tükki, kõik ülejäänud — ja neid on vist ligi kakskümmend — on sajandivahetusest pärit ühe- või kahekorruselised puuhooned, enamuses armetud lobudikud, mõned üsna viltu ja lagunemisohuski.

Ruthi vaatevälja jääb neist ainult neli, üks — küllap kõige viletsam — asub otse üle tänav. Poollagunenud planguga ümbritsetud maja, mille teisele korrusele viiva välistrepi käsi puu on lääpas ja mõned trepiastmedki katki, mõjub troostitult. Ainult väike kevadroheluses õunapuude ja marjapõõsastega aianurk toob sealsesse hallusse natuke elu.

Aga Ruth teab, et seal majaski käib elu. Elanikke on koguni kolm: alatihti purjus üle keskea peremees, tema mustusest lausa nõretav naine ning nende nõdrameelne poeg. Viimane on suletud ühte ärklikorruse tuppa. Ruth on poissi mitu korda näinud: aeg-ajalt ilmub selle kõhnkahvatu viril nägu aknataha, et sealt varsti kaduda. Enamasti võib poissi toas hüppamas näha — ta võib karelda tundide kaupa.

Algul piidles Ruth poissi segase kaastundega; siis, kui see teda märkas ja üksisilmi tema akna poole jõllitama hakkas, püüdis tüdruk aknast eemale hoiduda, kuid miski kiskus teda jälle ja jälle haige hüplemisi vahtima. Mõnigi kord mõtleb Ruth, et nad on peaaegu et saatusekaaslased — mõlemad üksikud, keda keegi ei vaja, ühel seisab kogu elu karglemises ja teisel rutiinses rütmis; tõus, tuli pliidi alla, haige söötmine, poekäik, lõuna vaaritamine, tööleminek, hilja õhtul koju, kuurist hommikuks puude toomine, jälle haige söötmine, magaminek — ning ikka ja uuesti otsast peale, päevast päeva, kuust kuusse, arvatavasti igavesti nii.

Nõnda mõtles Ruth veel alles eile. Aga täna enam ei: täna on tal hoopis eriline meeleolu, täna on ta rahutu, erutatud, ta teab, et temaga on midagi toimunud, mis ei lase tal enam endist viisi tuima ükskõiksusega aknast välja vahtida ja vastasmaja nõdrameelsega mõttelisi paralleele tõmmata; jah, täna jätab poisikese tuim hüplemine teda külmaks. Täna on kõik teisiti.

Mis siis täna õieti juhtus? mõtleb Ruth ja samavõrd, kui ta tunneb rõõmu, valdab teda ka hirm. Kas tõesti oli vaja ainult neid mõningaid kohtumisi, et teda täiesti segi lüüa? Ja juba nüüd, kus Arnold Looritsa surmast on vaevalt pool aastat möödunud? Mis on temaga lahti? Miks ta ei suuda end valitseda? Kas

ta on hulluks läinud? Või on need pikad üksindusekuud ta nii vastuvõtlikuks teinud? Ruth ei saa aru, mis temas toimub, ta tunneb end milleski peaaegu süüdlasena ja see varjutab tugevasti esimest õnnetunnet, mis teda täna koju jõudes valdas; momendil ei tea ta isegi, kas tahaks nutta või naerda.

Ruth kohtas Vahur Eljenit jaanuari keskpaiku. Ühel pühapäevahommikul läks ta midagi mõtlemata Glehni parki hulkuma, tegi tiiru Rõõmuallika juurde, peaaegu ei märganudki suusatavaid noori ja otsustas juba koju tagasi minna, et varakult enne päevase kinoseansi algust tööle jõuda, kui teda korraga üsna lähedal teretati: seal seisis suuskadel Vahur Eljen ja tema noorem vend.

Ruth ei tea algul, kuidas käituda. Vahuri nägu väljendab üllatust, ta sõidab otse tüdruku juurde ja küsib ruttu ning tasa — tasa ilmselt sellepärast, et noorem vend ei kuuleks:

«Te olete vaba?!»

Ruth noogutab.

«Ammu juba?»

«Kolm nädalat.»

«Küll ma ehmun, kui teid tookord seal... Merepuiesteel nägin! Mäletate seda vanameest kiviga... seda siga? Ma oleksin talle hea meelega vastu vahtimist andnud.»

Ruth ei usu seda, ta muigab:

«Tahtmine kah hea mees.»

«Ausõna oleksin, kui —»

«Hästi, hästi,» katkestab tüdruk Vahurit ja ei saa küsimata jätta: «Kuidas elab teie elupäästja ja kangelane?»

«Ralf?» küsib poiss ja silmitseb tüdrukut mõistatuslikult. «Kenasti... Möllab seal «Eesti Noorte» staabis...» Vahur näeb Ruthi näos iroonilist muiet, satub veidi segadusse ja kohmab: «Talle istub igasugu organisatsiooniline töö... Miks mitte?»

«Aga muidugi,» noogutab Ruth, «miks mitte.»

«Mida te praegu teete?» pärib Vahur pärast nõutut vaikust. «Mina nühin endiselt koolipinki.»

«Otsin tööd,» vastab Ruth, kuigi see pole tõsi: ta on juba neljandat päeva kinos ametis. Aga miskipärast ei taha ta seda Vahur Eljenile ütelda.

«Kas te elate ikka vanas kohas... seal?» uurib poiss.

«Ei... Mujal.»

«Ja oletegi nüüd... päris üksi?»

Ruth heidab poisile valvsa pilgu: kust võetakse, et ta elab üksi? Ega Vahur ometi midagi Leost tea?

«Ütelge, ega te midagi mu vennast pole kuulnud?»

Üle Vahuri näo libiseb vari, ta muutub kuidagi rahutuks ja küsib ettevaatlikult:

«Kas... kas teie ei tea midagi?»

«Täpselt sama palju kui siis, kui te oma elupäästjaga meel käisite.»

«Ah soo...» venitab Vahur, vahib nagu midagi otsides ringi ja kohmab:

«Ega mina ka mitte...»

«Ma kardan, et temaga juhtus midagi,» ütleb Ruth vaikselt. «Kui keegi midagi oleks kuulnud... Niisugune teadmatuse hirmus.»

«Isast ei tea te ka midagi?»

«Oh ei.»

Nad vaikivad. Äkki ei oska kumbki enam midagi ütelda. Lõpuks lausub tüdruk:

«Ma pean hakkama minema.»

«Kuju?»

«Jah.»

«Rongiga?»

«Ikka.»

«Ma tulen ka.»

«No... minu pärast pole küll tarvis.»

Vend Assõ paneb seda kuuldes kisama:

«Ma ei taha veel koju!»

«Sina jää siia, näe, Armin on ka siin, tulete pärast koos.»

Vahur viipab ühele Assost vanemale poisile ja ütleb Ruthile:

«Ta elab meiega ühes majas.»

Rongis sõidetakse vaikides ja ega seal saakski midagi omavahelist rääkida: sõitjaid on palju. Aga ometi ei saa Ruth lahti tundeist, et talle tahetakse midagi väga rääkida, aga kõheldakse ja lükatakse seda kogu aeg edasi. Kuid Ruth ei küsi midagi. Mis on tal lõppude lõpuks sellest poisist, kellega ainult juhused on teda kokku viinud? Ta on võõras ja kaugel. Rõõmuallika juurest tulnud Ruth kõnnib mõttes teise inimesega ja teisi radu pidi.

«Kas ma tohin teid saata?»

«Pole vaja,» on Ruth järsk.

«Te ei taha?»

«Pole mõtet.»

«Tõesti?» on poisi nägu pettunud.

«Jah,» jääb Ruth jahedaks. «Head aega.»

Vaevalt on Ruth jõudnud perroonil selja pöörata, kui Vahur teda hõikab ja uuesti tema kõrvale tuleb.

«Mul on üks palve... Andke mulle oma aadress.»

«Milleks!» ajab tüdruk kulmud kõrgele.

Vahur otsib sõnu.

«Ma — vaadake — ma arvan, et võin ehk teie venna kohta midagi teada saada... Üks mu — ee — sugulane oli ka hävi-

tuspataljonis ja elab praegu maal, võib-olla teab tema midagi...»

Ruth muutub ettevaatlikuks.

«Kust te võtate, et ta oli hävituspataljonis? Kes teile seda rääkis? Ralf?»

«Ei, ei,» ütleb poiss ruttu, «mis puutub siia Ralf... Ma lihtsalt arvasin...»

«Eks siis arvake edasi,» viskab Ruth näpsakalt, «minul pole põhjust seda arvata, ta lihtsalt jäi sõja jalgu...»

«Aga võib-olla ma siiski saan midagi selgitada?» Vahuri hääles on palve, tüdruk ohkab ja ütleb rõhutatud ükskõiksusega:

«Eks otsige siis mind kino «Amorist» üles — ma lähen sinna tööle.»

Üksi Titi vanaema poole minnes kahetses ta tõsiselt, et ütles oma töökoha. Nüüd võib see hakata seal alatihti tolknema! Vaata et veab veel Ralfi kaasa...

Aga juba nädalapäevad hiljem, kui Vahur teda kinos üles otsib, pole Ruthil aega öeldut kahetseda, sest Vahur ütleb, et ta teab tõepoolest, mis Leoga juhtus.

«Mis juhtus?» hingeldab tüdruk.

«Teda... ei ole enam,» pomiseb Vahur justkui süüdlane.

Ruth hingab sügavalt. Midagi niisugust oli ta ammu arvanud. Aga üks asi on mõelda ja teine otse suu sisse öelda lasta. Ruth ei jõua oodata, millal viimane seanss lõpeb ja ta koju saab. Kui nad pikkamisi läbi linna jalutavad — enam pole tüdrukul mõtteski oma elupaika varjata — jutustab Vahur kogu loo.

«See oli üks päev pärast seda, kui me Ralfiga teil käisime... Hulkusime poistega Kadriorus ja Lasnamäel... Ralf, Peetus, Ulo Iglas... Korjasime padroneid ja muud sodi — niisama, nalja pärast. Ja siis... Lasnamäel oli üks mürsulehter... Peetus läks sinna ligi ja hakkas äkki meile midagi karjuma. Läkime sinna. Lehteris oli neli laipa... Erariides... Käed olid traadiga selja taha seotud... Kehas olid kuulihaavad ja vist läagitorked... Verd oli palju...»

Vahur vaikib.

«Ja üks oli... Leo?»

«Jah. Ausalt öeldes ma ei tundnud teda kohe ära. Teised tundsid. Ralf ütles, et peaks taskud järele vaatama, äkki on seal dokumendid, aga just siis tuli sinna üks veoauto, oma kümme sakslast peal. Meid aeti minema. Eemalt nägime, kuidas laibad autokasti loobiti ja ära sõideti. Kuhu — ei tea...»

«Ja see oli kindlasti... tema?»

«Jah.»

«Miks te seda mulle... juba eelmine kord ei ütelnud?»

«Ma ei suutnud,» vastab Vahur.

Kui nad jõuavad majani, kus Ruth elab, ütleb tüdruk kät

«Aitäh, et ütlesite. Nüüd ma vähemasti tean...»

Vahur haarab Ruthi käe ja surub seda tugevasti, julgustavalt.

«Mul on väga kahju... Aga ma mõtlesin, et te peate seda teada saama...»

«Jah, teil on õigus.» Tüdruk tõmbab oma käe ära.

«Meie kooli endine direktor võeti ka kinni ja tapeti ära.»

«Jah,» ütleb Ruth.

Äkki ilma mingi seoseta lisab Vahur — Ruth ei suuda ka pärast mõistatada, miks ta seda üldse ütleb:

«Mu isa põletas pliidi all venna pioneerirätiku ära. Küll oli lament majas...»

«Jah,» ütleb Ruth.

Nad vaikivad tükk aega.

«Miks teid kinni võeti?» küsib äkki poiss.

«Ma töötasin kaks kuud Toompeal.»

«Ainult sellepärast?»

«Jah.» Tüdruk silmitseb poissi uurivalt. «Ütelge, kas Ralf ka teab seda, et te nägite, kui meid viidi?»

«Ei!» hüüatab Vahur siiralt.

«Miks?»

«Ma — ma ei tea isegi,» kehitab poiss õlgu. «Ju... ju ma vist ei tahtnud...»

«Miks?» nõuab äkki tüdruk üsna järsult.

Vahur laiutab veidi abitult käsi.

«Vaadake, mulle poleks vist meeldinud, mis ta selle peale oleks ütelnud.»

«Aitäh, et seda ütlesite,» lausub Ruth ja kaob koridori veel enne, kui Vahur midagi lisada jõuab.

See öö ja rida järgmisi päevi on Ruthile väga rasked. Takka-järgi ta imestab isegi, et suutis öisel tänaval Vahuri juttu nõnda rahulikult kuulata. Reaktsioon tuleb hiljem. Öösiti peidab ta pea patja ja püüab mitte valjusti nutta, et Titi vana-ema ei ärkaks ega pärima kipuks — ta ei taha kuulnud mitte kellegagi jagada. Aga üksi on nii raske, nii talumatult raske, et kui nädalapäevad hiljem Vahur jälle kino ooteruumi ilmub, tunneb Ruth isegi kergendust. Lõppude lõpuks on tegemist lihtsalt põgusa tutvusega, kust midagi muud otsida ei maksa — varem või hiljem kontakt niikuinii muutub harvemaks, küllap tuleb päev, kus nad jälle lõplikult eemalduvad...

Aga imelikul kombel just seda ei juhtu. Kokkusaamised pärast seansse muutuvad üha sagedamaks, ehkki varasemat teatavat pealetükkivust ei ilmuta Vahur Eljen millegagi. Ruth

paneab tähele, et poiss on kuidagi mõtlikumaks ja tõsisemaks muutunud, vana tuttavat iroonilist naeratust suunurgas pea-aegu ei näegi enam, Ruth ei saa endale tunnistamata jätta, et need hilisõhtused kojumineked on talle meeldivad. Vahur jutustab oma kodust ja koolist, räägib sõjaväeorkestri trompetimängijast isast, kes nüüd on klaverihäälestaja, ja oma vennast Assost, jutustab, et ta armastab väga joonistada ning mõtleb sügisel kunstikooli astuda — seal olla õppetöö hommikupoolikul, gümnaasiumis õhtupoole, peaks jõudma mõlemat... Ralfist ei räägi nad enam kordagi, nagu ei käikski nad ühes klassis, ei meenutata ka sünnipäeva ega vahejuhtumit Tartu maantee majatrepil; mõnelgi korral aga tuletavad nad muusikaõhtut meelde, samuti skandaali einelauaruumis. Vahuri sugulane Virve pidavat kõverate jalgaide pärast tema peale siamaani viha...

Kui ühel ilusal kevadisel pühapäeval teeb Vahur Ruthile ettepaneku Hiiule sõita ja Glehni parki hulkuma minna, küsib tüdruk tõrksalt:

«Miks sinna?»

«Ma võtsin oma joonistusmapi kaasa — mõtlesin, et joonistan teid.»

«Kas krokodillil istumas?» kehitab Ruth õlgu.

«Ei, Rõõmuallika juures.»

«Miks seal?» on tüdruk häiritud.

«Mulle meeldib seal,» ütleb poiss, «ja mul on sellega seoses mälestusi.»

«Jah?»

Aga rohkem poiss ei räägi ja Ruthil jääb ainult enda üle imestada: veel kuu-paar tagasi poleks tulnud kõne allagi, et ta oleks kellegagi koos kõige pühamasse paika — Rõõmuallikale — läinud, imelik, mis on temaga juhtunud? Ega ometi aja teda sinna uudishimu teada saada, missugused on need Vahur Eljeni mälestused, mille pärast ta sinna kipub?

«Vaadake, meie puu,» viipab poiss pargis haralise puu poole.

Meie? Ruth ei oska endale seletada, kas need sõnad talle meeldivad või ei. Kas Vahuri mälestused ongi ainult haralise puuga seotud? Tüdruk ei pari seda. Ta küsib hoopis:

«Aga mis puu see on?»

«Sarapuu.»

«Ja see?»

«Arukask.»

«Aga see?»

«Kas te siis haaba ka ei tunne?»

«Ma ei tunne vist peale kuuse ja männi mitte midagi,» liialdab tüdruk. «Aga kuidas teie nii tark olete, ah?»

«Kui tahad loodust joonistada, siis peab sellest ikka väheku teadma kah.»

«Aga te tahtsite ju mind joonistada,» muigab Ruth ja imetab jällegi oma veidra meeleolu üle: mis on temaga lahti? «Minust ei tea te ju midagi, kas pole?» Ma olen lihtsalt võimatu, mõtleb tüdruk samas.

«Üht-teist ikka.»

«Mida?» muutub Ruth edevaks. Issake, seda ka veel —!

«Ega siis kõike saa välja rääkida.»

«Aga ma tahan teada,» jonnib Ruth.

«Eks pärast ole pildi peal näha.»

«Kas annate pildi mulle?»

«Kui kukub välja, siis küll.»

«Aga kui ei kuku?»

«Siis viskan ahju.»

«Ärge visake, andke ikkagi mulle.»

«Milleks?»

«Mälestuseks.»

«Kehv pilt pole miski mälestus.»

«Ikkagi parem kui ei midagi.»

Nõnda lobisedes jõuavad nad mööda mäekülge alla turniden allikani ja Ruth ei saa küsimata jätta — ta mõtleb sellele ju kogu aeg:

«Te ütlesite, et teil on mälestus. Mis mälestus teil on, kui see saladus pole?»

Et tal endal ka mälestus on, sellest tüdruk ei kõssa, see on liiga tõsine asi.

Vahur vaikib hetke ja ütleb siis:

«Ma kohtasin siin möödunud aasta oktoobris juhuslikult inimest, kes mulle mõndagi tähendas ja keda ma pole enam kordagi näinud.»

Ruth jääb poisile tähelepanelikult otsa vaatama. Ei tea miks, aga äkki peab ta mõtlema Ralfi sünnipäeval kohatud igrekiga «Si» ja Soomes elanud Bibi peale. Miks? imestab tüdruk ja on häiritud, et ta nende peale mõtleb.

«See oli meie joonistusõpetaja, Onno on ta nimi, ta on kunstnik, võib-olla olete kuulnud?»

Onno? Joonistusõpetaja? Ja tema, mõtles, et... Ruth raputab pead ja ootab.

«Istume,» teeb Vahur ettepaneku ja hakkab mappi lahti harutama: kaante vahel on kümmekond joonistuspaberilehte. «Tema, võiks öelda, avastas minu,» muigab Vahur. «Vanas koolis ei osanud ma ise üldse selle peale tulla, et võiksin midagi tõsisemat teha. Sirgeldasin niisama... oma lõbuks. Aga Onno võttis mu käsile, pani hullusti tööle, ma käisin isegi tema

ateljees... Vohh, istuge just nõnda, nii on väga hea,» leiab Vahur ja haarab pliiatsi kätte.

Ruth istub vaikides mättal, jalad istmiku all, selja taga allikas, ja kuulab Vahuri juttu. Onno oligi see, kes soovitas tal hakata pastelli ja akvarelli katsetama ning andis idee kunstikooli astuda. Vahur räägib kunstniku ateljeest müüritorni teisel korrusel, tema tuhmides toonides maastikumaalidest, kus nagu raiuvate pintslilöökidega kujutatakse pilvemasse ja sasi- tud puid ja kus kogu looduse kohal levib mingi rahutu hingus.

«Neljakümnenda aasta sügisel astus ta parteisse,» jõuab Ruthini Vahuri vaikne hääl. «Ta andis mulle väga palju — just nagu endasse. Kui sakslased sisse tulid, ta kadus. Teda käidi politseist isegi koolis otsimas... Ja ükskord eelmisel sügisel sattusin siia koos vennaga kolama. Me käisime siin tihti, pois- tega oli kokku lepitud, et kohtume pühapäeviti ja võtame midagi ette... Ja äkki vaatan — tema seisab siin, jah, umbes seal, kus te praegu istute. Mõlemad olime üllatunud. Talle vist alguses ei meeldinud see, et ma teda nägin. Aga kutsus siiski juurde, pakkus suitsu ja ajas juttu. Ma ei tihanud küsida, kus ta on ja mis ta teeb, mulle jäi mulje, et ta varjab ennast. «Ärge jätke midagi pooleli, mida olete ette võtnud,» ütles ta mulle. Ja teate, mis ta mulle veel rääkis? Et üle kahekümne aasta tagasi oli Alfred Rosenberg Gustav Adolphi gümnaasiumis kah joonistusõpetaja. Meie Idaalade riigiminister, armsa Ost- landi kõrge juht... Tema õpetaja. Veider, eks? Ja teate, mis ta Hitlerist rääkis? Hitler oli ju maalrisell ja on üht-teist targu- tanud, mis on kunst ja mis pole kunst. «Absoluutne võhik,» ütles Onno mulle. Hitler olevat väitnud, et see, kes maalib nurme sinisena ja puud lilladena, pole üldse kunstnik. «Loll- pea,» ütles Onno. «Nende füüreril pole üldse värvide jaoks silma — kartulipõld võib õitsemise ajal lillana paista, linanurm sinisena. Kogu loodus on täis värvimängu, millest Hitleril pole õrna aimugi. Muudkui jahvatab... Ja ta, idioot, ei tea, et vär- videgammal võib meie tundmusi mõjutada nagu muusikagi.» Vaat nii ta rääkis... Siis ütles ta, et mingi ma ära, ilmselt ta vist ootas kedagi, vaatas kella. Ma läksin, näete, sealt rada mööda üles, vahtisin veel tagasi, ta seisis liikumatult ja viipas mulle. Võib-olla teda polegi enam. Kahju...»

«Aga äkki varjab end kuskil?» arvab Ruth.

«Kes teab,» ohkab Vahur. «Mul oleks teda praegu hullu- pööra vaja. Meie praegune joonistusõpetaja on diletant, ma joonistan inimest temast sada korda paremini, ausõna.»

«Kohe näeme,» naeratab Ruth. Päev on täis päikest, ümber- ringi pole ühtki hingelist, Ruth tunneb end äkki nõnda hästi, nagu pole ammu tundnud. Millest see küll tuleb? mõtleb ta ja pelgab endale vastata.

Mõne aja pärast Vahur tõuseb ja ulatab lehe tüdrukule.

«Ei kukkunud päris hästi välja,» tusatseb poiss. «Esimene vasikas pidi ikka aia taha minema...»

Aga Ruth on pildiga rahul, ta on isegi üllatunud. Pildil istub üksik tütarlaps, ilme kauge ja nagu millegi ootel, allikas ja põõsapihmad tema taga mõjuvad rahulikult ja leebelt.

«Kas ma võin selle endale jätta?» küsib Ruth. «Teist saab kunstnik.»

«Pagan teab, mis must saab,» lööb Vahur käega. «Ma ei imesta, kui tuleval aastal ära mopivad. Idarindel ei saa minust miskit kunstnikku, ainult kahuriliha. Aga teile annan ainult tingimusel, kui olete nõus veel poseerima.»

Ruth noogutab. Tõepoolest, miks ta ei peaks nõus olema? Tagasiteel mööduvad nad obeliskist.

«Kas tahate,» küsib Vahur, «et teile ka midagi niisugust püstitatakse?»

«Niisugust?» imestab Ruth ja naerab. «Selle lasi krahv juba oma surnud kronule panna!»

«Ikkagi sammas,» arvab poiss.

«Mul on ükskõik, mis pärast mu surma tehakse,» muigab Ruth.

«Minul küll pole.»

«Ahaa, te olete auahne.»

«Auahne? Ei tea. Aga kui sind pärast su surma keegi peale paari omakse ei mäleta — kas siis pole elu liiga tühine ja poolik olnud?»

«Arvate? Aga kui olete oma elu jooksul neid paari inimestki aidanud ja õnnelikuks teinud — kas see pole midagi?»

«Kindlasti on,» noogutab Vahur ja ütleb äkki: «Tehke mind õnnelikuks ja ma loobun ausambast.»

«Mis jutt see on,» toriseb tüdruk, aga tal on hirmus hea meel. Selle hea meele pärast valutab ta pärast üksi kodus akna all vahtides tükk aega südant. «Ma olen alatu,» heidab ta endale ette, mõeldes inimesele, kellest pole tema elus enam rohkemat kui mälestus, kuid tunneb samas kogu oma olemusega, et ta ei mõtle seda kaugeltki tõsiselt. Süda vaidleb selle vastu — sellepärast too rahutus, erutus, rõõmu ja mure segadus hinges. Ja tal on tunne, nagu oleks ta kuskilt üle astunud, midagi tähtsat seljataha jätnud ja läinud vastu millelegi veel tähtsamale, mida ei oska sõnadesse panna ega täielikult mõistagi.

Selsamal päeval, paar tundi pärast seda, kui Ruth ja Jan olid väikeses pargis sõjast ja rahust, passionist ja Prahast, Hankast ja ilusast maailmast rääkinud, klopiti hauptmann Deringu uksele valjusti ja kärsitult.

Ruth ja Titi vahetasid ehmunud pilgu, Deringu kabinetist ilmus künnisele Jan ja pani hoiatavalt sõrme suule.

«Inimesed, kas te olete kodus?» kostis ukse tagant Gotthold Kollenbergi tuttav hääl. «Tehke ruttu lahti, tulge kohe meile!»

Tavaliselt oli Kollenbergi koputus hoopis teistsugune, rütmiline, selles oli midagi tasakaalukat — nagu viuldajas andaski. Praegu aga astus vanamees erutatult sisse, haaras tšehhil käest kinni ja hakkas teda kiirustades uksest välja tirima, ise üle koridori tõttamisest hingeldades:

«Tulge ruttu meile... Raadio... Ma sattusin Praha raadiotele... Prahas on ülestõus!»

«Kas tõesti?!» hüüdis Jan ja kadus koos vanamehega ukse taha.

«Mis ta ütles? Mis seal Prahas on?» ei saanud Titi Kollenbergi kiirkõnest täiesti aru.

«Prahas on ülestõus,» ütles Ruth. «Raadios öeldi.» Ja äkki hakkas ta süda valutama ja ta tundis hirmu. Alles sama päeva öösel sai ta aru, miks ta nõnda tundis: see oli esimene signaal võimaliku järgneva kohta...

Kui tüdrukud üle koridori jõudsid, kutsus Kollenberg nad magamistuppa, kus nad polnud veel kordagi käinud. Laia kahe-inimesevoodi kõrval oli mitme sahtliga kapike, kapil väike raadio, kapi kõrval maas aku; raadiost kostis marssi. Ruthi pilk käis kiiresti üle lumivalgest ovaalse peeglita tualettlauast ja tutikestega kaunistatud tumbast, kus istus, käed rüpes, äraoleva ilmeka proua Ida. Kollenberg istus Jani kõrvale voodi servale, viipas tüdrukutele, et needki koha leiaksid; Titi seadiski end madalale järile, Ruth aga jäi püsti, selg peaaegu vastu, heledat riietekkapi. Nõnda kuulati vaikides ja tummi pilke vahetades bravuurset puhkpillimarssi.

«Mida me ootame?» jõudis Titi pärida, kui Jan ja Kollenberg peaaegu ühest suust hüüdsid: «Tsst!» Samas lõppeski marss ja pärast väikest pausi kõlas eetris valulise alatooniga aktiivne naisehää:

«Praha võitleb! Praha elanikkond tõusis üles ja võitleb ilma relvadeta Schörneri armee vastu. Päästke Praha hukkumisest! Kutsume Ameerika armeed Lääne-Tšehhimaale! Palume abi! Saatke relvi! Kutsume Punaarmeed! Kutsume Punaarmeed! Tulge appi võitlevale Prahale! Palume abi!»

Diktor kordas teksti algul inglise, siis vene, prantsuse ja tšehhi keeles. Jälle algas marsimuusika, et mõne aja pärast uuesti katkeda ning diktor kordas üleskutset, jälle marss, taas ängistav paus ja uuesti naisehää.

«Kas ma sain õigesti aru?» küsis Kollenberg põnevil ilmel Jani käest. «Ma oskan natuke prantsuse keelt... sain ma õigesti aru?»

Jan tõlkis muusika ajal teksti saksa keelde. Ruth oli juba venekeelsest üleskutsest aru saanud. Nüüd vaatasid kõik Janile otsa, nagu peaks too veel midagi olulist ja ainult temale teada olevat lisama.

Aga Janil polnud lisada midagi, ta kordas vapustatult saksa keeles:

«Praha võitleb... Praha võitleb...»

«Ei tea, kas ameeriklased lähevad?» küsis Kollenberg.

«Vene väed on Dresdeni piirkonnas,» vastas Jan. «Eile valju hääldajad linnas rääkisid. Nad on ligemal. Kindlasti alustavad nad nüüd Praha suunas pealetungi.»

Jan hüppas püsti, nagu kavatseks kohe kuhugi tormata.

«Oodake,» tõstis Kollenberg käe. «Äkki ütlevad veel midagi?»

Nad ootasid, kuid saade jäi samaks: appikutse, marss, appikutse, jälle marss...

«Kui juhtute veel midagi kuulma, palun ütelge mulle,» lausub Jan ja, heitmata kellelegi pilku, lahkus toast.

«Kuidas nad siis nii — ilma relvadeta,» arutles Titi, kui nad Ruthiga oma-magamistuppa tagasi jõudsid. «Küll see võib ük jube madin olla... oh taevast!»

Ruth ei vastanud. Ta kuulis ainult ühte: teisel pool seina Deringu kabinetist kostis rahutut sammumist. Ja uuesti tundis Ruth hirmu millegi kohe-kohe läheneva ees.

«Mis ta seal teeb?» viipas Titi seina poole, mille taga oli Jan. «Käib,» vastas hetke pärast ise. «Mis see käimine aitab?»

Aga ilmselt käimine aitas, sest mõne aja pärast jäi kõrvaltoas vaikseks, siis kostis sealt arusaamatuid helisid ja peagi ilmus magamistoa lävele Jan, seljas sinel ja peas soni, üle õla ja käes tema alatised rännukaaslased — vana roheline seljakott ja väike hall kulunud nurkadega kohver.

Tüdrukud vahtisid noormeest sõnatult. Äkki oli neile kõik selge.

«Ma lähen,» lausus Jan.

Titi heitis voodil tummalt konutavale Ruthile pilgu ja küsis:

«Prahasse?»

«Prahasse.»

Toas oli väga vaikne.

«Aga... kuidas?» küsis Titi.

«Eialgu jala... eks siis näe. Ehk saab mõne masina peale... Peaasi kui Dresdeni jõuab.»

«Ahah?» ütles Titi ja vaatas uuesti Ruthi poole. Ruth ei tõstnud peadki, jäi mulje, nagu oleks ta seda uudist juba tükk aega ette teadnud.

«Issand jumal!» erutus Titi ja lõi käsi kokku. «Kas te ikka

mõtlete ka, mis te räägite?! Niimoodi minna — praegu — sõda pole veel lõppenud —»

«Just sellepärast tulebki minna, et sõda pole veel lõppenud,» ütles Jan vaikselt, aga kindlalt.

«Millal te ükskord kohale jõuate — kui üldse jõuate!» vatas Titi. «Sa aeg, kas te tõesti arvate, et ilma teieta ülestõus läbi kukub?»

Viimast poleks tohtinud tüdruk öelda: Jan heitis talle niisuguse pilgu, et Titi pistis peopesa ehmunult suule ja jäi paugupealt vait. «Nüüd tuleb kallale ja lööb maha,» seletas Titi pärast Ruthile sel hetkel peast läbi käinud mõtet.

Jan astus Ruthi juurde ja ütles:

«Alles paar tundi tagasi ütlesite mulle: «Minge koju.» Ma teen seda. Ma lähen — koju.»

Ruth istus endiselt, käed süles, pilk maas, ja noogutas. Jan võttis taskust paberitüki ja ulatas tema poole:

«Siin on minu aadress ja nimi — ja ema ja isa nimi — kui peaks kunagi vaja minema.»

Ruth tõusis, ta tegi seda aeglaselt, nagu oleks tal raske end püsti ajada ja, vaatamata Janile otsa, võttis paberitüki oma kätte.

Pärani silmi vahtis Titi neid kahte ja hoidis suu kinni, et kogemata mitte uuesti midagi kohatut ütelda. Nii nagu ilmselt Ruthile ja Janile voodi juures, nii mõjus Titilegi praeguse olukorra erakordsus erutavalt, oli sulaselge, et nüüd, just nüüd toimub siin nende nelja seina vahel midagi otsustavat, mis jätab kõigisse neisse jälje — kindlasti kauaks-kauaks, võib-olla alatiseksiki? Taevast küll, miks Ruth midagi ei ütle, mida ta veel ootab? Titi vahtis neid kartlikult ja temalgi hakkas hirm.

Nüüd tõstis Ruth pilgu ja vaatas Janile otsa. Ta valitses end vaevu. Tal oli raske rääkida. Seda, mida ta oli pikki päevi enda meelest õigeaks pidanud, seda, mis mõistusega võttes pidi ühel päeval — varem või hiljem — tulema, oli momendil üli-raske, otse võimatu tõena võtta, uskuda ja mõista; tüdruk tundis jalgades nõrkust, meelekohas tuikas, ta võttis end kuidagi-viisi kokku ja ütles — hää oli talle endale võõras ja hiljem ei mäletanud ta neid sõnu üldse:

«Jah... Muidugi... Te peate minema, Jan... Te peate tõesti minema.»

Noormees ootas, nagu loodaks tüdruku suust veel midagi kuulda. Aga Ruth oli tumm. Jan hingas sügavalt, heitis Titile pilgu, noogutas ja lausus:

«Ma ütlen Kollenbergidele hüvasti ja aitäh... Pidage vastu, tüdrukud... Ma ei saa enam jääda.»

Jan kohendas seljakotti õlal, ootas veel viivu, vahtis Ruthile

otsa, nagu tahaks tema näo endale lõplikult mällu kinnitada — ja läks. Hiljem imestas Titi korduvalt, kui äkki ja lihtsalt see kõik käis — otsus, mõned laused ja minek. Nagu poleks miski neid kolme sidunud, nagu poleks alles mõni aeg tagasi mil-
lestki loobunud... Või just sellepärast nüüd enam sõnu ei jät-
kunudki, vast just kõige möödunu pärast Jan kiirustaski, et
mitte hakata südant valutama, kahetsema, kaasa tundma — ja
mine tea, äkki veel ümbergi otsustama —? Nii vajuski uka
tema järel hooga kinni, snepperluku klõpsatus oli vali, kojast
kostsid sammud, koputus ja summutatud hääled, siis kaugene-
sid sammud treppi mööda alla, veel jõudis üles välisukse järsk
prõmmutus, ja nüüd järgnes täielik vaikus — vaikus, millega
oldi juba mitu-mitu päeva harjutud, aga mis praegusel hetkel
mõjus erakordselt raskelt, valuliseltki, otsekui kannaks endas
mingisugust varem tajumatut suurt tähendust.

Sel õhtul oli Titil Ruthiga palju tegemist. Peaaegu tund aega
kõndis Ruth hauptmann Deringu korteris nagu uimane ringi,
ei rääkinud peaaegu sõnagi, napist õhtusöögist ütles ära, vara-
kult puges voodisse — ja siis hakkas sealt kostma ahastav
nutt, peaaegu ülgumine, mis sundis Titit ehmunult oma kuše-
tilt sõbratari juurde jooksuma.

«Mis sul on? Ruth, mis sul on?»

Ruth nuttis patja ja ei vastanud. Kui Titi teda puudutada
tahtis, tõmbus Ruth järsult eemale, nagu oleks teda millegagi
torgatud. Titi istus nõutult voodiserval, julgemata midagi lohu-
tavat öelda või ära minna; tüki aja pärast Ruth rahunes veidi,
ajas oma äranutetud näo üles ja ahastas, haarates Titi kätest
nagu päästerõngast kinni:

«Ta läks ära...! Ta läks ära...! Mu jumal, ta läks ära!»

Titi vaatas sõbratari nutetud silmadesse ja julges tasa küsida:

«Sa siiski... armastad teda, jah?»

«Jah!» oigas tüdruk. «Ma sain sellest alles täna aru. Mõtlen —
alles täna! Mu jumal, kui hirmus see on!»

Uuesti puhkes Ruth nutma, nüüd lasi ta end lohutada ja
silitada, veidi hiljem ütles ta pisaraid käeseljaga silmist ja põs-
kedelt pühkides:

«Saad sa aru, minu armastus ei too mulle õnne, pole varem
kunagi toonud, saad sa aru?!»

Ta vaatas Titile mõistmist ja õigustust otsides otsa.

«Eks ole, ta pidi minema, eks ole, pidi ju... maailma jalga-
dele panema!»

«Mis asja?» ei mõistnud Titi viimaseid sõnu. Kust pidigi ta
mõistma, sest teda polnud ju pargis; talle ei vastatud midagi
ja uudisega, et Ruth armastab ja nutab taga armastust, mis
õnne ei toovat, pidigi Titi oma kušetile ronima. Seal kuulas

ta veel kaua Ruthi rahutut hingamist ja alles poole öö ajal,
kui voodis uinuti, sai ka Titi magama jääda.

Kui Titi hommikul silmad lahti tegi, nägi ta Ruthi, käed pea
all padjal, lakke vahtimas. Titi ohkas ja ütles:

«Ma nägin kodu unes... Isamaja... Ma pidin kuhugi ära
minema ja isa, ema ning vennad tulid mind õuele saatma. Ma
lahtsin neile midagi hüvastijätuks ütelda, aga ei saanud ühtki
sõna suust, lihtsalt hää ei tulnud välja. Võtsin end kokku ja
lahtsin karjuda, aga suutsin ainult kähiseda... Ma mõtlesin,
et olen jäänud tummaks ja ärkasin — just praegu. Küll oli
jube tunne...»

Ruth ei vastanud.

Veidi aja pärast ütles Titi:

«Me oleksime pidanud ikka siis temaga minema, kui need
jalgrattad... Aga mis sellest enam! Jessus, küll võib tal hea
olla, et saab minna —! Ma usun küll, et ta jõuab kohale. Kui
inimene tahab, jõuab ta ikka kohale, eks? Ainult koht peab
olema, kuhu minna... Näe, temal on... Kui ma selle peale
mõtlen ja vaatan, kus ma olen, ausõna, siis tahaks karjuma
hakata!»

Ruth tõstis hämmastunult pea ja vaatas sõbratari poole.
Kunagi varem polnud Titi midagi taolist ja niisuguse valulise
tooniga rääkinud!

«Oh aeg, kui saaks kuidagi tulevikku teada!» ohkas Titi
äkki. «Mis tuleb ja mis ei tule... Sa ei oska kaarte panna?»
Titi ei oodanud vastust. «Mõned ennustavad kohvipaksult, oled
kuulnud, eks? Kust seda paksu võtta... Ja klaaskuuli või sihu-
kest muna ka ei ole...»

Ruth vahtis Titit vaikides: mis on tüdrukuga juhtunud? Aga
Titile ei meeldinud, et Ruth teda nõnda vaatama jäi, ta ronis
teki alt välja ja lausus oma tavalisel veidi rämedal toonil:

«Ah, kuradile kah. Roni üles ja hakkame teevett keetma. See
on ainuke, mis on meile siin sitases maailmas jäänud.»

Ruth ei tea, mis temaga lahti on. Õigupoolest teab küll,
vägagi hästi teab, ja see teadmine, mida ta esialgu teada ei
taha, segab hullupööra ta elu, alates tollest Vahuriga koos
Rõõmuallikal käimisest.

Aga tõde, et ta on sügavalt armunud, tabab teda sellise
jõuga, et võtab võimu ennast kainelt kontrollida, lööb laiali
kõik kahtlused ja lõikab hinge kallal kriipimised läbi: Vahur
astub ta ellu kindla sammuga, endastmõistetavalt ja vastuvaid-
lematult, pühkides teelt kõik segava.

See pole enam see Vahur Eljen, kellele mõeldes nii mõnigi
kord meel mõruks läks. See pole Vahur Eljen Ralfi sünni-
päeva, Tartu maantee trepisündmuse või Tallinna vallutamise

päevilt, see on hoopistükkis teine Vahur Eljen, keda võib aimata juba Glehni pargi haralise puu juures, muusikaõhtu einelauas või tantsupõrandal. Võis aimata ja leida, kui oli tahtmist aimata ja otsida.

Ja seda tahtmist Ruthil nüüd jätkub. Ta meenutab üksipulgi nende varasemaid kohtumisi, seda, mida üks ütles ja teine vastas, ta püüab silme ette manada ilmeid, pilke ja žeste ning on oma mälu peale vihane: aja jooksul on nõnda palju ime tähtsaid detaile ununenud ja kuidagi ebamääraseks hajunud, et kõike tükk-tükilt taastada on lihtsalt võimatu! Tüdrukul on sellest kohutavalt kahju, sest nüüd tagantjärele saavad mõnedki kunagised seigad, sõnad ja pilgud uue tähenduse — kui ainult neid täpsemini mäletaks! Ruth ei avasta palju ütlevat üksnes Vahuri varasemas käitumises, vaid peab tunnistama, et polnud omal ajal temagi selle — jah, veidi tähtsavõitu ja poositava, aga miskitpidi siiski kangesti sümpaatse poisi vastu jumala ükskõikne. Miks muidu see tusatsemine pärast jahedat möödumist pargis? Miks muidu see häiritus tema sõpruse pärast Ralfiga? Miks muidu see ülemeelik hea tuju tantsides ja turtsumine Leo segavate veiderdamiste pärast? Miks muidu —?!

Ja nagu taolistel puhkudel ikka: kõik meeldiv ja hea võtab tohutud mõõtmed ning tõrjub vähimadki ebameeldivad mälestused lausa lõpmatusse välja, vähe sellest, halbu asju justkui polekski olnud või kui olidki, siis saavad ka need endale täna teise värvi, sisu ja mõtte.

See on lühike õnneaeg, liiga lühike, et paaril järgmisel kohtumisel võiks nende vahekorras midagi oluliselt muutuda — nad räägivad endiselt «teie» ja hoiavad rõhutatult distantsti, aga küllap tajuvad samas mõlemad, et selles ühelt poolt reserveeritud, teisalt üsna usalduslikus ja peidetud tähendusrikkusega suhtlemises on midagi otsekui sõnatult kokku lepitut, peaaegu mängulist; nad mõistavad iga päevaga üha selgemini, et see kõik, mis nende vahel praegu toimub, on tegelikult eelmäng millelegi uuele, mis läheneb nagu paratamatus, et ühel päeval neid nähtamatuist köidikuist lõplikult vabastada.

Aga seda päeva ei tule, tuleb hoopis varasügisene jalgsimatk Rocca al Marese, mis, nagu tookord paistis, lõpetab nende vahel kõik.

Takkajärgi ei suuda Ruth isegi arvata, millest töö järsk kainenemine alguse sai. Alles oli tõus ja lend, nüüd äkki kõrgelt kukkumine — miks? Võimalik, et see algas tol päeval, kui ta sattus Tartu maanteel oma kodumajast mööduma. Ta heitis kiire pilgu tuttavatele akendele, tundis valusa pistega ära kardinad, mis oma käega üles riputanud oli, ja jäi äkki kangestunult seisma: talle tuli vastu Arnold Loorits. Sama

olakas, samasugune nurklik nägu, samasugune reibas samm. Ruth tundis, et ta jalad läksid nõrgaks ja ta tahtis kuhugi vastu toetuda. Pärani silmil jälgis ta lähenevat meest — ja lõtvus äkki: see oli võõras. Mööduja heitis Ruthile põgusa pilgu ja oligi läinud. Nüüd toetus Ruth tööpoolest hetkeks vastu majaseina ja katsus otsmikku — see oli üleni märg. «Kas teil on halb?» kuulis ta samas häält. Keegi vanem naine seisis tema kõrval ja vaatas talle murelikult otsa. «Pole midagi, läheb üle,» pomises tüdruk ja läks jõuetute sammudega edasi.

Kogu ülejäänud päeva, õhtu ning öö oli Loorits temaga, otsekui oleks too kohtumine tänaval talle kõik ukSED avanud. Ja mitte ainult Ruthi tuppa, vaid ka hinge, ja see oli hullem. Sama erutava üksikasjalikkusega, kui alles Vahur Eljeni puhul, tegeles ta nüüd Arnold Looritsaga. Kõik käis temast uuesti läbi: nende esimene kohtumine söögitoas, teine, kolmas, öö Toompea lossis ja hommik kohvikus, Rõõmuallikas... Viimasele mõeldes valdas Ruthi lausa ahastus. Kui ta Looritsaga Rõõmuallikalt tuli, siis ei mõtelnud ta ju üldse Vahuri haralise puu peale, nagu poleks seda olemaski olnud! Aga nüüd Vahuriga Rõõmuallikal olles kadus kõik minevik olematusesse — millega seda seletada? Ei saa ju seda allika imejõu kaela ajada — et vabastaski inimlapse möödunust ja andis talle puhta õnnetunde? See pole õige, see pole aus, kinnitas tüdruk endale, ja siis äkki teadis ta, et allikal pole siin miskit tegemist, et kogu häda on temas endas — tema kerge-meelsuses, mõtlematuses, südametuses, tunnete pealiskaudsuses... Ruthil andis neid etteheiteid üles lugeda, neid jätkus hulganisti ja ta tundis end Looritsa ees suure süüdlasena. Talle meenusid mehe sõnad, kui too tema õlgadest kinni võttes ütles: «Minu naine», meenus, kuidas ta õnnelikuna, jalgades kummaline surin, seisis, meenus, kui tugevad olid käed, mis teda hoidsid — ja ta tajus ahastades, et ta on andestamatu reetmisega hakkama saanud. Kui Ruthile kangastus Arnoldi pilk vanglakoridoris, purskas ta valjusti nutma; Titi vanaema pärimistele pomises ta vastuseks midagi ebamäära, rääkis halvast unenäost ja surus näo vastu patja.

Pisaraid padi pühkis ja nuukseid summutas, aga südamele ei andnud mingit abi. Süda valutas ja nõudis selgust. Kuidas ma ometi võisin? mõtles tüdruk. Suurepärase inimese, kes oli talle esimene ja kõige kallim, heidab ta ülepeakaela mingisuguse poisi pärast kõrvale... Mis tal arus oli? Kuhu tema mõistus jäi? Kas mälestus kõige kaunimast tema elus maksis talle nii vähe? Kuidas võib ta olla nii ükskõikne ja külm selle suhtes, kelle elu on temalt võtnud? Elab ta siis ainuüksi tänasele päevale? Ja uute rõõmuvaasude tagaajamisele? Ei mingisugust austust, ausust, mälestust? Ja nüüd polnud maailmas

kedagi, keda Ruth Juhanson oleks rohkem vihanud kui Ruth Juhanson.

Ma pean selle mängu lõpetama, kinnitab tüdruk endale ööpimeduses kümneid kordi. Ta peab oma tunnete segadusest jagu saama ja asjad paika panema. Kui ta seda ei tee, pole ta inimesena midagi väärt. Kui ta seda ei suuda, kaotab tema elu igasugu mõtte!

Sest see, mis koos Vahur Eljeniga tema ellu tuli, ei saa, ei või tõsine ja sügav tunne olla — see on vaht, meelepate, košmaar. Jah, selleni võis teda ainult suur üksindus viia. Ja vast eriti teade Leo surmast. Leo otsekui ulatas Vahuri kaudu talle toetava käe ning ta haaras sellest midagi mõtlemata kramp-likult kinni. Ta vajus inimest enda kõrvale. Jah, aga ainult kõrvale ning ei midagi rohkemat — kust ta üldse võttis, et tema ellu on äsja astunud keegi, keda ta hullupööra armastab? Ei, see ei saa armastus olla, veenab tüdruk ennast koos hommikuvalguse saabumisega, armastus ei või, ei tohi inimest kõige möödunu suhtes nõnda kurdiks, tummaks ja pimedaks teha, seda võib ehk ainult pealiskaudsus tunnetes; võib-olla on see lihtsalt kirm ja ei midagi muud?

Niisugune segadus hinges, lähebki Ruth nende järjekordsele kohtumisele. Algul mõtleb ta üldse mitte minna, kuid võib arvata, mis sellele järgneb: Vahur ei jäta teda nii kergesti rahule, ta piirab teda kinos, tänaval ja majaukse ees senikaua, kuni tuleb niikuinii südamest kõik välja laduda. Ja sellepärast läheb ta siiski kohtumisele, olles juba ette Vahuri suhtes kriitiliselt häälestatud, ta on end üles kütnud ja agressiivne, tal on tunne, õigemini — ta sisendab endale tunnet, nagu oleks Vahur Eljen teda mingisugusesse pettusesse kaasa kiskunud, kuhugi valele rajale meelitanud ja nüüd peab ta tegema kõik, et end kaitsta ja hullust mõjust lõplikult vabaneda. Ja mis peasi: koos sellega endas selgusele jõudma.

Esimene häiring ei lase end kaua oodata. Vahur teeb ettepaneku Rõõmuallikale minna, see kutsub tüdrukut esile ägeda, teist lausa jahmatava vastuseisuga, Ruth ei motiveeri oma keeldumist esialgu millegagi ja veidi solvunud Vahur pakub välja teekonna Rocca al Mare: ta olla seal viimati suvel käinud, seal on huvitav rand, tore mets ja põnevad tühjad suvemajad.

«Nii kaugele,» trotsib Ruth.

«Aga kuhu siis?»

Ruth ei oska midagi targemat välja pakkuda, ta ei tea üldse, kuidas ta käituma peaks, ning nõustub silmanähtava vastu-meelsusega.

Teel püüab Vahur küll ühest, küll teisest juttu teha, kuid Ruth on tõrges ja napp, poiss jutustab viimaste päevade juhtumeid koolis, märkab, et teda ei kuulatagi ja vaikib solvunult.

Nõnda jõuavad nad lõpuks kiviklibusele mererannale, ronivad mööda järsku kallast üles — Vahur pakub tüdrukule kätt, see nähvab: «Saan ise» —, nad hulguvad tujutult mööda metsa ja seisavad korraga ühe mahajäetud suvemaja ees.

«See oli vist sakslaste oma,» seletab Vahur, püüdes iga hinna eest tüdruku tusatuju põhjuse jälile saada. «Kui me suvel poistega siin käisime, leidsime seest palju saksakeelseid raamatuid.»

«Mis te — murdsite sisse või?» ajab Ruth veidi nõrduvalt külmud üles.

«Aknad olid juba puruks pekstud, siis oli juba sees käidud, igavene seapesa,» räägib poiss.

«Ja miks te mind selle seapesa juurde tõite?» norib Ruth. Ta kohe ei saa täna teisiti.

Vahur on nõutu.

«Niisama... Mõtlesin, et joonistan teid...»

«Selle seapesa taustal?» imestab tüdruk. «Huvitav küll. Kas paremat paika ei leia?»

«Siit natuke eemal on üks kena lagendik...»

«Ah, ma ei hooli täna.»

«Miks?»

«Lihtsalt ei hooli ja kõik. Kas siis alati peab igat asja pikalt põhjendama?»

«Ei pea,» kehitab Vahur õlgu.

Ruth näeb, kuidas teda mõistmatult vahitakse, temas kasvab vimm veelgi ja ta ei tee midagi, et seda tagasi suruda. Kunagi hiljem sellele tagasi mõeldes mõistab Ruth, et temas õelutses kättemaks, nagu oleks Vahur Eljen selles kõiges süüdi, milleni teda, Ruthi, viidud on.

«Lähme ära, siin pole põrmugi huvitav.»

Aga samas hakkab tibama vihma; juba sajabki ägedalt ning Ruthil ei jää muud üle kui koos Vahuriga irvakil uksest palkonile varju rutata.

«Ole lahke, see ka veel,» tusatseb Ruth. Teda ärritab täna kõik. «Huvitav, kuidas ma siit minema saan?»

Vahur paneb tähele, et öeldi «ma», mitte «meie» ja ta ei saa jätta küsimata, mis on lahti.

«Midagi pole,» napsab tüdruk vastuseks, vähib vastikustundega prahti ja klaasikilde täis palkonipõrandat ega istu poollagunenud korvtoolilegi, mida poiss tema poole nihutab.

«Tulge vaatama, mis seal sees on,» teeb Vahur leplikul häälel ettepaneku.

«Ütlesite ju, et olete siin juba kolanud.»

«Mina küll, aga...»

«Mis huvitavat seal siis on, heldus?» imestab Ruth ega liigu paigast. Ta seisab tusatseval ilmel ukse juures, vähib pilves

taevast ja mõtleb, et see kohtumine oli siiski suurim lollus mis ta teha võis.

Vahur kaob maja sisemusse ja tuleb sealt veidi aja pärast tagasi, lükates jalaga palkonile ümmarguse klaaskuuli.

«Näete, mis ma leidsin,» ütleb poiss. «Mis asi see on?»

Ruth heidab klaaskuulile põgusa pilgu ja kehitab õlgu. Klaaskuul on kookospähklist suurem ja sätendab pilve vahel vilksatuvas päikesekiires mitmevärviliselt. Vahur võtab selle kätte ja tõstab vastu valgust.

«Vaadake, missugused värvitoonid, kas pole huvitav? Katse, kui raske.»

Issand, missugused poisikesetembud, mõtleb Ruth ega katsu.

«Võib-olla elas siin mõni hiromant ja ennustas sellelt, ah!» lobiseb Vahur, püüdes meeleheitlikult tüdruku tähelepanu millegagi köita. «Kas te oskate ennustada?» Ruth ei pea küsimust vastuse vääriliseks. «Kas teile on kunagi tulevikku ennustatud? Ei ole? Mulle on. Tahate, ma räägin?» Kui Ruth ei reageeri, jätkab poiss veidi tõtlikult, justkui kartes, et teine võib teda äkki katkestada. «Sellest on oma neli-viis aastat tagasi. Meil käis ukse taga üks mustlaseit, noh, mangus süüa ja lubas tasuks kaarte panna. Ema ja Asso, mu vend, olid kahekesi kodus. Alguses polnud ema nõus, aga Asso arvates oli see hirmus põnev ja ta käinud senikaua peale, kuni ema mustlaseisse lasi. Mustlane tõi kaardid lagedale, ladus, nagu vaja, lasti emal tõsta ja mis kõik... Ja rääkis, et vohh, teie poeg jõuab elus kaugele edasi, ta sõidab võõrasse linna ja tuleb jälle tagasi ning teda ootab suur õnn ja tema nime võib lugeda ajalehest. Ema ütles, et tal on kaks poega, mis saab teisest? Mustlane pani uuesti kaarte ja ütles: «Ma ei näe kahte poega.» «Mulle on kaks poega,» vaidles ema vastu, «rääkige teisest kah.» Ema vangutanud pead, ladunud veel kord ja ütelnud jälle: «Kaardid räägivad ainult ühest pojast.» Ema sai pahaseks, pistis talle pool leiba pihku ja ajas minema.» Vahur vaikib hetke ja lisab siis: «Ema pole sellest mulle kordagi rääkinud, Asso lobiseb välja. Naljakas, mis?»

Ruth mõtleb, et nüüd peaks ta ütlema, et ju saab Vahurist kunstnik ja Assoga ehk juhtub midagi, võib-olla sureb ära, kuid ta on vait.

«Ruth, kas te usute ennustamisse?»

Ruth kehitab õlgu.

«Mängime, et ma olen mustlane,» teeb poiss ettepaneku, «ja ennustan teile tulevikku, tahate?»

Uus õlakehitus. Et see sadu juba kord üle ei jää!

Vahur tõstab klaaskuuli teatraalselt kõrgele vastu valgust, uurib seda, pomiseb salapäraseid nõiasõnu ja hüüatab järsku:

«Ma näen, ma näen!»

Poiss veiderdab, tundub, et ta on valmis kas või nahast välja pugema, et tüdruku tuju teisemaks muuta.

«Ma näen kauget teed ja tundmatuid maid, kuhu te jõuate... Teid saadab suur rikkus ja õnn... Teie elu ilusamad päevad ootavad teid ees... Mure ja valu jätavad teid igavesti maha... ja teie kõrval käib tumedat verd mees, kelle te teete nagu iseendagi õnnelikuks...»

Vahuri sõnad tõstavad Ruthi ärrituse pilgeni. «Tehke mind õnnelikuks...» Nõnda ta ju toona ütles? Nende sõnadega tema hinge tungis?

Vahur paneb klaaskuuli käest, tõukab selle jalaga palkonile, astub tüdruku selja taha ja paneb äkki käed tema õlgadele:

«Mäletate, Ruth, mis ma teile üflesin, kui Rõõmuallikalt ära tulime?»

Ruth lausa võpatab: nad mõtlesid üheaegselt sedasama! Ta ütleb:

«Ei.»

«Ei? Ma ei usu. Kindlasti mäletate. Ma tahaksin teile öelda... Tegelikult te oletegi... mind õnnelikuks teinud. Ma räägin tõsiselt, Ruth.»

Järsu liigutusega vabastab Ruth end Vahuri kätest, tõmbub eemale ja lausub:

«Jätke... niisugune jutt!»

«Miks?»

«Pole vaja!»

«Miks pole vaja?»

«See on — minu asi! Ja üldse ärge mõtelge, et... Ja üldse on parem, kui me enam kokku ei saa!»

Vahur vahib tüdrukut ehmunult.

«Mis on... juhtunud?»

«Midagi pole juhtunud, aga nii on parem,» raiub Ruth. Ta on erutatud, ta teab, et ta peab kohe-kohe samas vaimus jätkama, ta peab, ta peab... «Saate aru? Kui ei saa, pole vajagi. Unustage minu olemasolu. See oli viga, et me... et ma... Küll kunagi mõistate, kui... kui vanemaks saate!»

Midagi paremat ei tulnud tüdrukule pähe, ta saab kohe aru, et viimased sõnad kindlasti solvavad poissi, kuid ta ei hooli sellest, ta ei tahagi oma sõnade tähendusele ja tagamaadele mõelda. «Ja ärge enam tulge mind kinno ja koju otsima. Saate aru, pole vaja? Maantee läheb sealt, jah? Ma tahan üksi minna ja üksi olla. Ärge kõndige mu sabas, ma ei taha, ei taha, ei taha!»

Vahur vahib tüdrukut nagu ilmutust — ootamatus on liiga suur. Ruth näeb poisi abitut ilmet ja äkki tunneb ta võidukalt,

et on sellest, kes siin tema kõrval seisab, üle, et tal polegi temast midagi; Vahuri segadus kütab Ruthi kiuslikkust veel üles ja ta tunneb kahjurõõmu, justkui annaks teisele valetegemine talle endale praegu nii hädasti vajaminevat kindlust ja jõudu. Ta on mulle jumala võõras, mõtleb tüdruk, ta on kogenud, marta mu teele sattunud ja kadudes ei jäta ta hinge vähimat jälge. Nõnda arvab tüdruk, ta peab nõnda arvama, sest muidu ei saaks ta minema hakata; sadu on jäänud küll vähemaks, aga vihm on veel tihe, kuid ta ei tohi sellest hoolida, ta lähebki välja, tõttab läbi õunapuuaia mööda teerada väravani, juba on ta maanteel, ta ei vaata kordagi tagasi, ikka edasi ja edasi, ta veenab ennast, et nii oli õige, ta kinnitab endale, et on nüüd millestki koormavast vabanenud ja igasugu piinadel on lõpp, et nüüd hakkab ta elama hoopis teisiti — nende inimeste vääriliselt, kes on teda armastanud, keda tema on armastanud ja kes on tema elust jäädavalt lahkunud; ta ei saa aru, miks ta siiski pole õnnelik ja rahul, ta tunneb, et tahaks nutta ja hoiab end vaevu tagasi.

Ja võtab palju aega, enne kui Ruth mõistab, miks ta tookord vihmasel maanteel õnnelik polnud ja nutta tahtis.

Kaks päeva pärast seda, kui Jan läks maailma jalgadele panema, otsustasid tüdrukud — tegelikult oli see Titi idee — minna linna komandantuuri või miskit muud taolist otsima, et uurida, kas üldse või kus sõjapõgenikega tegeldakse. Sellel olid nad omavahel kokku leppinud, mida rääkida ja mis kohta pealt keel hammaste taga hoida. Berliini vallutamisest oli juba peaaegu nädal möödas ja tuli hakata mõtlema, mis saab edasi.

Ruthi pealekäimisel tahtsid nad Gotthold Kollenbergi kaasa paluda, kuid proua Ida ütluse järgi ei tundnud vanahärra end hästi, ja nii tuligi minna kahekesi.

Nad läksid välja varahommikul, õhk oli jahe ja maas oli veel udu, kõrbehais püsis muutumatult, ainult tulekahjusid polnud näha. Nad sattusid ühe varemetega ümbritsetud väljaku juurde, kus oli vangi langenud Saksa sõdurite laager. Mõned punaväelased automaatidega kõndisid pikkamisi ümber vangide, keda oli oma paar tuhat või rohkemgi; osa, mässitud sõduritekki, magas otse asfaldil, teised istusid, tekk ümber või üle pea; kõik olid vait, hommikuvaikus oli kuulda ainult vene tütarlaste, meditsiiniõdede samme, kes meestesummas ringi liikusid ja haavatutele abi andsid. Rõskes udus, ümbritsetuna irvitavate aukudega varemetest, mõjus vaikiv laager peaaegu tontlikult, selle üle hõljus sünge lootusetus.

Ruth ja Titi läksid ühe Vene sõduri juurde ja küsisid vene keeles, kust võiks komandantuuri leida. Pikka kasvu tõmmu sõdur oli üllatunud, ta hakkas uudishimulikult pärima, kes nad

on, Ruth andis lühidalt aru, sõdur muutus rõõmsaks, rääkis, et tema on valgevenelane ja ta on Riias käinud, kuid komandantuurist ei teadnud ta midagi ja juhatas nad sealtsamast algavale tänavale, kus pidi asuma nende staap.

Mööda tänavat, kuhu nad juhutati, jõudsid nad ainult paar-kümmend sammu astuda, kui korraga otse nende jalgade ette kiviprügi sadas. Tüdrukud hüppasid ehmunud tagasi ja vaatasid üles. Varemetes maja kolmanda ja neljanda korruse vahel ulatusid otse kõnnitee kohale kõverdunud armatuuri küljes ripnevad betoonimürakad, mis tuule käes kergelt õõtsusid.

«Jumal, kui sihuke oleks pähe sadanud!» ütles Titi ja nad läksid kiiresti üle tee.

Vasakul asusid terved, kuigi kildudest puretud ja tühjade aknaaukudega majad, ühe ees seisis kaks sõdurit. Üks oli automaadiga, teine ilma, viimane tõmbas suitsu ja nad vahtisid otsivalt ringi.

Enne kui Ruth jõudis suu lahti teha, hõikas pikem:

«Froilein, komm hiir!»

Tüdrukud jõudsid nende juurde.

«Dokumendid!» nõudis seesama nüüd vene keeles. Kui tüdrukud hakkasid pilke vahetades taskutest pabereid otsima, ütles sõdur: «Aber nain.» Ta viipas käskivalt maja ukse poole. «Kommen si mitt, snell, marss-marss!»

Heidutatud tüdrukud, arvates, et neid viiakse staapi, ei lausunud sõnagi. Ruth otsustas kohe suu lahti teha, kui mõnda ohvitseri näeb.

Pikem, kes kamandas, läks ees, lühem automaadiga tuli kannul, pikem lõi jalaga ühe korteriukse valla ning käsutas tüdrukud sisse. Hämmastunud astusid Ruth ja Titi üle läve ja kohe oli neile selge, et mingisugust staapi siin polnud.

Pooltühi tuba oli korratu, seinad kuulidest täksitud, ühe akna ette oli kinnitatud paks tumepruun tekk, teisel aknal, mis hoovi poole avanes, oli imekombel pool klaasi ees, teisele poolele oli samuti mingi tekk ette riputatud. Nurgas asuva kapi sahtlid olid lahti, üks vedeles isegi põrandal ja sealt paistis naistepesu, meremaal seinal oli põrunud viltu, kuuelühtrilisest laearmatuurist oli järel ainult metallkonstruktsioon, põrand oli täis klaasikilde. Nurgas oli klaver ja selle ees istus sõjaväelane. Keset tuba seisis ümmargune laud, sellel olid kaks poolikut pudelit, paar katelokki ja kohvitassi, veel olid siin mõned avatud konservikarbid ja leivatükk.

Pikem tegi käega elegantse žesti ja purssis edasi:

«Bitte setsen si sihh... Essen... Trinken... Bitte — Geste... Siig! Friide! Hitler kaputt! Fersteen si? Haaben si kaine angst!»

Titi puhkes laginal naerma ja nüüd oli sõdurite kord jahmatuda.

«Tere, seltsimehed,» ütles Titi vene keeles ja vaatas ootavalt Ruthi poole. Tema sõnavara, mis tal esimesel nõukogude aastal vene keele tundides läbi häda pähe oli jäänud, oli üsnä kasin.

«Meie ei ole sakslannad,» ütles Ruth mingit seletamatut kartust maha surudes ja vaatas meestele võimalikult julge pilguga otsa. «Me oleme ka Nõukogude Liidust. Me oleme... meid toodi vägisi töölaagrisse... Me otsime teie komandatuuri või staapi... Palun aidake meid!»

Ruthi sõnadel oli ootamatu mõju. Sõdurid panid rõõmuni kisama, haarasid tüdrukud sülelusse, keerutasid neid kildudest krigiseval põrandal ringi ja kippusid põski musitama. Juba suruti nad laua taha istuma, pakuti viina, õlut ja suupistet, küsimusi sadas kümnete kaupa ja tüdrukutel oli tegemist, et kõigile pärimistele vastata. Muidugi ei rääkinud Ruth täit tõtt. Varsti oli kolmel sõjaväelasel selge, kust tüdrukud pärit, pikalt nende minevikku ei uuritud, rohkem tunti rõõmu, et saadi tüdrukutega emäkeeles lobiseda ja neid kostitada.

«Aga kus on staap?» küsis Ruth juba mitmendat korda, kuid ikka ja jälle sai vastuse: «Küll jõuab, küll jõuab, istuge, sööge...»

Sõdureid oli kolm. Klaverimängija Vasja oli lokkispäine ja prillidega ning jättis kunstniku mulje, hiljem selgus, et ta oli muusikakooli õpetaja. Lühem sõjamees Aljoša oli heasüdamliku laia näoga, tüdrukutest viis-kuus aastat vanem, pärit oli ta Leningradist; pikk Fedja oli üpris nooruke ja tal olid ninall väikesed vurrud, mis andsid näole lõbusa ilme. Kõik nad olid kõvasti võtnud, kõige rohkem oli purjus saksa keelt tõlkiv Fedja.

«Läske käia, tüdrukud!» suruti neile lausa väevõimuga tassid viinaga pihku. Ruth mekkis ettevaatlikult, viin oli väga kange ja pani õhku ahmima.

«Piiritus vist,» arvas Titi, «ja väga vähe segatud, kui üldse segatud. Hoiatage kinni, kui neelad, siis pole midagi,» õpetas ta Ruthi ja andis eeskuju, kuidas juua. Kolm sõjameest kiitsid üksteise võidu tema vaprust ja klaasid kallati uuesti pilgeni täis. Titi vaidles vastu, naeris ja jõi.

«Siin katelokis on õlu, saksa õlu,» seletas klaverimängija. «Eile alt keldrist leidsime. Seal on terve vaaditais. Sellepärast me siia korterisse asusimegi, kuigi sisustus pole just suuremasi...»

«Taevas, ära joo nii palju,» keelas Ruth Titit ja talle meenus, et sedasama ütles ta Titile viimati kolm päeva enne seda, kui nad Tallinna sadamas laevale läksid.

«Ah!» lõi Titi käega ja pilgutas silma. «Nii ammu pole saanud... kasutame juhust!» Ta naeris laginal. «Kaputt Hitler!» hõikas ta ja tõstis tassi üles.

Titi jõi veel ja veel, Ruthile ei meeldinud see põrmugi, ta mäletas väga hästi, missugune oli Titi ükskord oma kodus, kuid siin polnud midagi parata: tuli lihtsalt sobivat momenti oodata, et Titi kaasa võtta ja jalga lasta.

Varsti oli pidu täies hoos. Vasja tagus klaverit ja laulis täiest kõrist: «Pimedal ööl...», Aljoša jutustas tüdrukutele, kuidas tema ema ja õed Leningradi blokaadi ajal nälga surid, läks vihaseks, virutas rusikaga vastu lauda, siis härdus ja hakkas kojuminekest unistama, Fedja tükkis Titit kaisutama. Ruth katses minema hakata läksid luhta, neid ei lastud kuhugi. Ruth tundis veidi hirmu, kuid Titi ei teinud enam sõbratari palvest väljagi, lõi käega, võttis viina, jõi õlut peale, itsitas, patutas Fedja põske ja rääkis talle eesti keeles: «Jumal, mihuke nunnu sa oled, jessas, mihuke poju! Ja muudkui sõdid! Sinu sugused peaksid koolis jalgpalli mängima, aga sina oled Berliinis! Issand, seda elu küll!»

Lõpuks tiris Fedja tüdruku tantsima, ise tuikus tugevasti, kukkus vastu lauda, ajas ühe pudeli ümber ja viin jooksis korinal põrandale. Aljoša käratas Fedjale peale, see viis Titi klaveri juurde ja hakkas koos Vasjaga laulma, Titigi laulis täiest kõrist ilma sõnadeta kaasa. Ruth tundis, nagu viibiks ta painajalikus unes, mis ei lõpe ega lõpe. Äkki märkas ta ehmunult, kuidas Titi koos Fedjaga kõrvaltuppa kadus ning üks nende taga kinni löödi. Toast kostis mõni aeg Titi naeru, siis jäi seal vaikseks. Ruth ei teadnud, mida teha. Vasja jättis klaverimängu katki, haaras tühjad katelokid kätte ja läks keldrisse uut õlut tooma. Ruth oli nüüd Aljošaga kahekesi, ta märkas, kuidas viimane teda üksisilmi vahtis, tüdruk tõmbus pingule, tõusis püsti, tahtis tõtata kõrvaltuppa, kuid Aljoša astus vahele ja keelas, Ruth taganes ehmunult mõned sammud ja komistas põrandal vedelevale sahtlile.

«Mis sa kardad?» küsis Aljoša.

«Pole vaja,» ütles Ruth. Tema hääl värises.

«Mida, mida? Mida pole vaja? Mida sa kardad? Ega sa sakslane ole!»

«Kas sakslased peavad teid kartma?» küsis Ruth ja taipas oma küsimuse mõttetust.

«Peavad,» surus poiss läbi hammaste. «Peavad, kuradid.»

Ruth vaatas abiotsivalt ringi. Kohe-kohe tikub see laianäoline talle kallale, mõtles ta. Ta nägi seinajal kahte automaati ja laual pussnuga, sai aru, et nendest pole tal mingisugust abi; heitunult kogeles ta:

«Pole vaja, Aljoša... Olge mõistlik, Aljoša... Ma olen ju — nagu teie õde.»

«Kes, kes?» ei saanud too aru ja vahtis tüdrukule oma häguste silmadega imestunult otsa.

«Nagu õde... Teil olid ju õed...»

«Olid...»

«Kuidas nende nimed olid?»

«Veera, Tanja, Olja...»

«Ja mina olen Ruth. Nagu teie õde.»

«Minu õed on surnud.»

«Aga kui nad elaksid? Ja oleksid siin? Sulle ju ei meeldika, kui keegi sõdur neile... paha teeks, ega?»

Aljoša vahtis tüdrukut veidi aega mõistmatult ja äkki venis üle tema näo lai naeratus.

«Ära kardal!» lõi poiss käega. «Mõistan, mõistan! Mis sa mind kardad! Ei tee ma sulle midagi — sa oled oma!»

Ruth lõtvus ja hingas sügavalt. Imelikult mõjus see yene noormehe suust tulnud «oma».

«Oma, oma,» kinnitas Ruth ja tundis, kuidas see sõna talle rahustavalt hinge läks.

Samas avanes kõrvaltoa uks ja künnisele ilmus uksepiidast tuge otsiv Fedja.

«Magama jäi,» ütles Fedja ja laiutas käsi. «Jäi magama nagu kott.» Ta astus Ruthi poole ja sirutas käed välja.

Paari sammuga oli Aljoša nende vahel.

«Tasa, Fedja,» ütles Aljoša ja surus käe vastu teise rinda. «Minu tüdruk jäta rahule, mõistad? Kao ise ka magama... täis nagu sigal! Kui tuleb patrull!»

Uks kõrvaltuppa oli lahti jäänud, Ruth nägi voodis Titit ja jooksis tema juurde, Titi magas, suu lahti, Ruth raputas ja hüüdis teda, kuid tüdruk ainult mõmises midagi läbi une ja keeraski teise külje. Ruth palus ja sikutas teda, tiris ta kogu jõudu kokku võttes istuli, kuid Titi ei ärganud ning vajus lõdvalt voodile tagasi.

Siis ilmus uksele Fedja.

«Magab nagu kott,» ütles ta.

Ruth vahtis poisile otsa, nägi tema imelikult tõmblevaid põselihaseid, tüdrukut haaras paanika, ta karjatas ja tormas Fedjast mööda eestuppa. Seal seisis ukse juures Aljoša, kes tahtis talle kätt ette sirutades midagi öelda, Ruth tõukas teda mõlema käega ja poiss prantsatas vastu seina, tüdruk kiskus välisukse lahti, pidi katelokkidega tuleva Vasja peaaegu pikali jooksuma, põrkus kõrvale ning tormas trepist alla tänavale. Seal seisis grupp sõdureid. Ruth keeraski teisele poole, jooksis hingeldades piki tänavat edasi, peitus kuhugi kangialusesse, sattus mingisse tagaõue, ronis üle kivihunnikute ja

risu, komistas, kukkus, veristas põlve ja kätt, kuid valu ei tundnud. Varsti leidis ta end uuesti tänavalt, eksles tükk aega ringi, lõpuks jõudis tuttava pargini. Ta jooksis trepist üles, kloppis ägedalt Kollenbergide uksele, hüüdis, palus, kuid keegi ei avanud. Väsinult toetus ta vastu seina ja ahmis õhku, otsis siis taskust võtme, tuikus Deringute uksest sisse, lõi ukse kinni, keeras kaks korda lukku ja komberdas magamistuppa; jalad ei kandnud teda voodini, ta vajus Titi kušetile ning puhkes ulgudes nutma.

Üksindus ja sõltumatus, mis pärast Rocca al Maret Ruthi pärisosaks saab, pakub esimestel kuudel talle teatud rahuldust. Ta ei otsi kellegagi kontakti, enne tööd kütab ahju ja toidab Titi vanaema, kes jääb iga päevaga viletsamaks, seejärel jookseb mööda toidusabasid, siis ruttab tööle, on seal endassesulgunud, jahe ja jäik, nõnda et mõned Saksa soldatid ja ohvitserid, kes talle enne või pärast seanssi läheneda püüavad, pettunult eemale tõmbuvad. Ruth tunneb end vaba ja iseseisvana ja on uhke, ning selleks on põhjust küllaga: näe, ta suutis Vahur Eljenist lahti ütelda! Ja ta sisendab endale hommikust õhtuni, et Arnold Loorits kiidaks tema sammu heaks.

Kui algul tabab ta end veel Vahurile mõtlemas ja ootamatutel hetkedel taastuvad mälopildid möödunud rahunust perioodist — just rahunust, rõhutab Ruth endale, sest alles hiljutist õnnetunnet, igatsusi ja püüdu teise inimese poole peab ta nüüd petlikuks ja armetuks nõrkuseavalduseks —, siis ajapikku kõik kaugeneb ja ähmastub ning ta kinnitab ikka ja jälle endale, et tehtu oli kõige õigem, mis ta üldse elus teinud on.

Peaaegu aasta pole Ruth midagi lugenud. Ta hakkab linna- raamatukogust raamatuid tooma, ikka kaks-kolm korraga, ahmib neid poole ööni ja ärkab hommikuti unisena, silmades kipitus. Sellest hoolimata tassib ta koju ikka uusi ja uusi, loeb läbi hulga «Nobeli laureaate» ja «Põhjamaade romaani» sarjas ilmunud köiteid ja jõuab lõpuks uuesti «Looduse Kuldraamatuni», oma Narva-aja lemmikraamatuteni. Nende üheluge mine kannab teda lapsepõlveradadele, alatihti kõnnib ta mõtetes minevikus, tema kõrval käivad isa, ema ja vend, ta põikab Alutagusele vanaisa juurde ja uitab koos perega Narva-Jõesuu liivarannal. Valuliselt igatseb ta tagasi oma nurka ja mänguasju, mis jäid Tartu maanteele ühte tuppa voodi alla pappkarpi, kord-paar mõtleb ta isegi sinna minna ja ühte-teist tagasi nõuda, kuid ei tee seda — kas vastumeelsusest või lihtsalt ettevaatlikkusest, ta ei oska seda endale seletada.

Mõtted kadunud omastele suunavad teda mõtlema veel elavatele ja ta võtab ette sõidu maale tädi Meeta poole. Jaamast küläni on kolm kilomeetrit, keegi talumees võtab ta oma rekke

ja viib peaaegu tädi õueväravani, tädi ja tema mees on külas käigust veidi segaduses, Ruthile tundub, nagu oleksid nad valvel, kartes, et jälle tuldi nende käest midagi tahtma. Nad räägivad Ruthi elust, isast ja Leost, Meeta ahhetab ja valab paar pisarat, Karl ohkab raskelt ja trummeldab oma jämedate töömehesõrmedega vastu tammepuust köögilauda; õhtul mängib Ruth viieteistkümnendaastase Lennarti ja kolmeteistkümnese Malaga tamkat. Järgmisel hommikul söögilaual küsib tädi ettevaatlikult: «Ons sul midagi vaja kah?» Ruth eitab: oh ei, ta ei tulnud sellepärast. Karl kukub kiruma sakslasi ja suuri norme ning kaebab pikalt-laialt sõjaaja üle, aga kui Ruth päevasele rongile minema hakkab, pistab tädi — Ruthile tundub, et ilma Karli teadmata — tema kandekotti kilose riidekotitäie jahu, viisteist muna ja tükikese soolapekki. Teekäänakul vaatab Ruth tagasi mäeseljaku lumme uppuva madala talu poole, mille kohal lasuvad hallid pilved, pilt tundub talle justkui postkaardilt võetuna, jättes kauge ja erakliku ja isegi idüllilise mulje; nappi toidukraami sisaldav kandekott pole raske, silmade ees on üpris jahe ning ükskõikne teesaatmine ja tüdruk otsustab, siia enam mitte tulla, vähemasti niipea mitte.

Kord-paar külastab Ruth omaaegset pinginaabrit Ilmat, kuldasel on tema jaoks vähe aega: ilma valmistub abielluma, kogu perel on kiire ja käed-jalad tähtsat tegemist täis. Korralikkude pulmade pidamine praegusel ajal, nagu ilma talle õhinaga seletab, nõuab lausa üliinimlikke pingutusi. Ilma peigmehega, noore unisevõitu tuletõrjeametnikuga — sinna sokutati ta tutvuste läbi, et idarindelt pääseda — ei oska Ruth midagi mõistlikku rääkida: toda näib huvitavat ainult see, kus midagi millegi vastu vahetada annab. Pulmakutset Ruthile ei saadeta ja kui ta paar kuud hiljem nende ukse taga helistab, selgub, et kogu pere on kuhugi ära kolinud; tänaval ei kohta Ruth pinginaabrit kordagi ja varsti unustab ta hoopis.

Paari nädala takka jookseb Titi oma vanaema vaatama, alati on tal midagi toidupoolist kotis ja alati on tal kiire. Titi räägib iga kord, et kunagi peaksid nad Ruthiga tõsiselt kokku saama ja pikemalt juttu ajama, ta jätab mitu korda Ruthile oma aadressi, otsest küllakutset ei tule, aga lahkudes hõikab ta alati rõõmsalt üle läve tagasi: «Hüppa kunagi, kui mahtis saad, läbi, aga ära laupäeval ja pühapäeval tule.»

Miks laupäeval ja pühapäeval minna ei või, seda hakkab Ruth aimama ühel esmaspäevaõhtul, kui ta otsustab Titit külastada. Tal on ka põhjust: vanaema on viimasel ajal pidevalt haige, mitu korda on Ruth arsti järel käinud ning apteekidest rohte kokku ostnud, kas poleks õigem vana inimene mõneks ajaks haiglasse saata? Pärast pikka koputamist kostab teiselt poolt ust unine hääl: «Kes seal on?» Kuuldes, et Ruth, avab Titi

ukse. Ta juuksed on sassis, nagu unine, lahtine hommikumantel tolknep õlgadel, Ruthile tundub, et Titi on joonud. Nii see ongi: ärklituba, kus Titi elab, on täis ilmselt alles vastu hommikut lõppenud peo jälgi: laud on olnud kaetud neljale ja on täis tühje ja pooltühje taldrikuid, kausse ning napsiklaase, lahtatoosides on konivirnad, diivani ees põrandal poolik likööri-pudel, kogu ruum lõhnab vastikult tubakasuitsu järele.

Titi võtab Ruthi hallootades vastu, keedab kohvi, seletab, et tal olid eile külalised ning pea lõhub mis hirmus, ta joob mitu pitsi likööri, pakub Ruthilegi. See ütleb ära ja räägib, miks ta tuli. Titi lubab päeva-paari pärast nende poolt läbi astuda, kerib diivanile teki alla istuma, seab kaks patja teineteise peale ning vajub neile lösutama, süütab sigareti ja viskab paki Ruthi ette lauale.

«Tõmba kah, mulle toodi eile viis pakki «Elbat».»

Ruth raputab naeratades pead: ei, ta ei suitseta.

Uued pitsitüed teevad Titi enesetunde paremaks ja ta hakkab lobisema, andmata Ruthile võimalust sõnagi vahele lausuda.

«Kas sa Virvet oled näinud?» küsib Titi ja jutustab, et Virve on läinud «Plaza» revüüsse tantsutüdrukaks, isaga olevat selle pärast suur skandaal olnud ning Virve jooksnud kodust minema; praegu pidi ta elama ühe saksofonimängijaga. «Kas sa ei taha kaasa tulla, läheksime mõnele etendusele, ta pidi seal poolpaljalt ringi kepslema ja isegi laulma, kuigi jubedalt. Ma ei mäleta, kes seda rääkis... Ja püha taevas, kuidas ta oma kõveraid jalgu näidata saab? Või polnud paremat võtta? Või oskab suurepäraselt varjata? Seda peaks minema õppima.» Ruth tahaks küsida, mida Titil seal õppida on, Titi jalad pole ju kõverad, kuid Titi laterdab juba uuel teemal, räägib, kuidas ta möödunud nädalal linnas rinde abiks rinnamärke müümas käis ja alati, kui mõni heldem rohkem markasid kippus andma, võttis ta need enne kasti laskmist enda kätte ning nagu annetaja selja pööras, pistis pooled oma taskusse — kas pole lõbus, mis? «Ei see idarinne selle pärast vaesemaks jää,» naerab Titi.

Varsti on pudel tühi ja Titi üsna purjus, tema mõtte hakkab ühelt teemalt teisele hüplema, ta räägib kellestki Franzust, allohvitserist, kes talle neidsamu sigarette tassib ja paremaid palasid toob, Titi läheb äkki Franzu peale tigidaks, sest just eile sai ta teada, et Franzul on keegi noor lesk armukeseks. Algul sõimab Titi Franzu vängete sõnadega, siis nutab peataie, seejärel ütleb, et ärgu Ruth pangu teda tähele, söögu parem, puhtad taldrikud on köögis ja laual veel ühte-teist on; mõne aja pärast teeb Titi Ruthi tõrksast hoiakust omad järeldused ja hakkab norima.

«Mis sa mind vahid? No mis sa mind niisukese näoga vahid? Sulle see muidugi ei istu, et ma Franzuga magan, jah? Sa ei tunne Franzu! Kui ta selle kuradi litsi pool ei käiks, oleks ta üt-le-ma-ta vahva jõmm! Toob igasugu nodi, et mine või lolliks. Küll ma tal selle lõbusa lese peast välja peksan! Täna öösel virutasin ta enda kõrvalt minema, trampis jalgu, märat- ses ja jooksis ära. Küll ta tagasi tuleb, ma tean, ta on minu järele nagu hull. No mis sellest on, et sakslane? Kas sakslane pole inimene? Neljakümne esimese suvel hakkas mulle, kui me linna taga kaitsekraave kaevasime, üks venelane külge lööma, käis mu kannul nagu uni, ikka et «milenkaja» ja «milenkaja»... Mõtlesin, et äigan labidaga, aga ei raatsinud kah: kena poiss oli, sihukeste suurte lokkidega ja jämeda häälega, ükskord, kui küünis magasime, tikkus nii ligi et... No mis sa vahid, suu ammuli? Täna ilma sündinud või? Sina oled meil muidugi süütukene, oled vist veel praegugi, eks? Huvitav, mis printsi jaoks sa ennast hoiad? Varsti on kõik niikui nii pees, mis sa siin enam mõtled või kätt ees hoiad. Kuidas meie ladina keele vana ütles? «Carpe diem» — või mis see oli... Ha-ha! Tead, mina ei saa kohe elada, kui keegi mu järele ei jookse, ausõna, mu veri on niisuke, sinna miskit parata ei saa, nagu laulgi ütleb... Mis see rahvus siia üldse puutub? Minu pärast olgu või hiinlane, peaasi et mees on mees.»

Äkki vajuvad Titi silmad kinni ja ta jääb ootamatult magama. Ruth ootab hetke, tõuseb siis vaikselt ja lahku- mõru maitse suus. Aga ülejärgmisel öhtul on Titi neil, muktud ja heas tujus, vannub, et ta ei mäleta esmaspäeva öhtust midagi — mis ta üldse suust välja ajas, midagi lolli, jah? — ning viibki vanaema üks-kaks-kolm haigemajja, kuhu see mit- meks nädalaks jäetakse.

Kõik need kokkupuuted ei jäta Ruthisse erilist jälge ja haih- tuvad ta mälest peagi. Kuid siis juhtub midagi, mida ta kõige vähem oodanud oli. Ühel öhtul, astudes pärast viimast seanssi kinost tänavale, seisab tema teel üllatus: Vahur Eljen.

«Tere, Ruth.»

Ruth tunneb, kuidas ta punastab — õnneks pole seda mai- öhtu hämaruses märgata —, kohmab vastutervituse ja ei tea, kas jääda seisma või edasi minna.

«Ma ootasin teid tükk aega, seanss ei lõppenud õigel ajal?»

Ruthi süda hakkab kergelt pekslema, ta vihastab enda peale, püüab olla ükskõikne ja ütleb:

«Vahepeal oli õhuhäire, üle poole tunni kestis.»

«Kuidas te elate?» küsib poiss.

Ruth kehitab õlgu. Miks ta tuli? Mis ta tahab?

«Kuidagiviisi.»

«Nagu kõik,» muigab Vahur. «Teil on kiire?»

«Jah,» valetab Ruth. «Mu korteriperenaine on raskesti haige.»

«Kas ma võiksin teid natuke maad saata? Mul oleks vaja midagi rääkida.»

Ruth kehitab jälle õlgu, ühmab midagi ebamäärast ja hak- kab minema, algul aeglaselt, siis ikka kiiremini ja kiiremini. Vahur ei jää temast sammugi maha.

«Ma tahaksin teile ühe ettepaneku teha,» ütleb poiss. «Kas te ei tahaks homme öhtul koos minuga «Astoriasse» tulla?»

«Huvitav... miks?» kõrgendab tüdruk häält.

«Sellepärast et...» Ja Vahur seletab. Abiturientidel lasti kuu aega varem kool lõpetada, sest kolme päeva pärast viiakse kõik mobilisatsiooni alla kuuluvad poisid Kohila õppelaag- risse. Kauaks nad sinna jäävad, pole aimu, kuid sõit rindele on ees, sellest ei pääse. Homme hommikul antakse neile aulas tunnistus pihku ja pärast on restoranis lõpuõhtu. Vastavalt kokkuleppele kutsub iga poiss ühe tütarlapse kaasa. Selle- pärast ta võttiski julguse kokku ja palub Ruthi koos temaga tulla.

«Võib-olla me ei kohtu enam kunagi,» lisab Vahur paluvalt. «Meile juba peeti loeng meie suurest missioonist maa ja rahva saatuse ees. Tegelikult oleme määratud Suur-Saksamaa jaoks kahurilihaks. Teate ju, kuidas idarindel lood on? Iivanid pres- sivad peale et midagi hullu.»

«Ja teie juba matate ennast,» ütleb Ruth enesegi imestuseks etteheitega hääles, nagu oleks tal sellest midagi, kas keegi Vahur Eljen sõidab idarindele või ei.

«Oh, ei mata, umbrohi ei kao,» naljatab Vahur.

Nüüd jääb Ruth seisma.

«Miks te mind kutsute? Ma arvasin, et meie vahel on kõik selge.»

Vahur püüab hämaruses tüdruku silmi näha.

«Olete kindel?»

«Loomulikult,» ajab Ruth trotslikult lõua püsti.

«Veider küll, mina ei ole...» kehitab poiss õlgu. «Aga see pole tähtis... Mul oleks väga hea meel, kui te tuleksite. Ütelge, palun, jah.»

Ruth hingab sügavalt, nagu oleks tal järgneva lausumiseks rohkem õhku vaja, ja ütleb:

«Ei, ma ei saa. Ma olen homme öhtul tööl.»

Ruth tahaks olla hästi kategooriline, ta tahaks, et see koh- tumine rutem lõpeks, aga miskipärast ta ei suuda seda. Ta ei saa isegi aru, kas seda tingib pisike-pisike kaastunne või hoo- pis miski muu. Aga mis muu? mõtleb tüdruk häiritult.

«Äkki saate ümber vahetada? Mõni teine ehk —?»

«Ei, ei,» raputab Ruth ägedalt pead. «Sellest ei tule midagi välja.» Miks ta poisile midagi järsumat ei ütle, midagi niisugust, nagu Rocca al Mares? mõtleb tüdruk ja lausub hoopis: «Täna kutse eest, küllap leiate endale mõne teise tütarlapse.»

«Ei leia,» ütleb Vahur veidi nukralt.

«Siis ma ei saa sinna midagi parata,» kehitab Ruth õlgu. «Head aega, mul on väga kiire.»

Ruth tõttab minema, kuulatades, kas järgnetakse või ei, peaaegu ootab hõiget, aga seda ei tule. Ruth hoidub tagasi vaatamast ja talle meenub, kuidas ta tookord mööda vihmast maanteed läks ja ka siis ei hüütud teda ega joostud järele: tookord oli see hea, isegi väga hea — aga miks siis praegu saadab teda rahutus? Järgmisel õhtul, vaadates kolmandat korda filmi «Kodu» Zarah Leanderi ja Heinrich Georgiga peaosas, mõtleb ta lõpuõhtule «Astorias», süda kripeldab, teda häirib tunne, nagu oleks ta midagi valesti teinud. Ei, tema äraütlemine oli õige. Milleks seda veel vaja? Ruth mõtleb Vahuri peale halvasti, nagu oleks too süüdi, et ilmus välja ja yöttis temalt taas hingerahu, mida ta endas pool aastat tõesti ja vaimus kasvatanud oli.

Nädalad lähevad ja ta hakkab vahejuhtumit unustama, varsti näib, nagu poleks seda olnudki, kuid siis saab ta Kohilast kirja. Kiri on napisõnaline, Vahur räägib, et õppused käivad mis hirmus, kõigil on sellest kõrini, nad ei jõua ära oodata, millal sealt minema saab, mainib, et seal on ka Juhan Alla, keda Ruth peaks Ralfi sünnipäevalt mäletama, lisab, et «Astorias» oli ta ainuke, kellel polnud tütarlast kaasas, ja tervitab. Ta ei palu vastust, aga Ruth tajub, et sellele vihjatakse iga reaga.

Ruth ei vasta. Milleks? kordab ta endale ikka ja jälle. Öösel näeb ta Vahur Eljenit unes, Vahuril on käes klaaskuul ja ta heidab selle naerdes Ruthi poole, Ruth tahab püüda, aga ei suuda ja see kukub tema jalgade ette kildudeks. Ruth karjatab ja ärkab, vahib üle tunni lakke, jällegi valdab teda selamatut rahutust, ta tõuseb istuli, surub pea käele, valutab südant, mõistmata, mis teda häirib. Nädala pärast otsustab ta siiski kirjale vastata, paneb lauale valge paberilehe ja võtab sullepea kätte, aga saab endast võitu, kagardab paberi kokku ja viskab küdeva pliidi alla. Päev-paar hiljem on Ruthil selge, et temalt on rahu lõplikult röövitud, ta on õnnetu, sõitleb ennast, tunneb, et ta on tõugatud ummikusse, kust ei oska väljapääsu leida. Ja ta on Vahur Eljeni peale vihane.

Ühel juunikuu keskpäiga hommikupoolikul avab Ruth koputuse peale ukse ja seisab silm silma vastu Vahuriga. Ruth ahhetab hääletult ega saa sõna suust. Ta surub küüned kramplikult pihku, et mitte ennast reeta.

«Tere,» ütleb Saksa soldatimundris Vahur. Tal on portfelli käes. «Ma tuln jumalaga jätma.»

Ruth astub vaikides kõrvale ja laseb poisi sisse.

«Mulle on külaline,» ütleb ta köögivoodis pead üles upitava Titi vanaemale, läheb ees tuppa ja sulgeb pärast Vahuri laikenemist ukse.

«Kas te saite mu kirja kätte?» küsib Vahur.

«Jah.» Tegelikult oleks ta tahtnud «ei» ütelda. «Palun... istuge.»

«Kahju, et te mulle ei vastanud,» sõnab Vahur. «Kui oleksite vastanud, oleks mul põhjust olnud hüppesse tulla... Poissid käisid nädalalõppudel tihti hüppes.»

Ruth vaikib: ta ei oska midagi vastata. Ta surub käed toolileenile ja hoiab sellest tugevasti-tugevasti kinni, justkui vajaks tuge.

«Kas suitsu tohib teha?»

«Palun. Aga meil pole tuhatooši.» Ruth läheb kööki ja toob sealt alustassi.

Vahur süütab suitsu, tõmbab paar mahvi, Ruth paneb tähele, et tema parema käe kaks esimest sõrme on kollakad.

«Sihuke nali jah, et täna kupatatakse meid rindele. Kohila laager jäi tühjaks nagu kell, ainult paar purjus allohvitseri tuigerdavad seal ringi. Tund tagasi jõudsimme linna, marssisime Uuele tänavale, Omakaitse maleva hoovi, ja seal lasti laiali. Õhtul kell kuus peame jälle Uuel tänaval tagasi olema. Sealt Balti jaama... Sõit minevat kuhugi Ilmjärve ja Volhovi liidale.»

Vahur vaatab ikka veel vaikivale tüdrukule otsa ja tema pilgus on tuttav palve.

«Mõtlesin, et tulen ütlen siiski hüvasti...»

Ruthi kõrvu jääb kõlama sõna «siiski». Miks ta ütleb «siiski»? Kas ainult sellepärast, et kirjale ei tulnud vastust? Või sellepärast, et ta ütles tänaval «ei»? Või hoopis —?

«Kas see on väga halb?» küsib poiss ja Ruth kehitab õlgu.

«Muuseas,» avab Vahur portfelli, «mul on siin...» Ta paneb lauale liitriise veinipudeli. «Meil jagati igale mehele, hind üks mark. Et läheksime lauluga... Kas võib?»

Ruth läheb uuesti kööki ja tuleb kahe klaasiga tagasi. Vahur avab pudeli, valab klaasid täis ja jääb tüdrukule otsa vaatama.

«Miks te ei istu? Lahkumise puhul... See olevat vana vene komme.»

«Ma tean.» Ruth istub. «Ma olen ju Narvast, ma tean.»

Vahur ulatab tüdrukule klaasi, nad löövad vaikides kokku. Ruth maitseb imevähe, Vahuri klaas tühjeneb pooleldi.

«Kas te Iglast mäletate, ikka sealt Ralfi sünnipäevalt? Sihuke kõhn, mõisaomaniku poeg. Ta määrati rannakaitseesse,

jääb Eestisse. Ja Ralf kombineeris omale pikenduse, kuidas seda teab ainult armas jumal taevas ja tema head onud. Ta läheb sügisel Tartu ülikooli. Muide, mitte loodusteadusesse, nagu oleks võinud arvata, vaid juurasse. Mitmed teisedki on ennast siia-sinna sokutanud. Ja kümme meie klassi poissi vajusid metsa. Nii et meie klassist oleme ainult mina ja Juhan. Alla need kaks lolli, kes lähevad pekka saama. Ei usu raha eestki, et meil hästi läheb...

«Me keegi ei tea, kuidas meil läheb,» ütleb Ruth esimese pika lause.

«Kuidas — teie ei tea?» naeratab Vahur. «Teile ju ennustati klaaskuulilt... ilusaid päevi ja õnne, kas ei mäleta?»

Ruth ei vasta. Praegu ei taha ta Rocca al Mare meenutada. Ta küsib:

«Ütlesite, et metsa —?»

«Jah. Täna hommikul, kui meid üles rivistati, pidas major jutluse ja ütles, et üle saja kahekümne mehe on metsa põrutanud.» Vahur vaatab tüdrukule otsa. «Nüüd küsite, miks ma ei läinud, jah? Kui kätte saavad, on kas trellid või seina äärde. On see parem? Kui veetakse tõesti sinna Ilmjärve kanti, siis tähendab, mitte otse rindele. Seal on võimalus ehk isegi ellu jääda.»

Äkki hakkab väljas õhuhäire undama.

«Ahah,» lausub Vahur, läheb akna juurde ja vahib taeva poole. «Näha pole midagi. Kas lähete varjendisse?»

«Ei.»

«Muidugi, pole mõtet.»

Vahur vajub toolile tagasi ja tema pilk peatub raadiol.

«Kas te Moskvat ka kuulate?»

«Ei,» imestab Ruth. «Miks ma peaksin Moskvat kuulama?»

«Noh, oskate ju vene keelt.»

«Kust te seda teate?»

«Kõik narvakad oskavad vene keelt... mingil moel. Sealt saaks üht-teist teada...»

Ruth vaikib.

«Teie terviseks,» tõstab Vahur klaasi ja joob põhjani.

«Kas ma sealt teile kirjutada tohin?»

«Kuidas soovite...»

«Aga teie ju ei vasta...»

«Ma ei tea...»

«Mina tean,» ütleb Vahur nukralt ja valab klaasid uuesti täis.

Samas kostab väljast õhuhäire lõpp. Vahur tõuseb ja keerab raadio mängima.

«Häire ajal on saate paus... Kuulame viimast, mis sealt tuleb.»

Raadiost kostab meesdiktori kõrge metalne hää, ilmselt loeb ta kellegi kõnet ette.

«Eesti rahvas ärgu lasku kasutamatu mööduda ajaloolist tundi. Kes tahab tulevikus uues Euroopas osa saada kõigist ta eelistest, peab ka osa võtma võitlusest ja tööst, mis viivad vajaliku uuskorralduseni. Aga Eestis ei näi veel mitte kõik olevat taibanud selle sõja kogu tähtsust. Ulitarkadele Eestis, kes soovivad äraootavat hoiakut, olgu öeldud: äraootav hoiak võib viia kergelt selleni, et omapoolsed soovid leiavad kord ainult piiratud täitmist.»

«Ole lahke,» ütleb Vahur ja tõstab klaasi.

«Meil on teadmata, kui kaua sõda kestab, ja me teame, et mitte kõik lahingud ei saa olla meile võidukad. See ei ole tähtiski.»

«No-noh,» turtsatab Vahur.

«Otsustav on ainuüksi see, et Saksamaa oma liitlastega, see on ka teiega, väljub võitjana viimasest lahingust.»

«Hurraa,» lausub Vahur ja keerab raadio kinni. «Nõndaks.» Ta pöördub tüdruku poole. «Mul on aeg. Põrutan kodust läbi, mutt lubas ühte-teist kaasa panna, pidi vist rabarberikooki küpsetama. Ja kell kuus siis...»

Ruth mõistab, et Vahur tahaks teda jaama saatma kutsuda, kuid poiss jätab lause lõpetamata ega tee seda, ta ainult naeratab ja äkki on jällegi tema silmis soe paluv helk. Ja nüüd on Ruthil hirmus kahju, et ta seda ei tee.

«Head aega,» sirutab poiss kae.

Ruthi väike käsi kaob Vahuri tugevasse pigistusse, seejärel võtab ta oma portfelli, libistab pilgu üle toa, nagu tahaks kõike siin olevat oma mällu talletada, ja astub kööki.

Ruth järgneb talle erutatult. Ta ei tea, mida ta peaks tegema. Künnisel vaatab Vahur tagasi:

«Ärge mäletage halvasti. Ja ärge unustage oma klaaskuuli.»

Ruth noogutab ja vaikib. Sõdurisaabaste klobisevad sammud kaovad mööda nagisevat puutreppi alla. Ruth tõttab tuppa akna juurde, kuid ei näe midagi.

Kui Ruth tööle jõuab, läheb ta direktori kabinetti ja palub end kella kuuest alates paariks tunniks vabaks lasta. Direktor ei luba, sest üks kohanäitaja on juba haige ja asendajaid pole kuskilt võtta.

Kella kuuest kaheksani seisab Ruth pimedas kinosaaalis ukse juures, mille kohal põleb väike punane lambike, ja vaatab uut filmi, mis kannab pealkirja «Seitse aastat õnne». Kuidagi ei suuda ta sündmustikku jälgida. Alati, kui saalis vallandub naerupahvak, võpatab ta ja otsekui ärkab mõtetest.

Ja need mõtted on valulised.

Midagi on vist kohutavalt valesti tehtud.

Midagi väga olulist on kaotatud.
Midagi on endale valetatud.
Mis puutub siia klaaskuul, kui hetk on mööda lastud ja illusatesse päevadesse võimatu uskuda?

Titi ei tulnud ega tulnud.
Selja taga magamata öö, mure, valu ja enesesüüdistused, oli Ruth järgmisel hommikul varakult Kollenbergide juures, murdis käsi, vabistas huuli ja jutustas kõik, mis oli juhtunud. Kollenbergid kuulasid kohkunult. Jah, Gotthold oli eile unetallette võtnud ning magas ja proua Ida ei julgenud kloppimise peale ust avada. Kas ta siis Ruthi häält ei kuulnud? Ei, kui kaks vaheust on kinni, ei kosta magamistuppa koridorist midagi.

«Mis ma pean tegema?» teeb Ruth korduva küsimusega abielupaari päris nõutuks.

«Te ütlesite,» jäi Kollenberg mõttesse ja sügas oma kahvatu peenesõrmelise käega laupa, «et staap pidi asuma samal tänaval, kus...?»

«Jah, nii see sõdur rääkis.»

«Aga miks te siis kohe staapi ei jooksnud!» hüüdis proua Ida.

«Kulla Ida, kas sa ise säärases olukorras...» Kollenberg ei lõpetanud lauset ja vangutas pead. Ida solvus ja läks eemale aknast välja vaatama. Kollenberg mõtles veidi aega ja ütles:

«Kui te tahate, ma võin kaasa tulla. Ikkagi kaks inimest ja üks veel pealekauba meesterahvas... Aga mina vene keelt ei oska, kus seda vaja, seal räägite ikka ise.»

«Gotthold, sinu tervise juures!» pöördus Ida häiritult nende poole. «Sa ei või minna. Ja üldse... Me pole peaaegu kuu aega väljas käinud!»

«Ükskord peab ikka esimene olema,» püüdis vanahärra naljatada ja lisas tõsiselt: «Mul pole häda midagi. Ja inimest peab ju praegusel košmaarsel ajal aitama, kas pole?»

Selle peale polnud proua Idal midagi ütelda.

Mõne aja pärast jõudsid nad tuttavale väljakule, aga vangid olid kadunud, plats oli tühi ja täis prahti, mida tuul mööda siin-seal mürskudest puruksrebitud asfaldi lohistas. Ruth viis Kollenbergi tänavale, kuhu nad olid eile läinud. Tänav oli tühi, justkui välja surnud.

«Missugune maja see oli?» päris vanamees.

«Kohe,» uuris Ruth varemeid ja vastasmaju, läks edasi ja pidi seisatama, sest kõnnitee ja osa tänavatki oli varingut täis. Seda eile ei olnud, mõtles Ruth, heitis pilgu üles ning talle tuli meelde, et siinsamas pidigi neile kiviprügi kaela sadama ja siit nägid nad üleval majaseina küljes terasvarrastes kama-

kaid ähvardavalt ripnemas. Nüüd olid need tema ees maas. Ja sealsamas oligi maja, mis ajas tüdrukule hirmuvärina peale.

«See,» viipas Ruth. «Aga kus staap on, ma ei tea.»

«Enne staapi heidame ehk sinna väikese pilgu,» ütles vanahärra Kollenberg vapralt ja hakkas ees astuma. Ruth oleks parema meelega jätnud sinna teist korda minemata, kuid ta ei julgenud seda öelda.

Maja uks oli pärani, nad astusid eeskotta ja seisisidki tuttava ukse ees. «Siin,» ütles Ruth tasa. Kollenberg surus kõrva vastu ust, kuulatas, mõtles hetke, koputas. Vaikus. Koputas uuesti. Vaikus püsis. Vanamees kehtas õlgu ja lausus — võib-olla enese julgustamiseks hästi valjusti:

«Kui nii, siis astume sisse.»

Uks oligi lukust lahti. Kollenberg ettevaatlikult ees, Ruth arglikult kannul, läksid nad läbi esiku tuppa. Toas polnud kedagi. Klaver, kaas avatud, seisis endiselt nurgas, kapi sahtlid olid vanaviisi lahti, põrandal olnud sahtel naistepesuga külitas nurgas, laual olid kaks tühja pudelit ja tühjad konservikarbid, tekke akende ees polnud, toas oli tuuletõmbus. Ruth pani tähele, et meremaal seinal oli pandud otse.

«Ja mis seal on?» astus Kollenberg kõrvaltuppa. Ruth jäi lävele seisma. Voodi, kus Titi eile magas, oli tühi, padi, tekk ja linad olid segi. Tualettlauda, tumbasid ja suurt beeži riietekappi vaatas Ruth nagu võõraid esemeid — eile polnud ta neid üldse tähele pannud.

«Siit ei leia me midagi,» lausus Kollenberg. «Lähme otsime nende staabi üles.»

Tänaval sõitis neist mööda maastikuauto ja peatus paarikümne meetri kaugusel maja ees.

«Tõenäoliselt seal,» järeldas Kollenberg ja heitis Ruthile pilgu. «Peaasi — olge rahulik ja rääkige loogiliselt, ilma emotsioonideta.»

Aga justkui vanahärra soovitude kiuste läks hoopis vastupidine lahti. Autost väljunud mehed kadusid majja ja samal ajal tulid sealt neli-viis sõdurit välja, panid suitsud ette ja hakkasid midagi omavahel seletama. Ruth haaras erutatult Kollenbergi käest kinni.

«Seal — see — see paremal — Aljoša!» hingeldas ta.

«Kes, kes?» ei saanud Kollenberg temast kohe aru.

«See, kes minuga rääkis... Seesama, noh... Teisi ma ei tea...»

«No siis on kõige õigem...» alustas Kollenberg, kuid kaugeemale ta ei saanud, sest nüüd juhtus midagi ootamatut. Ruth tormas sõdurite juurde, haaras kahe käega Aljoša sinelivarukast ja karjus sõdurile näkku:

«Kus mu sõbratar on? Ütle, kus ta on? Kas sa ei tunne mind ära? Mis te temaga tegite? Räägi! Räägi!»

Aljoša oli Ruthi ära tundnud ja vaatas teda ehmunult. Samal ajal jõudis Kollenberg nendeni.

«See... see on üks neist kolmest!» hüüdis Ruth vanamehele ja raputas uuesti Aljoša kätt: «Mis te temaga tegite?! Mis! Räägi!»

Aljoša laiutas veidi abitult käsi:

«Ausõna, mitte midagi ei teinud...»

«Kus ta on?» kisendas tüdruk. «Ma küsin, kus ta on?»

Kollenberg silmitses ebaledes nõukogude sõdureid: need olid esimesed, keda ta elus nii ligidalt nägi.

«Oota nüüd, kuula... Ma viisin Fedja ja Vanja minema,» hakkas Aljoša seletama ja vahtis ähmis näoga oma kaaslaste poole, nagu loodaks nendelt abi. «Ma tahtsin teda äratada... Ta ei ärganud...»

«Te jätsite ta sinna?!»

«Jäi jah...»

«Ma ei usu seda! Kus ta nüüd on?»

«Rahulikumalt, preili, rahulikumat,» püüdis Kollenberg Ruthi vaigistada, kuid see ei taltunud. Teised sõdurid vahtisid hämmelduses aktsendiga vene keeles karjuvat tüdrukut ning teda rahustada püüdvat saksa vanahärrat ega saanud midagi aru.

Staabi uksele ilmus kapteni aukraadis ohvitser.

«Mis siin lahti on?»

Ruth lasi Aljoša lahti ja jooksis ohvitseri juurde.

«Palun... Aidake... See sõdur... Ta on mu sõbranna kuhugi viinud... Ta pole koju tulnud... Ta on kadunud...»

«Mida, mida?» ei jaganud kapten raasugi. «Kes te olete, mis te tahate?»

«Vabandage väga, kas te saksa keelt räägite?» pöördus Kollenberg kapteni poole.

«Ei,» vastas kapten järsult ja küsis uuesti Ruthi käest: «Kes te olete, mis te tahate?»

Ruth seletas, kuidas oskas, aga ta oli niivõrd endast väljas, et jutt sai veel segasem kui enne.

Nüüd küsis ohvitser morniilmeliselt Aljošalt, mis siin toimub.

Aljoša lõi kannad kokku.

«Reamees Jegorov, seltsimees kapten.» Ja heitis pilgu ringi. «See asi vajab selgitamist.»

«Mul pole minutitki aega,» käratas ohvitser ja vaatas kella.

«Seltsimees kapten...» Aljoša läks päris kapteni juurde ja sosistas talle kiiresti midagi kõrva. Ohvitseri ilme muutus, ta silmitses uurivalt Ruthi ja Kollenbergi ning ütles:

«Tulge sisse.» Ja Aljošale: «Sina ka.»

«Tema ka,» haaras Ruth Kollenbergi käe alt kinni. «Me elame ühes majas, ta teab kõik.»

«Lähme.»

See oli koolimaja. Nad läksid mööda koridore ja läbisid mitu täissuutsetatud tuba, kus sõelusid sõjaväelased, vändati telefone ja karjuti üksteisest üle, lõpuks jõudsid nad klassi, kus seinte ääres seisid suured klaaskapid loomade ja lindude topistega. Osa laudu oli nurka kokku lükatud, üks oli keset tuba, ümberringi korratult rida toole. Kapten viipas toolidele:

«Istuge.»

See käis Ruthi ja Kollenbergi kohta. Aljoša jäi neist veidi eemale seisma. Ruth vahtis vaenulikult Aljošat, ta ei leidnud tema näos enam mingit jälge heasüdamlikkusest. Tulek piki koridori rahustas Ruthi pisut ja ta noogutas aeglaselt, kui Kollenberg tema käele julgustavalt patsutas.

«Rääkige.»

Ja Ruth rääkis. Ta tutvustas ennast kui töölaagrisse värvatut, jutustas, miks nad komandantuuri otsima tulid, kuidas teel staapi seesama sõdur siin ja üks teine endiga kaasa käskisid tulla, missugune pilt seal avanes ja mis järgnes. Kollenberg ei saanud keelest aru, kuid taipas, millest oli jutt ja imestas tüdruku hakkajalikkuse üle — varasem mulje oli tal Ruthist teine.

Ohvitser kuulas vaikides.

«Minu kaaslane ei ole koju tulnud. Temaga on midagi juhtunud. See seal —» ta viipas põlglikult Aljoša poole — «ei räägi tõtt.» Äkki ajas Ruth pea püsti ja lausus: «Ma olen Nõukogude ohvitseri tütar ja palun teie kaasabi.»

Kapteni silmis välgatas uudishimu ja ta heitis Aljošale ähvardava pilgu.

«Ohvitseri tütar?»

«Jah. Mu isa lahkus koos Nõukogude vägedega Tallinnast. Muuseas, ta on kapten.» Ruth ohvitseri õlakuid ei tundnud.

«Mina ka,» noogutas see. «Kus rindel ta sõdib?»

«Ma ei tea seda. Ma olin ju okupeeritud Eestis. Mul pole temast mingisuguseid teateid.»

See oli vale, kuid Ruth pidas seda valet praeguses olukorras ainuõigeks.

Veidi aega valitses looduslooklassis vaikus.

«Selge,» lausus lõpuks ohvitser ja tõusis püsti. Uuesti vaatas ta süngel ilmel Aljoša poole.

«Noh, räägi, lao välja,» ütles ta.

Aljoša neelatas, tundes end ilmselt väga halvasti, niisutas keelega huuli ja ütles, vältides Ruthi pilku:

«See tütarlaps läks ära... Teine jäi magama... Ma viisin Fedja — ma viisin Antonovi ja Jefremovi ära ja teine tütar-

laps jäi sinna. Mina magasin siin üleval...» Ta tõstis korraka pilgu lae poole. «Klassis. Täna varahommikul ärkasin valju mürtsatuse peale. See kostis tänavalt. Arvasin, et midagi plahvatas. Jooksin akna juurde ja nägin, et selle maja ligidal, kus me olime, oli varing... Rusud olid kuskilt ülevalt alla sadanud, pool tänavat oli kivimürakaid täis...»

Aljoša jäi vait. Tema pilk oli kummaline.

«Ja siis?» nõudis kapten.

«Ja siis... Siis kuulsin ma koridoris hääli ja läksin vaatama, mis on lahti. Keegi ütles, et üks eraisik oli varemete alla jäänud. Keegi tütarlaps. Ma ehmusin hirmsasti. Läksime välja. Pool keha ja pea olid kivide alla maetud. Ma tundsin ta riie-test kohe ära.» Aljoša vaatas Ruthi poole, neelatas ja ütles: «Ta oli surnud.»

Ruth karjatas. Kollenberg ei saanud midagi aru ja nõudis tüdrukult seletust. Ruthi huuled värisesid, tükil ajal ta ei saanud sõna suust. Kapten võttis laualt välipudeli, valas midagi klaasi ja ulatas tüdrukule:

«Jooge. See on vesi. Jooge.»

Ruth rüüpas vaevaliselt paar lonksu ja alles pärast seda ütles Kollenbergile, mis oli juhtunud.

«Mu jumal!» hüüdis vanamees ja vaatas venelaste poole pilguga, nagu oleksid nemad selles süüdi.

«Edasi,» nõudis ohvitser.

«Ma... me kutsusime poisid appi... saime ta kuidagi sealt kätte... Sanpatist tuli Veera, see väike, poisipeaga... Surnud mis surnud.»

«Kuhu ta viidi?»

«Algul'tassisime ta kangi alla...»

«Miks te sellest ette ei kandnud?»

«Kandsime, seltsimees kapten... Vanemleitnant Popovile.»

«Kutsuge leitnant Popov siia!»

Aljoša tõttas välja.

Ohvitser silmitses veidi väsinud pilguga võõraid, võttis taskust suitsupaki, pakkus Kollenbergile, see tänas; ta süütas suitsu ja ütles:

«Sõda... Juhtub... Kõike juhtub...»

Ruth ei nutnud. Ta vaatas kaptenile otsa ilmel, nagu ei saaks ta aru, millest see räägib. Sealsamas aga pöördus ta Kollenbergi poole ja tõlkis talle kummaliselt võõra häälega kapteni sõnad. Vanamees noogutas vaikides. Ta paistis olevat veel rohkem vapustatud kui tüdruk.

Aljoša tuli tagasi ja kandis ette, et vanemleitnanti ei leita kuskilt.

«Selge,» pomises kapten. «Me selgitame seda asja. Kas tahate oodata siin või tulete pärast uuesti? Parema, kui

homme... Küsige mind. Minu nimi on Andrejev. Kapten Andrejev.» Ohvitser jäi mõtlikult kühmuvajunud Aljošat vaatama ning pöördus Ruthi poole:

«Kas teil on mingisuguseid pretensioone... nende suhtes?» Ruth vaikis.

«Kas te kuulsite, mis ma küsisin?»

«Jah.»

«Kas nad kasutasid teie suhtes... vägivalda?»

«Ei... ei.»

«Sunniti teid jooma?»

Ruth tõstis pilgu ja raputas pead.

«Ta jõi ise... Tantsis... Laulis...»

«Aga miks te ära jooksite?»

Ruth neelatas.

«Mul... mul hakkas hirm.»

Vaikus.

«Selge...» ütles ohvitser jälle. Ta vaatas Kollenbergi poole.

«Sõda... Krieg...»

Kollenberg ei vastanud midagi, ainult ohkas raskelt.

«Kas jääte siia või tulete homme?» küsis kapten uuesti.

Ruthi pilk oli jäänud pidama klaasvitriinile, kus asus irevil hammastega ilvese topis, ta kiskus pilgu sellelt lahti, tõusis ja lausus tasa:

«Ma lähen ära...» Ja pöördus Kollenbergi poole. «Lähme ära... Homme...»

Ruth noogutas nõrgalt ohvitseri poole, Kollenberg tegi väikese peanõksu ja nad väljusid, kuuldes, kuidas kapten ütles sõdurile:

«Sa jääd siia.»

Ruth ei mäletanud, kuidas nad koju jõudsid. Kollenberg viis ta enda poole, jutustas naisele, mis oli juhtunud, Ida ehmus ja hakkas halama, Kollenberg käsutas teda karmilt kuuma vett keetma, Ida kadus kööki ja tuli sealt varsti teekannu ning tassidega tagasi. Ruth rüüpas teed, hoides kahe käega tassist kinni, aeg-ajalt tõstis ta pilgu, vaatas nagu unes ühelt teiselt ja sosistas: «Miks... miks... miks?» Rohkem sõnu tal polnud. Ida vajus toolile istuma ja vahtis vaikselt, käed süles, tüdrukut. Pärast meenutas Ruth, et Kollenberg ju rääkis kogu aeg midagi, aga mida, seda ta õieti ei kuulnud, ta mäletas ainult, et mõlemad keelitasid teda nende juurde jääma, kuid ta polnud nõus. «Ei, ei...» ütles ta, tänas ja lahkus, saadetuna vanapaari tummadest pilkudest.

Deringu korteris istus Ruth voodi servale ja jäi sinna tundi-deks liikumatult konutama. Ta ei mõelnud midagi, ta ei suutnud midagi mõelda. Varsti tõusis palavik, teda haarasid külmavärinad, ta tiris jõuetute kätega endale teki ümber, kuid

lõdinad ei andnud järele. Siis hajus kõik ja ta vajus poolteadvusetusse olekusse.

Kui ta ärkas, oli väljas hämardunud — hilisõhtu oli käes. Kogu keha hõõgus, ta oli üleni kuum. Ta püüdis tõusta, aga ei suutnud. Ka teine ja kolmas katse ei andnud tulemusi. Tükk aega nuttis ta hääletult. Lõpuks sai ta siiski üles, komberdas mõttetult toast tuppa, jõi köögis suurest kruusist vett, pomises mingeid seosetuid lauseid ja tema rahutu, palavikuline pilk jooksis mööda tuba, nagu otsiks ta midagi.

Ja äkki teadis ta imeselgesti, mida otsis. Ta läks uuesti kööki ja kükitas madala kapi ette maha. Kapi sahtlis olid pappkarbid naeltega, haamer ja tangid, ümmarguses plekknõus olid pesupulgad ja taganurgas nõõrirullid. Ruth tõstis rullid enda ette põrandale, vaatas neid, katsus ühte, teist, kolmandat, kõige jämedama rulli harutas lahti, tõusis, leidis kapi ülemisest sahtlist suured käärid, lõikas nõõri katki, jättis kõik sinnapaika ja nõõri otsapidi mööda maad järel vedades vankus uuesti kõik toad läbi; lõpuks jõudis ta vannituppa, libistas pilgu mööda seinu, jäi vaatama vanni kohal asuva duši toru, ronis taburetile ja katsus käega toru tugevust. «Väga hea, väga hea,» sosistas ta, ronis taburetilt maha ja hakkas silmust tegema. Ta oskas teha igasuguseid sõlmi, isa oli omal ajal õpetanud, kuid nüüd sõrmed eksisid ja sõlm ei tahtnud kuidagi välja tulla. «Ma oskan ju... oskan ju...» pomises ta tasa ja alustas uuesti. Lõpuks oli sõlm tehtud ja ta vajus väsinult põrandale istuma. Kiviplaatidest põrand oli külm, aga ta ei tundnud seda. Ta istus kaua, toetades pead vastu jahedat vanniserva. Siis tuli kurgust valuline kähin, ta ajas end püsti, ronis uuesti, nõõr käes, taburetile ja püüdis nõõri toru külge kinnitada, tegi mitu sõlme peale, katsus, kas peab, ahmis, suu pärani, õhku, surus käed hetkeks vastu rindu ja võttis peaaegu masinlikult hingeldades silmusest kahe käega kinni.

Samal hetkel jõudis tema teadvuseni mingisugune kolin. Algul ta ei teinud sellest välja, aga kolin valjenes ja äkki ta taipas, et klopitakse uksele. Ta kuulatas. Klopimine jätkus. Vannitoa uks oli lahti ja nüüd kostis koridorist summutatud hääli:

«Preili Ruth! Avage! Preili Ruth! Tehke uks lahti!»

Ruth seisis taburetil püsti ega liigutanud. Ta tundis Kollenbergi hääle ära ja sosistas:

«Mis ta tahab... mis ta ometi tahab...»

Siis kuulis ta, kuidas võti pisteti lukuauku, käis klõpsatus ja uks lükati lahti. Esikus kõlas vanamehe vali hääli:

«Preili Ruth! Kus te olete?! Mis on juhtunud?»

Sammud tõttasid vannitoast mööda ja kadusid tubadesse.

Ruth astus taburetilt alla, pidi peaaegu tasakaalu kaotama,

libistas mõlema käega üle tulikuuma näo, tegi sammu, kuid rohkem ei suutnud; võttes kokku viimase jõu ja toetudes kätega vastu seina, vedas ta end vannitoa uksele just hetkel, kui ahmis Kollenberg esikusse tagasi jõudis.

«Preili Ruth... Praegu... Raadios öeldi... Rahu!»

Ruth vaatas tuhmil pilgul vanamehe erutatud nägu ja temani ei jõudnud midagi.

«Rahu! Sõda on läbi! Praegu öeldi! Eile kirjutati Karlshorstis kapitulatsiooniaktile alla! Kas kuulete, preili Ruth? Sõda on lõppenud! Kas kuulete mind?»

Ruth vaatas mõistmatult Gotthold Kollenbergile otsa, avas suu, et midagi öelda, oigas äkki ja vajus teadvusetult vanamehe jalgade ette põrandale.

IV Kink

Ees oli meri.

Valgetes vahuharjades hiigellained mäslesid mõõtmatul ookeanil. Tumedad ähvardavad pilved tormasid madalalt üle mere. Õhk oli täis tuule metsikut ulgumist ja pritsmeid. Ja keset seda kõike üksik kahemastiline purjekas, pidades viimast meeleheitlikku võitlust looduse stiihia vastu.

Aga äkki sätendas sealsamas meres midagi kuldset ja krobelist, see kerkis pilvede kohale ja ilmus merele ette ning lõpetas külgedel mere avaruse, surudes kogu lainetemõllu koos laevaga kindlatesse raamidesse.

Ruthi silmad selginesid ja ta taipas, et nägi otse tema vastas seinal rippuvat maali.

Ruthil, polnud vaja palju pead pöörata, et taibata, kus ta on: Kollenbergide söögitoa plüüsriidega kaetud suurel diivanil.

Tal polnud aimugi, kaua ta oli siin olnud. Kuskilt mäletas ta Kollenbergi häält: «Magama jäi, vaeseke... Ah, see neetud sõdal!» Veel mäletas ta naise nuukseid. Ja kuulis, kuidas mehehäääl lohutas: «Tasa, mu armas, tasa, ära nuta, me elame, me elame...»

Kõrvaltoa uks avanes veidi ja hetke pärast hüüdis seesama mehehäääl:

«Ida, tule vaata, ta on ärganud!»

Kollenbergid tõttasid õhinal diivani juurde, Ruth vaatas ikka veel kuskil kaugel olles nende rõõmsaid nägusid — ja siis meenus talle kõik: staap, Titi, kapten Andrejev, vannituba, uksele kloppimine, Kollenbergi kohkunud nägu... Kaua ta oli siin olnud?

Selgus, et kaks ööd-päeva.

«Kas soovite midagi süüa või juua?» päris Ida.

Ruth raputas nõrgalt pead.

«Too, too midagi,» ütles Gotthold naisele.

Ta istus diivani kõrvale toolile ja patsutas oma valge käega teki äärt.

«Pole viga, pole viga... Nüüd saate terveks. Eile käis teid mu sõber vaatamas, doktor Krause, ta tegi teile hea süsti ja käskis, kui ärkate, neid tablette võtta... Enne sööki. Ja seda me kohe teeme.»

Ida tuli teetassi ja riisipudruga.

«Enne rohi,» manitses Kollenberg ja ulatas Ruthile tableti ning veeklaasi.

Ruth noogutas tänulikult ja neelas kõva tableti, millele ei tahtnud hammaski hakata, alla.

«Ja nüüd kõik muu,» võttis Kollenberg naise käest toidunõud. Proua Ida aitas tüdrukul paremini istuda, sättides talle selja taha patju, ning vanad jälgisid rahuldustundega, kuidas Ruth üsna isukalt sööma pistis.

«Kui isu on, siis pole häda midagi,» rõõmustas Kollenberg. «Siis tuleb tervis ja me hakkame veel suuri asju korda saatma. Ah jaa, kas see ikka jõudis teieni, et sõda on lõppenud?»

«Ja-ah?» jäi Ruth talle pärani silmil otsa vahtima.

«9. mail kirjutati kapitulatsiooniaktil alla. See päev on kuulutatud võidupühaks.»

«Võidupüha...» kordas Ruth. Pärast kõiki neid aastaid kõlas see sõna kõrvus kummaliselt. See oli justkui uus sõna, mida polnud enne kunagi kuulnud. See oli võõras, harjumatu ja salapärane sõna.

«Maailmas valitseb ometi rahu,» seletas vanamees. «Ei ühtki pauku, ei ühtki surma. Preili Ruth, mulle paistab, et te ei saa veel aru, mis ma räägin...»

«Saan, saan,» kinnitas Ruth. «Aga... Hitler?»

«Hitler...» kordas Kollenberg ja laiutas käsi. «Jutud on igasugused... Et olevat Berliini kaitsmisel otse lahingus langenud... et olevat ennast ära tapnud... Üks versioon on koguni selline, et on kas lennuki või allveelaevaga ära põgenenud. Praegu ei tea veel keegi midagi täpsemalt. Preili Ruth, ma ei suuda ka ise veel uskuda, et see maailma suurim meeletus, see inimkonda tabanud enneolematu hullus on lõppenud... Kas teie suudate? Kas sina suudad?» vaatas ta oma naisele otsa.

Ida ohkas, võttis nõud ja kadus kööki.

Ruth ütles:

«Ma ei jõua ära tänada, mis te minu, võõra, heaks olete teinud.»

«Inimesed peavad inimesi aitama, see on nende kohus,» lausus vanahärra ja jäi tüdrukut silmitsema: «Kuidas te end nüüd tunnete? Kas teil on praegu jõudu mu juttu kuulata? Või jätame hiljemaks?»

«Rääkige,» ütles Ruth, «rääkige kõike, mida on mulle vaja.» Ta tahtis jalad üle diivaniserva alla ajada.

«Stopp, stopp,» takistas Kollenberg teda. «Lamage rahulikult, ainult siis olen ma nõus rääkima... Vaat nii, väga hea... See on tore, kui noored vanemate inimeste sõna kuulavad.» Ta pidas hetke pausi ja lausus siis: «Ma käisin seda... staapi ja kaptenit otsimas.»

«Jah?» erutus tüdruk silmanähtavalt.

«Kuulake rahulikult, palun. See oli eile hommikul. Staapi seal enam ei olnud. Koolimaja oli tühi. Nägin seal ühte prouat, ta elas seal keldrikorteris, ütles, et on kooliteenija. Ta ei teadnud midagi, kuhu nad läksid. Kolisid minema ja kõik.»

«Ah soo...» ütles Ruth pettunult.

«Oodake, oodake,» rahustas vanahärra tüdrukut. «Ma pole veel kaugeltki lõpetanud. Kohe räägin edasi.»

Ja ta rääkis. Pärast pikka seiklemist jõudis ta kuhugi komandantuuri ja leidis sealt ohvitseri, kes teda ära kuulas. Ohvitser oli noor, väga viisakas ja tõlgiks oli armas nõsuninaga vene tütarlaps. Asjast said nad lõpuks aru, kuid milleragi aidata ei suutnud. Berliin on surnuid täis, rääkinud ohvitser, neid korjatakse varemete alt, kokkuvarisenud varjenditest, metroost ja otse tänavatelt, sõjavangid on pandud neid matma, võimatu on jälgida ja kontrollida, kuhu ühishauda keegi satub. Ilmad soojenevad ning ei saa oodata, millal ükskord omaksed kedagi taga otsima tulevad... Kui on võimalik, korjatakse dokumendid ära. Astugu edaspidi läbi, võib-olla selgub midagi, võib-olla teab öelda, kuhu pöörduda. Kapten Andrejevi kohta pole neil võimalik mingeid andmeid avaldada. «Ja see on kõik,» ohkas Kollenberg. «Rohkem ei osanud ma midagi ette võtta,» lisas ta peaaegu süüdlaslikult.

«Mis te... Suur-suur tänu!» sosistas Ruth. «Rohkem on vist üldse võimatu loota... Suur tänu.»

Ruthile tuli uuesti kõik meelde, ta jäi norutama, pisarad tükkisid silmi, ta pühkis need käeseljaga ära.

Kollenberg silmitses tüdrukut mõnda aega vaikides ja lausus siis:

«Miljoneid saatis see sõda mõttetult hukka ja miljonid elud päästis rahu. Ka teid, preili Ruth, päästis rahu. Mõtelge selle üle ja tänage jumalat.»

«Ma ei usu jumalat,» ütles Ruth nõutult.

«Siis tänage saatust või minu pärast kas või juhust,» naeratas vanamees. «Kas te saate minust aru?»

Ruth noogutas, ehkki ta täpselt ei taibanud, kuhu Kollenberg sihtis.

«Juhus mängib meie elus kohutavalt tähtsat osa,» seletas vanahärra edasi. «Kas te teate, kuidas ma selle daamiga» —

ta viipas peaga köögi poole — «tuttavaks sain? Kujutlege vaid — restoranis! Üks aasta enne esimest ilmasõda. Ta istus kõrvallauas koos oma auväärsse suguvõsaga, tähistati pidulikult kooli lõpetamist. Ja meie, noored muusikud, pillerkaartasime omaette. Vedasime kihla, kas see kaunitar tuleb ühega meist tantsima või annab korvi. Vaadates, missugustest tädi-dest ta ümbritsetud oli, võis arvata, et need hoiavad teda lausa jõuga kinni. Loos tuli mulle. Läksin riskima. Kui ma poleks enne seda pudelit veini ära joonud, vaevalt oleksin julgenud! Ja mõtelge — tuli! Tädi-dest näod olid küll kohutavad, aga tema tuli. Ja nii see kõik algas! Kirjad, salajased kohtumised... kuni —! Ja miks me tookord üldse seal olime? Sõber Peter — nüüd teda ei ole enam ammu — abiellus ja me saatsime tema viimast poissmeheõhtut mööda... Olge lahke — juhuste mäng! Terve juhuste ahel: Peteri abiellumine, veinipudel, seltskond kõrvallauas, humoristlik kihlvedu... Noh, mis te ütlete? Juhuslik kõrtsitutvus — piinlik kohe rääkida!»

Kollenberg kihistas naerda. Ruth vaatas vanameest üllatunult: esimest korda nägi ta teda naermas. Vanahärra ilmselt märkas tüdruku imestunud pilku, köhatas väarikalt, tõsines ja patsutas tema kätt:

«Nii et veel kord — tänage juhust!»

Ruth vaatas Kollenbergile kerges segaduses otsa.

«Miks te seda... räägite?» küsis ta areldi.

Kollenberg vastas talle pika pilguga.

«Ma käisin teie vannitoas.»

Ruth taipas. Ja vaikis.

«Ärge rääkige midagi,» pani Kollenberg uuesti kae tüdruku kaele. «Mitte midagi ei ole vaja rääkida. Kõik on niigi selge. Mitte midagi. Tänage juhust.»

Ruth neelatas ja ütles mõtlikult:

«Võib-olla aga... härra Gotthold Kollenbergi?»

«Või ka härra Gotthold Kollenbergi,» oli vanamees leebelt nõus. «Aga ehk siiski hoopis... rahu? Kui ma poleks selle teatega teie ukse taha jõudnud... Mõtelge, preili Ruth, sellele: maailmarahu tõi teid tagasi ellu... Ja ärge kunagi midagi niisugust enam tehke... Elu on selleks liiga ainuline, liiga-liiga ainuline...»

Vanamehe silmalaud löid värisema, ta pühkis kiiresti üle silmade, tõusis rutakalt ja pomises:

«Hea küll. Ma pean... Ma lähen vaatan, mida Ida seal...»

Ruth sai aru, mis vanamehes toimus: ilmselt meenus talle poeg, kelle ainuline elu oli juba lõppenud. Ruth tahtis Kollenbergile midagi lohutavat ütelda, aga ei osanud, mõte hüppas Deringu korteri ja vannitoa peale, teda läbis külm värin ja ta mõtles, et oleks parem, kui ta ei peaks enam kunagi elus üle

selle läve astuma. Kollenberg oleks nagu tema mõtteid lugenud, sest ta jäi uksele seisma ja vaatas tagasi. Meeleliigutusest oli vanamees üle saanud.

«Kõik teie ja teie sõbratari asjad tõin ma siia... Näete, seal diivani otsas. Sinna te ei pea enam minema. Te võite siin olla.»

«Täna,» ütles Ruth tasa.

«Ah jaa,» elavnes Kollenberg ja tuli diivani juurde tagasi. «Mul on teile veel üks uudis. Selsamal 9. mail tungisid Vene väed Prahasse. Päev hiljem sattusid Saksa väed rōngasse ja hakkasid end vangi andma. Raadio rääkis. Nōnda et... teie kaaslane härra Jan on juba otsaga vabas Prahas!»

«Tōsi?» sosistas Ruth erutatult, nagu oleks ōeldu, et Jan on juba Prahasse jõudnud, surmkindel fakt.

Kollenberg rõõmustas, et oli tüdrukule heameelt teinud ja tippis kõõki.

Jan! Äkki muutus kõik muu vähetähtsaks ja kadus ning jäi ainult üks — Jan. Järgnevate tundide jooksul — Kollenbergid kadusid mõne aja pärast tagatuppa ega tulnud sealt enne ōhtut välja — elas Ruth mõttes läbi kogu tema ja Jani loo nende esimesest kohtumisest pommirahe all kuni viimaseni Deringute magamistoas. Kõik möödunu kirjastus nüüd otsekui uues valguses ja tähenduses. Eriti vestlus pargis, mis hoolimata mõistuse vastutōrkumisest käristas tema tunnete suletuse lahti, pani ennast avastama ja tōele silma vaatama. Ma armastan, kordas Ruth hāāletult Kollenbergide diivanil teki all, ma armastan, ma armastan; ebamāārane ōnnetunne segunes valu ja lootusetusega, ta mõistis ennast süüdi, et oli nii kaua vastu pannud: kartuses järjekordselt kaotajaks jääda ta selleks paraku jāigi! Aga mis siis, kui ta oleks Janiga lāinud? Mis oleks siis saanud? Missugused seaduspārasused ja juhused oleksid siis māngu tulnud, nende elu, vastastikuseid suhteid ja tundemaa ilma mõjutanud? Võimatu on mõistatada, kuhu olēks viinud üks tee, kui on mindud teist.

Ruthi valdas meeleheide. Kollenbergide kaastunne ja headus ei saaks teda praegu aidata. Praegu ei saaks teda kēegi aidata. Vōib-olla ainult Jan... Aga sedamāid mõistis tüdruk, kui hiljaks on ta selle mõttega jāānud ning sūda tōmbus valust kokku.

Ta uinus oma mõtete raskuse all, kaootilised unenāod ajasid ūksteist taga, ōō jooksul ārkas ta mitu korda ja vahtis pārani silmil pimedusse, et uuesti suikuda ja taas virguda; vastu hommikut tundis ta end vāsinuna ja jāi kurnatuna māgama. Ta ārkas alles keskpāeva paiku ja mõtles, et kauem ei vōi ta siin lamada: tegevusetus mōjus ahistavalt. Ta peab midagi ette vōtma vōi kuhugi minema. Hoolimata pererahva vastuvāidetest tōusis ta ūles, riietus ning lāks vālja, lubades varsti tagasi

tulla. Kollenbergid jāid muretsevate nāgudega esikusse kāsi laiutama. Kuhu ta minna tahtis ja milleks, seda ei teadnud ta enne, kui seisis maja ees ja nāgi pargi āāres suurt valgete ōitega sirelipuhma. Nūūd ākki oli selge, mida ta tahtis teha, ta lāks murdis suure kauni sirelioksa ja otsis ūles tānava, kus varemetses maja ees vedelesid kōverdunud armatuuriotstega betoonikamakad.

Tardunult vahtis tüdruk tuhmunud verelaiku sillutisel. Siin lõppes Titi elu. Juhus, juhus, ikka jālle juhus... Kas selleks oli vaja Diana Pollmannil Hiiumaal sūndida, et kuskil kodumaast kaugel-kaugel vōōras linnas pohmeluses pāi, pārast totrat trallamist varingu all hukkuda?

Ruthile meenus, kuidas Titi hommikul pārast Jani lahkumist kodust ja omastest rāākis. Kuidas Titi ūtleski, kahetsedes, et nad Janiga ei lāinud? «Kui inimehe tahab, jōuab ta kohale, ainult peab olema koht, kuhu minna...» Titi ei jõudnud kohale. Tagasiteed Titi ei nāinud, avameelsusehoos vōis ta kodust ainult aralt unistada. Ja kuivōrd tōsine oli see unistuski? Oma kodust ja perekonnast ei armastanud Titi kunagi rāākida, Ruthil oli mulje, et tal oli seal midagi juhtunud: maal ta ei kāinud, viimasel sōjasuvel kahekesi koos elades ei teinud ta kodust kordagi juttu, paistis, et kodusaarega olid tal kõik side-med katkenud. See oli Titi saladus ja seda ei saa Ruth iialgi teada.

Sōja eest pōgenes Titi ūlepeakaela, vintis pāi, kāega lūēes, ta tormas mõtlematult nagu peast segi tundmatule vastu. Mida ta sellest pagemisest lootis? Mida ta ūldse tulevikult ootas?

Kui saaks tulevikku teada! ohkas Titi. Kas tema igatsuses ja mures oli mingi eelaimdus? Oli tal ju siis ainult kaks pāeva elada jāānud... ja miks muutus ta ākki hoolimatuks, jōi, tantsis ja laulis, vōttis kõik, mida anti, justkui vōtakski viimast? Ja see oli ju tema enda idee — minna komandantuuri vōi staapi otsima... Mis temaga juhtus? Vōi tuli ākki seal viina ja sōdurite keskel lootusetus ja siinolemise mõttetuse tajumine? Ta ei nāidanud seda vālja, ei nutnud ega ahastanud nagu tema, Ruth, korduvalt, vastuoksa — ta bravuuritses, kilas ja nāis olevat valmis ūkskōik milleks. Äkki tundis ta tōesti, et talle pole selles sitases maailmas, nagu ta ūtles, enam midagi muud peale teevee ja māruli jāānud? Miks muidu tahtis ta mõistust kaotada, kōike unustada, mitte millestki hoolida — miks kūll?

Kas ma olen Titi surmas süüdi? valutas Ruth sūdant. Kui nad poleks linna tulnud... Kui Jan poleks āra lāinud... Kui Prahas poleks alanud ūlestōus... Kui nad oleksid koos Janiga siit varem lahkunud... Kui ta poleks Titit kuulda vōtnud ja Eestist pageda otsustanud... Kui ta poleks Titi juurde elama lāinud... Kui ta viimane kodu poleks maha pōlenud... Kui

Vahurit poleks ära viidud... Kui tädi ja tema perega poleks seda juhtunud, mis nendega juhtus...

Kaugemale enam Ruth ei jõudnud. Sündmuste ahel näis lõputuna ja kõik lülid olid omavahel seotud. Kuidas ütles Gotthold Kollenberg? Saatus või juhus...

Kunagi pole vist tema, Ruth, Titit õieti mõistnud. Ta nägi ja hindas ainult välist, taunis Titi kergemeelsust ja pealiskaudsust, aga mis toimus Titi hinges, sellesse ta tunginud polnud. Ta ei mõtelnud sellele, et Titil võiks hinge taga midagi peidus olla, sest ta oli tegelnud ainult oma hingega ja mõtelnud ainult endale. Aga miks lasi ta ennast üldse Titist mõjutada? Või polnud ta seda teinud? Aga mis teda siis Titiga sidus? Ruth ei osanud sellele vastata. Titi purustatud keha lebas kuskil ühishauas ja siin, Ruthi jalgade ees, oli ainult tema vere tume laik.

Ruth asetas sirelioksa tänavale betoonimüraka kõrvale maha, surus nuukse tagasi, äkki hakkas tal selle inimtühja tänava ees hirm ja ta kiirustas minema.

Jõudnud tuttava väljaku äärde, kus seisis hulk veoautosid ja sagis palju sõjaväelasi, kuulis ta korraga, kuidas keegi vene keeles hüüdis:

«Tütarlaps! Tütarlaps!»

Ruth vaatas ringi, keda hüütakse, ja nägi sõdurit, kes käega viibates tema poole tõttas. See oli Aljoša.

Ruth tahtis minema joosta, kuid tundis, et tal pole selleks jõudu. Ta tardus paigale.

«Tere,» hingeldas noormees temani jõudes. «Kas te käisite staabis? Štaapi ei ole enam seal.»

«Ma tean,» ütles Ruth.

«Ja kapten Andrejev on ära... Ja Popov on kurat teab kus, kadunud nagu tina tuhka, vist on midagi juhtunud...» Aljoša vaatas tüdrukule süüdlaslikult otsa ja laiutas käsi. «Ma ei tea rohkem midagi... Kuskilt ei saa teada... Mitte kuskilt.»

Ruth noogutas vaikides.

«Eks ole, te mõtlete minust väga halvasti?» uuris poiss. «Ei ole vaja... Õnnetu juhus... Mis kõik siin ei juhtu... Saate aru... Kui Fedja sellest kuulis, pidi ehmatusest ogaraks minema... Purjus peaga jauras, kaine peaga nuttis... Ausõna, Fedja nuttis.»

Ruth vaatas Aljošat ükskõikse pilguga. Mis tähtsus sellel veel on, kas keegi Fedja nuttis või ei?

«Aga mida teie peale hakkate? Kas lähete koju?»

Ruth ei vastanud.

«Ma sõidan täna ära... Me lähme Dresdenisse... Ma usun, et näen seal oma isa... Ta on ka sõjaväes, ta on inseneri-vägede major. Ma sain teada, et nende väeosa on kuskil seal...

Võib-olla kohtume... Ma pole teda kaks aastat näinud... Viimase kirja sain seitse kuud tagasi... Võib-olla ta on surma saanud... Aga mul on niisugune tunne, et me kohtume... Seda võib ju juhtuda, kas pole? Sõjas juhtub kõike... Aga enam pole sõda... Enam pole.»

«Ma lähen,» ütles Ruth ja hakkas pikkamisi üle väljaku minema.

Äkki oli ta seisvate autode keskel. Ta vaatas ehmunult ringi. Paar sõdurit hakkasid midagi hõigates tema poole tulema. Ja alles nüüd jõudis tema teadvuseni see, mida Aljoša oli rääkinud. Ruth pöördus ja tormas tagasi sinna, kus nad olid kohtunud. Aljoša seisis endisel kohal ja vaatas tema poole.

«Mis te ütlesite?» küsis Ruth ärevalt. «Kuhu te sõidate?»

«Dresdeni,» vastas poiss imestunult.

Dresdeni, Dresdeni... Umbes kakssada kilomeetrit Dresdeni, sada viiskümmend Prahani...

Äkki pahvatas Ruth:

«Kas te... kas mind saate kaasa võtta?»

«Kuhu?»

«Dresdeni.»

Ruth ootas pingsal ilmel vastust, nagu sõltuks sellest midagi väga tähtsat maailmas ja samas teadis ta imeselt ja lõplikult, et ükskõik mida talle öeldakse, sõidab ta juba täna siit ära.

Juba mitu nädalat ootab Ruth Vahurilt kirja.

Iga kord välja minnes ja koju jõudes heidab ta lootusrikka pilgu läbi veidi mõlkis plekist kirjakasti kolme augukese, lootes midagi vastu valendamas näha, kuid ei, kast jääb ükskõik-selt tühjaks, nagu oleks ta Vahuriga ühel meelel, et kirjutada pole mõtet, kuna vastust niikuinii ei tule.

Kui Vahur nüüd ainult teaks, kuidas mõtet oleks! Takka-järgi on Ruth kümneid kordi kahetsenud, et ta Vahurile teisiti ei vastanud — mis tal tookord ometi arus oli, õigemini, mis tal üldse arus oli? Viimane küsimus röövib tüdrukult igasuguse rahu, sest nüüd, kus ta päevad ja ööd läbi tegeleb Vahuriga ja ainult Vahuriga, ei suuda ta endale selgeks teha, kuidas võis ta sügisest suveni puuslikku mängida, tunded maha suruda, iseend lausa visa kiuslikkusega petta. Ma olen vist ikka ebanormaalne, teeb tüdruk järelduse. Isegi Looritsale mõtlemine ei mõjuta teda täna enam nõnda nagu kümme kuud tagasi. Või on tõesti nõnda, nagu räägitakse, et aeg teeb oma töö? Ehk oligi too tagasikäik ja tõrjuv üksiolek ülivajalik, lastes temas kõigel settida ja selgineda ning igal asjal oma õige koha leida?

Ja Ruth ei andesta endale sedagi, et ta Balti jaama ei läinud.

Ta oleks pidanud direktorile põhjuse ära rääkima — küllap siis... Ikkagi rindelesõit! Aga kohtumine Vahuriga oma üllatava tagajärjega lõi tüdruku nõnda rõõpast välja, et ta kartis ennast ja häbenes tõde, talle tundus kohatu direktorile midagi endast ja Vahurist rääkima hakata, pealegi oli isegi sel hetkel kõik veel kuidagi ebaselge ja habras. Kuidas puistad sa võõrale inimesele oma hinge?

Ning nõnda ei jäägi praegu muud üle kui kirjakasti piiluda, oodata ja lootma. Ruth mõtleb, et kõige koledam maailmas ongi teadmatus — ühelt poolt ärgitab see küll lootma, sunnib vastu pidama ja end kokku võtma usus, et ühel ilusal päeval asendub teadmatus teadmise ja annab igatsetud rahu, teiselt poolt aga oi kuidas see piinab hinge, tapab tahet midagi teha ning sätib kõik rahutuse tõusudes-möönades päevad üksteise sarnasteks!

Otsekui oleks sellest kõigest veel vähe, millega Ruth praegu maadlema peab, otsib ühel päeval kino direktor enne seansi algust ta üles, kutsub oma kabinetti ja küsib ilma pikema sissejuhatusega:

«Kas teie isa, preili, Ruth, on kapten Juhanson?»

Ruth vaatab direktori poolpaljast pealage ja väikesi pakse sõrmi, mida kaunistavad mitu kiviga sõrmust ning mõtleb ärevalt, mis võiks juhtunud olla. Kas on kuskilt ilmsiks tulnud tema isa poolehoid nõukogude võimule? Või tundis keegi kinokülastaja ta ära? Mõni kooliõde ehk? Või keegi Patareist? Üks kõik, tulgu mis tuleb, otsustab tüdruk ja ütleb:

«Jah.»

«Seda ma arvasin,» noogutab direktor. «Te kunagi rääkisite mulle sellest...»

Ruth ajab oma imestavad kulmud veel kõrgemale.

«Ma ei ole rääkinud.»

«Ei ole?» imestab direktor. «No siis rääkis preili Diana... Muuseas, kuidas teie sõbratar üldse elab? Ma pole teda ammu näinud. Ütelge talle, et pole ilus vanu sõpru ära unustada.»

«Mis isaga on?» küsib Ruth kärsitult.

«Isaga? Teie isaga on niisugune lugu, et...» Direktor trummeldab sõrmedega tema ees laual lebavale ajalehele ja otsib sõnu: «Aga võib-olla olete juba kursis —?» küsib ta lootvalt.

«Millega?» hakkab Ruth halba aimama.

«Mis temaga on juhtunud...»

«Aga mis on?» hüüatab tüdruk.

«Rahu, rahu... Tähendab, te ei tea... Ma mõtlesin, et minu kohus on teie tähelepanu sellele juhtida... Te olete üksik, teil on niigi raske elu...»

«Taeva pärast, milles on asi?»

«Tänases lehes... on üks artikkel... Vaadake...» Direk-

tor keerab lahtise lehe Ruthi ette ja torkab sõrme teise lehekülje joonealusele

Ruth loeb suurte tähtedega pealkirja: «Ma pääsesin punasest põrgust.» Ja selle all väiksemas kirjas: «Leitnant Ilmar Kalda jutustab.»

Ruth vaatab küsivalt direktorile otsa, see kummardub üle laua ja näitab kuskil keskpaigas asuvale lõigule.

Esimesena märkab Ruth isa nime. Ta tunneb, et läheb üleni kuumaks. Erutust maha surudes hüpleb pilk ette- ja tahapoole ning esialgu ei taipu ta üldse, millest lõigus räägitakse.

«Lugege rahulikult,» jõuab direktori hääl temani ja ta võtab end kokku.

«Kui me olime veel Uuralite taga ja seal täielikus teadmatuses, räägiti mulle, et kapten Juhanson Tallinnast (endine narvakas) ja paar teist ohvitseri olid punakomissaride poolt arreteeritud ja likvideeritud, kuna neid kahtlustati spionaazis Inglismaa kasuks. Muidugi seda ei olnud, ohvitserid lihtsalt vestlesid omavahel inglise keeles, et seda mitte ära unustada, aga ärahirmutatud bolševistlike ninameeste umbusule sellest juba piisas. Muidugi oli see järjekordne ettekääne, et eesti rahvuslikku sõjaväekaadrit hävitada.»

Ruth loeb kirjutise kaks korda läbi, enne kui kõik temani jõuab. Ta käed vajuvad jõuetult rüppe ja ta vahib arusaamatuses direktorile otsa.

Direktor laiutab kaastundlikult käsi.

«Kas teie isa oskas inglise keelt?»

Ruth noogutab tummalt.

«Ja Narvast oli ta ka?»

Ruth noogutab ja sosistab:

«Ei, ei, see ei saa tõsi olla...»

«Juhtub koledamat, koledamat juhtub,» ohkab direktor. «Võtke leht kaasa, lugege kogu see lugu läbi. See on kohutav, mida see inimene kirjutab... Vaesed eesti mehed! Ja Paul Pinnat ja Ants Lauterit ka ei ole enam... Näljutati Siberis surnuks! Kohutav, kohutav...»

Ruth ei kuula, mida teine räägib, ta arutab valjusti:

«Aga Juhansone oli mitu... Ühed olid Juhansonid, teised Johansonid... Ma ise tean kolme... Üks oli veel isaga ühel ajal Narvas. Eesnime siin ei ole...»

«Tahate, ma annan teile head nõu?» ütleb direktor sõbralikult. «Minge toimetusse, katsuge selle leitnant Kalda aadress saada ja otsige ta üles. Ega teie süda enne rahu saa. Tehke seda. Ja annaks jumal, et see on keegi teine!»

«Jah, tänan,» tõuseb Ruth.

«Võtke ajaleht kaasa!»

Kui seanss on alanud, jääb Ruth vestibüüli istuma ja loeb artikli otsast lõpuni läbi.

Keegi leitnant Kalda, kes kuskil Velikije Luki all sakslaste poole üle läks, Berliini toimetati ja sealt mingisugusest laagrist, kus olevat suurepärase kohtlemine ja toit olnud, alles hiljuti vabasse Eestisse jõudis, jutustab eestlastest mobiliseeritute kohutavatest kannatustest tagalas, väeosade halvast formeerimisest, relvade puudumisest, näljast, umbkeelsete punakomandöride toorusest, piinarikastest õppustest, väevõimuga vande-
tootuse andmisest, vaevalisest teekonnast rindele, ekslemistest pimeduses ja tuisus... Fakte on vähe, kirjutis kubiseb vägisõnadest ja lamedast sõimust.

Kirjutis Ruthile erilist muljet ei jäta, ta tunneb vaistlikult, et siin pakutakse üle. Pealegi teab Ruth, et Pinna ja Lauter elavad: pärast Vahuri lahkumist kuulas ta paaril korral Lenigradi eestikeelseid saateid. Ta ei hakanud direktorit parandama, see veel puuduks... Kuid direktori nõuannet otsustab ta järgida ning läheb toimetusse. Kui ta on seal oma tuleku põhjuse ära rääkinud, tuntakse sekretariaadis talle siiralt kaasa, helistatakse kuhugi ja varsti ongi Ruthil aadress pihus.

Põksuva südamega koputab tüdruk kuskil Kadrioru kivi-
majas uksele, kus ilutseb kuldne silt: «B. Kalda».

Ukse avab hallipäine kidur vanamees, silmitseb külalist umbusklikult, ei taha hea meelega võõrast üle läve lasta, alles siis, kui esikusse ilmub üks noorem naine — peagi selgub, et see on tema tütar —, pääseb Ruth korterisse ja juhatatakse tuppa, kus laua taga istub noorepoolne mees ja pahvib suitsu. See on Ilmar Kalda. Ruth paneb tähele, et laual on poolik pudel, paar napsiklaasi ja mõned taldrikud kartulipudruga.

«Ilmar, sinu juurde,» ütleb õde ja jätab Ruthi vennaga kahekesi.

Ilmar Kalda on pikka kasvu veidi kange hoiakuga noormees, viimast võib ehk sellega seletada, et ta püüab näida kainemana kui ta on. Tema silmalaud on kottis, pilk veidi hägune, kogu ta olemises on midagi niisugust, mis hakkab Ruthile esimesest pilgust vastu.

Ruth tutvustab, kes ta on, ja palub täpsemaid andmeid oma isa kohta... kui see on tema isa.

Ilmar Kalda lükkab laua alt tooli välja ja pakub istet, tahab ka napsiga kostitada, kuid Ruth keeldub. Ka sigarettidest ütleb tüdruk ära. Erariides leitnant ohkab pettunult, valab endale klaasitäie ja kallab kurku.

«Kelle käest te seda kuulsite?» pärib Ruth.

«Ah et arreteeriti... Räägiti...»

«Kas te olite ühes väeosas?»

«Väeosi siis, alles formeeriti...»

«Kas te tundsite teda isiklikult?»

«Ei tundnud.»

«Aga kuidas teile just tema nimi nii hästi meelde jäi?»

Teel siia on Ruth kõik küsimused mitu korda läbi mõelnud. Kuid leitnant Kaldale ei meeldi vist need prokurörlikud küsimused, ta muutub rahutuks, valab endale uue klaasitäie ja nähvab:

«Lihtsalt jäi — ja kõik.»

«Aga kust te seda kuulsite, et ta Narvast on?»

«Räägiti...»

«Aga Narvas oli veel üks Juhanson...» ütleb Ruth. «Õigemini Johanson. Äkki on jutt hoopis temast?»

Kalda põrnitseb tüdrukut vastumeelselt.

«Mina räägin seda, mida mulle räägiti ja mis mul meelde jäi... Ma saan aru, et teie ei taha seda uskuda. Kes see tahab... Aga seal kõnges eesti poisse sadade ja tuhandete kaupa.»

«Tuhandete kaupa?» imestab Ruth. «Mis te räägite?»

«Selles punases põrgus —»

«Aga mis ta eesnimi oli?» katkestab Ruth leitnanti. «Kas seda ka mäletate?»

«Küll ma juba mäletan,» pomiseb leitnant.

«Ütelge siis,» käib Ruth peale.

«Kas te ise oma isa nime ei tea?» muigab Kalda äkki.

«Palun ütelge teie, saage aru, kui tähtis see mulle on!»

«Sama nimi mis mul... Ilmar. Kas nüüd usute?»

«Isal oli... kaks nime,» ütleb Ruth katkeva häälega.

«Tal võis ka kolm nime olla...» uriseb leitnant.

«Isa nimi oli Valter Ilmar.»

«Täpselt.»

«Olete kindel?» Ruth tunneb, kuidas tema kurk tõmbub kiu-
vaks.

«Olen küll. Nali on ju selles, et ta oli...» Kalda vaatab uuri-
valt tüdrukule otsa.

«Mis ta oli?»

«Ta oli ju... poolpunane või mis. Kaasajooksik. Oli tahtnud isegi parteisse ronida. Aga ka see ei aidanud — vaat! Ära tapeti... omade poolt, nii-öelda. Jah, komissaridele ei tähendanud see midagi. Põmm — ja valmis! Nii et teie kallil papal ei vedanud...»

Leitnandi käsi sirutub uuesti pudeli poole. Ruth ajab end pikkamisi püsti ja küsib tuhmilt:

«Ja rohkem... ei tea te midagi?»

«Ei tea... ega tahagi teada!»

«Aga... aga kas te teate veel kedagi, kes on tagasi tulnud ja võib midagi rääkida?»

«Eks neid ikka ole... aga mina küll juhatada ei oska. Kas te siis minu juttu ei usu?»

«Ma ei tea...» ütleb Ruth abitult.

«Ärge uskuge, kui ei taha,» saab Ilmar Kalda äkki tighedaks. «Aga nii see oli... Põmm — ja valmis. Ära tapeti, mättasse löödi. Seda nad seal oskavad...»

Ruthil on tunne, nagu oleks mehel laua taga hea meel, et ta ühte ja sama korrata saab.

«Aga kas te hiljem... temast midagi enam ei kuulnud?»

«Mis seal enam — mis läinud, see läinud.» Ilmar Kalda vahib tüdrukule otsa. «Sant mees oli olnud... bolševikkudega mestis... Sai oma palga... omade käest! Meist keegi teda taga ei nuta...»

Ruthile tõuseb veri näkku.

«Vabandust, et... tülitasin!»

Ruth ei mäleta täpselt, kuidas ta ust paugutades toast väljus ja leitnandi õest mööda tormas. Ta ei suuda linna poole minna, vaid keerab siiasamasse parki ning vajub esimesele pingile istuma.

Tõenäoliselt rääkis see vastik tüüp tõtt... Ta teadis liiga palju. See ei saa juhus olla. Ja milleks oli tal vaja valetada? Et niisugune inimene võis tema isa vihata, pole kahtlust...

Vapustatud tüdruk istub pargipingil tükk aega. Jah, senine teadmatus oli kole, südames pesitses ikkagi vaikne lootus, et kord tuleb päev, kus isa tagasi tuleb. Ruth polnud uskunud kõiki neid hirmujutte eesti mobiliseeritute saatusest, ta teadis ju, et eesti väeosa on olemas, tihti kujutas ta mõttes ette, kuidas isa koos teistega lahingutes on ja mehi võitlusesse juhib. See näis nii loomulik olevat, sest kuni tänase päevani polnud põhjust midagi muud arvata. Aga nüüd on.

Koju jõudes räägib Ruth kõik Titi vanaemale ära ja nad nutavad mõlemad. Järgmised päevad ja ööd on täis rahutust ja valu. «Mul pole enam kedagi, mitte kedagi,» kordab Ruth ikka ja jälle. Ühelt poolt tundub see lausa võimatuna, teiselt poolt aga ei suuda ta enam uskuda, et veel võiks midagi loota. Mida üldse on veel elus loota, mida?!

Kino direktor, kuuldes Ruthi visiidist leitnandi juurde, avaldab talle siirast kaastunnet, sõimab kommuniste ja loodab Saksa relvade jõule. «Eesti rahvas on loodud kannatama,» lausub ta peaaegu pateetiliselt. «Ja me igaüks peame oma saatusekarika tühjaks jooma — meelt valitsedes, end kokku võttes, paremale tulevikule lootes. Peaaegu pole perekonda, keda poleks puudutanud sõja julm käsi. Aga eestlased on visad ja elavad edasi. Võtke end kokku, preili Ruth, ja uskuge, tulevad päevad, kus te tunnete jälle elust täit rõõmu.»

Direktori ilukõne jätab Ruthi külmaks ja ta teeb, et kabinetist rutem minema saab.

Midagi ei saa vägisi endast kaugele tõrjuda, tajub Ruth järgnevate päevade jooksul. Nii nagu pärast ema surma rääkis ta temaga veel kaua-kaua hilistel õhtutundidel, meenutas, mida ema ütles või tegi; nii nagu teda saatsid Arnold Looritsa ja venna mälestus, nii kõnnib ta nüüd mõttes lugematuid kordi isaga koos. Nad kõik on temast kaugel, aga nad on temaga, nad seisavad ta kõrval ja hingavad temaga ühte õhku. Ikka ja jälle mõtleb ta, mida võiks isa talle praegu ütelda, kuidas lohutada ja elujulgust jagada... Jah, kedagi neist ei too aeg enam tagasi, lähevad päevad, nädalad, kuud ja aastad, mälestused tuhmuvad, aga kaotusevalu jääb. Võimatu uskuda, et ta kunagi elus sellest kõigest täielikult üle saab! Ja Ruth tunneb, et nii palju tähtsat, mis ta varasemale elule sisu andis, on temalt armutult röövitud.

Nädalapäevad hiljem leiab Ruth postkastist väliposti numbriga kirja. Enam ta ei julgenud seda isegi oodata.

Ta loeb:

«Tere kaugelt. Kell oli ligi pool kaheksa, kui meie rong Balti jaamast liikuma hakkas. Teid ma perroonil ei näinud — seda oli arvata. Jätsin ema, isa ja vennaga hüvasti, hüppasin rongi ja vahtisin Tallinna torne senikaua, kuni nad paistsid. Teisel pool Ülemistet kadusid nad metsatukkade taha. Tuju hakkas langema ja teatav melanhoolsus võttis maad. Püüdsime seda paremate paladega peletada, aga abi oli vähe. Nüüd oleme siis kohal. Vedeleme mingi sihi ja eesmärgita ühes väikeses vene külas oma kolmesaja kilomeetri kaugusel kodumaast. Me koos Juhan Allaga oleme kahurväes. Vähemalt see lohutus on olemas, et kord pöördume kindlasti tagasi, sest mingisugust ohtu siin ei esine. Jalaväes jah — rindel on hoopis kurat lahti ning ka kaitsepataljon, s. t. metsa puhastamine pole mingi süütu nali. Aga siin — noh, elame, vahime... Ja mõtleme, kui totter on see kõik, mille nimel me siin üldse peame olema. Üldse, kui hakkad kogu selle krempli üle mõtlema, tekib tunne, et... Aga hea küll — ega see seletamine midagi aita! Ma ei julge Teilt vastust oodata, kuigi iga sõnum kodumaalt on kulda väärt. Arvake, mida tahate, aga ma mõtlen Teie peale väga palju. Kui Teie mõtleksite kas või murdosa sellest, oleksin ma õnnelikem inimene maamuna peal ja tahaksin igal juhul elu ja tervisega tagasi jõuda, kui kogu see märul lõpeb. Raske on olla, kui sind keegi ei oota. Muidugi omaksed, nemad niikuinii. Aga mul on väga raske, kui mind ei oota tütarlaps, keda ma tõsiselt armastan. Te ei usu? Ärge uskuge. Aga mõtelge siiski Rocca al Mare klaaskuulile — ehk aitab see meil kõigil vastu pidada ja ikka veel millelegi loota. Ma

ei oota vastust, kuigi, jah, ainult seda ma ootangi. Tervitab Vahur.»

Erutatud Ruth loeb kirja kolm korda läbi, paneb enda ette, istub ja mõtleb. Aga mida siin mõelda: on selge, et kui tal veel üldse maailmas kedagi lähedast on, siis on see inimene, kelle kirjutatud kiri lebab tema ees laual.

Veel on. Üksainus. Päril üksainus.

Sõda oli lõppenud, aga kõik, mida Ruth Aljoša kabiini aknast nägi, rääkis sõjast ja ainult sõjast.

Purustatud hooneid oli maal küll vähe, ainult üksikud, kuid siin-seal kahel pool maanteed kraavis ja põlluserval võis näha poolpõlenud tanke, upakil veoautosid, külili mootorrattaid ja ümbertõugatud suurtükke. Kõik nad olid justkui risu kõrvale lükatud, sest teed pidid olema lahti ja vabad, et tulla ning minna. Ja neid tulemusi ja minemisi jätkus küllaga: ühed autod sõitsid neile vastu, teised kannul, alatihtu tuli oodata ja vangide kolonne läbi lasta. Ja neid sõjapõgenikke, kes küll kärudega, jalgratastega, vankritega ning päris ilma milletagi, käe otsas või seljas kompsud, neile vastu voorisid! Inimesed olid nagu kuskilt paisu tagant välja lastud, jäi mulje, otsekui oleks ülemaailmne rahvasterändamine alanud.

Ruth vahtis inimesi ja püüdis tabada nende ilmeid. Siin oli kõike: vaevatuid-piinatuid, mureliktõsiseid, süngeid ja morne, aga ka elevil-rõõmsaid ja naerutujulisi, küllap viimased kuulusid rohkem võõramaalastele, kes otsisid teed kodumaale, koju.

«Vaadake, Aljoša!» hüüatas Ruth ja viipas paremale.

Maanteeserval olid Vene sõdurid ühe lehma sisse piiranud, üks lüpsis katelokki, mida teine hoidis, ümberringi seisjad naersid.

«Saksa lehm! pole sellest midagi, et Vene sõdur teda lüpsab,» ütles Ruth.

«Küll peremehel oleks,» muigas Aljoša, «aga ega ta loll ole, et oma nina vahele topib.»

Ruthi erutas see sõit. Ühelt poolt andis too kiire, järsk otsus kergenduse, nagu oleks sellega koos midagi väga-väga olulist lõplikult lahendatud, teiselt poolt aga tuli kogu aeg üha kasvavat ebakindlustunnet maha suruda, sest võimatu oli ette teada, kas ta üldse jõuab sinna, kuhu tahab minna, ja mis teda seal ees ootab.

Üks oli selge: midagi tema elus on muutunud, tema Berliini-periood on möödas ja tõenäoliselt ei tõsta ta enam kunagi oma jalga sinna tagasi. Aga kas see ülepeakaela otsustatud edasiminekuks annab seda, mida süda janunes, oli teadmata. Kuid minna tuli, leidis tüdruk nüüd autos Aljoša kõrval istudes, igal

juhul tuli minna, sest enam poleks ta seal üksi vastu pidada suutnud.

Vanad Kollenbergid olid Ruthi plaanist kuuldes algul üpris jahmunud ning hakkasid paluma, et ta tõsiselt järele mõtleks. Võtta praegusel segasel ajal nii pikk sõit ette ja veel mingis Vene sõjaväemasinas — kas see pole hullus? Heake küll, et Dresdenini, aga kuidas edasi? Ja mismoodi ta oma hinge sees hoiab, kui päevadeks või nädalateks maanteele passima jääb? Kas ta arvab, et talu uksele koputamine aitab? Kas loodab, et teda, sõjapõgenikku, suure lahkusega vastu võetakse?

«Aga Jan läks ka,» vastas Ruth rõhutatud kindlusega ning selle peale ei jäänud Kollenbergidel muud üle kui käsi laiutada.

Proua Idale käis eriti vastu see, et Ruth kavatses Aljoša masinaga minna. «Kuidas te ometi võitel!» vangutas ta nõrdinult pead. «Sellesama inimesega, kes on peaaegu teie sõbranna surmas süüdi...»

Aga ka sellele oli tüdruk juba mõtelnud ja asja endale selgeks teinud.

«Ei,» ütles ta. «Aljoša ei ole süüdi. See oli õnnetus.»

«Kes siis oli süüdi?» ärritus proua Ida. «Ega te taha ometi ütelda, et teie sõbranna ise?»

Jah, just seda tahtis Ruth ütelda, aga ta ei teinud seda: praegu ei tulnud need sõnad huultele.

«Hea küll, hea küll,» pomises ta, lõpetades kiirustades pakkimise ja tänas südamest Kollenberge kõige eest, mis nad tema heaks olid teinud. Ruth kirjutas nende aadressi üles, libistas viimase pilgu üle plüüsriidega kaetud diivani, toapalmi ja pildi, kus laev tormisel merel oma viimast heitlust pidas, naeratas teda murelikult silmitsevale vanapaarile ja läks. Ta peaaegu jooksis trepist alla, nagu kartes, et miski võiks teda sundida otsust muutma, läks tõtlikul sammul mööda tänavat, heitmata kordagi pilku tagasi, sest ta tundis äkki, et kõik see, mis jäi selja taha, pidigi sinna jääma ja kuhugi kaduma, viimase pilgu mälestust polnud talle enam vaja — milleks?

Kui nad sõitu alustasid, tegi Aljoša Titist juttu. Ruth ei tahtnud Titist rääkida, kuid ta ei takistanud poissi, sest sai aru, et Aljošale oli seda vaja. Aljoša näis tahtvat lõplikult veenduda, ega tüdruk teda üheks süüdlaseks pea, ta esitas küsimusi ja kui Ruth kohe ei vastanud, siis vastas ise.

Jah, kes võis seda arvata, et see nii läheb... Mida oleks pidanud tegema, et seda poleks juhtunud... Kui oleks osanud ette aimata...

«Jätke, Aljoša,» lausus Ruth. «Pole vaja. Kui ma peaksin teid milleski süüdlaseks, siis ei istuks ma praegu siin.»

Kahtlemata oli see argument ja Aljoša jäi tükiks ajaks vait. Siis ütles ta:

«Teie sõbranna surm oli vist viimane surm, mida ma selles sõjas nägin. Ja see jääb elu lõpuni meelde, sest see oli nii... rumal ja mõttetu.»

Jälle tuli auto seisma jätta, et pikka ussina looklevat vangide kolonni mööda lasta. Autojuhid ees ja taga pistsid pead aknast välja ja hakkasid vangide saatjate kallal karjuma, viimased ajasid sakslased kraavi ja põlluservale ning masinad pääsesid uuesti liikvele. Veidi hiljem tõkestas tee punnis udaratega hulkuv lehmakari.

«Aga miks ikkagi Prahasse?» küsis Aljoša, kui nad jälle liikuma said. «Ja Dresdeni kaudu? Ma ei saa aru! Õigem oleks ju Varssavi kaudu otse koju, ah?»

«Aga te ei sõida ju Varssavisse.»

«Mina muidugi ei sõida... Aga võib-olla kuu aja pärast sõidan kah.»

«Kuu aega ma enam oodata ei saa.»

«Miks?»

Ruth mõtles viivu ja ütles:

«Süda ei luba.»

«Aa,» venitas poiss. «No kui süda ei luba, siis on asi selge.»

Mõne aja pärast hakkasid nad «sina» rääkima, Aljoša alustas peaaegu märkamatu esimesena ja Ruth tegi talle järele.

«Ja mida süda sealt Prahist siis leida loodab?» päris Aljoša poolnaljatamisi.

Ruth vahtis üksisilmi ette maanteele ja ütles mõtlikult:

«Printsi.»

«Printsi?» heitis Aljoša kaassõitjale imestunud pilgu. Kas tüdruk tegi nalja? Selle nägu oli aga tõsine. «Nagu muinasjutus?»

«Nagu muinasjutus,» noogutas Ruth.

«Aga muinasjuttudes otsivad printsid ikka kuningatütteid seitsme mäe ja seitsme mere tagant?»

«See oli vanasti,» vastas Ruth ja lisas: «Enne sõda.»

«Jah,» noogutas Aljoša asjalikult, justkui oleks suurt tõde kuulnud. «See oli enne sõda. Nüüd on kõik teisiti.»

«Jah.»

«See on hea, kui on kuhugi minna, kus oodatakse.»

«Ma ei tea, kas oodatakse, aga ma loodan.»

«Lootuski on midagi... Kui ma ükskord koju lähen, siis pole seal mind kedagi ootamas.»

«Mitte kedagi?»

«Mitte kedagi.»

«Aga isa?»

«Isa on kuskil siin, ma rääkisin. Leningradis pole kedagi. Läksid kõik. Ema, õed, onu ja tädi, nende lapsed. Blokaad...»

Aljoša jutustas, kuidas paari nädala jooksul kõik näljast kokku varisesid ja teab-kuhu maeti, viimasena elas veel üks tädi, kes talle kirjutaski, kirja alla oma nime kõrvale oli temagi nõrkusest väriseva käega risti joonistanud: küllap teadis ka tema, et tal pole enam palju päevi antud.

Lihtsus, kuidas Aljoša omaste surmast rääkis, vapustas Ruthi. Aga kas siin oligi midagi imestada? Kui palju surma oli Aljoša oma sõjatee jooksul näinud! Ja kui inimene oma silmaga nõnda palju suremisi näeb, vist siis saabki surmast nii rahulikult rääkida, jah, siis vist saabki. Tema, Ruth, polnud ihusilmaga veel ühtki surma näinud, temani jõudsid ainult sõnumid ja kuuldused ning võib-olla just sellepärast mõjusidki need kohutavalt. Kui temagi oleks palju surma näinud, võib-olla oleks samamoodi tuim ning suudaks omaste kaotusest nii rahulikult kõnelda? Aga äkki see polnudki tuimus, vaid hoopis midagi muud, mida tema, Ruth, lihtsalt ei mõista? Kui Ruth nüüd ja edaspidi surmast mõtles, siis tuli talle ikka ja alati silme ette tardunud vereloik tänaval betoonmürakate vahel: see oli tema jaoks kõige konkreetsem sõnum surmast, selles justkui asus kõigi nende surm, kes talle elus kallid olid...

Dresdeni jõudsid nad varahommikul, peatusid pommirünnaku läbi maatas tehtud kesklinna lähedal, Aljoša käis väljas sõjaväelastega juttu puhumas ning oskas pärast seda viia Ruthi maanteeeservani, kust kaudu võis loota edasi pääsemist Tšehhi piiri poole.

«Aitäh, Aljoša,» ütles Ruth ja sirutas käe. «Sa lähed nüüd oma isa otsima, jah?»

«Eks sedagi,» noogutas poiss ja ta ilme oli veidi kurb. «Me ei kohtu elus vist enam kunagi, ega?»

«Ei tea.»

«Aga millal sa Eestisse tagasi lähed?»

«Ei tea. Ma ei tea mitte midagi.»

Aljoša noogutas mõistvalt.

«Aadressi sul anda ei ole?» küsis ta.

Ruth raputas pead. Korra mõtles ta Jani aadressi anda, aga loobus sellest kohe. Milleks veel seda vaja! Ja kas ta üldse jõuabki sinna? Kas seal ongi kedagi? Ja kuhu ta üldse satub —?

«Elage hästi,» ütles Ruth ja märkas, et oli Aljošat uuesti teietanud. Aga mis sellest? Kohe-kohe keerab ta selja ja läheb ega kohta enam iialgi seda heasüdamlikku Vene sõdurit; nende «sinast» ei jää midagi järele, järele jääb ainult mälestus.

Äkki haaras poiss tüdrukul õlgadest ja suudles teda laksudes põsele, lasi siis ruttu lahti ja jäi tüdrukule ehmunult otsa

vahtima. Kui nüüd Ruth naeratas, venis ka üle Aljoša näo lai naeratus, ta raputas tugevasti Ruthi käsi, hüppas masinasse, lehvitas veel läbi akna ja oligi läinud.

Ja nüüd seisiski üks võõras tüdruk võõra linna serval võõral maanteeotsal, kus polnud kellelegi loota, ja ta imestas tahtmatult, miks ta ei karda, miks ei tunne ta hirmu, miks valdab teda hoopis miski seletamatu õhin.

Ehkki Vahur oma kirjas väitis, et ta ei julge vastust oodata, saab Ruth juba samal õhtul valmis sõnumiga, mis on, nagu Vahur ütles, kulda väärt. Ruth on kirjas tagasihoidlik, ei räägi ta sõnagagi, mida tol lahkumisõhtul pimedas kinosaalis mõtles; arusaamise, et midagi on valesti tehtud ja miskit endale valetatud, jätab ta targu enda teada. Aga Vahuri kiri kinnitab tüdrukule vähemasti ühte, seda, et midagi väga olulist ehk kaotatud polegi, nagu ta arvama tükis, ja see annab kogu tema kulda väärt sõnumile helge ja lootusriikka alatoon, kuigi paberile ta midagi tarka ei pane: natuke kodusest elust, natuke filmidest, natuke ilmast — ja kõik. Aga eks alati ole nii, et tähtis pole mitte see, mida öeldakse, vaid see, kuidas öeldakse, veelgi enam see, mis ridade vahelt ja tagant helisema hakkab. Ning küllap helises Vahuri kõrvu mõndagi, sest uus rõõmu paksult täis kiri tuleb nobedasti. Oma elust ja sõjast ei räägi Vahur peaaegu sõnagi, ta lükib lõikude kaupa ritta kõik nende varasemad kohtumised ning leiab imetledes, kui palju ilusat on takkajärgi mäletada. Ei jäta ta jällegi klaaskuuli meenutamata, nagu oleksidki haraline puu ja klaaskuul need kaks, mis neid seovad. Küllap see nõnda ongi, sest kui Ruth klaaskuulist loeb, siis peab ta uuesti pimedale kinosaalile mõtlema ja endale vastu vaidlema: tõsi, tookord läks küll üks tähtis hetk elus mööda, kuid et enam ilusatesse päevadesse usku poleks, see ei ole õige; kõik-kõik räägib nüüd ainult sellest, et ilusad päevad on tõepoolest ees, ehkki üks kirjutab ainult ilmast ja filmidest ning teine heietab mälestusi.

Vahuri armastuseavaldusele esimeses kirjas Ruth ei reageeri. Ta lihtsalt teeb näo, nagu poleks seda tähele pannud. Muidugi on see teesklus, sest kuidas võib niisuguseid sõnu mitte märgata?! Loebki Ruth seda kohta kirjas kümneid kordi üle, mida päevi edasi, seda vähem ta muud kui üksnes ühte rida näeb. Ja neist sõnadest jätkub paljaks, nad justkui poevad Ruthi hinge ja kehha ning haaravad ta üleni endasse. Ruth oleks vägagi tahtnud samu sõnu omaenda käega kirja-paberile reastada, ta teebki seda, kuid ainult puhtale paberilehele, mitte kirja, mis kaugele teele peab minema. Ruthile tundub, et seda Vahurile ütelda on liiga palju, et selle tunnistamisega kirja teel annaks ta justkui suure tüki oma õnnesala-

dusest endast ära. Kui tahetakse mõista, mõistetakse niigi. Ruthil on nagu kade teisega jagada seda, mida ta endas kannab. Aga küllap on see hea kadedus, trööstib tüdruk ennast, sest see lükkab ainult edasi kõike, mis varem või hiljem niigi tuleb.

Aga muretust ja lootusrikkust ei anta Ruthilegi lõpmatult: jaanuari keskpaiku hakkavad ajalehes vilksatama sõnumid venelaste suurest pealetungist ning rinde õgvendamisest. Räägitakse ka rindelõigust, kus Ruth teab Vahuri olevat. Juba nädalapäevad ei tule talle kirja. Ja ühel päeval, libistades pilgu üle lehe surmakuulutuste, võpatab Ruth üht tuttavat nime tabades. Ta loeb:

«Kodumaa vabaduse eest võideldes langes idarindel

JUHAN ALLA

Mälestavad klassikaaslased.»

Juhan Alla! Ruthi silmade ette tuleb priske kräsupäine poiss Ralf Kressoni sünnipäevalt. Ta vilksatab ka peosaali uksele teiste keskel... Kas Vahur ei rääkinud, et Juhan Alla oli koos temaga Kohilas? Ja kas ta ei ütelnud tookord siinsamas toas veiniklaasi taga, et tema ja Juhan Alla on nende klassist ainukesed, kes rindele lähevad —?

Ruth loeb surmakuulutust mitu korda ja äkki haarab teda hirm. Miks Vahur ei kirjuta? Mis on temaga juhtunud? Ja Ruthi senine rahu on pühitud. Igal päeval, haarates ajalehe järele, käib ta silmadega surmakuulutustest üle. Kord mõtleb isegi Vahuri vanemad üles otsida, kuid ta ei tea täpset aadressi ja Ralfi taga otsima hakata ta ka ei taha. Hulluks teeb asja eriti see, et Ruthil pole kedagi, kellega oma muret jagada. Ei kõlba selleks Titi, veel vähem selle haige vanaema. Nõnda kannabki ta oma hirmu üksinda ja see on raske. Igal hommikul valvab ta aknal kirjakandja tulekut ning läheb talle koridori vastu. Aga kirja ei tule ega tule.

Siis juhtub ime: juhuslikult kohtub ta kinos enne seansi algust Vahuri venda Assot. Too ei tunne või ei märka teda, kuid Ruthil on Asso meeles, ta peatab poisi ja pärib erutust maha surudes Vahuri järele. Asso mõõdab võõrast tüdrukut imestunult ja uudishimulikult, teatab, et vend on Tartu haiglas, ei, ta pole haavatud, tal olevat miski neeruhäda ning ta on tükk aega tagasi hospitali saadetud. See uudis võtab Ruthil kogu pinget maha, ta elab uudist säärase õnnetundega üle, et ei märkagi Asso käest pärida, kus haiglas Vahur on: kui ta ringi vaatab, on poiss juba pimedasse saali kadunud. Aga ega selle üle polegi vaja eriti südant valutada, sest juba järgmisel päeval on postkastis kiri. Vahur räägib seal põgusalt seda-

sama, mida Ruth Asso käest kuulis, ütles, et jääb veel umbes nädalaks haiglasse ja palub endale kirjutada. Ruth ei kirjuta, kaks päeva hiljem, vabal pühapäeval, kogub ta kandekotti head-paremat ja sõidab varahommikuse rongiga Tartusse.

Kuigi pole külaliste vastuvõtuaeg, räägib ta vanemõele augu pähe ja tõttab põksuva südamega piki haiglakoridori viimase palati poole. Ruthi üllatuseks astub otse palati uksele vastu Vahur, halatt seljas. Nad vaatavad teineteist tummas imetluses, Ruth taganeb kohmetult koridori tagasi, toetub justkui kindlust otsides vastu aknalauda ega suuda muud kui kergelt ahhetada. Ja ega Vahurgi algul targemat tee: haarab tüdruku kae, raputab seda, laseb lahti, vahib talle naerunäol otsa, haarab uuesti mõlemad käed, aga õnnetuseks nõnda, et kandekott kukub Ruthi käest maha ning ühte-teist veereb mööda põrandavaipa laiali; mõlemad kükitavad haigele töödud kuklitepakikest, sigarette «Wiking» (need sai ta Titi käest), huulepulka ja puudri-topsi üles korjama ning kotti tagasi toppima. See tehtud, ajavad nad end uuesti püsti ja vaatavad sõnatult teineteisele otsa. Vahuri näol on imetlev naeratus ja Ruth hammustab huulde: taevake, ega ma ometi nutma tüki?! Ja alles mõne aja pärast jõuavad nad esimeste lauseteni.

«Te — te ei kirjutanud nii kaua!»

«Ma ei saanud. Mind tassiti sealt kandraamil rongile, kõik võttis aega...»

«Kuidas tervis on?»

«Ah, neeru jama, pidin valu pärast mööda punkriseina üles ronima! Arvati, et operatsiooni on vaja. Sõit käis mitu päeva — algul loomayagunis, alles Luugas saime laatsaretirongile ja siis läbi Pihkva Tartu.»

«Ja operatsioon?»

«Said ilma hakkama, taevale tänu. Paari päeva pärast peksavad juba välja.»

«Kui tore!»

«Muidugi tore. Saab natuke puhkust. Kas kompvekke tahate?» pistab Vahur kae taskusse ja sirutab pihutäie kompvekke tüdruku poole.

«Kas teid söödetakse siin kompvekkidega?» imestab Ruth naerdes. Äkki on ta kohutavalt õnnelik ja valmis kas või kõik kompvekid kinni pistma.

«Oh ei, meile jagasid laatsaretirongis kaks õde kotikesi. Kõti peal on kiri: «Heimat grüsst Dich». Ja sees olid küpsised, kompvekid, kuus sigaretti ja toos tikke — vohh! Ma polnud küll haavatud nagu teised sellid, aga peeti ikkagi selle armu vääriliseks.»

Pool tundi hiljem uitavad nad mööda linna. Vahur on kaubelnud valvearstilt, kellele kinkis jõulumarkitandist järele-

jäänud viiskümmend sigaretti ((kokku oli ta saanud, nagu sele-tab, sada kuuskümmend) ja neli sigarit ning too lubas lahkelt mundri ja sineli välja võtta ning kolm tundi linnas olla. «Kena mehike,» kiidab Vahur kompvekke mugivale tüdrukule. «Kaks nädalat tagasi andsin talle ühe hambapasta ja žiletiteri, käisin samuti väljas. Muuseas, me oleme Ralfiga paar korda kohtunud, ta käib ülikoolis.»

Ralfi meenutamine toob Ruthile pähe Juhan Alla surma-kuulutuse.

«Jah,» muutub Vahur süngeks. «Ma sain tulema kümnendal, madin läks lahti vist neljateistkümnendal. Meie pataljon sai jubedalt mööda kõri. Teised muidugi kah... Novgorod on langenud. Siia toodi üks Rebase poiss, kes sai pihta, ta rääkis mulle, et Alla on surnud. Ma lasin Ralfil kuulutuse lehte panna. Jah, Juhanit pole enam... Ausalt — mind lõi see teade täiesti tummaks. Koolivend seitse aastat, siis Kohilas, siis Feuerstellung, Võõritsa, Novgorod... Igal pool olime ninapidi koos. Ma ei suuda kuidagi harjuda mõttega, et teda pole enam. Ja enamus meie poisse läks... Mis sa teed — ja mind päätsid need idiootlikud neerud!»

«Küll on kummaline juhus,» imestab ka Ruth.

Nüüd peab tema oma uudiseid jutustama. Aga Ruthil polegi suurt midagi rääkida. Eks ole ta ju kirjades rääkinud kõigest, millest üldse rääkida maksis? Ja Ruth ei tahagi praegu kõnelda, ta tahab tema kõrval olla ja tema häält kuulata, midagi rohke-mat pole talle vajagi — see on suurim tasu hirmu- ja ootuse-päevade eest.

Väljas valitseb kuiv külm, tänavate ääred on täis kõrgeid lumevalle, teiste inimeste keskel sagimine häirib neid ja Vahur teeb ettepaneku üles Toomemäele minna. Ruth on varmalt nõus, täna on ta kõigega päri, tehtagu talle ükskõik missugune ettepanek.

«Vahur!»

Ülikooli nurga juures tõttab nende juurde Ralf.

«Oo, preili Ruth!» imestab Ralf ja, surudes vasaku kae südamele, kummardub galantselt. «Kah Tartus?»

«Jah,» vastab tüdruk napilt ja varjab tusatuju; ta heidab kiire pilgu Vahuri poole: ega too mõtle ometi Ralfi Toome-mäele kaasa kutsuda?

«Väga tore, väga tore! Ja leidsite kohe meie vapra sõjainva-liidi üles?»

«Juhtus nii jah,» ütleb Ruth ja küsib: «Aga mida teie siin teete?» Ta mõõdab paljutähendavalt Ralfi karusnahkset talve-mütsi ja healõikelist mantlit, visates samas pilgu Vahuri sine-lile. Ralf saab ilmselt vihjest aru, kuid ei tee sellest välja, vaid ütleb leebelt naeratades:

«Mina õpin selles sammastega majas, kui teil midagi selle vastu pole.»

«Ah tõesti? Ja mida, kui tohib küsida?»

«Juurat.»

«Juurat?» kergitab tüdruk kulme. «Kas teil polnud mitte loodusteadlase kalduvusi, ma nagu mäletaks midagi —?»

Ralf heidab koolivenna poole kiire pilgu ja lausub rõhutatud pateetikaga:

«Uus tuhost tõusev Eesti vajab rohkem kindlakäelisi juhte kui kivimite uurijaid.»

«Ah soo!» hüüab Ruth irooniliselt. «Ja keda te siis juhtima hakkate?»

«Eks ikka meid, eks ikka meid,» ütleb nüüd Vahur sõna sekka ja Ruth ei saa aru, kas ta teeb nalja või mõtleb seda tõsiselt.

«Kuhu te põrutate?» pärib Ralf.

«Ah, jalutame niisama,» vastab Vahur napilt.

Kõik kolm vaikivad veidi aega. Ralf vaatab kella ja küsib Vahurilt:

«Millal sind hospitalist välja aetakse?»

«Kolme päeva pärast.»

«Ja siis?»

«Tallinna.»

«Puhkus?»

«Eks ikka.»

«Kaua?»

«Seal selgub.»

«Kas näeme ka veel?»

Vahur kehitab õlgu. Kõik kolm tunnevad end ebamugavalt.

«Sa tead, kus ma elan, eks hüppa enne rongile minekut sisse,» ütleb Ralf.

«Kui aega jääb.»

«Ise tead,» muutub Ralf äkki jahedaks, ütleb, et tal on kiire, noogutab, hakkab minema, aga pöördub tagasi ja mõõdab kinganinaga lund taguvat tüdrukut uurivalt.

«A propos.... teie maakera, preili Ruth, pidi ju itta pöörduma... kuidas sellega nüüd on?»

Ruth mõõdab Ralfi siledat nägu ja ütleb:

«Küll ta pöörab ka, härra Kresson, kas te olete pime, et ei näe!»

Ralf pahvatab valjusti naerma, nagu oleks head nalja kuulnud.

«Kes pärast naerab, naerab paremini,» lausub ta.

«Miks te siis praegu naerate?» torkab tüdruk vastu.

«Mina, preili Ruth, naeran pärast ka. Lihtsameelsed ajavad

mind alati naerma. Auf Wiedersehen, härrased, ma ei unusta kunagi seda meeldivat kohtumist!»

Ralf jätab naeru, viskab klassivenna poole iroonilise pilgu ja läheb.

Ruth ja Vahur jätkavad sõnatult oma teed. Nad lähevad ülikooli tagant jäistest treppidest üles ning rühivad vaikides Toomemäele.

Ruth on veidi tusane, eelkõige on ta Vahurile pahane. Miks see peaaegu sõnagi ei lausunud, vaid lasi ainult temal rääkida? Miks ta ei ütelnud midagi vahele ja Ralfi vastu? Kas Ralf on ikka veel karja juht ja Vahur üks tema alandlikest kaas-kondlastest?

Vahur näib nagu tüdruku mõtteid aimavat ja hakkab mornilt rääkima:

«Teda oli praegu kõige vähem vaja... Viimasel ajal me ei klapi mitte üks raas. Eelmine kord läks päris tõsiseks ütlmiseks. No, jutt tuli venelaste pealetungist... Kus kukkus tsiteerima kindralkomissari, kes oli seletanud midagi tõsistest faasidest, mida leiduvat igas sõjas ja mis kokkuvõttes ei tähendavat midagi. Ja et just nüüd on see otsustav hetk, kus peab toimuma kõigi jõudude totaalne keskendumine. Küsisin, et miks sa siis ei keskendu, vaid siin sammaste vahel tsiviilis edasitagasi rühid. Ta kujutab end vist tõepoolest mingisuguse uue Eesti eest seisva liikumise ühe juhina, see, mida ta siin paatosega kuulutas, polnudki nali. Ma ütlesin talle, et siin tagalas võite oma möga ajada, aga varem või hiljem pekstakse sakslased välja. Tema: «Kui pekstakse sakslased välja, siis peks-takse ka sind välja. Ja sina ja sinusugused olete selles süüdi.» Kurat, mul läks hing täis. «Aga sina ei ole või? Eks tee imet! Mina teen kõik selleks, et mitte enam oma nina frondile toppida.» Te oleks pidanud nägema, kuidas ta kõlbeliselt põrutatud oli! Kas ma ei kartvat, et oma kohuste täitmatajätmisega nõrgendan otsustaval tunnil meie rahvalikku kaitsejõudu? Ja kahjustan meie rahvuslikku au? Ma saatsin ta — hea küll! Nüüd kukkus mind peaaegu riigireetmises süüdistama. Mina küsisin, et kelle riigi? Kus see riik on? Kas sinu Suur-Saksa-maa või? Kui sakslased sunnitakse taganema, siis asutatakse kogu Balti mere rannik ainult venelastega ning kõik eesti, läti ja leedu rahvas likvideeritakse, tegi ta mulle selgeks, ise oli peaaegu hüsteerikas ja hulluks minemas. Ma vastasin talle täis sügavat rahu: «Ei usu», ja tulin tulema. Vahepeal me pole näinud.»

Vahuri pikk jutt teeb Ruthi meele taas leebeks. See Ralf Kresson ilmus nagu paha vaim nende vahele...

«Ah, jätame selle Ralfi,» lööb Vahur käega. «Ega teil külm ole?»

Ruth raputab pead.

«Istume sinna, ma teen ühe suitsu.»

Üksik pink asub teest veidi eemal keset lund ja Vahur astub sõdurisaabastes ees, tehes Ruthile jäljed ette. Ta pühib pingilt paksu lumekorra ja nad istuvad.

«Aga mis te rääkisite — et ei lähe enam rindele?» pärib Ruth põnevil.

«Ma loodan väga, et minu sõda on lõppenud,» ütleb Vahur ja süütab sigareti. «On mõningad udused väljavaated... Ma vist rääkisin kunagi, et mu isa mängis omal ajal sõjaväeorkestris. Tal on igasugu tutvusi. Ta lubas kõik rattad käima panna, et mind Tallinnas sõjaväeorkestrisse sokutada. Ta kirjutas juba kuu aega tagasi, et kui peaksin koju jõudma, nii ta mind kohe Vaksi juurde viib.»

«Kes on Vaks?»

«Orkestrijuh. Nad käisid poisikestena koos Narva muusikakoolis, vanad semud. Igatahes asi susiseb.»

«Aga mis pilli te mängida oskate?»

«Mitte ühtki.»

«Noh, aga...»

«Ma tunnen nooti. Juba neli-viis aastat tagasi aitasin isal noote ümber kirjutada. Isa on meil ju väikest viisi helilooja kah.»

«Jah?»

«Ta õpetab mind trummi taguma.»

«Trummi!» turtsatab Ruth naerda.

«Mis siin naljakat on?» muigab Vahur. «Miks ma ei võiks olla suurepärase trummilooja? Ah? Arvate, et ei saa hakkama?»

«Ei, oh ei, kindlasti saate,» turtsub tüdruk veel tükk aega. «Aga see on nii naljakas...»

«Naljakas või mitte, aga teist väljapääsu pole. Kurat pidi hädaga kärbseidki sööma.»

«Issand, kui tore see oleks!» hüüab Ruth. «Ja siis jäätegi Tallinna?»

«Siis loomulikult. Muidugi on see tore. Mitmes mõttes tore.»

«Mitmes mõttes,» kordab Ruth ja nad ei aruta, mis need mitu mõtet on, see, näib, on sõnadetagi selge.

Ja sõnadeta saab siin Toomemäe pingil varsti palju muudki selgeks. Ruth ei mäleta pärast, kuidas see täpselt juhtus — tal on hirmus kahju, et täpselt ei mäleta —, aga äkki on ta poisi käte vahel ja nende jahedad huuled otsivad teineteist. Nad suudlevad pikalt, vaatavad kaua üksteisele silmi, suudlevad jälle ja jälle, Vahur paneb käe ümber tüdruku piha ja tõmbab teda enda ligi, nende külmad põsed puutuvad kokku ning nii istuvad nad tükk aega, tihkamata midagi ütelda.

«Ruth, ma armastan sind,» ütleb Vahur tasa ja tüdruk mõtleb: kas nüüd ongi käes tema kord, see, mida ta kirja teel ikka edasi ja edasi lükkas? Aga ka praegu ei tule need sõnad talle suhu ja ta leiab, et neid polegi vaja — eks ole kõik niigi selge? Ta pöörab oma näo Vahuri poole ja ulatab talle veidi paotatud huuled — kas sellega pole kõik öeldud, kas nõnda pole vastatud, on ju?

Mõne aja pärast küsib Vahur äkki:

«Ütle mulle, palun, miks sa tookord Rocca al Mares ära läksid? Mis juhtus?»

«Mis siis?» küsib Ruth tasa vastu.

«Ma tahaks väga teada.»

«Milleks?»

«Lihtsalt on vaja.»

«Arvad?»

«Jah.»

«Kas muidu ei saa?»

«Ei saa,» lausub poiss nii südame põhjast, et Ruth naeratab tahtmatult.

Aga ega vastamine nii hõlpus olegi. Ruth vaikib kaua ja mõtleb pingsalt, mida ja kui palju rääkida. Ja siis otsustab ta rääkida kõik. Ta jutustab esimesest kohtumisest Arnold Loo-ritsaga, Toompeale tööle minemisest, kiindumisest, Rõõmuallikast, Patareist ja surmasõnumist. Vahur kuulab, süütab uue sigareti, keerutab seda sõrmede vahel, vahib teisel pool teed mustavaid lumekoormas okstega puid ega katkesta teise juttu kordagi.

Päris lõpus ütleb Ruth nõnda:

«Saad aru, ma tahtsin elada tema jaoks, tema mälestuse jaoks, ja alles pärast-pärast su ärasõitu sain aru, et see polnud õige... mõistad mind? Minus oli kõik segamini... Ma põgenesin oma mõtete eest ja iseenda eest. Aga enda eest minema joosta ei saa... Kui ma seda taipasin, arvasin, et kõik on läbi, et midagi parandada on hilja, et isegi sinu klaaskuul ei saa siin aidata. Aga näe, sai... Vahur, kallid, ma olen nii õnnelik, mul on tunne, et ma elan jälle, ausõna, mul on niisugune tunne, et ma tahan igavesti elada.»

«Me elamegi igavesti,» vastab Vahur, viskab koni lumme ja katab tüdruku näo soojade suudlustega.

Ruthil on hea meel, et Vahur rohkem ei päri ja on rahul sellega, mida kuulis. Aga ilmselt tunneb poisski vajadust vastutasuks midagi pihutada, sest pärast, oodates jaamahoones rongi ja istudes ooteruumi kaugemas nurgas omaette, hakkab Vahur rääkima kellestki Erika-nimelisest tüdrukust, kes sattus tema teele küll juba enne Rõõmuallikat ja Rocca al Mare, aga kellega ta puutus uuesti kokku pärast seda, kui Ruth tühja

suvila juurest läbi vihmajärgi minema jooksis. Ruthi poisi jutt ei riiva, ta on õnnelik, et usaldus on vastastikune, ta kuulab samuti vaikides ja mõtleb, et sellest polekski nii pikalt vaja rääkida — tema, Ruthi jaoks ei oma see praegu mingisugust tähtsust. Pärast nōnda see muidugi pole: mõnelgi korral hiljem ilmub too Erika Ruthi mõttesse, aga solvunud ta end ei tunne, ei saagi tunda, sest tema ja Loores lugu kaalub sajakordselt selle juhututvuse üles, mis, paistab, pole Vahurisse mingit jälge jätnud; Vahurile näib jutustamine siiski teatavat rahuldust pakkuvat, ehkki toonis on eneseirooniast — küllap mõistab temagi, et Ruthi kauni ja kurva armastusloo vastu tema oma kerglase seiklusega ei saa. Aga ega ta seda püüagi, ta on lihtsalt tänulik, et saab samuti midagi välja rääkida, sellest piisab paljudeks, üks ukse avamine oma minevikku lōõ valla sellegi ukse, kustkaudu ühiselt edasi minna; ilmselt mõtlevad mõlemad ühtemoodi, sest kui rong ette jõuab, on nad õnnelikud, rahul ja näevad ainult teineteist.

«Ma ootan sind,» ütleb tüdruk.

«Ma tulen kohe su poolt läbi, nagu Tallinna jõuan.»

«Kas koju ei lähēgi?» naeratab tüdruk.

«Trummilōõmisega on veidi aega.»

«Tule siis, ma ootan.»

«Tulen.»

Kui Ruth vaguninurgas Tallinna poole sõidab, mõtleb ta murega, et need kolm päeva on kindlasti kõige pikemad, mis tal elus on olnud. Aga see on mure, mis on ühtlasi ka suur rõõm, niisugune, mida ta enda arvates pole varem veel kordagi tundnud.

Ruth seisis Praha äärelinnas õitsemissjargsete kastanitega palistatud kõrvaltānaval piparkoogimajakesest meenutava väike-elamu trepil ja luges juba kolmandat korda puust nimeplāddile sisepōletatud kaldkirja:

KAREL LEŽAK

Pōksuva südamega vajutas ta kellanupule. Juba kümneid kordi oli ta seda stseeni läbi elanud: tema helistab, üks avaneb ja nad seisavad Janiga vastakuti. Või nōnda: tema helistab, ukse avab isa või ema, nad hōikavad poega ja see tuleb ülevast oma toast alla ning jääb teda nāhes jahmunult trepile seisma. Või hoopis nōnda: ukse avab ema ja juhatab Ruthi aeda, aiamajakeses istub oma partituuride kallal Jan, ākki langeb tema nootidele vari, ta tōstab pea ja nāeb, kes uksest vānkasvude vahel seisab. Kōik kolm varianti olid ilusad ja Ruth ei osanud ühte teisele eelistada. Kōige rohkem kartis ta, et üks jääb suletuks ja ta peab hakkama ootama, teadmata, kaua tuleb oodata...

Uks avanes ja Ruth hoidis erutusest hinge kinni. Kāsi lingil, seisis tema vastas küsival ilmel imevāike umbes viiekümneaastane naine, tal oli tilluke ja kitsas nāgu, milles esimesena kōitsid tähelepanu kaks suurt halli silma, tal oli pisike nōsunina ja kahvatud huuled, seljas oli tal valge kraega must pluus ja hall seelik; naine mõjus kuidagi steriilsena, Ruthil oli tunne, nagu paistaks ta läbi.

Ema, mõtles Ruth, tervitas saksa keeles ja küsis, kas siin elab hārra Jan Ležak. Nad ei olnud Janiga kunagi rāākinud, kas ema peale tšehhi keele üldse muid keeli oskab või ei, Ruth otsustas alustada saksa keelega ja alles seejärel vene keelt proovida. Tüdruku hāäl vārisest kergelt ja ta jāi pingsalt vastust ootama, silmad vāikese naise silmis kinni.

Naine silmitses teda kuidagi ūllatunult, ehkki tema nāos ei muutunud midagi: need olid ainult silmad, mis kōnelesid. Ruthi imestuseks ūtles naine suurepārasest saksa keeles:

«Jah, elab, aga teda ei ole kodus.»

Ruth vabanes pingest. Elab! Aga ei ole kodus! Elab! Aga ei ole kodus! Aga — elab! Teadmatus ūhelt poolt, lootus teiselt poolt oli Ruthi teekonna jooksul nōnda ūles kruvinud, et nūūd siin trepil tundis ta esmakordselt ūle keha lōdvestust, ta justkui sulas kokku ja mõtles, kui hea oleks praegu siiasamasse trepile maha istuda ja rahulikult hinge tōmmata. Loomulikult ta ei teinud seda, vaid neelatas, naeratas õnnelikult-vabandavalt ja küsis:

«Palun, millal ta tuleb?»

«Ma ei tea.»

Ruth vahtis naisele mōistmatult otsa. Ei tea? Miks ei tea?

«Aga...» Ruth otsis sõnu, «aga millal... ma vōiksin teda siin kohata?»

Naine vangutas pikkamisi pead.

«Ka seda ei tea ma teile ūelda.»

Ruthil oli tunne, justkui tormaks miski tohutu kiirusega otse tema poole. Ta küsis āhmis:

«Vabandage, aga mispārast? Me oleme tuttavad... mul oleks vāga vaja teda kohata... ta teab mind.»

«Vabandage,» küsis naine vastu ja uuris teda tähelepanelikult, «aga kes te olete? Ja kust te mu poega tunnete?»

«Saksamaalt, me olime ūhes laagris.»

Nūūd muutus stoilises naises kōik.

Ta vōpatas, nagu oleks teda hoop tabanud, tōstis vasaku kāe abitult sūdame kohale, tema suu vajus ūhku āhmides lahti, ta sirutas kergelt vāriseva parema kāe Ruthi poole, tema silmad lāikisid ja ta hingeldas:

«Palun... tulge sisse... palun!»

Ruth astus ruumikasse esikusse, naine sulges ruttu ukse ja haaras kätega tüdruku käsivartest nagu tuge otsides kinni.

«Kus on Jan?» vahtis ta pärani silmil Ruthile otsa.

«Kas ta siin ei ole?» jahmatas Ruth omakorda.

«Ei, ei, kus ta on, kas te teate?»

Ruth ei saanud midagi aru. Miks ta nii küsib? Ta ütles ju, et Jan elab siin... Ja äkki taipas tüdruk kõik, tema jalad läksid nõrgaks, nagu kahvatus, ta vajus seljaga vastu ust ja küsis:

«Kas ta ei olegi... koju jõudnud?»

«Ei! Ma ei tea temast midagi.»

«Mitte midagi?» ahastas tüdruk.

«Mitte midagi, mu jumal, mitte midagi! Kas teie teate? Mis te temast teate? Rääkige, rääkige ruttu!»

Ruthi pea käis kergelt ringi. Tal oli tunne, nagu oleks ta pinna jalgade alt kaotanud ja kuhugi sügavikku kukkunud.

«Me olime Saksamaal koos...» suutis ta vaevu ütelda. «Ta läks ära... Hakkas koju tulema... Jättis mulle oma aadressi... Ja ta ei ole siia jõudnud?!» Viimast Ruth peaaegu karjatas.

Naine raputas tummalt pead ja Ruthis varises kõik kokku.

«Ma mõtlesin, et ta on juba kodus...» sosistas ta.

Nüüd muutus väike naine toimekaks. Ta võttis tüdruku käest kohvri, pani seina äärde riidenagi alla maha, aitas mantli seljast, talutas käe alt kinni hoides suurde elutuppa ja seadis väikese ümmarguse laua juurde tugitooli istuma. Ise istus ta tüdruku vastu, ristas nagu palves mõlema käe väikesed peenikesed sõrmed, mudis neid ega pööranud Ruthilt hetkekski pilku ära.

«Tähendab... te tulete otse Saksamaalt?»

Ruth noogutas, tahtis vastata, aga sõnad jäid kurku kinni ja silmad täitusid pisaratega. Naine tõusis, kadus kuhugi ja tuli tagasi, käes klaas veega.

«Jooge, jooge... Ja rääkige, palun, rääkige mulle kõik... Ei, ei, aega on... Kõigepealt rahunege, rahunege...»

Pool tundi hiljem istusid nad kahekesi samas toas kaetud laua taga. Ruthil polnud isu, ehkki näljatunne oli teda kogu teekonna kestel saatnud, talle ei läinud midagi sisse ja Jani emal tuli teda rohkem kui üks korda sööma sundida. Ruth mälus toitu, ta ei tundnud maitset, peagi pani ta noa ja kahvli taldrikule ning hakkas rääkima.

Nüüd kuulis naine kõik, mida ootamatu külaline tema pojast teadis. Ruth rääkis nende esimesest kohtumisest pommirünaku ajal, jalutuskäikudest linnas, kontserdist, laagrist lahkumisest, elust lasteaiavarjendis, vallutatud Berliinist, elukoha leidmisest, Kollenbergidest, ühisest tuttavast professor Josef

Liborist, raadioteatest Praha ülestõusu kohta ja Jani lahkumisest.

«Ta hakkas tulema, tähendab, üheksa päeva tagasi,» mõtles ema valjusti. «Ja mitu päeva tulite teie?»

«Kaks.»

«Ainult kaks...» kordas Jani ema. «Mis võis temaga juhtuda?»

«Ma ei tea... Ma olin kindel, et ta on siin.»

«Kui ta tulema hakkas, käis veel sõda... Mis olukorda võis ta sattuda... mis vägesid kohata... kellele ette jääda... Teie tulite juba rahu ajal, võib-olla see ongi teie õnn.»

«Aga... võib-olla jõudis ta siiski Prahasse, võttis ülestõustust osa ja...?»

«Kui ta oleks Prahasse jõudnud, oleks ta kõigepealt kindlasti kodust läbi käinud.»

Ruth puhkes uuesti nutma. Jani ema kummardus tema kohale, paitas ja lohutas tüdrukut, Ruthil oli häbi, et tema ulub ja Jani ema teda lohutada püüab, aga ta ei saanud midagi teha: tükil ajal polnud pisaratel lõppu.

Pärast rääkis Ruth natuke endast, põgenemisest Saksamaale ja Titi surmast. Ema uuris, kuidas tal õnnestus Prahani jõuda. See polnudki eriti keeruline olnud: Dresdenist kuni piirini sõitis ta suurema osa teest koost Poola ohvitseridega sõjaväeautol, ülejäänud mitukümmend kilomeetrit tuli koos grupi koonduslaagrist vabanenud tšehhidega jalgsi, piiril ei kontrollitud neid keegi, tänu tšehhidele sai ta ühte tallu öömajale, seal hakkas tema eest üks tšehhi ohvitser hoolitsema, talle pakuti sooje makarone, teed ja praetud liha, hommikul võttis ohvitser ta oma autosse ja tõi Prahani välja. Ruth jutustas, kui hullusti oli tegemist, et seda tänavat üles leida: kui ta pöördus inimeste poole saksa keeles, talle lihtsalt ei vastatud, ta eksles linnas mitu tundi, aadress näpus; vene keelest polnud ka abi, sest punaväelased ei tundnud linna...

«Te oskate vene keelt?»

«Jah, ma elasin kaua piiriäärses linnas, Narvas. Aga ma ei teadnud, et te saksa keelt valdate, Jan ei rääkinud sellest kunagi.»

Väike naine naeratas.

«Ma olin ju saksa keele õpetaja... enne annekteerimist. Kui koolid kinni pandi, mina nende teenistusse ei läinud, kutsuti küll, aga ma jäin koju. Nüüd hakkas uuesti tööle. Muidugi ei taha keegi praegu saksa keelt kuuldagi — veel vähem õppida. Ma hakkas andma inglise keele tunde... Teenida on ju vaja.»

Nüüd tihkas Ruth uurida, kus Jani isa on, kas teda polegi kodus? Kohe pidi tüdruk oma küsimust kahetsema, sest naise

nägu virildus, nagu tahaks ta sedamaid nutma pursata, kuid ta hoidis end tagasi ja ütles tasa:

«Jani isa ei ole enam.»

Ruth vakatas ega julgenud häältkki teha.

«Karelit ei ole enam... Ta suri kuuendal mail... Ta oli ka tänaval... Läks koos teistega... Seltsimehed tõid ta koju, ta elas veel, oli siinsamas sellel kušetil, siin ta läkski... Kui teistel oli võidupüha, olid minul matused... Ma ütlesin talle küll, et mis sina, las nooremad, mis sõjamees sina enam oled... Aga ta oli ju esimeses ilmasõjas, käis pool Venemaad läbi... Ma ütlesin, et sa ei oska enam püssigi lasta, oled kaksiküm-mend viis aastat ainult ehitusinsener olnud... Aga tema: ei, tema peab minema. Ma ütlesin, et su kaks poega on sõjas kadunud, halasta minugi peale, miks sa tahad mind üksi jätta? Ma tulen tagasi, ütles tema, ära muretse. Ja läks. Ja tuli tagasi. Veel ütleski siinsamas toas: «Näe, tulin tagasi.» Aga hilja oli... Need olid tema päris viimased sõnad...»

Väike naine rääkis seda kõike rahulikult. Ta on vapram kui mina, mõtles Ruth.

Varsti jutustas Jani ema ülestõusust lähemalt.

«Rebiti saksa plakatid maha... tungiti sakslastele kallale... hakati tulistama... heisati lipud kõikidesse niisugustesse koh-tadesse, kust hitlerlased neid kohe kätte ei saanud. Siis hakati tänavatele barrikaade ehitama. Tassiti välja mööblit, kangu-tati lahti tänavakive, lükati trammivagunid ümber... Raadio kutsus neli päeva kogu maailma appi. Viiendal mail läks lahti ja üheksandal, selsamal võidupäeval, tulid Vene tankid linna sisse. Päeva pärast olid sakslased sisse piiratud ja hakkasid end vangi andma. Aga mitu tuhat on surma saanud — kes seda täpset arvu teab... Ja haavatuid palju-palju rohkem...»

Ruth vaikis.

«Ja mida te ise nüüd teete... kuhu tahate minna?» kuulis ta Jani ema häält.

«Ma ei tea.»

«Kuju? See on nii kaugel. Ja kõik on veel hirmus segane... Ärge võtke teist niisugust teekonda enam ette, see pole mõist-lik... Näete, Jan ei tulnud...»

«Ta tuleb!»

«Uskuma peab... Ma usun ka siiamani, et Martín, mu vanem poeg, elab... Uskuda tuleb ikka senikaua, kui midagi kindlat ei tea. Eks ole teilgi oma kodus kedagi, kes ei tea teist-midagi... Aga näe, teie olete siin, minu juures. Kas see pole ime? Imesid juhtub... Imesid peabki juhtuma, kui neisse uskuda. Kuidas teie nimi on?»

«Ruth.»

«Ruth... Ilus nimi... Ruth, jääge siia. Ei, ei, ärge vaielge

vastu... Olge siin mõni aegki... Puhake, kosuge... Olge mulle seltsiks. Ja ootame koos Jani... ootame imet.»

«Ema...» sosistas Ruth nõutult.

«Minu nimi on Kvētuše... ema Kvētuše... nii hüütakse mind meie tänaval. Oma inimestele olen Kvēta... Ruth, jääme ootama imet — jah?»

«Jah, ema... Kvētuše.»

Järgmisel hommikul pärast sööki viis Jani ema Ruthi linna vaatama. Eelmisel päeval ei jätkunud Ruthil linna jaoks silmi, täna aga oli tal aega ja ta uudistas kõike, mis ette sattus.

«Räägime saksa keelt hästi tasa, kui inimesi lähedal on,» õpetas väike naine, «veel parem, kui siis päris vait oleme, eks?»

Kuna tänavad olid inimestest ja sõjaväelastest tulvil — kõik tulid kuskilt ja tõttasid kuhugi, oli ka neid, kes seisis suurte salkadena ja puhusid juttu, mida katkestasid valjud naeru-pahvakud — siis ei saanud nad omavahel peaaegu sõnakestki vahetatud ja neil tuli rohkem pilkude ja žestidega kõnelda.

Praha linn oli Ruthi suureks üllatuseks täiesti terve. Kogu nende teekonnal ei näinud ta ühtki purustatud maja. Peaaegu igal majal lehvisid lipud, oli puna-valgeid, sini-valge-punaseid, punaseid sirbi ja vasaraga ja ilma, samuti leidis inglise, Prant-suse ja Ühendriikide lippe...

Akki jäi Ruth ehmunult seisma. Otse tänavanurgal laterna-posti küljes kõlkus erariides mees, rinnal silt paari tšehhi keelse sõnaga. Laip õõtsus kergelt, nagu oleks tal veel elu sees; tema pikk väljaveninud kael ja kinnisilmne kollakaskahvatu nägu mõjusid võikalt. Enamik möödus poodust ükskõikselt, mõned heitsid põgusa pilgu, mõned vahetasid paar lauset ja naersid, keegi poisike, ragulka käes, püüdis talle kaaslaste poolehoiu-kisa saatel kividega pihta saada.

««Sakslaste sabarakk» on seal kirjas,» kuulis Ruth ema Kvē-tuše sosinat oma kõrva juures.

Nad jalutasid jõe juurde ja jõudsid avarale väljakule, kus Jani ema tema tähelepanu ühele monumentaalsele hoonele juhtis.

«Konservatoorium,» sosistas ta. «Jan õppis siin.»

Ruth uuris maja alt ja ülevalt ja püüdis ette kujutada, kui-das Jan siin sisse ja välja käis. Hoone oli kaunistatud paljude muusikameeste kujudega. Ruth tundis ära Beethoveni, Wag-neri... Teisi ta ei tundnud.

Koduteel, vaikselt tänaval, kus nende jutt kellegi kõrva ei ulatanud, rääkis Jani ema:

«Nad panid kõik meie koolid ja kõrgemad õppeasutused kinni. Kui palju haritud inimesi tapeti ja ära viidi! Te rääki-site professor Liborist. Jah, Jan rääkis õigust, ta oli ühes resto-

ranis uksehoidja, aga pool aastat tagasi räägiti mulle, et ta olla arreteritud, miks, ma ei tea. Ja kus ta praegu on, ka ei tea. Vaat kui kahju — ma ei näidanud teile kohvikut, kus Jan mängis.»

«Millal?» imestas Ruth.

«Konservatoorium pandi kinni ja kuskil tuli leiba teenida... Ta mängis hästi klaverit... Ja klimberdaski kohvikus koos viiuli ja tšelloga saksa šlaagreid... Ta kutsus ikka mind ka kuulama, aga ma ei tahtnud minna. Kas teil ka koolid suleti?»

Ruth eitas. Jah, inimesi võeti kinni, tapeti, seda küll...

«Aga ühte-teist oli meil teistmoodi.»

«Jah, sakslased tegid igal pool omamoodi, neil oli iga rahva jaoks ise piits.»

Viimase osa koduteest läksid nad vaikides. Ja äkki mõistis Ruth, miks nad vaikisid ja mida nad mõtlesid. Äkki on Jan trepil... Äkki seisab maja ees tänaval? Või astub välja aia-majakesest? Muidugi polnud ei seda, teist ega kolmandat.

Ema Kvētuše pani Ruthi elama Jani ärklituppa ja Ruthil oli seal raske olla, sest kõik siin tuletas ju Jani meelde. Piklik tuba kolmepoolse aknaga oli vaatega tänavale, otse akna ees kasvas suur kastan. Siin oli Jani töölaud ja nahkpolstriga tool, raamatukapp ja riiul täis heliplaate, pianiino, grammofon ja kušett. Seinal rippusid Bachi, Beethoveni ja Ruthile tundmatu, küllap kellegi tšehhi helilooja pildid. Nurgas oli kiiktool. Ja laual roheline kupliga lamp, kirjutustarbed, paar raamatut ning Hanka pilt, sellesama Hanka, kes armastas kassipoegi, vahvli-jäätist ja palju naerda.

«Mida te vaatate?» küsis ema Kvētuše õhtul Ruthilt, kui see tema toimetamisi kõogi ja söögilaua vahet vaikselt jälgis.

«Ma vaatan ja imestan — kuidas te suudate.»

«Mida?»

Ruth ei vastanud. Jani ema istus ta kõrvale.

«Tulge aga lagedale, Mida ma suudan, ah? Noh, mida? Ütelge julgesti välja, väga huvitav oleks kuulda.»

«Elada,» sosistas tüdruk.

Väike naine silmitses tükk aega sõnatult Ruthi.

«Peab suutma...»

«Pärast seda kõike...»

«Peab suutma.»

«Kui inimene on kõik kaotanud — vaata et iseendagi — kuidas siis?»

«Paljud kaotasid sõjas kõik, ka iseenda. Aga ennastki tuleb uuesti üles leida. Meile on ju elu ja tulevik tagasi antud.»

«Ka Jan rääkis nõnda,» pomises tüdruk.

«Ah Jan rääkis ka nõnda?» elavnes naine.

«Jah.»

«Aga teie ei uskunud teda, jah?»

«Ruth kõhkles hetke ja raputas siis pead.»

«Näete nüüd, missugune te olete,» ütles väike naine naeratades, aga etteheitega hääles. «Mu poeg rääkis, mina räägin, aga teie ei usu ikka. Kuidas nii saab? Kui palju on inimesed kaotanud! Aga kas meil on siis õigust ennast lõplikult kaotanuks tunnistada? Ei, mu laps, sõda on läbi, maailm on targemaks saamas ja ootab inimestelt tegusid.»

«Ka seda ütles Jan.»

«Ka seda? Näete nüüd... Me räägime siis nagu ühest suust.»

«Aga mina ütlesin, et ma olen kannatustest väsinud ja ei taha enam elada,» ütles Ruth nüüd peaaegu trotslikult.

«Naiivne rumal laps... Ärge pange pahaks, et ma nii ütlen... Te olete nii noor ja kõik on alles ees... Mida peaksin siis mina tegema?»

«Seda ma imeks panengi.»

Ema Kvētuše raputas pead.

«Imeks pole siin midagi panna. Elu on kink ja kingitusse tuleb hästi ja tänuga suhtuda. Kas me tohime kingituse üle nuriseda? Selleks pole meil õigust, ei ole. Teate, kui Goethe kaheksakümne ühe aastaselt oma «Fausti» teise osaga valmis sai, ütles ta, et aeg, mis ta pärast «Fausti» lõpetamist veel elab, on talle kingitus... Meie oleme sõjaga valmis saanud, mitte sõda meiega — me elame. Ja et me pärast nii hirmsat sõda veel elus oleme, see on suur saatuse kingitus meile ja me peame sedaajakordselt hindama. Ega meie koorem muidugi kerge ole, sest me peame elama ka paljude teiste elu, kas pole? See on raske. Raske, aga väga-väga vajalik, mu laps. Ma usun, et nii oleks ka Jan teile täna rääkinud, mis?»

«Ta rääkis nii mitu korda,» ohkas Ruth.

«Vaadake nüüd, kohe mitu korda ja teie kannatate ikka edasi. Kannatused tuleb ära võita, kannatusi ei tohi hakata armastama, muidu pole elul mõtet... nagu pole elul mõtet, kui pole armastust.»

Ruth hoidus ema Kvētuše otsa vaatamast. Miks äkki rääkis see väike naine armastusest? Ruth polnud ju sõnagagi vihjanud, mis tema ja Jani vahel oli ja mida polnud... Ruth kummardus taldriku kohale ja asus sööma, pilku üles tõstmata. Aga seda innukat söömist polnudki vaja teeselda, sest rohkem Jani ema enam kannatustest ja armastusest ei rääkinud, temagi sõi vaikides, nagu oleks ta ütelnud kõik, mis tal armastuse ja kannatuse kohta öelda oli.

Trummilööjat Vahurist ei saa.

Ajab isa asju mis ajab, tulemusi ei ole. Küll sokutatakse koolivennast orkestrijuhi Vaksi kaudu palvekirju kellelegi

kolonelile, küll otsitakse tutvusi kindralinspektuuris, kuid Saksa sõjamasin paistab Vahur Eljenist kümne küünega kinni hoidvat ega ole üldse vaimustatud tema huvist sõjaväeorkestri väikese trummi vastu. Ja päeval, kui puhkus lõpeb, saadetakse Vahur Kloogale, kus käib väeosade ümberformeerimine, varsti on ta jälle kahurväerühmas. Ainult rindele saatmisega ei näi kiire olevat: algavad õppused, ühtlasi käiakse ka metsatööl. Tänu heale läbisaamisele kompaniiülemaga saab Vahur tihti linnaloa.

See kevad on visa tulema, esimesel kevadpäeval tuiskab ja puhub vinge tuul ning halbu ilmu jätkub aprillikuu teise poole. Ja üldse on see kevad nii Ruthile kui Vahurile raske. Jaanuaris sureb Titi vanaema ja maetakse Rahumäele, sugulasi Hiiumaalt halbade jääolude tõttu välja ei ilmu ning kirstu kannavad Vahur, tema vend Asso ning Titi austaja Franz koos ühe oma kamraadiga. Märtsis põleb maha maja, kus Ruth elab, ja nad pääsevad Vahuriga vaevu leekide käest. Titi võtab Ruthi enda juurde elama ja viimasel ei jää muud kui tänulik olla, ehkki ta pole sellest kooselust kaugeltki vaimustatud. Ka kino, kus Ruth töötab, hävib, kuid peagi õnnestub tal ühe teise kino kassasse tööle saada. Ka Ruthi endist kodu Tartu maanteel pole enam olemas. Aprillis sureb Vahuri ema tiisikusse. Ja sõda läheneb Eestimaale, olukord muutub iga päevaga, linnaluba saab Vahur harvemini ning mõnelgi pühapäeval sõidab Ruth talle Kloogale mõneks tunniks külla. Vahur ei tea oma saatusest muud, kui et väljaõpe kestvat juuli lõpuni, mis edasi, sellest pole vähimatki aimu. Ja nad elavad ainult järgmise kokkusaamise ootuses, see on kõik, mis on neile jäänud.

«Ma ei tea, mis teha, et sellest jamast välja saada,» kirub Vahur tüdrukule.

«Palju poisse pidi metsa jooksuma,» ütleb Ruth.

«Kena öelda... Kuhu? Mul pole maal ühtki sugulast. Mis sugune poolvõõras või muidu-tuttav riskib minusugust praegusel ajal kuskil puukuuris või pööningupõhus varjama hakata? Kodust saavad igal ajal kätte... Ma ei saa ometi Titi voodi alla peitu pugeda! Mida arvaks sellest tema armas Franz ja selle kamraadid?!»

Ruth mõtleb oma tädile ja tädimehele, aga ta ei tihka selle mõttega lagedale tulla. Mäletab ta ju hästi, kuidas Karl teda Patareis vaatamas käies hirmu täis oli ja eks mäleta ta nende vastuvõttugi möödunud sügisel maal...

Aga nüüd juhtub midagi, mis kisub nad välja kõhklevast ootusest ja sunnib midagi ette võtma. Kõigepealt hakkab väeosas levima kumu, et osa sõjas juba olnud kahurväelasi saatetavat kohe pärast väljaõppe lõppu Ida-Preisimaale Lauenburgi unterführerite kooli neljakuulistele kursustele.

«See veel puudus!» vannub Vahur. «Kurat, venelased pommitavad juba Preisimaad, sakslased evakueerivad vabrikute sisseseadeid, kogu värk on neetult segamini, veel võib-olla kuu-paar ja lõpp — ja nüüd lase end veel sinna vedada! Ja või meid sinna jäetakse! Juba räägitakse midagi Normandiast, Itaaliast...»

«Mida teha?» küsib Ruth. Uuesti mõtleb ta tädimehele ja onu Karlile ning räägib sellest ka Vahurile. Kuid Vahur sellesse ei usu.

«Su Karl viskab meid paugupealt uksest välja,» lööb Vahur käega. «Kõik kardavad, kõik kahtlustavad, keegi ei julge midagi teise heaks teha. Mu klassivend Ants Kuusik — sa vist ei tea teda — haub ka juba mitu nädalat plaani kuhugi Laagri kanti vanaonu küüninurka kaduda... See pole nii lihtne.»

Nädalapäevad hiljem, kui Ruth teab Vahurit linna oodata ja kinokassas rahutult kella piilub, ilmubki Vahur luugi taha, kuid Ruth märkab kohe, et poisiga on midagi lahti. Kui ta on Vahuri kassaruumi sisse lasknud, küsib ta:

«Kas on midagi juhtunud? Hakkavad ära saatma?!»

Vahur raputab pead.

«Juhtus midagi... muud.»

«Mis juhtus?»

«Ma — ma tapsin Ralfi.»

Pärani silmi vahib Ruth poisile otsa. Sõnumi ootamatus teeb tüdruku keeletuks.

«Jah,» noogutab Vahur, süütab sigareti ja Ruth märkab, et ta käed värisevad kergelt. «Ralf Kresson on surnud.»

«Mis... sa... tegid? Kuidas —?!» Ruthil hakkab õudne.

«Läksime ühes trepikojas kaklema... Tõukasin teda... Kukkus peaga vastu trepinurka... Kuulasin südant...»

Ja Vahur jutustab kogu loo.

Ta saabus Kloogalt umbes tund aega tagasi ja sai Vaksali tänaval Ralfiga kokku. Pärast kohtumist Tartus ülikooli nurgal polnud nad teineteist näinud. Ralf, selgus, on juba pikemat aega Tallinnas ja valmistub kogu perega Rootsi lahkuma.

«Kas te olete siis rootsi sugu?» küsib Vahur.

«Ema poolt jah,» noogutab Ralf. «Meil on paberid olemas.»

«Ahah,» lausub Vahur. «Ja mis need peavad peale hakkama, kes siia jäävad?»

«Siia jääda on rumalus. Olukord rindel on kriitiline. Praegu tuleb lahkuda, et jõudusid koondama hakata.»

«Minu sugupuu juured pidavat papsi jutu järgi ainult kuhugi Poolamaa krahvilossi välja venima,» ütleb Vahur muiates. «Sellest vist ei aita... Kas ma jään siis siia sind nii-öelda katma või?»

«Mis mõttes — katma?» ei saa Ralf aru.

«Noh, sina sõidad ära ja mina pean siin vist viimase otsustava löögi andma.»

«Sa oled sõdur,» ütleb Ralf veidi õpetavalt, «ja mina olen tsivilist, meil kummalgi on oma ülesanne elus. Ja kes mõõga on vööle sidunud, see ei vaata tagasi.»

«Mis sa sellega tahad öelda?»

«Mõttele ise. Aga fakt on see, et ainult seal suudame me organiseeruda ja hakata lääneriikide kaasabil Eesti vabaduse eest võitlema.»

«Millal?» muigab Vahur.

«Piltlikult öeldes juba homme.»

Samas haarab Ralf Vahuri käsivarrest kinni.

«Vaata!»

Teisel pool teed seisavad neist veidi eemal kaks meest ja ajavad omavahel juttu. Vahur tunneb kohe ühe ära: tema joonistusõpetaja Onno.

«Onno!» ütleb Ralf erutatult. «Ma mõtlesin, et sel on ammuilma suu mulda täis. Ah juba hakkavad välja ujuma! No nii lihtsalt see ka ei lähe.» Ralf hakkab otsivalt ringi vaatama.

«Mida sa otsid?»

«Kui näeks mõnda politseinikku või patrulli...»

«Kas sa oled hull!»

«Miks hull, mu härra? Mis sa sellest kommunistidest? Ah jaa — teil oli minevikus vist vastastikune sümpaatia. Sa peaksid sellest nüüd ammugi üle olema.»

«Lähme minema.»

«Ei mõtlegi, Mul on temaga omad arved, me oleme mehed eri leerist.»

«Ära puhu asja suureks! Miks sa üldse arvad, et teda on vaja —? Teine ajab nagu aus mees kunagi tänavanurgal juttu...»

«Teda otsiti mitu aastat taga. Mina tean, sina ei tea. Pagan võtaks, nüüd lipsab käest!»

Mehed teisel pool teed läksid lahku. Onno hakkas Räekoja platsi poole liikuma. Ralf kiirustab talle järele ja Vahuril ei jää muud teha kui kannul püsida.

«Jäta järele,» haarab Vahur Ralfi õlast ja see on sunnitud seisatama.

«Mis on?» välgutab Ralf prilliklaaside taga vihaselt silmi. «Võta käsi ära. Sina juba ei keela mind tegemast seda, mis on iga eestlase kohus. Sinusuguste passiivsus ja sentimentalism ongi see, mispärast meie isamaa punastele parseldatakse!»

Vahur märkab, et nad seisavad avatud ukse juures, mis viib suurde tühja trepikotta, pikemalt mõtlemata haarab ta Ralfi käsivartest kinni, tõukab ta sisse ja lööb ukse selja taga kinni.

«Mis sul arus on!» tahab Ralf Vahurit kõrvale tõugata püüdes välja tormata.

«Sa ei lähe kuhugi,» ütleb Vahur vaikselt.

«Eest ära!» Ralfi hääl muutub vihaselt kiledaks.

«Ole rahulik ja kuss, mina ei lase sul Onnot sakslaste kätte mängida.»

«Sina mind ei keela! Ma — ma lasen su — kinni võtta — kommunistide kaitsmise eest! Ise kannab veel mundrit! Kui sa julged mind takistada, ma karjun!»

«Ei sa karju.»

«Karjun küll.»

«Ei karju.»

Ralf teeb uue katse Vahurist mööda põigata, kuid viimane tõukab ta järsult vastu trepi käsipuud. Ralfil kukuvad prillid eest maha ja ta tormab, rusikas käed püsti, Vahurile kallale.

Ja siis see juhtubki. Vahur haarab Ralfi käest kinni, nad rabelevad, hingeldavad vihaselt teineteisele näkku, tugev tõuge, Ralf lendab tagurpidi, komistab trepile ja raksatab peaga vastu trepiserva. Summutatud karje, kurgust tuleb valuline kähin ja äkki on trepikojas väga vaikne. Tänavalt kostab sammudekaja ja liikluse müra. Vahur tormab Ralfi juurde, haarab klassivenna pea oma kätte ja ta käed märduvad verrega.

«Ralf... Ralf!» raputab Vahur lamajat, vahib tema kahvatunud nägu, kisub pintsaku eest lahti, nii et üks nööp ära lendab, surub kõrva vastu rinda, kuulatab ja jääb uskumatul ilmel surnut vahtima.

Samas kostab kuskilt ülevalt ukse kolksatus ning mööda treppi hakkavad valjud sammud alla tulema. Ühe hetkega on Vahur püsti ning kaob tänavale rahvasumma sekka. Ta püüab märkamatu taskurätiga kätelt verd ära pühkida. Ta möödub õllebaari uksest, siseneb, tõttab trepist alla tualettruumi, peseb käsi, süütab suitsu, pahvib paar mahvi, viskab pooliku sigareti klosetipotti ja läheb Ruthi juurde.

«Mu jumal,» sosistab Ruth. «Ja sa arvad, et... keegi ei näinud?»

«Ei.»

«Aga äkki ta polnud siiski —?»

«See oleks küll ime. Ja seda ei saa teada... Vähemasti nii-pea mitte.»

«Aga see joonistusõpetaja... kas ta ei näinud teid?»

«Ei usu. Või kui nägi, siis tegi näo, et ei tundnud. Aga võib-olla sellepärast hakkaski kähku minema... kurat teab.»

«Aga kas sa arvad, et ta oleks kinni võetud?»

«Suurima rõõmuga. Parteilane... Võib-olla on siin mingisuguse ülesandega? Peaaegu kaks aastat polnud temast kippu ega kõppu.»

Tükk aega on nad vait. Äkki tunneb Ruth, et viimane aeg on midagi otsustada. Ta küsib:

«Kaua su linnaluba kestab?»

«Homme õhtuni.»

«Sõidame maale. Mul on homme vaba päev. Käime tädiga Meeta juures ära.»

«On sellel mõtet?»

«Midagi peab ometi tegema!»

«Sul on vist õigus.»

Titile ei hinga Ruth loomulikult midagi ja Vahurigi on oma kodus napsõnaline, luiskab, et pea valutab, ja kaob varakult pikali; mõlemale on öö rahutu. Hommikune rong viib nad teele.

Vagun on rahvast tulvil. Nad räägivad vähe, sest iga sõna on ju kuulda.

«Mis sa eile õhtul tegid?» küsib Ruth lihtsalt niisama, et midagi rääkida.

«Midagi. Andsin oma päevikud venna kätte.»

«Ja-ah?»

Ruth teab, et Vahur peab juba aastaid päevikut. Aga miks venna kätte?

«Kompul sattus peale ja tegi suurt lamenti. Päevikupidamine on ju keelatud. Ja kuna niikuinii on... üht-teist ees, siis mõtlesin, las Asso pistab nad kuhugi kapi põhja... tuleviku jaoks.»

«Minu kätte ei tahtnud jätta?» küsib Ruth.

«Mis elamine sul seal Titi juures... Kodus nagu kindlam.»

Ruth peab nõustuma, et Vahuril on õigus. Titi juures on ta tõepoolest ainult öömajaline...

Jaamas, kus nad peavad väljuma, lahkuvad rongist ainult üksikud ja kaovad kes kuhu; varsti on nad kahekesi maanteel.

«Vaata, mis nägudega nad on,» lausub Ruth. «Ärme kohe oma jutuga välja tuleme, ehmatavad ära.»

«Aga kui juhtub ime, ega sa mõtle, et ma täna kohe —? Mu asjad on Kloogal, kodust oleks ka midagi vaja kaasa võtta...»

«Seda plaani me veel peame,» sõnab tüdruk südilt.

«Sa oled nii energiline,» muigab Vahur mornilt.

«Ja sina nii...» Ruth tahab ütelda «passiivne», aga saab sõnasabast kinni: seda sõna kasutas ju alles eile Ralf Kresson. «Ah, peame põialt,» lausub ta.

Ralfist ei räägi nad sõnagi, nagu polekski juhtum seda väärt, et tema juurde ikka ja jälle tagasi tulla. Tegelikult vältisid nad seda teemat nimme. Nõnda on parem, kui ei räägi, jutt kisuks nagu veritseva haava lahti, masendab ja viib tuju alla; vastastikku teeseldes, et kõik muu on praegu tähtsam — ja

kas, siis ei olegi? —, on mõlemal kergem. Nad saavad sellest sõnagi vahetamata aru ja on teineteisele tänulikud.

Kui eemalt hakkab paistma mäeseljandik ja Ruth tahab talu Vahurile näidata, tundub talle äkki maja juures midagi ime-likku olevat. Tükil ajal ei saa tüdruk aru, mis see on, alles siis, kui nad põõsaste varjust vallapaisatud väravani jõuavad, märkavad nad jahmunult, et purustatud uks seisab vaevu hingedel ning akende asemel on ainult tühjad mustendavad augud. Palgid on täis kuulitakkeid ja akende all rohus on klaasikillud.

«Taevas,» sosistab Ruth, «mis see tähendab?!»

«Siin on midagi juhtunud,» arvab Vahur.

«Mine... mine sa ees... Ma ei julge,» jääb Ruth kaevu juurde seisma ja temani jõuab kohutav aimdus.

Vahur kaob majja, seest kostavad tema hüüded, varsti ilmub ta segaduses uksele, laiutab käsi ja tõttab kaevule toetuva kahvatu tüdruku juurde.

«Ühtki hingelist pole, kõik on sees segi, kuuliauke täis, põrandal ja voodil on veri...»

«Veri,» kordab Ruth hirmunult. «Kus nad siis on? Mis siin võis juhtuda, mu jumal?!»

«Tule.»

Kõheldes järgneb Ruth Vahurile.

Majas on kõik nii, nagu Vahur rääkis: laud ja toolid on ümber paisatud, riietekapp tagatoa akna ette lükatud, põrandal on purunenud nõude ja peegli kilde, köögis on maas suured vereplekid ja verd on täis ka Meeta ja Karli abieluvoodi.

«Võimatu... võimatu,» häälitseb Ruth ja vahib kohkunult ringi. «Kus siis lapsed on? Ega nad ometi... tapetud ole?»

Vahur teeb ettepaneku naabrite juurde minna. Nad ruttavad maja tagant piki kartulimaa serva lähema naabri taluni. Seal näikse neid juba märgatud olevat, õuele jõudes kaman-dab keskealine priske perenaine lapsi tuppa ning kandilise olekuga väsinud näoga peremees astub neile, piip näpus, mõne sammu vastu.

«Tere,» ütleb Vahur.

«Tere, tere,» vastab naabrimees. «Nägime jah, et keegi käib seal ringi... Mis teil siis oli?» jääb ta umbusklikult Vahuri mundrit silmitsema.

Vahur teeb Ruthi poole viipe.

«Ta tuli oma sugulastele külla... Isa õde elab seal.»

«Ah soo...» venitab mees. «Isa õde? Meeta või? Ah soo... No kui sugulased, siis minge siit heaga rutem minema, võib pahandusi tulla.»

«Mis on juhtunud?» saab nüüd ka Ruth sõna suust. «Kus nad on? Kus lapsed on?»

Peremees laiutab käsi.

«Partisane varjasid... Võimumehed said teada, piirati sisse...»

«Nemad varjasid—?!» hüüab Ruth uskumatult ja vaatab Vahurile täis arusaamatust otsa.

«Neli meest oli seal redus olnud... Midagi ei teadnud enne, kui...»

«Kus nad on? Kas nad on elus?»

«Surnd kõik... Ainult üks partisan olla raskelt haavas kätte saadud.»

«Lapsed —?»

«Surnud...»

«Issand jumal!»

Ruth vajab tuge ja Vahur haarab tema käsivarrest kinni.

«Rääkige täpsemalt,» käib Vahur kärsitult peale.

Aga ega peremehel suurt lisada olegi. See juhtus kolm päeva tagasi südaööl. Keegi oli vist midagi näinud ja teada andnud, maja piirati ümber ja tulevahetus käis mitu tundi. Tema, peremees, sinna oma nina ei pistnud, aga eks nad olnud üleval ja kuulnud. Varahommikul ta nägi, kuidas laipu vankrile kanti ja Palaka metsa viidi. Eile oli ta veel vallamaja juures kuulnud, et metsast leiti langevari ja üks partisanidest olnud Karli või Meeta sugulane.

Ruth ei tea Karli sugulastest suurt midagi. Ootamatu mõtte ajal uurib ta, ega mõni neist keskealine ja pikka kasvu olnud. Ei, kõik neli olid noored mehed...

«Ärge siia küla peale jääge,» hoiatab peremees uuesti. «Ja kui keegi midagi küsib, siis mina ei tea midagi.»

Kui nad jälle külast välja jõuavad, istuvad nad teest veidi eemale metsa alla ja jäävad sinna tüki ajaks. Ruth hakkab alles nüüd nutma, tema õlad vappuvad ja Vahuril on tegemist, et teda rahustada.

«Kas sa mõtlesid, et äkki su isa —?»

Ruth noogutab.

«Ja sa rääkisid onu Karlist, et ta on...» Vahur ei lõpeta.

«Rääkisin!» saab Ruth aru, mida teine mõtles. «Ta oli nii arg... issand küll! Ja kõik on surnud! Maila oli neljateistkümnene, Lennart kaks aastat vanem... Seda on võimatu uskuda.»

Vahuril on hirm, et nad võivad rongist maha jääda. Ruth saab aru küll, et tuleb minna, aga jalad ei kanna teda, tal on tunne, et paremalgi tahtmisel ei suuda ta kahte kilomeetrit jaamani maha käia. Lõpuks saab ta siiski Vahuri abiga üles ja kuivatab nutuse näo. Rongis püüab ta istuda, pilk maas, et keegi tema punetavaid silmi ei näeks.

«Mis nüüd saab?» küsib Ruth Vahurilt, kui nad Balti jaama

perroonil rongi ootavad, mis peab Vahuri Kloogale viima. «Mu jumäl,» raputab ta poisi käsivart, «tule ära, peidame su kuhugi, ära sinagi jää, palun sind, palun sind...»

«Ei jää,» lausub Vahur. Ta on nüüd kindel. «Ma tulen laupäeval. Võtan linnaloa. Asjad jätan sinna. Ja istun või kodus keldris puuvirna taga.»

«Ei, ei,» vaidleb Ruth vastu. «Tule meie juurde... Titi rääkis, et alt majaomanik pidi terve perega ära sõitma, vist Soome... Peidame su kuhugi katuse alla. Või ole paar päeva redus ja tule siis, kui nad on läinud...»

«Tulen.»

«Sinuga ei tohi midagi juhtuda!»

«Umbrohi ei kao,» muigab poiss.

«Sina ei ole umbrohi.»

«Siis kaon.»

«Ei tohi,» palub Ruth, «ära räägi nii.» Ja vaatab poissi pilguga, nagu võiks teine siinsamas perroonil ära kaduda ning ainult tema, Ruthi, võimuses on seda takistada.

Aga ühed on soovid, teised tegelikkus, ning nagu oleks veel kõigest senisest vähe, nagu peaks inimene ikka ja veel uusi katsumusi vastu võtma ja nagu neil polekski siin maailmas enam lõppu, nii peabki Ruth kaks rasket ootamispäeva üle elama — Vahur ei tule, ei laupäeval ega ka pühapäeval.

Esmaspäeva hommikul istub Ruth rongi ja sõidab Kloogale.

Kaks tundi hiljem sõidab ta Tallinna tagasi teadmise, et Vahur Eljen viidi juba reede keskpäeval koos oma rühmaga Paldiskis laevale.

Ema Kvētuše oli varahommikul kuhugi välja läinud ja Ruth istus üksi üleval Jani toas. Nende päevade jooksul oli ta korduvalt plaadiriuli poole vaadanud, kuigi ligi polnud tihanud minna, ikka lükkas ta seda edasi, nagu peaks kartma, et see tegu võiks midagi muuta või teiseks teha — miks ta nii mõtles, seda ei teadnud ta isegi. Võib-olla pelgas jällegi vanade haavade lahtikiskumist ja uut valu mälestustest?

Aga täna otsustas ta seda teha, seda enam, et Jani ema polnud all ja ta võis isegi plaadi läbi mängida. Ema kodus olles Ruth seda teha ei tahtnud. Ta sirutas areldi käe riiuli kõige parempoolse plaadi poole ja tõmbas selle välja. Ta luges plaadilt: «Johann Sebastian Bach — Matthäuspassion». Siin see siis täpselt oligi, nagu Jan kunagi juhatas. Ta vaatas järgmisigi plaate — veel kolmel oli sama oratoorium. Ta keerutas käes ühte, teist, kolmandat, valis lõpuks viimase, läks grammofoni juurde, tegi selle lahti, uuris veidi aega, keeras üles, pani plaadi peale ja tõstis nõela kohale. Pärast vaikset

kahinat täitus tuba muusikast. Ruth läks kiiktooli istuma ja vaatas sealt üksisilmi liikuvat ketast.

See oli oratooriumi lõpp. Jeesus sureb. Kõlab surmakoraal. «Wenn ich einmal soll scheiden...» Kui ma ühel päeval peaksin surema, tõlgib Ruth endale poolsosinal. Peagi järgneb sellele dramaatiline tõus. Rebeneb templi eesriie. Keelpillide helid on täis pinget. Seejärel tuleb bassisoolo ja kõlab kaeblik leinalaul: «Am Abend, da es kühle war...» Öhtul, kui jahe oli... Uuesti astub sisse preestrite koor, siis vajub üle maailma sügav rahu ja lõpukoor halab: «Wir setzen uns in Tränen nieder.» Me istume pisarais maha...

Ruth tundis, et nüüd ei suuda temagi pisaraid tagasi hoida. Ruth nuttis Jani pärast, koor Jeesuse pärast, Ruth mõtles Beethoveni sümfooniale, selle õhulisele ja helgele meeleolule, mis tookord tedagi kaasa kiskus, ehkki aknad olid katki ja saalis oli külm, ehkki ümberringi väljas olid varemed ja just äsja oli ta Janile ütelnud, et ta ei tea isegi, mida ta rohkem kardab, surma või elu. Beethoven tõi siis tema hinge rahu ja Janil oligi õigus, et see muusika pani unustama pommid ja surma, Bach seda er teinud, siin pandi surm elu üle heljuma, ehkki Jan oli Bachi nii jumaldanud — nagu elugi. Ruth nuttis ega teadnud, mida peab tema nüüd rohkem armastama — elu või surma, Beethovenit või Bachi.

Äkki tundis ta, et ei saa siin enam kauem nõnda olla. Ta pani plaadi riiulile tagasi, tõttas trepist alla, jättis ema Kvētušele paarirealise kirja, et läheb linna jalutama, riietus ning väljus.

Bachi helid veel kõrvus, lonkis tüdruk kiirustamata kesklinna poole. Nüüd ta juba tundis teed. Aga tal polnud mahti mõelda tänavatele ja vahtida maju ning mööda tõttavaid prahalasi, sest tal oli endaga praegu rohkem tegemist kui kunagi varem.

Kesklinnas pani ta tähele, et peaaegu kõik inimesed tõttasid mingis elevuses ühes suunas ja ta läks üldise vooluga kaasa, et näha, mis on lahti.

Silla juures nägi ta, kuidas tänav siin- ja sealpool silda oli paksult rahvast täis, kostis kära, hüüdeid, vilet. Ruth ei taibanud ikka veel midagi ja trügis üsna silla lähedal rahvasumma.

Ule silla läks Saksa sõjavangide kolonn. Kolonni pea oli juba teisele poole silda kadunud. Aeglaselt edasi veniv meesterivi näis lõputuna. Mehed olid kuuekaupa reas. Vange saatsid erariides tšehhid, nad kandsid käisel lipu värvi linti ja seljas automaati. Kolonn oli mitu kilomeetrit pikk ja vange kindlasti üle kümne, võib-olla isegi ligi kakskümmend tuhat.

Rahvas kahel pool tänavat oli raevukas. Karjuti vihaselt, vibutati rusikaid, sülitati, loobiti kividega, keegi virutas kaika

rivi hulka. Üksikud tormasid, käed õieli, mõne vangi juurde, tõukasid ja löid, ning valvurid, kes küll kivide pildumise ja sülitamisega leppisid, ajasid kallaletungijad siiski kõnniteele tagasi.

Ruthil polnud vangide vastu ei viha ega kaastunnet, ta oleks neid jaheda ükskõiksusega vahtinud, aga äkki haaras teda ärev mõte: kas ei või nende hulgas ka Vahur olla? Oleks see võimalik? Ta sõitis ju Preisimaale? Aga sõjas võib kõike juhtuda... Ja ta hakkas mööduvat meesterivi pingsalt jälgima.

Mehed, nooremad ja vanemad, olid märdunud ja habetunud, nad astusid väsinult, jalgu järele lohistades. Enamus kandis kuube, osa oli sinelites, mõnedel olid mütsid peas, teised olid paljapäi, jalas olid neil poollagunenud kingad või saapad, säärikud olid vähestel. Paljudel rippus veepudel rihma küljes ja presentkott üle õla, mõned, ilmselt ohvitserid, kelledelt olid pagunid maha võetud, kandsid käe otsas kohvrit.

Läks mitu tundi, enne kui kolonni lõpp üle silla kadus ja inimesed laiali valguma hakkasid.

Vahurit Ruth ei näinud.

Rahutuna jõudis Ruth Jani koju tagasi.

Elutoas polnud ema Kvētuše üksi. Koos temaga olid seal kaks tõmmut tüdrukut, üks umbes kümneaastane, teine veidi noorem. Nad pakkisid kohvreid lahti.

Jani ema seletas midagi lastele ja need jäid Ruthi vahtima.

«Need on Iveta ja Marie,» ütles Jani ema. «Novikivad, meie naabrid siitsamast kõrvalt. Nende isa ja ema said ülestõusu ajal surma — siis, kui minu Karelgi. Orvud, vaeseke sed... Neil pole mitte kedagi. Sugulased — paljaks neid oligi! — on kas tapetud või jumal teab kuhu veetud... Iveta ja Marie hakkavad nüüd minu juures elama, Martini toas. Me teeme selle korda, toome nende korterist asjad ära, ehk olete meile abiks?»

Ema Kvētuše pöördus jällegi tüdrukute poole, rääkis neile midagi, tüdrukud surusid end väikese naise sülelusse ja Ruth tundis, kuidas tema kurgus hakkas midagi pitsitama.

Järgmiste tundide jooksul oli maja täis toimekat tegutsemist. Mööbel Martini toast tassiti elu- ja magamistuppa, mõnele asjale leiti koht üleval Jani toas. «Ma tahan, et nad oleksid oma toas oma asjade keskel,» seletas Jani ema, kui nad ühisel jõul kõrvalmaja kahetoalisest korterist tüdrukute voodid, kapi-kesed, laua ja toolid ning mitu pappkastit äit manguasju majja kokku kandsid. Tüdrukud askeidasid täis tõsidust ja Ruth pani tähele, et naeratust ei ilmunud nende nägudele kordagi. Öhtulauas oli Ruth väga vaikne ja Jani ema hakkas juba muretsema, ega ta ennast halvasti tunne. Ruth raputas pead: ei, ta on lihtsalt väsinud. Kui ta pärast üles tuppa minema hakkas, kuulis ta läbi poolavatud ukse, kuidas ema Kvētuše lastele

voodiserval midagi pikalt-pikalt jutustas. Vist muinasjuttu mõtles Ruth.

Nõnda möödus mitu päeva. Ruthil oli korduvalt tunne, et Jani ema tahab tema käest midagi küsida, kuid miskipärast ei tee seda. Ruth hakkas lastega kontakti otsima. Õhtuti, kui kõik kodus olid — Jani ema käis juba tööl ja lapsed koolis — mängis ta nendega, nad ehitasid klotsidest losse, vahetasid nuku-riideid ja õpetasid vastastikku keeli. Eestikeelsed sõnad valmistasid tüdrukutele suurt lõbu, nad kordasid innukalt igal võimalikul juhul sõnu «laud», «tool», «raamat», «kool» ja hulganisti teisi; kolmandal ühismängude päeval oli igasugune võõrastus lõplikult kadunud ja juhtus midagi üllatuslikku: Iveta ja Marie lagistasid naerda.

«Näete, kui hästi te nendele mõjute,» ütles ema Kvētuše. «Nad naeravad juba.»

«Jah,» ütles Ruth.

«Elu läheb edasi,» noogutas Jani ema ja naeratas endamisi.

Jah, elu läks edasi, Ruth valvas maja ja õiendas köögis ning paistis, nagu peakski elu seal Praha äärelinna majas niimoodi kestma jääma: üks õpetamas, kaks õppimas, neljas köögis.

Aga siis tuli üks öö, mil Ruth pärast paaritunnist magamist ootamatult ärkas, nagu oleks keegi teda üles raputanud. Ta mäletas täpselt, mida oli just unes näinud. Ta seisis keset tuba nende Tartu maantee korteris, kõik siin oli veidi teisiti, kui oli olnud, aga ometi ta teadis, et see on tema kodu; laua ümber istusid isa, Vahur ja Jan nägudega, nagu oleks selles midagi endastmõistetavat ning kutsusid teda sööma; mida ta sõi, seda ta ei mäletanud. Äkki hüüdis teda väljas keegi, ta ei saanud aru, kas see oli mehe või naise hääl. Ta jooksis akna juurde, tahtis seda avada, aken ei käinud lahti ja käepidet raputades kukkusid klaasid eest. Aga kukkusid kuidagi pehmelt, hääletult. Ta pistis pea välja ja värske pehme õhk lõi talle näkku. Tänaval polnud kedagi, aga ta teadis, et peab vastu hüüdma. Ta tahtis hõigata, kuid tundis, et ei suuda häält teha, ta pingutas meeletult ja just siis, kui sai hüüda, ärkas ta.

Ruth tõusis istuli, vahtis pimedas toas akna poole, kust helendas vastu tuledes linn, nõnda et taevaski kumas vastu, ja äkki haaras teda kummaline erutus. Selle kutsus esile mingi ärev mõistmatu teadmine, et kohe peab ta midagi ette võtma, samas haaras teda hirm otsustamise ees, tal oli tunne, nagu oleks mingi mõõt täis saanud, rahutus kasvas ja ta teadis äkki, et peab tegema just praegu ja siinsamas valiku.

Ja ta teadis veel ühte: midagi taolist oli ta juba kord läbi elanud.

Jah, see oli siis, pärast viimast Kloogalt tulekut, kui ta oli täiesti endast väljas ja kui Titi valmistus Eestist lahkuma.

Algul vahtis ta täiesti otsustusvõimetult Titi pakkimist ja jäi ükskõikseks juttude peale, et viimane aeg on põgeneda. «Punased tapsid su isa ja sa tahad siia jääda!» karjus talle Titi. Jah, aga ta ei saanud aru, miks peaks ta Saksamaale minema. «Ka Vahur on Saksamaal!» veenis teda Titi, kuid seegi ei suutnud teda mõjutada. Ta polnud võimeline midagi mõtlema, veel vähem otsustama, ta oli kõige suhtes tuim. Jah, aga siis — paar päeva enne Titi ärasõitu, kui teda terve päeva kodus polnud — siis äkki haaras teda hirm üksinduse ees, ta erutus ja nagu paisu tagant tormasid tema teadvusse Titi sõnad isast ja Vahurist: isa kaotus võttis otsekui uue saatusliku tähenduse ja lootus Vahurit leida muutus hullutavaks kinnisideeks. Ja äkki tajus ta ärevusega, et peab midagi ette võtma ja tegema, muidu on kõik kadunud, jah, äkki mõistis ta, et siia üksi jäämine viib lõplikult pinna jalge alt; midagi ette võtta tähendas midagi loota, otsustamatus tundus lõpu algusena — ja kui Titi koju tuli, oli ta iga tema ettepanekuga nõus. Nõnda ta läks, läks tuimalt ja osavõtmatult, justkui poolunes, hiljem ta õieti ei mäletanudki, kuidas kõik juhtus — selles oli midagi kaootilist, otse paanilist...

Ja praegu siin Jani pimedas ärklitoas tundis ta äkki midagi ligilähedast. Oli rahutus, oli ärevus, oli salapärane hirmgi, ainult paanikat ei olnud. Ta tõusis otsustanult, pani hommikumantli selga, pistis jalad kingadesse, süütas algul laua-, siis laelambi, läks trepist alla, pani ka elutoas tule põlema ning koputas Jani ema magamistoa uksele. Kuuldes seest häält, avas ta ukse, astus üle läve ja lausus, ilma et oleks üldse ette mõtelnud, mida ta siia ütlema tuli:

«Ema Kvētuše... Andke andeks... Aga ma pean teile rääkima... Ma sõidan koju.»

Jani ema ajas end voodis istuli, vahtis tüdrukut suuril silmil, keeras laualambi põlema ja kutsus ta enda juurde.

«Ma sõidan koju,» ütles Ruth ja imestas, miks ta pidi seda siia südaqösel ütlema tulema.

«Ma mõistan,» noogutas ema Kvētuše. «Ma mõistan teid, Ruth... Aga — kuidas?»

«Ma ei tea,» ütles Ruth lihtsalt, «aga rongid liiguvad — Poolasse, Venemaale, kõik sõidavad kuhugi, ma pean ainult minema hakkama.»

«Jah, tõesti... võib-olla tulebki ainult minema hakata. Aga — millal?»

Sellele polnud Ruth veel mõtelnud. Võib-olla homme? Miks mitte homme? Muidugi homme.

«Kirjutage mulle, kui koju jõuate... eks?»

«Ma kirjutan,» noogutas Ruth ja äkki haaras teda suur ime-line rahu.

Ema Kvētuše vaatas Ruthile mõtlikult otsa.
 «Ruth... Ma tahtsin teie käest juba ammu küsida... Kas
 Jan armastas teid?»
 Ruth noogutas.
 «Jah.»
 «Ta ütles seda teile?»
 Ruth noogutas jälle.
 «Jah, ütles.»
 «Ja teie?»
 Tüdruk raputas pead.
 «Mina ei ütelnud midagi.»
 «Te ei armastanud mu poega?»
 «Siis ma ei teadnud seda,» vastas Ruth.
 Tükk aega oli toas vaikne.
 «Head ööd,» ütles Ruth.
 «Head ööd,» vastas Jani ema poolsosinal.

Sel ööl seisab Ruth veel kaua üksi üleval ärklitoas akna all
 ja vaatab linna kuma; ta ei saa kunagi teada, kuhu kadus
 Jan, kes tahtis minna maailma jalgadele panema ja ta ei saa
 ka kunagi teada, et kolonni peas, mis oli juba teisel pool silda,
 oli ka Vahur, kes poole aasta pärast teel vangilaagrisse vagu-
 nis tüüfusesse sureb ja kuskile tundmatu väikejaama taha
 metsatukka maetakse; veel ei tea ta ka seda, et isa on elus ja
 Kuramaalt Tallinnas tagasi; ta teab praegu ainult ühte: ta
 peab olema ja on üks nende hulgast, kes on kohustatud küm-
 nete miljonite asemel, keda enam pole, edasi elama, sest ela-
 vate jaoks on armastus ja elu, nagu ütles ema Kvētuše.

Lilves, A.

L 54 Passioon. — Tln.: Eesti Raamat, 1986. — 256 lk.

Romaanis käsitletakse Suure Isamaasõja viimase aasta sündmusi ning tagasivaat-
 tes sõjajärgset aega Eestis. Peategelane, noor poliitika vastu ükskõikne tütarlaps
 esindab nn. keskmist inimest, kelle vaateid vormib sõja karm tegelikkus.

L 4702700200—115 TL—1—31—86
 901(15)—86

84.3E

Арди Лийвес

СТРАСТИ

Роман

На эстонском языке

Художник-оформитель К. Тормис
Таллин, изд-во «Ээсти раамат»

Тоimetaja L. Ruud

Kunstiline toimetaja M. Raid

Tehniline toimetaja A. Merirand

Korrektorid E. Kõrge ja I. Torm

ИБ № 5510

Laduda antud 14. 11. 85. Trükkida antud 27. 01. 86.
MB-00109. Formaat 60×90/16. Raamatu- ja ajakirjapaber
Kiri: baltika. Olsettrükk

Trükipoognaid 16,0. Tingtrükipoognaid 16,0

Tingvärvitõmmiseid 32,38. Arvestuspooognaid 16,73

Trükiarv 34 000. Tellimus nr. 1991. Hind rbl. 1.10

Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10

Trükikoda «Punane Täht», 200001, Tallinn, Pikk 58.